

EAAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2015

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2016

Toimetajad:

Indrek Ude, Peeter Vihalemm

Toimetuskolleegium:

Neeme Korv, Maarja Lõhmus,
Indrek Treufeldt, Indrek Ude,
Sulev Uus, Sulev Valner,
Peeter Vihalemm

Koostajad:

Maarja Lõhmus, Indrek Ude,
Sulev Uus, Peeter Vihalemm

Keeletoimetaja: Katrin Kern

Makett ja küljendus: Artur Kuus

Kaanekujundus: Andrus Peegel

EAASI aastaraamatu väljaandmist
toetavad Äripäev AS, Eesti Meedia
ja Ekspress Grupp

© Eesti Akadeemiline
Ajakirjanduse Selts
2016

ISSN 2228-0316

Trükk: AS Pakett
Trükiarv: 150

Sisukord

Saateks.....	9
--------------	---

Ajakirjanikutöö

<i>Kaur Paves</i> . Sulev Uus: kasuajakirjandusest ja Tartu vaimust	12
<i>Ene Hion</i> . Valdo Pandi pärandist Eesti ajakirjandusele.....	14
Ajakirjandus Tartus ja Tartu ajakirjanduses: ülevaade EAASi koosolekust 9. oktoobril 2015.....	17
Teadusajakirjandusest: ülevaade EAASi koosolekust 24. märtsil 2015.....	31
Raadio hommikuprogramm: mõttenoppeid EAASi koosolekult 22. mail 2015.....	35
Ukraina Eesti ajakirjanduses 2014–2015: ülevaade EAASi koosolekust 13. veebruaril 2015	39
<i>Elina Allas</i> . Kodaniku- ja kogukonnaajakirjandus ei ole uut tüüpi ajakirjandus.....	39
<i>Madiken Kütt</i> . Eesti ajakirjanike eneseturundus sotsiaalmeedias	49
<i>Laura Kalam</i> . Spordiajakirjaniku töö Eesti Päevalehe, Postimehe ja Õhtulehe sporditoimetuste näitel.....	56

Television

<i>Hagi Šein</i> . Televisioonide kuvandiraamistik 2.0: võimalused uueks legitimatsiooniks	64
<i>Indrek Treufeldt</i> . Laused sõnas ja pildis: episoodi ühtsusest teleajakirjanduses.....	78
<i>Eva Maria Põldmäe</i> . Erinevad põlvkonnad teleauditooriumina 2014. aastal.....	83

Euroopa Liidu uued meediadirektiivid

Euroopa Liidu andmekaitse- ja meediapoliitika: ülevaade EAASi koosolekust 27. novembril 2015.....	94
<i>Andres Jõesaar</i> . Euroopa audiovisuaalmeedia regulatsiooni valikutest	99

Internet ja veeb

<i>Kristel Härma</i> . Uudiste lugemine internetist noorte ja nooremate keskealiste hulgas.....	104
<i>Greete Palmiste</i> . Milline on Eesti veebitoimetuste töökultuur ning kuidas see sisule mõju avaldab?	110

Ajalugu

<i>Juhan Peegel</i> . Varasem eesti ajakirjandus ja Tartu ülikool	118
<i>Roosmarii Kurvits</i> . Ajakirjaniku saatus. Pagulane, arreteeritud, loobuja, alati ajakirjanik.....	121

Varia

<i>Peeter Vihalemm</i> . Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2015. aastal	130
<i>Barbi Pilvre</i> . Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis 2015. aastal kaitstud ajakirjandusalased magistritööd	132
<i>Sulev Uus</i> . Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2015-2016	136

Saateks

Käesolev Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat on järjekorras kuues.

Selle eripäraks on suur tähelepanu ajakirjanikutööle ja ajakirjaniku isikule läbi aegade. Tahame seejuures esile tõsta Ene Hioni EAASI ettekandel põhinevat käsitlust Valdo Pandi isiksusest ja pärandist Eesti ajakirjandusele. Tähelepanuväärne on Roosmarii Kurvitsa artikkel sellest, milliseks kujunes nelja aktiivse ajakirjaniku saatus pärast 1940. aastat. Nende meeste elukäik on tüüpiline peaaegu kõigile neile, kes olid enne Nõukogude okupatsiooni algust ajakirjanduses aktiivselt tegevad, nii toimetajad kui ka kirjutajad.

Hulk kirjutisi põhineb seltsi ettekandekoosolekutel. Nii on ju varemgi olnud, aga mitte sellises mahus — aastaraamat annab ülevaate kuuest ettekandekoosolekust, kõik professionaalse ajakirjanikutöö teemadel.

Traditsiooniliselt on aastaraamatus ka ülevaadet ajakirjanduse ja meediaga seotud magistri- ja

bakalaureusetöödest, mille seast väärrib esiletõstmist Eva Maria Põldmäe artikkel „Erinevad põlvkonnad teleauditooriumina 2014. aastal“. Samuti on saanud heaks tavaks avaldada publikatsioone Juhan Peegli käsikirjalisest pärandist. Seekord ilmub 1982. aastal peetud ettekanne „Varasem eesti ajakirjandus ja Tartu Ülikool“, millega tähistame väga olulist tähtpäeva Eesti ajakirjandusloos — 26. novembril 250 aastat tagasi hakkas Põltsamaal ilmuma esimene eestikeelne nädalaleht Lühhike Õppetud.

Suur tänu Eesti Kultuurkapitalile, Eesti Meediale ja Ekspress Grupile, kelle toetus aastaraamatu väljaandmise võimalikuks tegi.

Peeter Vihalemm ja Maarja Lõhmus
24. märts 2016

A J A K I R J A N I K U T Ö Ö

Sulev Uus:

kasuajakirjandusest ja Tartu vaimust

Kaur Paves

Telefoniintervjuu elupõlise ajakirjandusõppejõu, Eesti Ajakirjanike Liidu auliikme Sulev Uusiga mõni kuu pärast tema 80. juubelisünnipäeva

Mis on tänase ajakirjanduse suurim viga?

Vigu täpselt ritta panna ma hästi ei oska. Aga suuremad vead on omavahel seotud. Üks paratamatuid tendentse, mis vanemaealistele lugejatele ei pruugi meeldida, on kasuajakirjanduse väljakujunemine. Kui nõukogude ajal oli kasuajakirjandus, millel olid raudsed raamid ja oma olemuse tõttu palju puudusi, siis nüüd võib „ä“ pealt täpid ära jätta, sest sageli tundub, et esiplaanil on väljaannetel kasumi teenimine, mitte sisulised asjad.

Sellest tuleneb paraku kohe teine puudujääk, pealiskaudsus ja vearohkus. Kiirus ajab taga, ajakirjanduses on kõva konkurents, kõik tahavad midagi teatades esimesed olla. Uus meedia sunnib maksimaalset operatiivsust, kiirustamist ka teistele peale. Tihti pole ajakirjanikel võimalik süveneda sellesse, mida nad teevad, vaid tekib omamoodi kallak vooltootmise poole. Kõneldaksegi toodetest ja ühikutest, uues meedias on teadagi klikid väga tähtsad — see kõik aga kipub käima sisu arvel. Tuleb meelde Juhan Peegli omaaegne ütlus: „Ajaleht peab tooma kasumit, aga ta peab olema ka lugejale kasulik.“ Tasakaal on kohati pisut paigast.

Kolmandana heidetakse meie ajakirjandusele ikka ette, et ta tükib kolletuma, et ka soliidne ajakirjandus võtab kollaseid jooni. See on kasumi kummardamisega loomulikult otseselt seotud. Ega selle koha pealt asjalugu veel väga hull ole, kõik veel päris kollaseks pole kätte läinud.

Millal see vanker allamäge veerema hakkas?

Kas seda just nii defineerida saab – need on lihtsalt mõneti paratamatud muutused. Tendentsid on üldised, mitte meil sündinud. Kui meil turumajanduse põhimõtted jälle ausse tõusid, oli see ilmselt üks kaasnähte ja hakkas pihta juba 1990ndatest.

Tänases ajakirjanduses tegutsejad on ju suures osas sinu õpilased või vähemasti õpilaste õpilased. Tunned endal praeguse seisu eest ka mingit vastutust?

Eks pisut ikka, aga ma ei taha enda ja oma kolleegide õpilaste kohta üldiselt ja üldistatult küll midagi halvasti ütelda. See on ilmselt jälle teistmoodi paratamatu, et mitte kõike, mida kuue samba taga on õpetatud, ei ole kõik ajakirjanikud oma töös silmas pidanud või ei ole saanud silmas pidada. Arvan siiski, et ajakirjanikust endast sõltub ka küllalt palju, mismoodi ta oma tööd teeb, millest ta kõige rohkem huvitatud ja milles pädevam on. Ainult olude ja aegade süüks kõike ajada pole ka õige.

Eks selle koha pealt oleme õpetajatena küll pisut süüdi, et pole osanud kasvatada muude omaduste kõrval piisavalt iseseisvust, visadust ja vastutust oma lugeja-kuulaja-vaataja ees. Vahel unustatakse see viimane üldse ära: kas ajapuudusest, muga-vusest või tõesti olude sunnil minnakse kompromissidele ka seal, kus ei tohiks. Ajakirjandus on alati olnud kollektiivne töö, aga praeguse ja ehk ka eelmiste põlvkondade kaitseks ütleksin siiski, et paljugi, mis tänases ajakirjanduses head on, on seotud Tartu ülikooliga ja meie osakonnast saadud haridusega.

Mida me siin ja praegu olukorra parandamiseks teha saaksime?

Üksikule ajakirjanikule paugupealt retsepti anda on küll keeruline. Jääb üle vaid soovitada sedasama, mis eelmistes vastustes. Kui nendele külgedele, mis ajakirjandustöös praegu logisevad, rohkem mõelda ja katsuda teha, mis ajakirjanikust endast oleneb, eks siis läheks kogupiltki rõõmsamaks.

Oktoobris peetud EAASi koosolekul pidasid kriitilise kõne just Tartu ajakirjanduse teemal. Mis nõu meile, Tartu ajakirjanikele, annaksid?

Ega muud kui seda, et peaksite ühtsoodu taju- ma, et olete just Tartu ja laiemas mõttes ka Lõuna-Eesti ajakirjanikud, ning just selle pilguga veelgi terasemalt elu vaatama. Ehk kuluks sagedamini nii endalt kui toimetuselt küsida, kas oleme teinud kõik selleks, et Tartu elu ja probleemid piisavalt ja põhjalikult käsitletud oleks, või jääb midagi puudu. Siis tuleks üksi ja ühiselt mõelda, kuidas puudujääkidest lahti saada. augud ära täita. Et Tartu oleks tõepoolest adekvaatselt ja linna rolli vabariigis arvestades kajastatud. Seda hetkel küll Tartu ajakirjandust jälgides öelda ei julge, et oleks täielik pilt, mida siin tehakse ja mõeldakse ja kuhu poole liikuda tahetakse.

Näiteks. Kus ja mis tööga tartlased leiba ja leivakõrvast teenivad, missugused valdkonnad on jõudsamalt arenenud, missugused vajavad järeleaitamist, mis segab ja kammitseb — kõik see huvitab inimesi, kes oma ninaotsast kaugemale näevad ja tahavad kodulinna arengu kavandamisel kaasa kõnelda. Ja mida paremini tuntakse, seda rohkem hoitakse. Lisaks veel praktiline abi neile, kes soovivad Tartusse elama või tööle tulla.

Lõuna-Eesti elu olulisemate tahkude ja sündmuste korrapärast vahendamist ja mõtestamist oleks praegustes oludes vahest palju nõuda. Aga sinnapoolegi tuleb pürgida.

Mis roll Tartul riigis olema peaks?

Tartu peaks olema ikkagi, nagu ta ajaloos on olnud, Eesti vaimupealinn, tasakaaluks sellele äristumisele, mis aset on leidnud ja kus pealinna roll majandusliku keskusena on mõistetavalt palju suurem

kui üksipuha millisel teisel paigal Eestimaal. Tartu vaimu elushoidmine võiks üks lähtepunkte olla.

Mis ajakirjanikku siin hoidma peaks? Palka tahaks ju ikka saada.

Jõuame jälle alguse ja kasuajakirjanduseni tagasi. Selle kõrval, et on vaja elada ja peret toita, peaks siiski olema ka kübeke missioonitunnet, mida Peegel meis kasvatas. Kõlab võib-olla õõnsalt, aga see tunne võib ju avalduda ka praktilistes tegudes, peasi et ta kaduma ei lähe. Ajakirjanik teenib ikkagi üldsuse huve ning erakonnad ja firmad pole see peamine väärtus, mille järgi peaks tööd seadma.

Mis on Tartus need probleemid, millele me piisavalt tähelepanu ei pööra?

Võib-olla just see, et ajakirjandus pole osanud või saanud mõelda eetilisele küljele. Vaimsete väärtuste esiletõstmine ja edasiarendamine ülikoolilinnas väärriks ehk ivake rohkem vaevanagemist.

Lõpetuseks midagi positiivset ka — keda siinsetest ajakirjanikest esile tõstaksid?

Ei tahaks küll konkreetseks minna. Küsimus on väga isiklik, sest küllaltki suur osa neist on minu õpilased olnud. Ei ole niisama lihtne neid sortima hakata nagu kartuleid või apelsine. Ütleks vaid seda, et on õige mitmed, kes kenasti silma paistavad ja mitte ainult mulle, kes neid tunneb, vaid ka kõrvalseisjale. Seda ärksat vaimu ja uute teemade ja haakekohtade leidmist on õnneks ikka omajagu.

Ei tahakski, et minu jutt tänase ajakirjanduse kohta väga tumedates värvides jääks. Kõnelesin rohkem pahupoolest ju sellepärast, et head asjad toimivad nagunii, aga halbade oleks vaja lahti saada. Et sinna jõuda, oleks tulus teadvustada, mis asjad siis vähemalt mõne tartlase arvates pahasti on.

Kuigi aktiivsest õppetööst taandus Sulev Uus juba 2009. aastal, pole elupõline valvekoer temas kustunud.

Valdo Pandi pärandist Eesti ajakirjandusele

Ene Hion

Ajakirjandust tehakse minu meelest järjest paremini. Seetõttu tunduvad minu meenutused kui vaskaga võidu jooksmine. Täna on ajakirjanikud kindlasti paremad, kui nad varem olid; nad saavad aina paremaks ja aina jultunumaks.

Ma tahaksin alustada ühest võrdlusest ajakirjaniku töö kohta, mis mind algul tugevasti irriteeris, aga mille olen pikkamööda omaks võtnud. Oletagem, et te olete kirurg. Operatsioonilauale tuuakse haavatud mees, kelle kehast on vaja kuul välja võtta. Kas te hakkate uurima, kas see mees on politseinik, terrorist, taskuvaras või õpetaja? Te lihtsalt opereerite — see on teie elukutse. Kohtumõistmine on hoopis teiste inimeste töö. Niisuguse suhtumise juures on ajakirjanik tõesti seotud kirurgiga.

Selles majas, Lossi tänav 36 Tartus, tuleb mulle meelde ka üks meditsiiniline näide. Ronald Reagan viidi pärast atentaadikatset 1981. aastal haiglasse, operatsioon pidi kohe algama. Reagan ütles kirurgile: „Ma loodan, et te olete vabariiklane“, mille peale kirurg vastas: „Täna oleme kõik vabariiklased.“

Ma olen selles majas sündinud ja mu kolm venda on selles majas sündinud. Ma mäletan üht koosolekut siin majas, kui olin seitsmeaastane. Mäletan doktor Ludvig Puusepa kuldseid näpitsprille. Operatsiooniõde tuli ja palus, kas teda ei võiks nimetada arstiks, sest ta on nii palju juba opereerinud siinses kliinikus. Doktor Puusepa vastus oli, et meil on siin kojamees, kes on ka väga hea, meil on temaga vedanud. Mis te arvate, kas edutame ta arstiks? See Puusepa jutt on mul eluaeg meeles, see sobib tänase teemaga hästi.

Olen esimest korda Tartu ülikoolis esinemas akadeemilise ajakirjanduse seltskonna ees. Ma ei ole

kunagi ajakirjandust õpetanud ja ma olen õppinud Moskva ülikoolis.

Minu jaoks on ajakirjaniku elukutse midagi sellist, mis ei lähe mööda, ajakirjaniku elukutse on eluaegne.

Miks ma kirjutasin raamatu Valdo Pandist? See ei olnud mul plaanis. Kirjastaja helistas mulle — ta oli väga noor ja hakkaja —, et ma võiksin Pandist kirjutada, sest teda tundnud põlvkond on lahkumas ja millal siis veel meenutusi kirja panna.

Ma hakkasin helistama ja paluma inimesi, kes tundsid Pandi paremini kui mina ja mõni isegi kauem kui mina, aga nad ei tahtnud vedu võtta. Kõik ütlesid, et Pant oli liiga keeruline.

See raamat ei ole uurimus ega sündmuste kroonika. Ma arvan, et see raamat on isiksusest. Ma tõesti tundsin teda. Isiksuse aspekt on hetkel oluline. Miks? Seda raamatut esitleti jaanuari lõpus, kui tähistati Valdo Pandi 85. sünniaastapäeva.

Juhatuses esimees Allikmaa võttis sõna ja ütles, et raamat Valdo Pandist on täiesti eriline, sest tänapäeval on ajakirjandus reporteritöö ja isiksusel ei ole tänapäeval enam tähtsust. Minu meelest on täpselt vastupidi. Püüdsin Pandi kuju kaudu seda selgitada.

Isiksus mitte ainult ei ole tähtis, vaid on aina tähtsam. Loodan, et see minu Pandi-raamatus ka lugejaile silma jäi ja et see mõte välja tuleb.

Tänapäeval on tehniliselt kõik võimalik. Igaüks võib teha videot ja filmi. Aga seda hästi tege-ma on võimeline inimene, kes on võimeline nähtuse olemust edasi andma, võimeline loominguks ja kunstiks. Seega, järjest tähtsam on isiksus. Tal ei ole enam vaja bussi, kaameraid, ülekandejaamu. Tähtis on isiksus ise, nii mulle tundub. Oma arusaamist ma ei tahaks muuta.

Valdo Pandi juures oli kohutavalt tähtis just tema isiksus. Nimetan ühe omaduse, mis on oluline aja-

kirjanikule kui isiksusele ja mis Pandil oli olemas kui kaasaantu, kui anne.

See on jutustamisoskus. Maniakaalne jutustamisoskus on näiteks Hollywoodi filmide stsenaaristidel. Vaatame Hollywoodi süžeed, mis on keskpärane või isegi rämps, aga süžee otsad jooksevad hästi kokku, seinal rippunud püss tulistab, loojunud päike tõuseb, printsess ärkab ellu; politseinik, kelle juurest lahkus tüdruk, leiab uue kallima. Ühes jutustuses peab kõik klappima.

Hea jutustamine eeldab treenitud mõtteaparaati. Vahel küll räägitakse, et näiteks raadio- ja teleajakirjanikule pole tekstikirjutamise oskust väga vaja. See ei ole väga oluline, ta ju räägib. Tegelikult on raadio- ja telereporterile kirjutamisoskus ülivajalik. Kui ei oska kirjutada, tähendab, et ei oska mõelda. See on minu jaoks läbi elatud, läbi põetud ja selgeks saadud isiklik ja absoluutne tõde — need, kes ei oska kirjutada, need tegelikult ei oska kasutada mõtteaparaati.

Valdo Pandi mõtteaparaat oli väga hea, kuigi tal oli haridust üheksa klassi, tänapäeva mõistes põhiharidus. Pandil võis olla haridust üheksa klassi, aga tema mõtteaparaat oli väga hästi treenitud. Pandi oskustest võiks olla eraldi erikursus.

Pant oli erakordselt karismaatiline mees. Tema pärast võisid naised hulluks minna ja isegi mehed. Mehed isegi rohkem, sest Pant oli ka kadestamisväärselt kõikivõitev natuur. Ta oli džentelmen, aga samas ei olnud ta käesilitaja tüüp, tal ei olnud seelikujamasid. Tegelikult oli ta üsna tüüpiline eesti mees, eesti mehe kõige tugevamate omadustega.

Samas pean ütlema, et Valdo Pant ei suhtunud naistesse sugugi mitte nii, nagu tänapäeval seda ootaksime. Tema idealiseeris naist valges. See tuli sellest, et ta oli elu aeg haige, põdes tuberkuloosi. Ja tuberkuloos oli 1920ndatel Eestis suur häda. 1930ndatel hakati sellest üle saama, 1940ndatel oli see sõjahaigus ja vaesusehaigus.

Valdo Pant, kes oli alailma haige, pidi käima end arstidele näitamas. Ta nägi haiglas valgesse rietatud naisi. See millegipärast meeldis talle. Kui ta nägi eraelus naisi valgesse rietatult, siis ta märkis eraldi, et keegi oli valges.

Agas naise kui kolleegi suhtes oli tal ainult üks nõue: naine peab mõtlema nagu mees.

See oli ja jäi talle inimese professionaalsuse mõõdupuuks. Pandi suurim kompliment oligi: sa oled nagu mees, kusjuures sina ütles ta vähestele.

Pant ütles sina väga vähestele, Pant rääkis kõikidega teie, Pant ütles teie ka koolilastele, kui teda kutsuti kooli esinema. Ta rääkis sina ainult siis, kui oldi omavahel, kui keegi seda pealt ei kuulunud. Pant oli väga konservatiivne oma suhetes. Ta oli ilus mees, ta oskas esineda. Kui ta ilmus ruumi, pöördusid kõigi pilgud hetkeks temale, siis tegevus jätkus. Tal oli omadus olla olemas. Ilma pretensioonideta ja ilma tekstita.

Pant oli lokkispäine, armastas riietuda klassikaliselt ja armastas olla päikesepruun, kuigi see oli tema tervise juures absoluutselt keelatud. Ta jumaldas olla päikese käes ja tulla tööle, valge särk seljas.

Valdo Pandi esimene suur armastus jäi tal nähtavasti ainsaks suureks armastuseks. Teiste eraelust ta ei huvitunud. Võibolla sellepärast, et ega ta oma eraelu ei olnud kõige täiuslikum.

Mis on Valdo Pandi saladus? Pandi saladus on varjatus. See oli midagi sellist, et mida ta ei saanud ja ei tahtnud teha, siis ta ka näitas, et ta ei saa ega taha. Võime öelda, et Pant kuulus rahvale, kui lubate nii väljenduda. Temas peegeldus ajastu. Ajastu võidud ja kaotused, kõik peegeldusid temas, ta oli need läbi elanud ja ta tundis neid. Ta ütles, et meil on musketäride saatus. Temas oli mõõka haaravat, kaabut kõrgele tõstvat, romantilist ja allakriipsutatult teatraalset stiili. Aga see, mis teda päriselt piinas, see oli hämming — hämming inimeste muutumise, hämming oma ajastu inimeste mugandumisest. See hämming tegi temast alkohooliku, teda aidata oli väga raske. Selleks oleks ta pidanud olema teistsugune.

Mida võiks Valdo Pandilt õppida? Kõige olulisem, mida Pandilt võiks õppida, on töökus. Algul tegi kadedaks, siis hakkas hirm. Ta tõesti piitsutas isennast. Ta oli võimeline keskendumise ükskõik mis situatsioonis. Reporter on mikrofoni, läheb ja räägib ja vestleb ja seletab — see on reporter. Aga õige pea, mõned aastad hiljem hakkas ta kirjutama. Tema kõige paremad saated olid need, mis olid läbi kirjutatud.

Need, mis olid sõna-sõnalt ees režissööril, kes vaatas saadet tehes sama teksti paberilt. See nõudis kohutavalt tööd: saated olid 4–5 korda nädalas, iga kord 30 minutit.

Üks lehekülg on umbes kaks minutit kõnelemist — kui palju lehekülgi ta pidi kirjutama? Ja ta kirjutas. See oli metsik töö. Tihti ta kirjutas öösiti, tihti

pärast seda, kui restoranist koju oli läinud. Mida mina isiklikult temalt õppisin ja mida võib õppida ka praegu, kui ta tekste vaadata, see on tema lauseehitus. See on meisterlik lauseehitus. Ta kirjutas ülilühikesi lauseid. Tihti oli see üks sõna. See oli niisugune oskus, mida temalt võis õppida. Ta kirjutas ka tekste kroonikafilmele, mis olid igal nädalal kinno pikkade filmide ees, et anda edasi nädala sündmusi. Teksti kirjutades koges ta, kuidas kiiresti liukuvad plaanid nõuavad lühikest mõtet. See oli suu- repärane oskus.

Mida veel võis õppida, olid suhted kolleegidega.

Nali tuli tal iseenesest, see oli nakkav. Need ei olnud kulunud naljad, need olid stiilsed naljad.

Ta võis olla väga terav, aga mitte solvav. See oli eriti tajutav, kui ta tegi kolleegide saadete analüüsi. Oli kombeks, et tehti nädala ja päeva saadete analüüsi, keegi oli kontrollkuulaja, esitas analüüsi. Kui tegi Pant, siis oli alati huvi seda kuulata. Tal olid märkused, aga ta ütles, et puudused on ületatavad, sa oled OK. Kuidas see mõjub, kui sul on niisugune kolleeg, kes oskab nõnda suhelda? See oli teadlik. Need, kes temaga koos töötasid, õppisid palju.

Muidugi, oli ka absoluutseid tohmaneid, kes ei õppinud temalt midagi.

Ta oli nii töökas ja kohutavalt distsiplineerimatu. Temale määrati tähtjad alati viis päeva ette, muidu ei jõua. Kuni hakkasid juhtuma sellised asjad, et ta ei saanud tulla või ei saanud olla eetris. Moskvas oli vaja teha ülekanne tundmatu sõduri monumendi juurest — terve televisioonigrupp sõitis Moskvasse. Rongis oli väga lõbus — järgmisel hommikul hääleproov, pildiproov. Reporterid pidime olema mina, Rein Karemäe ja Valdo Pant. Keda ei olnud, olid Rein ja Valdo. Kohe pidi algama proov. Virve Koppel, režissöör, teadis, kus toas mehed elavad, palus koristajalt võtme, tõmbas Reinu pükstelt rihma ja virutas mõlemale. Viie minuti pärast olid mõlemad kohal. Reporterid mikrofon oli maas, taustamikrofon oli peal ...

Aga need, kes tunnevad Panti tema viimastest aastatest, nende tunnetus Pandist on võibolla teistsugune. Tol ajal oli tuberkuloos haritlaskonna seas üsna laastav haigus.

Ühes jutustuses peab kõik klappima.

Ajakirjandus Tartus ja Tartu ajakirjanduses: ülevaade EAASi koosolekust 9. oktoobril 2015

Enne koosolekut tegi seltskond huvilisi suure asjatundja ajakirjanik Ene Puusempi juhendusel kultuuriloolise jalutuskäigu Tartu südalinnas, et meelde tuletada kohti, kus kunagi ajakirjandust tehti ja kus asusid toimetused.

Kunagi asus Tartu südalinnas peaaegu igal tänaval ajalehe või ajakirja toimetus

Ene Puusemp: Kui võtta ette kultuurilooline jalutuskäik kunagi Tartus tegutsenud ajalehtede-ajakirjade toimetuste asukohtadesse, siis kuluks neile kasvõi põgusagi pilgu peale heitmiseks terve tööpäev.

19. sajandi teisel poolel hakkas Tartu südalinnas vähehaaval tihedamalt tekkima eestlaste asutatud tööstusi (tänapäeva mõistes töökodasid) ja kauplusi. Eesti haritlaskonna kujunemine tõi kaasa ka oma ajalehtede-ajakirjade väljaandmise soovi ja vajaduse.

Uudishimulikult kunagi olnud jälgida soovides on ette jäänud palju sellist, mille olemasolust pole varem olnud aimu ega teadmisi. Üllatavaks osutus seegi tõsiasi, et 1930ndatel aastatel on Tartu südalinnas tegutsenud nii arvukalt ajalehtede-ajakirjade toimetusi, nende asukohti võib tõepoolest leida igast kvartalist.

Alustame oma jalutuskäiku n-ö Tartu ajalooliselt parnassilt, Toomemäelt. Laskume siit alla selle ülikooli õppehoone (Lossi 36) eest, kus praegu kõrgkoolitatakse tulevase ajakirjanikke.

Polegi vaja palju astuda, kui juba saabki osutada: 1935. aastal asus praeguse Lossi 3 (varem Lossi 7) alal paiknenud hoones naiste- ja koduajakirja Maret toimetus. See kuukiri oli meie vanavanemate põlv-

konnas väga oodatud ja hinnatud seltsiline. Ka lastel oli seda huvitav lehitseda. Hiljem muutis ajakirja toimetus oma asukohta. Toimetus seadis ennast sisse Ülikooli 25 (nüüdne Ülikooli 21), kus praegu antakse välja ajakirja Akadeemia. Vahepeal oli toimetus veel ka Raekoja platsis, Suurturg 18.

Kui Lossi tänavast alla jalutades heita korraks pilk paremale, üle Toomemäe kaugemale, siis saab omavahelise keskustelu käigus vihjata, et Vallikraavi tänavas, aadressil Vallikraavi 4, anti 1929. aastast alates välja üsna loetavat laupäevalehte Nool. Sellest oli leida üht-teist huvitavat nii maailma, Eesti kui ka Tartu kohta. Nalja pakuti ka: värvikamaid kaasilinlasi (ülikooli õppejõude, kohviku Werner kundesid, üldse Tartu elu tegelasi) esitleti heatahtlikel karikatuuridel, ilmselt seoses päevasündmustega. Aga Noolest oli leida ka tänuväärset ajaloolist materjali, nagu näiteks mälestusi Ülejõelt, Vabadussõja-aegses tagavarapolgus juhtkonna ja sõdurite vahelise arusaamatuse tõttu lahvatanud mässust. Need on kirja pannud tookord ülekohtuselt surma mõistetud, kuid põgenema pääsenud sõjaväelane, kelle au kõrgem juhtkond hiljem siiski taastas.

Kui mõttes pilk Vallikraavist kõrgemale tõsta, siis saab viidata, et Vanemuise (Aia) 19, kus praegu on Kirjanike Maja, toimetati 1936–1940 ajakirja Looming. Siit edasi, pilku samal tänaval hoides, saab öelda, et Vanemuise 46 (Aia 46) ehk ülikooli loodusteaduste õppehoones toimetati 1933–1940 ehk kogu sõjaeelse ilmumisaja jooksul ajakirja Eesti Loodus.

Mõtteid Lossi tänava algusesse tagasi koondades ja Raekoja platsile sisenedes ei saa jätta vihjamata — siin Raekoja plats 2 (Suurturg 2) hoones, kunagises Schnakenburgi trükikojas lasi Ado Grenzstein trükida oma nädalalehe Olevik esimesed numbrid. Ja ei

saa jätta tunnistamata, et suur oli üllatus, kui möödunud süüvides ilmnes huvitav tõsiasi: Tartu leghendaarse Wernereri kohviku hoones Ülikooli 11 (vanasti Ülikooli 15) olid aastatel 1936–1940 ka Akadeemilise Kooperatiivi kirjastuse ruumid ja siin asusid ka teaduslike väljaannete Eesti Keel ja Keemia Teated toimetuse ja talitus (kontor).

Kuid tuleme endale meelde, et me pole kultuurilooliseks jalutuskäiguks planeerinud tervet tööpäeva, vaid ühe akadeemilise tunni. Seepärast möödume kiirsammul hoonetest Raekoja plats 9, 11 ja 12, kus ka on toimetusi asunud.

Ületanud Kaarsilla, seisatame Narva mnt 23 (Peterburi 3) hoone ees. Humanitaarid ja kultuurihuvilised eestlased teavad tähtsat tõsiasi: siin hakkas Karl August Hermann 1886. aastal välja andma Pärnust Tartusse ostetud ajalehte Postimees. Tema vaimsel juhtimisel sai nädalalehest Postimees päevaleht. Siin võttis ennast väsinuks töötanud keele-, muusika- ja kirjamehelt Karl August Hermannilt ajalehte toimetamise üle Venemaal juristina leiba leidnud, kuid sõprade poolt Eestisse tagasi kutsutud *can. jur.* Jaan Tõnisson. 27. novembrist 1896 ongi Jaan Tõnisson Postimehe vastutav väljaandja ja toimetaja. Postimehe käekäiku käsitledes pole ehk ülearu mainida üht nii kodu- kui ka kultuuriloolist fakti:

Tulnud Orelist Tartu ja asudes Postimeest toimetama, elas ta esialgu ühes toimetuselise Jakob Ilvesega Narva tänavas Virkhausi majas kolmandal korral, kus asus ka lehe toimetuse.¹

Tõnisson üritas üürida endale elu- ja tööruume ka Fortuuna tänavas, kuid tuli ikka Virkhauside majja tagasi. Maja on sõjas hävinud. Tõnisson elas ja toimetas Postimeest Ülejõel üle aasta. (Siinkohal võib märkida ka seda, et üks Virkhausidest, nimelt Oskar Virkhaus, oli 1896. aastast mõnda aega Postimehe ärijuht ja hiljem Jaan Tõnissoni teises, lühiajaliselt tegutsenud valitsuskabinetis 1920. aasta juulist kuni sama aasta septembrini kaubandus-tööstusministriks.) Sellele olnud ajale ja olukorrale annab kinnitust ajalehe päismiku kõrval pisikeses kirjas trükitud info: Postimehe talitus Peterburi 3, peatoimetaja kõnetunnid Peterburi 44.

¹ Jaan Tõnisson töös ja võitluses: Koguteos tema seitsmekümnenda sünnipäeva puhul. Tartu, 1938, lk 45. — Siin ja edaspidi toimetuse märkused.

Praegu asub sellel suurel, kunagi hoonestatud alal Emajõe-äärne park. Sinna võiks mõttes, vanu linna- ja maalaane uurides, umbkaudselt paigutada ka Virkhauside maja. Selle asukoht võis olla praeguse Narva mnt 4 ehk Tartu Ülikooli Oeconomicumi naabruses. Jaan Tõnisson vajas Postimehe sisulise taseme ja ka väljanägemise parandamiseks paremaid tingimusi. Lehe väljaandmiseks oli vaja päris oma trükikoda, talituse ja toimetuse ruume. Puhas rõõm on vaadata otsa 1897. aasta 22. detsembri Postimehele ja lugeda viimaselt küljelt: trükitud Postimehe (J. Tõnissoni) trükikojas. Kuid toimetaja kõnetunnid keetsid ikka aadressil Peterburi 44.

1898. aasta 23. jaanuari lehe päismikus fikseerib toimetaja oma täieliku kohaloleku südalinnas: toimetaja kõnetunnid on linna raekojas, sisseminek Suure Turu poolt. Raekoja keldrikorrusel asus lisaks toimetusele ka kirjastus ja raamatukauplus. Mõnda aega sai Postimees siin rahulikult areneda. Kuid kui Tõnisson soovis kiirpresside mehaaniliseks käimapanekuks üles seada ka gaasimootori, keeldus linnavalitsus ruumide edasisest rentimisest.

Tõnisson sai uued ruumid üürida Rüütli tänavas. Sinna (Rüütli 9) koliti 1903. aastal. Seal oli ruumi ja võimalusi nii ajalehe ja tema lisalehtede sisu kui ka nende trükitehnilise väljanägemise arendamiseks. Koos ja kõrvuti tegutsesid toimetuse ja talituse, trükikoda, tsinkograafia ja köitekoda, samuti kirjastus ja raamatukauplus.

Postimehe toimetajast Jaan Tõnissonist sai oma riikluse ülesehitaja, silmapaistev riigitegelane ja poliitik, üks Eesti rahvusluse ideoloogia loojaid ja selle mõõduka suuna juht.

1923. aastal oli kirjastusühingul Postimees võimalus osta oma väljaannete jaoks ülikooli peahoone vastas asuv päris oma maja (Jaani 11/13, aastast 1932 Ülikooli 21/23, praegune Ülikooli 17). Selle hoovipoolsele õuealale ehitati oma trükikoda, mille korpuses sai areneda ja töötada igati kaasaegne trükiettevõtte.

1944. aasta 31. augustil sai Postimehest Uus Postimees. Selle toimetuse ja talituse ning trükikodade tegutsesid edasi Ülikooli 21/23. 13. detsembril 1944 on ajalehes Uus Postimees märgitud toimetuse uus aadress — Gildi 1, II korrus. Kõik muu lehe väljaandmisega seotu on jäänud Ülikooli 21/23 ruumidesse. 3. jaanuarist 1945 on kõnealuse lehe nimi ilma epiteedita „uus“ ehk jällegi Postimees.

Edaspidi ja ka 1948. aastast ajalehe Edasi nime all ilmudes on lehe toimetuse aadressiks Gildi 1. Asukohas Gildi 1 sai ajaleht 1991. aastal tagasi ka oma sünninime Postimees.

Aga kui me kord juba kultuuriloolisel jalutuskäigul oleme, siis võiksime enestele veel ühe siin lähistel 1930ndatel aastatel ilmunud ajakirja toimetuse asukohta teadvustada. Akadeemiline Põllumajandusselts andis Rüütli ja Munga tänava nurgal (Munga 5, endine Peeter Põllu 5) välja rahvalikku kutseajakirja Taluperenaine. Samas asus ka ajakirja Agronoomia toimetuse ja talitus. Siia lähedale, Lossi tänavast Ülikooli 25 (praegune Ülikooli 21) ümber asunud ajakirja Mareti toimetust oleme juba eespool maininud.

Oma kultuuriloolise jalutuskäigu lähtekohta tagasi pöördudes teadvustame veel kahe eesti rahva harimiseks loodud väljaande asukohta. Jakobi 4 hoone juures saame väita: Eesti Naine sündis Toomemäe jalamil. Ehk täpsemalt: 1924. aasta maikuust hakkas Eesti Naiste Karskusliit välja andma naiste ja koduajakirja Eesti Naine. See ilmus Tartus 1940. aastani.

Enesestmõistetavalt väärivad tähelepanu ka Toomemäe nõlval seisev tore telliskivihoone (Lai 1). Selle lasi endale eluhooneks, samasse toimetuse ja trükikoja sisseseadmiseks ning oma ajalehe Olevik väl-

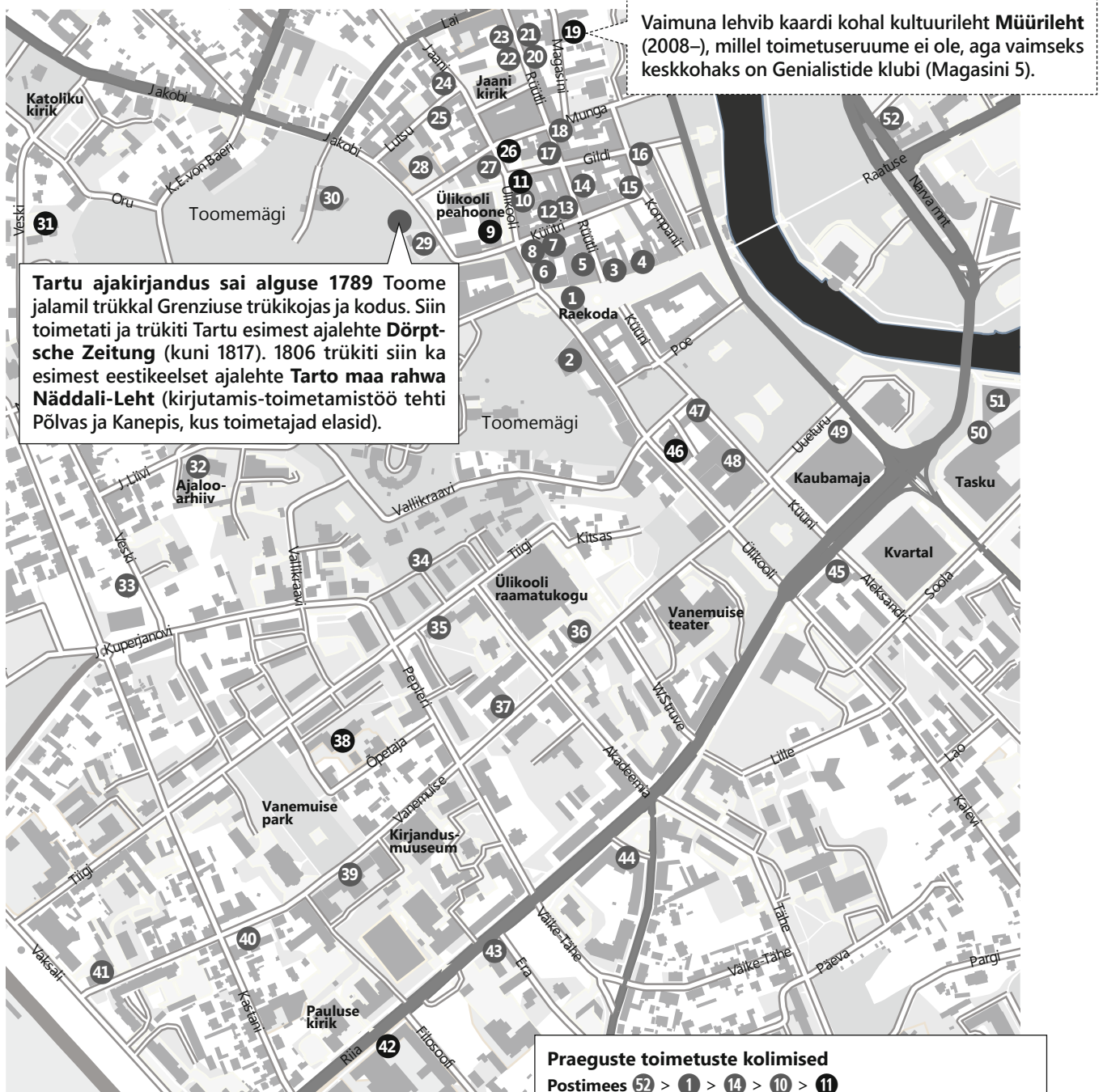
jaandmiseks ehitada Ado Grenzstein. Olevik hakkas nädalalehena ilmuma 1881. aastal. Koolimehe hariduse saanud Ado Grenzsteini intelligentsus peegeldus ka lehte sisseseatud rubriikides, tema üldhariduslikes käsitlustes ja õpetustes. Ta oli esimene, kes tutvustas eesti rahvale malemängu, malendite nimetusi ja käike. Tabavad olid tema päevakohased värsiread. Ajalehe keel oli ladus. Grenzstein avaldas ka mitmeid muusika- ja keeleõpetuse raamatuid — tahtis eesti rahvast ajalehe kaudu kasvatada ja õpetada. Pärast Jakobsoni surma muutus Sakala verevaeseks ja siis peeti Grenzsteini Olevikku parimaks eesti rahvuslikuks ajaleheks. Selge ja kultuurne oli ka lehe kujunduslik väljanägemine. 1893. aastal seadis Grenzstein esimesena Tartus ja kogu Eestis sisse tsinkograafia. See võimaldas ilmestada seniseid hal- le trükiveerge piltide ja graafikaga.

Kuid poliitilise põllu segipaiskumine — slaavi ja germaani kultuuride teravnev vastasseis, koolides ja avalikes asutustes üksnes vene keele ametlikuks keeleks kuulutamise — kõigutas Grenzsteini eesti rahvusliku toimetuleku kindlust. Avalikkuselegi ootamatult ja mõistetamatult allus Grenzstein vene bürokraatiale. Sellise allaheitlikkuse vastu astusid EÜSi vaimse karastusega eesti haritlased. 1901. aastal lahkus Grenzstein Eestist ja asus elama Pariisi. Ta suri Prantsusmaal 1916. aastal.

Ajakirjanduslik Tartu 1789–2016

Kaardil on valik Tartu keskosas asunud ajalehtede, ajakirjade, tele- ja raadiotoimetusi. Välja on jäetud Tallinna väljaannete abitoimetused, samuti toime-

tajate erakorterid, kus 20. sajandi esimesel poolel kirjutati-toimetati suur hulk ajakirju. Ajakirjandust on tehtud ka kesklinnast kaugemal, nt ALO TV tegutseb Tartus alates 1992. a, kristlik Pereraadio alates 1994.

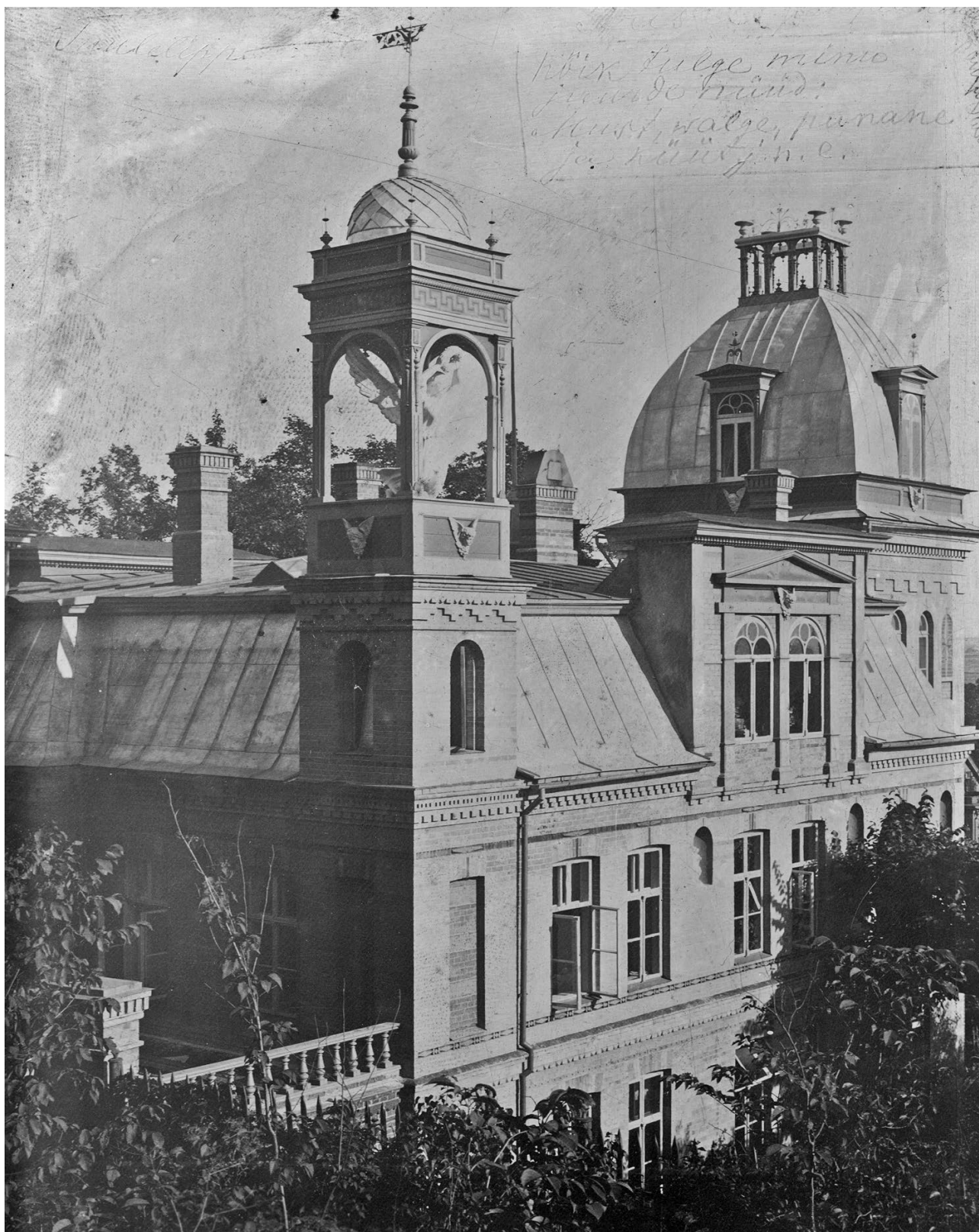

Koostaja Roosmari Kurvits. Teabegraafika: Artur Kuus.

Info: väljaannete impressumid, reklaamid, erialakirjandus, mälestusteraamatud; Jaan Einasto, Tullio Ilomets, Jaan Kalmus sen, Ilmar Kask, Väino Koorberg, Madis Ligi, Alo Lõhmus, Vello Lään, Ove Maidla, Arp Müller, Anu Pallas, Aivi Parijõgi, Silja Paris, Ene Puusemp, Malle Salupere, Varje Sootak, Tiina Tarik, Sulev Uus.

- 1 **Raekoda** — päevaleht Postimees ja trükikoda 1897–1903; kuukiri Lasteleht 1900–1903; nädalakiri Linda 1902–1903; kuukiri Eesti Loodus 1959–1966
- 2 [**Ülikooli 14**] — Jannsenite perekonna korter, nädalaleht Eesti Postimees 1865–1968
- 3 **Raekoja plats 8** — ajaleht Meie Aastasada > Tartu Päevaleht 1911–1915; ajaleht Olevik 1914–1915; päevaleht Maaliit 1918; kuukiri Taluperenaine 1927–1932
- 4 **Raekoja plats 12** — kuukiri Eesti Kirjandus 193?–1936
- 5 **Rüütli 4** — kirjandusajakiri Looming 1923–1936; uudisajakiri Luup 1995–1996, Luubi abitoimetus 1996–1998
- 6 **Ülikooli 11** — ajakiri Akadeemia 1938–1940; ajakiri Eesti Keel talitus 1931–1940
- 7 **Küütri 3** — ajakiri Tänapäev 1935–1936
- 8 **Küütri 1** — kuukiri Akadeemia 1990–1996
- 9 **Ülikooli 18** — ülikooli nädalaleht > kuukiri Tartu Riiklik Ülikool > Universitas Tartuensis 1951/1952–2006 ja alates 2013
- 10 **Ülikooli 17** — päevaleht Postimees > Tartu Kommunist > Postimees > Uus Postimees 1923–1944, trükikoda 1923–1990; kuukiri Lasteleht 1923–1940; Ajakiri Naisele 1943–1944; pornoajakiri Sexer 1993–1995; kollane nädalaleht Liivimaa Kuller 1993–1996; kuukiri Favoriit 1993–1997
- 11 **Gildi 1** — päevaleht Tartu Kommunist > Postimees > Uus Postimees > Postimees > Edasi > Postimees alates 1940; kollane nädalaleht Liivimaa Kroonika 1990–1993; pornoajakiri Sexer 1992; Raadio Tartu 2001–2003; kuukiri Pere ja Kodu 2003–2007
- 12 **Küütri 4** — pornoajakiri Sexer 1994; lasteajakiri Põmmu 1994
- 13 **Küütri 6** — ajakiri Tänapäev 1936–1939
- 14 **Rüütli 11** — päevaleht Postimees ja trükikoda 1903–1923; kuukiri Lasteleht 1903–1923; ajakiri Linda 1903–1905
- 15 **Kompanii 4** — ajaleht Tartu Maaleht 1929–1934
- 16 **Kompanii 5** — kuukiri Eesti Loodus 1957–1959
- 17 **Rüütli 14** — kollane nädalaleht Liivimaa Kuller 1996–1998
- 18 **Munga 5** — kuukiri Taluperenaine > Maanaine 1932–1940
- 19 **Magasini 5** — Generaadio alates 2014
- 20 **Rüütli 21** — kuukiri Pere ja Kodu 1998–2001
- 21 **Rüütli 23** — kuukiri Favoriit 1997, Favoriidi abitoimetus 1998–99; kuukiri Pere ja Kodu 1997–1998
- 22 **Rüütli 22** — kuukiri Pere ja Kodu 2007–2011
- 23 **Rüütli 24** — ajakiri Eesti Keel 1937–1940
- 24 **Lutsu 14** — tasuta nädalaleht Edasi 1998–1999
- 25 **Lutsu 5** — ülikooli nädalaleht > kuukiri Universitas Tartuensis 2006–2010
- 26 **Ülikooli 21** — naisteajakiri Maret, ajakiri Vallatu Magasin, trükikoda 1937–1940; ajakiri Akadeemia alates 1996
- 27 **Ülikooli 20** — ajakiri Üliõpilasleht 1925–1940, ülikooli nädalaleht Tartu Riiklik Ülikool 1948–1951
- 28 **Munga 4** — ülikooli kuukiri Universitas Tartuensis 2010–2013
- 29 [**Jakobi 8**] > **Jakobi 4** — kuukiri Eesti Naine 1924–1940
- 30 **Lai 1** — Ado Grenzsteini kodu 1893–1901, ajaleht Olevik 1893–1904 ja 1910–1913, trükikoda 1892–1904 ja 1910–1913
- 31 **Veski 4** — kuukiri Eesti Loodus 1978–2001 ja alates 2002
- 32 **Liivi 4** — ajakiri Üliõpilasleht 1922–1925
- 33 **Veski 69** — kuukiri Pere ja Kodu 2001–2003
- 34 **Tiigi 11** — kollane nädalaleht Liivimaa Kroonika 1993–1995
- 35 [**Tiigi 34**] — Jannsenite perekonna maja, nädalaleht Eesti Postimees 1868–1880
- 36 **Vanemuise 19** — kirjandusajakiri Looming 1936–1940, ajakiri Eesti Kirjandus 1936–1940
- 37 **Vanemuise 35** — Tallinna Televisioonistuudio Tartu korrespondendipunkt 1964–67
- 38 **Õpetaja 9a** — Q Raadio 1993–1995; Tartu Kuku > raadio Kuku Tartu toimetus alates 1995; Raadio Elmar alates 1997
- 39 **Vanemuise 46** — kuukiri Eesti Loodus 1933–1940
- 40 **Vanemuise 54** — ETV Tartu korrespondendipunkt/stuudio 1967–1996
- 41 **Vanemuise 65** — Tartu TV 1993–94
- 42 **Riia 24** — Eesti Raadio Tartu stuudio alates 2000, ETV Tartu stuudio alates 2008
- 43 **Riia 18** — kuukiri Eesti Loodus 1966–1978
- 44 **Riia 12** — Riigi Ringhäälingu > Landessender Revali > Eesti Raadio Tartu stuudio 1940–2000; Tallinna Televisioonistuudio Tartu korrespondendipunkt 1963–1964; Raadio Tartu 1990–1993; Päikeseraadio 1994–1998; EPA > EPÜ ajaleht Põllumajanduse Akadeemia > Põllumajandusülikool 1957–1997
- 45 **Riia 4** — kuukiri Pere ja Kodu 1994–1997
- 46 **Ülikooli 1** — nädalaleht Eesti Kirik alates 1997; tasuta nädalaleht Tartu Ekspress alates 2009
- 47 [**Aleksandri 1**] — sotsialistlik ajaleht Uudised 1903–1905; **Küüni 5b** — raadio Ring FM 2003–2005
- 48 **Küüni 7** — tasuta nädalaleht Tartu Ekspress 2007–2008
- 49 [**Söögiturg 1**] — Jannsenite perekonna korter, nädalaleht Eesti Postimees 1863–1865
- 50 [**Riia 6**] — vapslik päevaleht Vaba Sõna > Uus Sõna 1933–1935
- 51 **Soola 8** — Päikeseraadio > Easy FM 1998–2000; ETV Tartu stuudio 2000–2008
- 52 **Narva mnt 23** — ajaleht Postimees ja trükikoda 1886–1897

Tänapäevased aadressid. Nurksulgudes hävinud majade aadressid.

30 Ado Grenzsteini loss Toomemäe nõlval (Lai 1) ehitati 1892.–1893. aastal. Lisaks Grenzsteini kodule asusid siin kolmandal korrusel ajalehe Olevik toimetuseruumid, esimesel korrusel trükikoda ja tsinkograafiatöökoda, mida juhtis kirjanik Andres Saal. 1893. aastal trükiti siin esimesed fotod eesti ajakirjanduses.

Foto: Eesti Kirjandusmuuseum, EKLA

52 Henningi plats ülejõel 1890. aasta paiku. Parempoolses majas (praegu Tartu linnamuuseum) asus 1880.–1890. aastatel Karl August Hermanni trükikoda ja ajalehe Postimees toimetus.

Foto: ERM

47 Kaubahoov ja voorimeeste seisuplats 20. sajandi alguses. Majas Aleksandri 1 (fotol paremal) asus 1903–1905 sotsialistliku ajalehe Uudised toimetus, mida juhtis Peeter Speek ja kus töötas ka Eduard Vilde. Maja hävis II maailmasõjas, praegu on sellel kohal ärihoone GMP Plaza.

Foto: Eesti Kirjandusmuuseum, EKLA

11 **10** Majad ülikooli peahoone vastas 1920. aastatel (praegu Gildi 1 ja Ülikooli 17). Siin on olnud Tartu ajakirjanduse keskpunkt 93 aastat. 1923. aasta suvel kolis keskmisse majja kirjastusühisus Postimees koos trükikojaga. 1940. aastal andis nõukogude võim Postimehe käsutusse ka maja Gildi 1. Kahe maja vahele raiuti uks ja tasapisi kolis Postimehe (Nõukogude-aegse Edasi) toimetus uude, uhkemasse asukohta; senisesse majja Ülikooli 17/19 jäid põhiliselt trükikoja ruumid.

26 Tagaplaanil ajakirja Akadeemia praegune toimetusemaja.

Foto: Eesti Kirjandusmuuseum, EKLA

6 Kirjastus Akadeemiline Kooperatiiv ja Werneri kohvik II maailmasõja ajal. Siin majas asus 1930. aastate lõpul ka ajakirja Akadeemia toimetus. Werneri kohvik oli mitmele ajakirjale peatoimetuse eest – kohvikulaua taga lugesid toimetajad korrektuuripoognaid ja kohtusid kaasautoritega.

Foto Kalju Leiva kogust

44 Eesti Põllumajanduse Akadeemia (Riia 12) 1960. aastatel. Kõige multimeedialisem maja Tartus. Selles majas on tehtud 60 aastat raadiot (1940–2000), aasta televisiooni (1963–1964) ja 40 aastat ajalehte (1957–1997).

Foto: Tartu linnamuuseum

40 Üliõpilaskorporatsiooni Fraternalitas Estica maja (Vanemuise 54). 15. märts 1996: ETV Tartu stuudio lahkub majast, kus töötati peaaegu 30 aastat. Kolitakse äärelinna, Tartu Filmikeskuse endistesse ruumidesse aadressil Ringtee 4.

Foto Aivi Parijõe kogust

Pärast ringkäiku algas ettekandekoosolek Juhan Peegli auditooriumis. Kõigepealt said sõna kolm noort Tartus tegutsevat ajakirjanikku.

Noored ajakirjanikud tööst Tartus

Marii Kangur (ERRi Tartu korrespondent): 2014. aastal, kui kevadel magistriõpingud lõpetasin, hakkasin ERRi Tartu stuudios tööle. Enne olin töötanud Tartu Postimehes spordireporterina, varem ka Pärnu Postimehes ja Tallinnas. Mis on need teemad siis, kui ajakirjanik töötab Tartus, aga on üleriigilise kanali teenistuses? Üheks on kindlasti Tartu maraton. Teine osa on üleriigilised teemad, mida võib kajastada ükskõik kus, aga võib ka Tartust. Need on eksperte nõudvad teemad, näiteks kui mõni õigusküsimus või meditsiiniküsimus on õhus, siis helistatakse: teil on seal inimesi, tehke lugu. Seda lugu saaks teha ka Tallinnast, aga need on „Tartu teemad“. Kolmas osa on nn leiutajapäevad. Tallinnast toimetaja helistab: ma ei tea, mis võiks teha, aga kella kolmeks on vaja. Siis tuleb hakata leiutama. See on hea võimalus väiksema aktuaalsusega teemade esile tõstmiseks. Need teemad on tihti keskkonnast või ökosüsteemist, mis on alati koos meiega, aga ei ole sedavõrd kuumad, et lehtede esikülgi vallutada. Need on teemad, mida saab ise vaikselt leiutada.

Samas rühmas on ka maakonnauudised. Minule meeldib väga, kui saab sõita Elvasse või Puhja, et raadiokuulajad üle Eesti tunneksid, et kogu elu ei ole mitte ainult Tallinnas. Siin on muidugi küsimus, kas need uudised ikka eetrisse jõuavad. Sest paraku võivad need olla negatiivse alatooniga — mingi tööstus pannakse kinni ja palju inimesi jääb jälle tööta. Aga õnneks on ka teemasid, mille puhul saab väiksemate kohtade elust positiivsete nootidega rääkida. Tartus on võimalik käsitleda teemasid, milleks Tallinnas aega ei jää — seal juhtub iga tund toimub midagi, päev on täis kõrge aktuaalsusega teemasid.

Taavi Eilat: Ma töötan samas asutuses, aga televiooni poolel, „Aktuaalses kaameras“. Tartus olen sisserändaja, olen tulnud siia õppima ja jäänud paikseks. Töötan asutuses, mis on pika aja looga, hiljuti tähistasime Tartust saadete tegemi-

se 50 aasta juubelit.² Eesti Televisioonil on aegade jooksul olnud Tartus suur, rohkem kui 50 inimesega toimetus, aga see on tõmmanud pesus kokku. Kui praegu küsitakse, kas Tartus peaks olema oma stuudio, siis ma ei näe ressursi. Teeme uudiseid ja saateid, aga enamasti teeme teiste saadete sisse lõike, lugusid. Saadete toimetaja on Aivi Parijõgi. „Aktuaalse kaamera“ uudiseid teen mina ja mu kaks operaatorit. Nüüd on ka vene AK toimetaja. Meie alla kuulub Tartumaa ja Jõgevamaa, seega on päris palju sõitmist. Erinevalt raadiost, kus uudised on eetris iga tund, on AK piiritletum ja lood peavad valmis olema 18.30. Erinevalt Mariist minul nii palju „imemisteesid“ ei ole. Kui teemat ei ole, siis ei ole mõtet „imeda“.

Kas televisioon Tartus peab olema rohkem märgatav? Minu arvates on seis rahuldav, sest mina ei ole kogenud, et meil oleks siin 50 töötajat. Aga oluline on, et me siin olemas oleme — et Tartu lugusid ei tehta Tallinnast. Mis suunas teleuudised arenevad? Muu maailm paneb rõhku otselülitustele. Homme³ saabub meile otselülituste masin, me saame edaspidi minna otse-eetrisse. See on väike masin, mille saab panna kaamera taha.

Kui vabanes Eston Kohver, siis mind kupatati õhtul Piusa jõe äärde. Kolleegid hakkasid küsima, et miks ta sinna kupatati. Toomas Mattsoni Facebooki seinal algas sel teemal pikk diskussioon: miks ta seal on, mida ta seal vahendab, kui on pime ja silda ei näe. Probleem on selles, et kui tahame tekitada otselülitust, siis peame ka natuke lavastama — peame minema kohtadele, kus täna on midagi juhtunud. Oluline on, et reporter räägib sündmuskohal, olgugi et *online*'ist on see info juba varem kätte saadud. Aga reporter räägib *seal koha peal*. Koha ja kohalolu efekt on uudisteajakirjanduses ülimalt oluline ja kohaloluvõime on nüüd tänu otselülituse võimalusele suurem. Varem oli nii, et helistasin Tallinna — tule nüüd, teeme otseülekanne. Siis tuli buss suurte kaablrullidega.

Riigikogu teemast ajakirjanduses. Riigieelarvest kõnelemisel ja muudegi asjade puhul on küsimus, kas peavad ikka alati ekraanil olema rääkivad pead. Miks ei võiks need kaks minutit rääkida reporter,

² Tartus alustas 1963. aastal tööd ülekandejaam, loodi korrespondentipunkt, mis 1968. aastal sai toimetuseks. Vt <http://rhmuuseum.ee/televisiooni-kroonika/#toggle-id-2>.

³ 10. oktoobril 2015.

et opositsioon oli vastu ja koalitsioon oli poolt? See oleks rohkem ajakirjandus.

Kaur⁴ sõnastas siin enne küsimuse: kas Tartus töötamine pärsib noort ajakirjanikku või on talle hüppelaud? Mina võtan nii, et see on hüppelaud ja võimalus teha, ja ma teen võimalikult hästi, kolmandat aastat järjest, aga kõik juba kordub. Ma ei usu, et ma nüüd kaksikümmend aastat järjest sedasama teen. Ma olen vahepeal kindlasti ka mujal ja võibolla olen seejärel siin tagasi.

Ma ei arva, et Tartu oleks liiga väike. Kui Tallinnas tuleb täpsustada, kas sa oled poliitikaajakirjanik, majandusajakirjanik või midagi muud, siis Tartus pead tegema kõike. See pakub vaheldust, aga teisalt tuleb vahel tunne, et ma enam ei viitsi. Kui tõmbad teema käima, siis tahad selle heaks ka midagi rohkem teha, aga AKs ei saa.

Võrreldes Mariiga olen mina „pildile tulnu“, ma olen ERRi nägu Tartus nn visiitkaardina ja olen ka Eestile Tartu visiitkaart. AK-l ei ole Tartus peale minu kedagi. Kristel Härma asendab mind mõnel päeval, näiteks täna. Noorele inimesele on see hea positsioon, et pildile tõusta. See toob lauale väga palju tööpakkumisi. Olen saanud teha asju paljudesse saadetes: „Terevisiooni“, „Kapitali“, „Pealtnägijasse“, tänavaküsitlusi „Vabariigi kodanikesse“.

Kas oleks Tartu sees kuhugi hüpata? Selles ausalt öeldes kahtlen. Kas Tallinna saatesse sissesaamine on lihtne või keeruline? Tegelikult võetakse hästi vastu, kui on hea teema. Võibolla ei ole ma nii suur Tartu patrioot, võibolla ei taha teha lugu ainult sellepärast, et see on Tartu lugu. Minu jaoks on oluline teema. Ma ei näe vajadust, et iga päev peaks olema lugu Tartust, vaid seal peab olema sisuline teema. Ma ei pea suutma lugu välja imeda, mult ei nõuta seda. Kui mul ei ole täna teemat, siis tegelen mõtetööga edaspidiseks.

Repliik saalist: Uudisteajakirjandus peaks hakkama muutuma, kui ringhäälingu uudistemaja Tallinnas valmis saab. Praegu on peamine probleem selles, et erinevate üksuste vahel ei ole kommunikatsiooni. Siin Tartus oleme ühe koridori peal, suhtleme. Aga ERRi probleem on, et juhid ei suhtle, juhid ei istu koos.

Repliik saalist: Tartus oli raadioajakirjandusel

oma roll, me tegime meelega teistsuguseid asju kui Tallinnas, me ei kavatsenudki harmoniseeruda. Me lõime Tartu ajakirjandusega mitmekesisust. Seda on praegu vähe.

Repliik saalist: Uus ootus Tartu teksti järele oli ja on tegelikult väga suur.

Repliik saalist: Nüüd, kui Postimees on siit Tartust ära, siis Tartu ajakirjandust ei kannu enam miski, pole tuge.

Merilyn Säde: Mina õpin ajakirjandusmagistrantuuris teist aastat, töötan ülikooli ajakirjas. Olen olnud Sakalas, Tartu Postimehes, Tallinnas *online*-praktikal, Tartu Ekspressis.

Tartus töötamise võludest ja väljakutsetest. Hea on ühendada õppimine ülikoolis ja töötamine. Tartus on suurem vabadus ise teemasid valida ja teha loovamaid lugusid, ka persoonilugusid — vabamalt. Tallinnas olid päevad *online*'is väga kiired, pidevalt telefonis. Teisel aastal läheb ülikooli ajakirjas paremini kui esimesel. Sama inimesega korduvalt suheldes võetakse sind teistmoodi vastu. Teadlased tahavad suhelda ajakirjanikega, kellega on varem kontakt olnud — et kõik oleks korrektselt kajastatud. Pean suureks plussiks, et on aega teemadega tegelda.

Ajakirjaniku survestamisest. Raadios töötades ma ei täheldanud, et suhted allikatega muutuvad liiga familiaarseks. Saadi üsna hästi aru, kui teemat ei olnud. Kui töötasin Tartu Postimehes, siis oli palju keerulisem. Oli pöördumisi „Kuule, pane mu jutt lehte“ ja 100-protsendilist veendumust, et see või teine info peab lehte jõudma. Praegu võib ka surveavaldamist tunda, mõnikord helistatakse kuu lõpus, kui ajakiri on juba koos, ja tahetakse kiiret avaldamist.

Aivi Parijõgi: Varem oli meil saatekavas oma „Tartu tund“, 1980. aastatel. 1990ndate alguses hakkas tulema negatiivset vastukaja Tallinna juhtide seast, et siis peaks olema ka Kohtla-Järve tund, Hiiumaa tund jne — kas on vaja rõhutada, et inimesed tajusid, kus nad elavad? Siis lõpetati „Tartu tund“ ära.

Marju Lauristin: Tartu roll on väga palju muutunud. Tartu kui vaimse pealinna roll oli olemas, aga meie endi silme all on see palju taandunud. Ma ei tea, kust see peale hakkab. Ülikool ei tunneta end ka üle-eestiliste asjade vaimse kandjana.

⁴ Kaur Paves.

Maarja Lõhmus: Kuidas ajakirjandusega provintsistumise tendentsile vastu seista?

Tartu väärtus on teises diskursuses, teises vaatepunktis, millega tekib mitmekesisus. Pilt, mis Tartust tuleb, on teise nurga alt, vahel suurendusklaasi alt. Siin tuntakse huvi detaili vastu. Detailist tuntakse rohkem rõõmu. See on teistsugune pilk, see pilk on vähem institutsionaalne.

Marju Lauristin: Ta on ka pikema tähendusega. Väga ammu oli kultuuriajakirjandus Tartu-keskne, Eesti kultuuriajakirjanduse kese oli Tartus. Koos kultuuriajakirjandusega ka mõttekese. Kuigi Looming oli pärast sõda juba Tallinnas,⁵ hõljus selle vaim veel siin Tartus. Kas kultuuriajakirjandus peab võimuga kaasa minema?

Maarja Lõhmus: Kultuuriajakirjandus võib ise tahta võimu lähedal olla, nagu juhtus 1997. aastal Sirbiga,⁶ kui peatoimetaja kaotas Tartu toimetaja kohta, sest otsused kultuuri kohta tehakse Tallinnas, kultuurivõim on Tallinnas.

Repliik saalist: Kas ikka peab kultuuriajakirjandus võimu ligidal olema? Kas ei võiks Müürilehest Tartus midagi uut arendada? Tartu-keskset vaadet on vaja selleks, et Eesti ei provintsistuks.

Marju Lauristin: Mis on Maalehe fenomen — oskus vaadata teisest kohast. Tubli tüdruk Mirjam Nutov teeb Võrumaalt raadiot ja telet korraga ja mitte halvasti. Pole küll nende puhul aru saanud, et nad teeksid väikseid asju.

Repliik saalist: Mida teeb Tartus Uus Teater — neil pole mingit tunnet, et teevad väikest asja. Samuti Müürileht! Müürileht on suutnud läbi murda, on jõudnud nii kaugele, et mõnes asjas on rohkemgi sisu kui Sirbis.

Repliik saalist: Erki Peetsalu teeb Haanjust National Geographicut.

Sulev Uus Tartu ajakirjanduse praegusest seisust

Sulev Uus: Tahan kõigepealt teatada, et olen tänase koosoleku toimumises süüdi. Tegime eelmisel suvel EAASI tööplaani, Peeter küsis: mida pakud? Pakku-

sin teema, mis mul mõnda aega südame peal olnud: Tartu ajakirjanduse seis.

Peeter Vihalemm: kas sa ei ole rahul?

Mina: ei ole jah. Nüüd püüan põhjendada, miks. Minule tundub, et ajakirjandus Tartus ei ole praegu selline, nagu Tartu linn vääraks kui Eesti teine linn ja kui ülikoolilinn. Enne praegust koosolekut käisime ringkäigul kesklinnas, igal sammul komistad ajakirjandusele. Tartu oli ajakirjandust pungil täis, aga kahjuks tuleb sellest rääkida minevikuvormis.

Kui meenutada kasvõi aega paarkümmend aastat tagasi, oli olukord teine. Kaksikümmend aastat tagasi, 1995. a ilmus Tartus üle 20 ajakirja ja ajakirjandusväljaande, nende hulgas neli ajalehte – kaks neist olid kollased – ja peotäis väikelehti. Mis on sellest kõigest saanud? Lisaks raadio ja TV. Aivi⁷ tuletas meelde „Tartu tunde“. Tartus oli mitu raadiojaama. Elmar teeb head tööd, aga Tartu elu kajastamist seal ei ole.

Kas Tartus peab olema midagi rohkemat? Ma ei taha teha etteheiteid kolleegidele, kes ajakirjandust teevad. Nemad teevad, mis olud võimaldavad. See pole nende kritiseerimiseks, et sellist vingus juttu ajan. Siin on kolleege, kes on käinud paljudes maailma ülikoolides. Kas on ette tulnud ülikoolilinnu, kus ei ole oma korralikku päevalehte? Ilmselt on selliseid väga vähe. Tartu ülikool tunneb uhkust, et on mõnedes vaatepunktides maailma parimate hulgas. Aga Tartu Postimees ilmub suvel ainult kolm korda nädalas ... See on väiksemate maakonnalehtede ilnumissagedus, mitte nagu Tartu linnale kohane.

Paarikümne aasta tagustest väljaannetest on vähe alles jäänud. Võtsin kaasa kaks ajakirja 1995. aastast, Argipäeva⁸ ja Favoriidi.⁹ Kui paljud Argipäeva üldse näinud on? Selle alapealkiri oli „Tartu ajakiri“. Selgelt välja öeldud, et oma linna ajakiri. Paljud pole näinud ka Favoriiti. Tudengitel on ehk huvitav teada, et peatoimetaja oli Priit Pullerits. Edasipüüdlile, aktiivse eluhoiakuga lugejatele suunatud kuukiri levis eeskätt meie suuremates linnades, kolmandik lugejaist olid Tallinnas. Tartu ajakiri ja Tartus ilmuv ajakiri pole üks ja sama asi. Kõnealusel aastal hakkas siin ilmuma ka poliitikaajakiri Luup,¹⁰ mis samuti tugevdas Tartu kui ajakirjanduslinna positsiooni.

⁵ Aastast 1945.

⁶ 1997. aastal sai Sirbi peatoimetajaks Mihkel Mutt. Enne on Sirp kandnud muid nimetusi: 1940–1941 ja 1944–1989 Sirp ja Vasar, 1990 Reede, 1994–1997 Kultuurileht.

⁷ Aivi Parijõgi.

⁸ Argipäev ilmus suvest 1994 – suveni 1996, 1–2 korda aastas.

⁹ Favoriit ilmus septembrist 1993 – jaanuarini 1999.

¹⁰ Ilmus 1995–2000, juunist 2000 – juunini 2002 ilmus ajakiri Postimehe lisana.

Kui vaadata, mis Tartus alles on, siis suurematest Akadeemia¹¹ ja Eesti Loodus.¹² Kaks ajalehte on ka alles: Tartu Postimees ja Eesti Kirik. Eraldi kategooriasse kuuluvad erialaajakirjad kitsamale sihtauditooriumile: nt Eesti Arst,¹³ Juridica,¹⁴ Eesti Loomaarstlik Ringvaade¹⁵ jt.

Juurde on tulnud Müürileht,¹⁶ Tartu Ekspress¹⁷ ja väikelehti. Tartut kajastab ka umbes kolmandik Tallinnas väljaantavast Linnalehest. Tekkinud on ka vastseid ajakirju, näiteks eelretsenseeritavad akadeemilised ajakirjad Ajalooline Ajakiri,¹⁸ Usuteaduslik Ajakiri,¹⁹ Methis,²⁰ folklooriajakiri Mäetagused²¹ jt, aga need on kõik mõeldud kitsamale sihtauditooriumile. Siinset auditooriumi silmas pidades ei sobi mainimata jätta ülikooli ajalehe Universitas Tartuensis muutumist kuukirjaks. Aga pilt on ikkagi küllalt nutune.

Küsigem, kas saaks midagi muuta. Siin oli juttu, et aega tagasi ei pööra. Kui Tartu vaim on alla käinud, siis on see sünkroonis ajakirjanduse allakäimisega. Erinevalt Taavi Eilatist kõnelen ma Tartu patrioodina. Need inimesed, Tartu patrioodid, ei ole mitte naiivsed, vaid pigem hullud. „Naiivne“ on kerge kaaluga, selle saab välja naerda; aga hulludes on mingit ainet uue idee sünniks.

Räägin hullu juttu. Päevaleht on kõige alus. Et igakülgsest Tartu ja Lõuna-Eesti elu kajastada, võiks Tartul olla kopsakam ajaleht kui praegune õbluke viis korda nädalas ilmuv. Kui seda juttu kuulevad Postimehe omanikud, siis neile see kindlasti ei meeldi. Ega Postimeest asjata Tallinna viidud — mitte ainult võimule, vaid ka rahale lähemale. Tartul võiks olla oma ajakiri, Tartu ja Lõuna-Eesti ajakiri. Tartul võiks olla teine üldloetav ajakiri veel — Noor Tartlane. Mõtlen, et mõlemale jätkuks lugejaid ja te-

gijaid. Meie ajakirjandusüliõpilastel oleks võimalik harjutada, ühitada tööd ja õppimist.

Siis elektrooniline meedia. Oli meeldiv kuulda, kui palju õnnestub Tartu elu üle-eestilistesse kanalitesse panna või vahel ka sokutada. Aga ega need asenda kohalikke kanaleid. Minu meelet, kui ei tule päris oma kanalit välja, siis kindlasti regulaarsed saated üle-eestilises kanalites — Tartu tund või midagi suuremat kindlal ajal kindlasti. Praegu on Eesti Raadios esindatud võrokeseid, mulgid, kihnlased — väga vajalikud saated, keegi ei vaidle vastu. Ringhäälingubosside torin, et siis hakkavad teised linnad ka nõudma, on kerge kaaluga, kui just ei tahta ära unustada, et Tartu on suuruselt ja tähtsuselt teine linn Eestis, mida tihti kutsutakse Lõuna-Eesti pealinnaks.

Aga midagi võib selle kõrval veel olla. Mis võiks lahendus olla? Kui võrsuks mõni kadunud Veeberi sugune²² metseen, kes sedapuhku paneks öla alla Tartu ajakirjandusele? Ehk võiks ajakirjandust toetada ka Tartu Kultuurkapital? Veel üks uitmõte tuli. Kui tekitada Eesti Meedia laadne Tartu Meedia! Ühekaupa pole väljaanded elujõulised, aga üheskoos moodustaksid sellise jõu, mis võimaldab püsima jääda ja kajastada Tartut paremini, kui seda teeb meie ajakirjandus praegu.

Sellised mõtted tahtsin te ette panna ja tahaksin kuulda, kui hull jutt see oli või läheb see ikka naiivse jutu alla.

Väljavõtteid arutelust Sulev Uusi ettekande järel

Küsimus saalist: Meil on seni analüüsimate Edasi panus Eesti ajakirjandusse, Edasi tähendus Eestis. Sina, Sulev, seal olnuna: mis on Edasi panus?

Sulev Uus: Toona öeldi, et Tartu vaimul on kolm sammast: ülikool, Vanemuine ja Edasi ... Püsikoostöös ülikooli sotsioloogidega õnnestus meil leht pöörata näoga lugeja poole, määravaks said tema huvid ja vajadused. Propaganda asemel nihutasime esikohale ajakirjanduse põhifunktsiooni — informeerimise. Edasi edumeelsus mõjutas ajakirjandust kogu Eestis ja kaugemalgi. Siit sai alguse ka Tartu lehe kujunemine üle-eestiliseks, Edasit loeti Virust Võruni. Rahvalikkusele

¹¹ Ilmub aprillist 1989.

¹² Ilmus sama pealkirjaga ka aastatel 1933–1940, seejärel aastast 1958.

¹³ Ilmub aastast 1922, 1945–1946 kandis nime Nõukogude Eesti Arst, 1954–1988 Nõukogude Eesti Tervishoid, nimi taastati 1989.

¹⁴ Ilmub aastast 1993.

¹⁵ Ilmus ka 1924–1940, taasasutati 1989, ei ilmunud 1992–1993.

¹⁶ Ilmub aastast 2008.

¹⁷ Ilmub aastast 2007.

¹⁸ Ajalooline Ajakiri / The Estonian Historical Journal ilmub Tartu ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi juures. Sama nime kandis Akadeemilise Ajaloo-Seltsi väljaanne aastatel 1922–1940.

¹⁹ Akadeemilise Teoloogia Seltsi väljaanne ilmub aastast 2000, eelkäija Usuteadusline Ajakiri (1926–1940).

²⁰ Methis: Studia Humaniora Estonica asutati 2007. aastal Tartu ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudi ning Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi ühisväljaandena.

²¹ Ilmub järjepidevalt aastast 1996 ja on veebis loetav aadressil <http://www.folklore.ee/tagused>.

²² Tartlane Tiit Veeber (1948–2012) oli Eesti suurettevõtja.

lisandusid rahvuslikud püüdlused, niivõrd kui kitsad olud võimaldasid, isegi kõige hullemal, ühiskonna piduliku paigalmarsi ajal. Edasil oli vaieldamatult märkimisväärne osa pinnase ettevalmistamisel 80ndate lõpu suurmuutusteks. Tema paljutahkse panuse ja tähtsuse põhjalik uurimine ja hindamine nõuab mitme, seejuures eri põlvkonnast inimese pühendumist. Aga kus on ühiskondlik tellimus selle uurimise järele?

Repliik saalist: Edasi oli Eesti avalikkuse leht. Probleem on, et Tartu Postimees ei ole Tartu avalikkuse leht.

Maarja: Kas Tartu Ülikoolil peaks olema ühtlasi oma roll Eesti avalikkuses? Kas ülikoolil peaks olema mingi kanal teemade tõstmiseks üle-eestilise avalikkuse ette, kus oleksid esil Eestile olulised teemad? Meil puudub avalikkuse surve, avalikkuse ootuste väljendamise võimalus, seda pole.

Ene Selart: Praegu puudub see eneseuhkus, puudub ambitsioon.

Janek Luts: Praegu on suhtumine „pole viga, saan oma informatsiooni kätte“.

Marju Lauristin: Viibides kolm öhtut nädalas Brüsselis — seal on kaks telekanalit, mis töötavad kogu aeg, jutustavad linna ajaloost, üldharivatel teemadel, ja sinna juurde arutavad ka linnapoliitikat.

Aivi Parijõgi: Eesti Televisioonil võiks olla näiteks ETV 3. programm, regionaalse suunitlusega — Virust Võruni; Tartu, Saaremaa.

Marju Lauristin: Meil puudub arusaam, et inimestele on oluline ja huvitav vaadata elu lähivaates. Tuleb taastada tajumine, et elu on igal pool. Elu ja ajalugu.

Sulev Uus: Kas see oleks nii kallis? Inimestel on huvi selle vastu, mis reaalsuses nende ümber toimub. See vajab Hullu Tegijat.²³

Taavi Eilat: Kes suudab AKSse suruda sisse viikatiga heinaniitmise võistluse? See nõuab tohutult entusiasmi.

Marju Lauristin: Mis entusiasmi see nõuab? Mina usun, et meie tudengid alustaksid siin huviga. Kui tudengid tulevad, on neil tohutu huvi teha iga-suguseid asju, aga see läheb kuhugi kaduma. Nagu lastel läheb kaduma suure huvi periood — kõik läheb abstraktseks ja kaob.

Peeter Vihalemm: Meie elu on politiseeritud, meil on vaja mittepolitiseeritud pilku, teistpidi hierarhiaid, mis ei lähtu sellest, et on poliitika ja kasumlikkus. Teist pilku on vaja. Tartu on loobunud oma vaatepunktist, me ei aktualiseeri enda jaoks olulisi asju.

Marju Lauristin: Tartus on aega mõelda, on aega pausiks. Kui kogu aeg ümber on mula, siis polegi aega, et oluline kohale jõuaks. Ajakirjandus on kunstiga sarnane, ta peatab aja, annab võimaluse pausiks.

Repliik saalist: Viga on, et me ei võta enam ette suuri küsimusi. Näiteks istus suur hulk ajakirjanikke mitu tundi Savisaare aia taga ja ootas võimalust klõpsu teha. Meil eelistatakse seda ühe klõpsu passimist mõtlemisele.

Marju Lauristin: Hiljutine Sirbi juubelikonverents²⁴ ei kajastunud kuskil peale Sirbi enda. Eesti on üks väheseid riike, kus on väga arenenud kultuuriajakirjanduse süsteem, mida riik toidab. See on üle maailma unikaalne nähtus. Aga see ei võimendunud kuskil. Henrik Roonemaa kirjutab täna,²⁵ et eesti keel sureb välja, sest digimaailm suhtleb inglise keeles. Eesti keele suhtlusvõimekus ei ole piisav, see on liiga kallis. Kuidas oleme võimelised uues keskkonnas oma kultuuri elavana hoidma, see on üks põhiküsimusi. Ja ajakirjandusel on siin oma osa. Seniajani pole Eesti Kultuurkapitalis ajakirjanduse sihtkapitali. Juba kümme aastat on see kõne all, aga ikka takerdub. On aeg see ära teha.

²³ Näiteks aastal 2007 asutas noorte teadlaste sõpruskond eesotatas Liina Kangeri, Triin Käpa ja Öje-Liisi Lipmaaga õpilaste teadusajakirja Akadeemiake, mis ilmus trükiväljaandena aastani 2011, seejärel otsustati jätkata online'is, vt www.akadeemiake.ee. Tegijate koosseis on muutunud, aga nende põhiline ressurss, missioonitundega rikastatud entusiasm ei ole ammenud.

²⁴ 2. oktoobril 2015.

²⁵ Vt <http://arvamus.postimees.ee/3355901/henrik-roonemaa-keisri-hull-2015>.

Teadusajakirjandusest: ülevaade EAASi koosolekust 24. märtsil 2015

Peeter Vihalemm: Teadus on praegu ajakirjanduses ja meedias esil rohkem, kui seda varem on olnud. Seal on nii kiireid uudiseid kui ka põhjalike sissevaateid. Arko Olesk on praegu üks teaduses toimuva sagedastest tutvustajatest. Teaduse kajastamine on läinud paremaks, ka ülikooli ajakiri on läinud paremaks. Mõned ülevaated doktoriväitekirjadest on kirjutatud nii, et saab päris hästi aru, millega tegeldakse.

Eesmärk ongi saada rohkem aimu teadustööde sisust ja ka teadlastest inimestena. See kõik ei ole alati nii lihtne ja selge, selle juures on ikka suured probleemid. Samas, teadusliku mõtteviisi tähtsus võib olla mõneski aspektis otsustav. Et praegu väga entusiastlikult ehitatakse roboteid, on muidugi väga tähtis, aga selle kõrval võiks veel midagi olla. Täna arutelu teemaks on ennekõike tõlkimine — kuidas tõlkida teadlaste tegevust avalikkusele.

Marju Himma: Mina uurin ajakirjanduskultuuri, olen portaali Novaator toimetaja. Mina pidin oma ettekandes lähtuma empiirilisest materjalist — teadlaste ja ajakirjanike kommunikatsioonis esinevatest tõrgetest. Aga see väli vajab ka tervikuna laiemat mõtestamist, mitte ainult kommunikatsiooniprobleemide aspektist. Kui kõneleme teaduskommunikatsioonist laiemalt, teaduspõhise maailmapildi taastootmise kaudu, siis kuuluvad siia nii artiklid, seminarid, suhtlus kui ka uute teadmiste ja uute teadusavastuste edastamine.

Teiseks on oluline teadlaste roll ühiskonna nõuandvates institutsioonides laiemalt; siin eristuvad erihuvidega ja laiale avalikkusele suunatud kommunikatsioon. Üks asi on teadlaste, s.t erialaste väljaannete kaudu suhtlemine avalikkusega. Selle juurest liigume laiemal auditooriumi ja populariseeriva tegevuse juurde, näiteks „Rakett 69“, Arko Oleski ja Priit Enneti juhitud saated või ka teaduskommunikatsioon muuseumide kaudu. Populariseeriva

tegevuse alla kuuluvad ka diferentseeritud suunitlusega üldhuvi väljaanded, nagu Horisont ja Imeline Teadus.

Kõige laiemal auditooriumiga on päevakajaline uudisteajakirjandus. Uudisteajakirjanduses tõstatatud teemad lähtuvad päevakajalisest teadusprobleemist, mille juurde palutakse teadlastelt selgitust.

Teadlaste kaasärääkimine ühiskonnas on loomulik. Teaduspõhine ühiskond seisneb ka selles, et teadlaskond panustab pidevalt igapäevaelu teaduslikku selgitusse. Nõukogude ajal oli teadusajakirjanduse roll teistsugune. Oleme pidanud õppima oma rolli muutma. Samas pole me saanud midagi teistelt maadelt kopeerida, sest oleme varasemast ajast kaasa saanud täppisteaduse rollimudeli, kus teaduse all mõistetakse eelkõige *science*'it ehk nn kõva teadust. Tänapäeva teadusajakirjandus ei tähenda sugugi ainult „kõvade teadustega“ tegelemist.

„Rakett 69“ oma tulede ja viledega peab tekitama teaduse vastu huvi, aga see ei peegelda teadust. Seal ei analüüsita tekste, me ei näe esinejaid oma andmeid analüüsimas või filosofoerimas. Kõik lõpeb paugu ja tulevärgiga. Kahjuks pole ka kuigi palju meditsiinivaldkonna teadusajakirjandust. Oleme üle võtnud lääne teadlase kuvandi, ent oleme seda juurutanud just stereotüüpses võtmes.

Kust algavad kommunikatsiooniprobleemid? Kas need algavad kommunikatiivsete oskuste puudusest? Kui nii, siis kummalt poolelt? Kas ajakirjanikena suhtume teadlastesse stereotüüpselt ja teadlased suhtuvad ajakirjanikesse samuti stereotüüpselt? Seega, kas ajakirjanikud on rumalad? Peamine probleem on vastastikune rollide mittetundmine ja usaldamatus ning usaldamatusest tulenevad kommunikatsiooniraskused. Kas oleme suutnud ühiskonnale piisavalt mõtestada, mida tähendab teadmispõhine ühiskond? Kas vajadus ühiskonda mõtestada teadlaste poolelt ja ka ajakirjanike poolelt on

piisav? Loodan, et see on arutelu ärgitav küsimus!

Teadust iseeneses pole tänapäeva Eesti ühiskonnas, nii väikeses ühiskonnas, nagu meil, tegelikult olemas. On suur hulk fundamentaalteadusi, mille tähtsuse avalikkuse silmis peavad ära põhjendada rakendusteadus ja teaduskommunikatsioon. Kas ajakirjandus suudab põhjendada teadust nii, et olla agent teaduskommunikatsiooni väljal?

Suhtlus ajakirjanduse ja teadlaste vahel on spetsiifiline kommunikatsioonivorm. Mina ise uurin, milline on see elementaarne protsess, mis teeb uudised väärtuslikuks. Selles protsessis on ajakirjaniku jaoks oluline eeltöö tegemine, enese kursi viimine, ettevalmistamine. Seda on lihtsam teha ajakirjanikul, kes tegeleb ühe kindla valdkonnaga, ja raskem uudisteajakirjanikul, kes peab suutma märgata iga päev eri valdkondi. Tavaliselt on tal institutsioonipõhine käsitlus. Ma ise pean end uudisteajakirjanikuks. Selleks et keskenduda ja olla väga hea, pean suutma orienteeruda paljudes valdkondades.

Kumb teadusajakirjanduse mudel on Eestile hea: kas grupp, kes on spetsialiseerunud, või teadusajakirjanikud, kel on oskused ja ettevalmistumiseks vajalik ressursid ning nad lähtuvad ühiskonna vajadusest ning valmisolekust? Uudisteajakirjanikel on väga lihtsad küsimused, näiteks: kas eri rahvusest inimesed tunnevad end erinevalt õnnelikuna?

Eelmisel kevadel küsis Ursula Nõu oma bakalaureusetöös: mis probleemid tekivad teaduse kajastamisel? Kas tõlkimine ühest diskursusest teise on probleem? Kas seda tajutakse probleemina mõlemalt poolt? Miks? Millistest oskustest on puudus, kui ilmneb mittemõistmine? Puudus on tahtest. Teadlased soovivad jääda oma liistude juurde, neil on puudu oskusest oma infot ühiskonna laiemasse konteksti asetada, igapäeva tarbekeelde tõlkida. Tõlkimisel tuleb teksti viia muudatusi, mis tekitavad ilmseid kommunikatsioonihäireid.

Soovitan ajakirjanikul olla sisuliselt kursis, mis on teaduspõhisus, teaduslik mõtteviis ühiskonnas. Kui ajakirjanik ise mõistab teadusliku tegevuse aluseid, siis on võimalik seda ühiskonnale kommunikeerida.

Miks on vaja teadusest rääkida? Selleks et inimesed mõistaksid, mis on teaduspõhine mõtteviis ning kuidas teadus jõuab igapäevastesse otsustusprotsessidesse. See on lai ja kirju, aga vajalik valdkond, kus

valmistõdesid pole. Näen seda, mida tuleks muuta, aga muutused ei toimi, kui pole mõtteviisi muutust.

Villu Päärt: Minu arvates ei ole teadusteemad keerulisemad kui teised igapäeva teemad, põhiküsimused on samad. Üks näide uudisteajakirjaniku ja teadusajakirjaniku vahele piiri tõmbamisest on, kuidas kirjutada koalitsioonileppel. Keeruline teema, sellest räägitakse nädalate kaupa iga päev midagi.

Peeter Vihalemm: Piiri tõmbamine on väga tähtis, me saame koolitada uudisteajakirjanikke, kes oskavad teadusest kirjutada. Aga koalitsioonilepe on poliitikaajakirjaniku teema. Teadusajakirjanikku ei saa üldse saata koalitsioonileppe kallale, ta saab sellest kirjutada alles palju hiljem ja hoopis teistmoodi. Kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistid, kelleks teadusajakirjanikud on, kujunevad kõik väga pikalt ja individuaalselt. Uudisteajakirjanikuks kujunetakse kiiremini. Uudisteajakirjanik peab praeguses olukorras olema ka poliitikaajakirjanik, kuigi ka uudisteajakirjanik peaks olema spetsialiseerunud oma teemadele. Arvan, et Arko Olesk on teadusajakirjanik, aga kas ta ise ka end selleks peab, seda saame temalt kohe küsida.

Marju Lauristin: Teadlased eeldavad, et ajakirjanikud on nende spetsiifilise valdkonnaga kursis, eeldavad pidevalt spetsiifilist lugemisoskust, aga seda ei pruugi olla.

Arko Olesk: Iga ajakirjanik on harjunud esitama küsimusi. Lõpetasin instituudi kaheksa aastat tagasi bakalaureusetöoga teemal „Euroopa Liidu kajastamine rahvuslikus ajakirjanduses“. Üks minu põhiküsimusi oli: kas rahvuslik ajakirjandus käsitleb Euroopa Liitu kuidagi moonutatult? Mu retsensent Indrek Treufeldt pidas vajalikuks rõhutada, et ei nõustu mu väitega, et Euroopa Liit on kriisis. Mina ei taha nõustuda tänase teemapäsitusega, et meil on palju probleeme. Pingeid ja hõõrdumisi küll esineb, aga minu kogemused on, et need on positiivsed. Teadlased suudavad positiivselt üllatada sellega, kui hästi nad suudavad oma asjadest rääkida.

Ei ole kapseldumise probleemi, peamine on tõlkimise probleem. Kas on hästi, kui teadlased oskavad oma teadusest rääkida? Neilt tuleb info ülevalt alla ja on enamasti faktipõhine. Kommunikatsioon tähendab aga kahepoolset konteksti. Tähtis on ka teadusest kui sellisest arusaamisele jõudmine, mitte ainult konkreetse valemi kirjeldamine. Vaja on rohket kui lihtsalt rääkimist.

Püüan näidata, kuidas sünnib üks teaduslugu massimeedias. Kõik algab teema valikust, sellest saab lugu alguse. Teema suhtes võtab sagedasti teadlasega ühendust ajakirjanik, öeldes, et ma tahaksin teha seda ja seda. Teema otsustab. Initsiatiiv võib tulla ajakirjanikult endalt või toimetuselt, kes teeb selle ajakirjanikule ülesandeks, või teadlastelt, kes tahavad oma teemat avalikkuse ette tuua. Selleni jõudmine, et teadlane mõtleks „mina pean astuma esimese sammu“, on pikk protsess. Viimasel ajal on initsiatiivi rohkem näha, aga kergesti võib tekkida pettumus, kui asi ei lähe läbi. Teadlane pakub teemat ajakirjanikule ja ajakirjanik vastab: „Väga tore, aga meil pole aega sellega tegelda.“ See võib tekitada teadlases pettumuse, tal pole tahtmist rohkem proovida. Kuidas teadlane suudab teemat „maha müüa“? Teadlased pakuvad konverentse — tulge, vaadake ja kuulake, aga ajakirjanikule pole sagedasti konverents huvitav, sest seal pole fookuses konkreetset teemat.

Teemafaasist edasi tuleb „tõlkimise“ probleem, mis on meil täna kõne all. Nii ajakirjanikul kui ka teadlasel on oma rõhuasetused. Teadlaste käest olen sageli kuulnud kurtmist, et ajakirjaniku rõhuasetused olid mujal: „Aga ta ei küsinudki olulisi küsimusi!“ Näiteks on nii mõnigi kord teadlane pärast vestlust ajakirjanikuga rahulolematu, sest ajakirjanik küsis tema meelest ainult raha kohta, aga töö sisu kohta eriti ei küsinud. Aga vestlus on peetud.

Sellele lähedane on tõlgendamise aspekt — kuidas ajakirjanik lugu pakendab. Siin on ajakirjaniku jaoks olulised uudisväärtuste aspektid — kuidas raamistada, mis aspektid fookusena esile tõsta. Samal ajal aga ootab teadlane, et lugejate agenda saaks tema sündmusega täidetud. Tihti on talle oluline see, et saaksid mainitud partnerid ja rahastajad. See pole aga jällegi see, mida ajakirjanikud hea meele teevad ja toimetused läbi lasevad.

Järgmine faas on — kui see toimub, on sellest palju abi, aga enamasti seda ei toimu —, et ajakirjanik saadab loo teadlasele üle vaadata. Ajakirjanik ei ole asjatundja, kes suudaks tõlgendamise käigus kõike täpselt nimetada. Viimati kirjutasin geenidest, aga teadlane parandas, et teema on ikka geenoomid, geenid on sellest väike osa. Tekib peaaegu et võimuvõitlus.

Teadlastel on soov saavutada kontroll, sest neil on tunne, et nad teavad, kuidas sõnum peaks välja

minema. Ajakirjanikel on oma sissetreenitud formaat, kuhu infot üritatakse üle kanda. Ajakirjanikul kui kirjutamisvaldkonna eksperdil tekib tunne, et tema ala rünnatakse, kui teadlane hakkab teksti ümber kirjutama. Minul on põhiliselt ette tulnud lugude täpsustamist, täiesti ümberkirjutamist pole juhtunud, aga kolleegidel on.

Need kogemused valmistavad ette edaspidiseid kohtumisi, struktureerivad neid. Esimeste kohtumiste negatiivsusest ülesaamine on tähtis.

Olen Tallinna ülikooli doktorant ja üritan paika panna teadlaste ja ajakirjanike suhtlusmudelit, teadlaste suhtlemist meediaga. Üks põhiline mõiste on seejuures „meediastumine“ (*mediatization*). Meedia roll ühiskonnas suureneb, see hakkab omakorda mõjutama teisi ühiskondlikke süsteeme ja nende käitumist. Näiteks poliitikud esitavad kõnesid, kust on hea tsitaate välja noppida, siirduvad siis Facebooki, *online*-meediasse ja postitavad pilte, mis hakkavad levima. Teadlaste puhul on protsessi uuritud ja näidatud, kuidas näiteks meediakajastuse suurenmine on viimasel ajal tugevalt esil, selleks et õigustada oma tegemisi. Aga kui meedia suurel määral tungib teaduse tegemisse, siis johtuvad sellest omakorda uued pinged.

Kas kohanemine meedia loogikaga mõjutab teaduse tegemise protsessi mingis suunas? See on teaduse meediastumise puhul oluline uurimisvaldkond. Hea näide selle kohta, kuidas teadlasel on võimalik meediastumist ära kasutada, on Estcube. Püüan sõnastada: teadlane on hea kommunikaator, tal on hea meedialoogika tajumine, ta tunneb uudisväärtusi ning saab aru, kuidas ajakirjanik töötab, seega teab, kuidas teemat ajakirjanikule maha müüa, oma tegevusele tähelepanu koondada.

Teisalt arvavad teadlased enamasti, et meedias läbilöömiseks piisab, kui lihtsalt rääkida oma asjast. Enamasti selgub, et hästi ei piisa, edukal meedias tegutsemisel on teine loogika.

Priit Ennet: Arko ütles, et tema ajakirjanike ja teadlaste tavalises suhtlemises probleemi ei näe. Minu kogemus on samasugune. Kõiki neid probleeme, mis siin käsitleti, tuleb tegelikult ette — alati ei lähe vestlus nii sujuvalt, nagu tahaksin. Aga see on alati kasulik mõttevahetus. Teadlaselt ei saagi tahta, et ta valdaks kõiki ajakirjanduse nippe ja võtteid. Ajakirjanik peaks oma ettevalmistusega suutma teadlast

aidata, kui viimane ei ole just Mart Noorma tüüpi.¹ Räägin paradigmadest, õigemini diskursustest. Üks diskursus, mis trügib teadusest rääkivasse ajakirjandusse, on ametkondlik diskursus: kes on partnerid ja kust tuleb raha? Tihtilugu palutakse, et palun ärge lõigake välja, siis tuleb pahandus. Hea küll, jätan sisse, aga see ei meeldi mulle. Teadlane tuleb ajakirjandusse ametkondliku hoiakuga esitama edulugu või tuleb teatama projektist ja meetmetest. See viib kergesti kommunikatsioonihäireni. Siis ütleme „Head aega!“ ning saame võibolla järgmisel korral uuesti kokku.

Kui me räägime teadmispõhisest ühiskonnast, siis mida selle all mõeldakse? Kas see on teaduspõhine ühiskond või on see midagi muud? Ma ei ole ikka aru saanud, mida sellega täpselt mõeldakse. Aga see huvitab mind ja ma arvan, et ühiskond peaks olema küll teadusepõhine.

Arko Olesk: On kaks erinevat suunda teadusest rääkimisel: populariseerimine (ülevalt alla) ja teaduskommunikatsioon (kahepoolne, dialoogiline). Peaksime püüdlema selle viimase poole.

Priit Ennet: Mõnikord eristatakse teadusajakirjandust ja teaduskommunikatsiooni. Eelistatud peaks olema teadusajakirjandus — kriitiline lähe-

nemine, mida vajab ka ühiskond. Teaduskommunikatsioon on see, mis kaldub PRi poole, on teadlase või teadusasutuse oma agenda esitamine. See on põhimõtteline vahe, kuigi teaduskommunikatsiooni mõistele antakse ka teistsugust sisu.

Villu Päärt: Meediastumisest. Ajakirjanike puhul on probleem, et nad ei tunne ära erinevaid „lobistamisi“, rahajagamisorganisatsioone, kes tahavad igal moel välja paista. Neil on taotlus, et mingit projekti rahastades jõuavad nad ajakirjanduslikult söödavas vormis avalikkuse tähelepanu võita. Siin on küsimus meedia kriitilises meeles — kas meedia saab aru, mis konksu otsa ta satub?

Selliste esiletõusjate ajakirjanduse pool nõrgeleb, meediaorganisatsioonid ei suuda hoida palgal piisavalt inimesi. Siis võtabki PR ajakirjanduse positsiooni üle. Estcube on hea näide, kuidas positiivsete sõnumitega mindi nii hoogu, et kui lõpuks selgus, et kõik ei õnnestunud, siis alles tekkis ajakirjandusel küsimus: „Mis see oli?“ — Hästi palju PRi, aga mitmed suured eesmärgid jäid täitmata (kuigi paljud ka täideti).

Küsimus saalist: Kas siit tuleb see probleem, et teadlane võtab lihtsalt teie, ajakirjanike leiva ära?

¹ Mart Noorma on füüsik, kes saavutas laialdast tähelepanu Estcube'i nime all tuntud üliõpilaste satelliidiprojekti juhina. Tema oskuslikule kommunikaatoritegevusele viitab eespool ka Arko Olesk. — *Toim.*

Raadio hommikuprogramm: mõttenoppeid EAASi koosolekult 22. mail 2015

Maarja Lõhmus: BBC uurija Paddy Scannell oli see, kes võttis BBC raadioprogrammide sisu kirjeldamisel kasutusele mõiste „igapäev“, sest ta vajas mõistet, mis võimaldaks tulla lähedale meile märkamatuks jäävale „normaalsusele“ ning esitada uusi küsimusi ajakirjanike-toimetajate tööruutiinide kohta. Igapäev on hoomamatu nagu normaalsus. Milline on tänapäeva hommikune raadioprogramm? Paljudele on see märkamatu hommikutaust.

Aga mis toimub hommikul raadios? Aastal 2001 ilmunud kogumikus „Avalik-õiguslik ringhääling Eestis“¹ arvutasime kokku, milline on Eesti Raadio programmide ööpäevane maht (minutites), kui suur on auditoorium (% sihtauditooriumist), millised on peamised funktsioonid. Tulemuseks oli seis, kus üliõpilased hakkasid tähelepanelikult kuulama-vaatama meediapäeva sisu, iga sõna ja mõtet. Algajatel ajakirjanikel oli teravdatud küsimus, mis on saadete sõnum ja mõte — selle üle toimus mitu ühist arutelu. Arvan, et tolle aja tudengid Mart Normet, Sten Hansson, Urmo Kübar, Epp Ehand jt õppisid nendest arutamistest.

Meid huvitab, milline on raadiohommikute tegijate töö sisemine dimensioon: kuidas töötate, millele põhiliselt mõtlete, milliste valikute ees pidevalt olete?

Liina Vainumetsa, Klassikaraadio toimetaja: „Klassikahommik“ on üks meie kõige vanemate traditsioonidega programme (kontserdiülekanne kõrval), kus muusikatoimetaja on valinud muusika ja saatejuht informeerib kuulajat, millist muusikat kuulatakse.

Saatejuht ja sõnaline osa

Liina Vainumetsa: Traditsiooniliselt on saatejuhi kohustuseks öelda muusikateose autor, pealkiri ja esitaja. Kui mõnikümmend aastat tagasi juhtis sellist muusikaprogrammi akadeemilisema hoiakuga diktor, siis nüüd esitleb muusikat pehmema hoiakuga ja kuulajaga sõbralikult suhtlev saatejuht, kes aitab luua meeoleolu. Meeoleolu on rahulik, asjalik, sõbralik.

Klassikaraadio peatoimetaja Tiia Teder on öelnud, et „Klassikahommikus“ esindavad ajakirjandust uudised. Eesti Rahvusringhäälingu uudised on „Klassikahommikus“ eetris kell 7, 7.30, 8, 8.30 ja 9.

Lisaks muusikale ja uudistele on argipäevade „Klassikahommikus“ kindlatel kellaegadel mõned sõnalised rubriigid. Kell 7.15 algava palvuse viib läbi kirikuõpetaja (see on ette salvestatud). Saatejuht teeb ajalehtede ülevaate kell 7.45 ja tutvustab Klassikaraadio saatekava kell 8.45. Kell 8.50 juhib saatejuht meelelahutuslikku „Hommikumängu“, kus kuulajad helistavad ja püüavad otse-eetris ära arvata kõlava muusikapala autorit, pealkirja või esitajat.

Praegu on „Klassikahommiku“ saatejuhtideks mehed: Sakarias Leppik, Marius Peterson, Joosep Sang, Markus Järvi ja Johan Randvere.

Klassikaraadio muusikatoimetaja Anne Prommik: „Klassikahommikus“ on kõige suurem saatejuhi roll, isegi kui ta ei räägi kuigi palju. Aga nagu ka kuulajatelt saadud arvamustest välja tuleb — nad ootavad sooja ja intelligentset inimest, kellega koos oleks meeldiv ärgata.

¹ Maarja Lõhmus, Epp Ehand. (Koost) Avalik-õiguslik ringhääling Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001.

Klassikaraadio tegevtoimetaja Marge-Ly Rookäär: Saatejuhi roll on olla sõbralik intelligentne ärataja.

Saatejuht Sakarias Leppik: Saatejuht on hommi-kuse atmosfääri elav looja, sestap saab tema suhes-tumine eetriga olla kavatervikust ja -rütmist lähtuv ning toimetaja valitud muusikast innustuv. Saate-juht on olulistele ühiskonna- ja kultuurisündmus-tele kiirreageerija ning annab neile vajadusel klas-sikaraadioliku rüü.

Muusikavalik

Liina Vainumetsa: „Klassikahommiku“ muusi-ka, sealhulgas „Hommikumängus“ kõlava teose valiku eest hoolitsevad Klassikaraadio muusika-toimetajad Tiina Kuningas, Nele-Eva Steinfeld, Kersti Inno, Anne Prommik, Johanna Mängel, Marge-Ly Rookäär, Tiia Teder ja Liina Vainumet-sa. Iga toimetaja korrastab ühe nädala jagu muu-sikat korraga.

Tehniliselt on töö lahendatud nii, et arvuti pa-kub toimetajatele ette sobiva pikkusega sobivas žan-ris palad Radiomani (RM) programmi fonoteegist. RMi fonoteeki täiendame pidevalt. Arvuti ettean-tud valik teeb toimetaja töö efektiivsemaks. Toime-taja teeb ära selle, mida arvuti ei suuda — sobitab muusika inimliku kontekstiga (aastaajad, tähtpäe-vad jms). Arvuti teeb musta töö, s.t otsib välja so-biva pikkuse ja koosseisuga teoseid, toimetaja vii-mistleb, lähtudes oma maitsest ja kultuurikonteks-ti tunnetamisest.

„Klassikahommiku“ muusikapalad on vaid mõ-neminutilised (pikemad teosed jäävad teistesse saa-detesse), väga kvaliteetses esituses. Valik on teadli-kult väga mitmekesine, et pakkuda vaheldust. Väldi-me äärmuslikke tundeid ja sügavmõttelisust — neid leiab mujalt meie programmist.

Meie kuulajail on väga hea muusikamälu, see-pärast peame muusikavalikus vältima lugude liig-set kordumist (ka siin tuleb appi arvuti ja hoiatab, kui *playlist*'i tõstetud pala on hiljuti eetris olnud). „Hommikumäng“ annab kuulajatelt head tagasi-sidet. Meie kuulajad tihtipeale hämmastavad oma muusikateadmistega.

Saatejuht Sakarias Leppik: Toimetaja peab tunnetama hommikukava tervikut, mitte liht-salt koostama *playlist*'i vabalt ja suvaliselt valitud

eri stiilides teostest. Seega on toimetaja vastutus konkreetse hommiku kujundamisel suur.

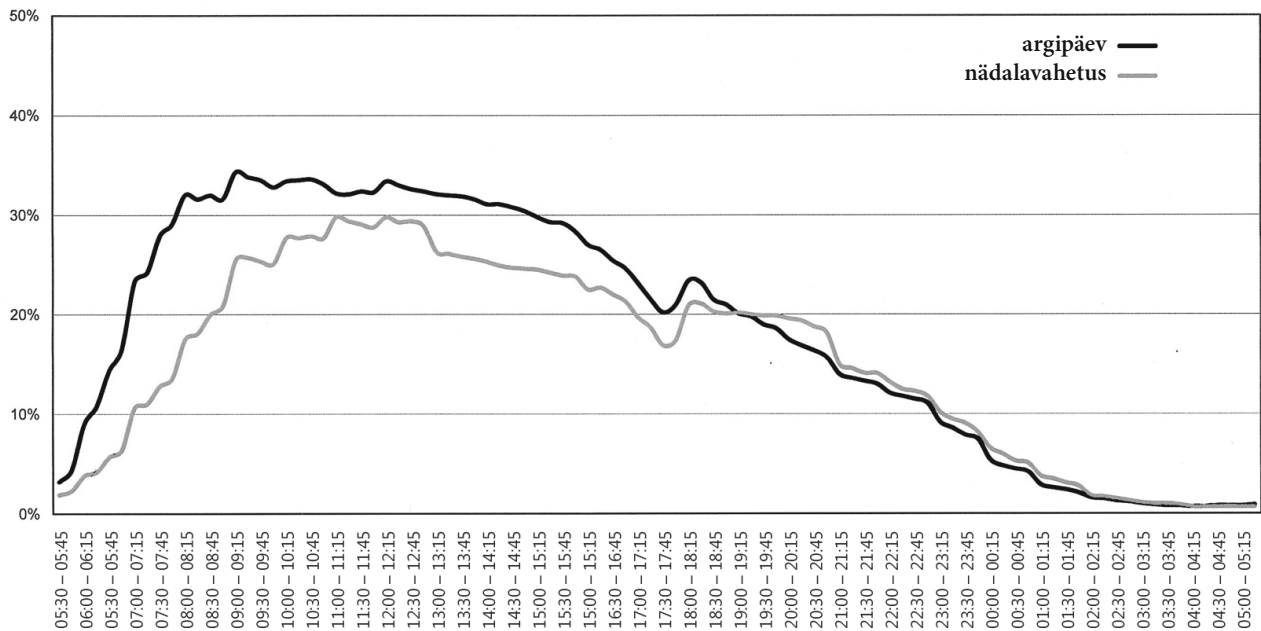
Liina Vainumetsa: Klassikaraadio päev algab traditsiooniliselt, ilma suurema originaalitsemi-seta. Päeva jooksul muusikastiilide palett avardub mitmes suunas — kuni siis lõpuks „Fantaasia“ saa-tes jõutakse igas mõttes justkui *free jam*'ini välja, ja täpselt kell 00.00 on *restart*, kui alustame jälle kesk-vooluklassikaga otsast peale.

Märt Treier, Vikerraadio hommikune saate-juht: Mina tulen sellest kanalist, kes kaotas just hiljaaegu ära võimaluse, et inimesed saaksid sisse helistada. Sissehelistamise kõned hakkasid tempot häirima, nii see läks. Tegelikult annab ikka mee-nutada, millal viimati oli Vikerraadio hommiku-programmis kuulajaid otse sees, aga ega see nii vä-ga ammu ka ei olnud, jutt on 3–4 aasta tagusest ajast. Kui arvestada, et Vikerraadio hommikuprog-ramm on väga vana tegelane, ja ka veel oma õi-gus-eellastega, siis polegi see nii väga ammu toi-munud muudatus.

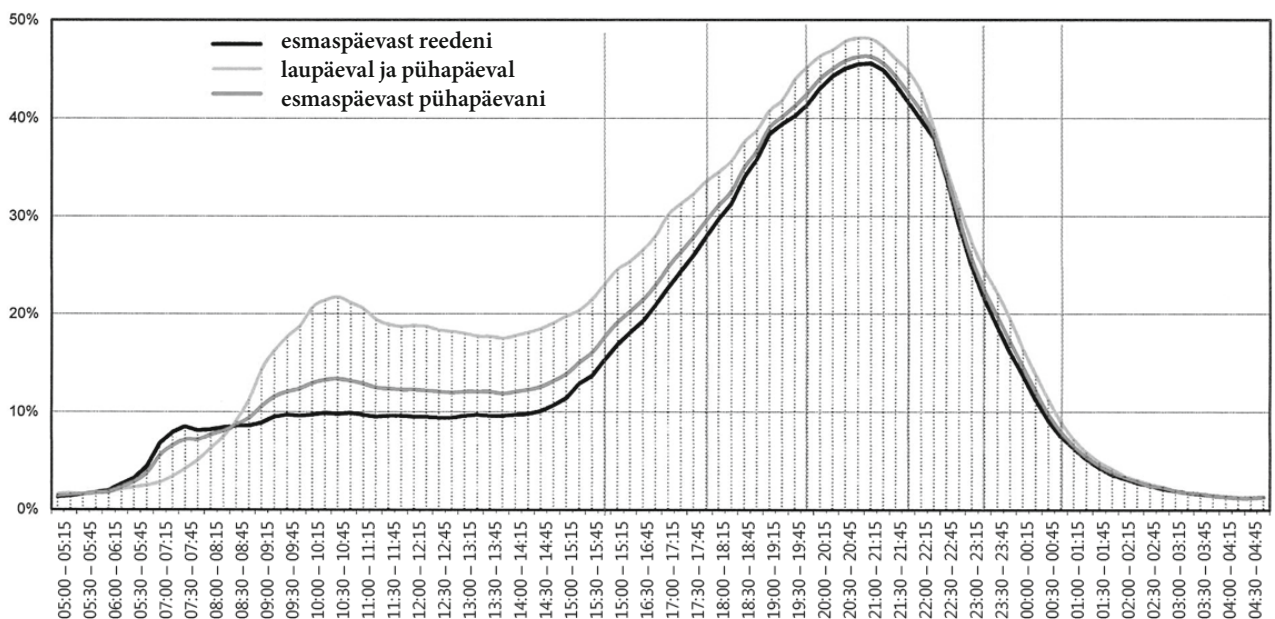
Kuidas on Vikerraadio hommikuprogramm muutunud? 1950ndatest, 1960ndatest, 1970ndatest ja 1980ndatest kuni umbes aastani 1985 oli Ees-ti Raadio hommikuprogramm täpselt ühesugune nii vormilt kui ka vormistuselt. Midagi ei muutu-nud. Inimesed ärkasid ka siis üles ja diktorid ütlesid esimesed sõnad pärast kell 5.30-t, pärast hüm-ni. See oli siis muidugi teine aeg kui praegu. Ehk on huvitav teada, et pärast hümni öeldud sõnad olid ainukesed, mida saatejuht või diktor tohtisid ise öelda, vabalt valida. See oli tema enda impro-visatsiooni koht. Kõik teised sõnad olid talle täp-selt ette kirjutatud, nendest ei olnud mõistlik lah-ku minna. Vestlesin hiljuti Uno Kaupmehega, kes tegi kaua aastaid diktoritööd. Ta ütles: „Jah, vaba-dus oli tõesti kell 5.30 midagi öelda, mis oleks na-tuke teistmoodi, aga keegi ei riskinud midagi teist-moodi öelda.“

Päevake läks käima, uudiseid lugesid pool- ja täistunnil diktorid, ajaleheülevaade oli paigas ju-ba eelmisel päeval, nagu nüüd kolmapäeviti saadab Sirp oma reedese lehe ülevaate. Aga siis olid kõik lehed juba eelmisel päeval teada. Järgmisel päeval ettekandele tulev kaust oli valmis.

Diktorid tutvustasid kõiki laule ette ja taha ning ütlesid kella. Uno Kaupmees oligi väga murelik, et kella üldse enam ei öelda. Meie vestluse päeval

Joonis 1. Raadioprogrammide summaarne ööpäevane kuulatavus tööpäevadel ja nädalavahetustel (TNS Emori raadioauditooriumi päevikuuringu andmed, raadiot vastaval veerandtunnil kuulanute % Eesti elanikkonnast vanuses 12–74 eluaastat).
 Allikas: TNS Emori raadioauditooriumi päevikuuring, suvi 2015

Joonis 2. Teleprogrammide üldine ööpäevane vaadatavus argipäeviti ja nädalavahetustel (TNS Emori telemõõdikute andmed, televiisorit vähemalt 1 minuti jooksul jälginute osakaal Eesti elanikkonnas vanuses üle 4 aasta).

Allikas: TNS Emor, TV Monthly Fact Sheets, november 2015

oli tal just kell rikkis ja ta arvas, et võiks rohkem õiget kellaaega öelda.

Raadio ja televisiooni ööpäevane jälgitavus

Märt Treier: Igal aastal antakse teada, kes on kõige populaarsemad saatejuhid, ja kuulutatakse välja tippartistid. Vikerraadio inimesi saatejuhtide hulgas tavaliselt ei ole, ehkki Vikerraadiol on palju kuulajaid.

Siiski, üldiselt vähenevad kuulajanumbrid kõigil. Vikerraadiol on tipphetkel 80 000 – 90 000 kuulajat. Suur kuulajaskond on ka Elmaril.

Maksimaalne auditoorium raadiotel on 33% elanikkonnast (vt joonis 1), aga mõnel päeval on täitsa võimalik 50%. Üldine raadiokuulamise tippaeg on argipäeviti kell 8–9, Vikerraadiol kell 7, mis ilmselt on seotud vanusega. Telehommikute jälgijaid on tavaliselt 4–5% elanikkonnast, televaatamise tippaeg on õhtul kell 9 (vt joonis 2).

Miks raadiot kuulatakse?

Märt Treier: Küsisin Jüri Pihelilt: miks raadiod surnud ei ole, miks inimesed ikka kuulavad ja tahavad kuulata raadiot? Ta vastas, et inimesed ilmselt tahavad, et keegi valiks nende eest muusika, ning tahavad kuulata juttu, mida nad võiksid ka ise rääkida. Olen mõelnud, mis see ikkagi on, miks inimesed on valmis raadiot kuulama, ja olen leidnud, et see on midagi, mille lubad omaenda tuppä, oma elamisse. Olen mõelnud, kui palju on Eestis praegu raadiotes hommikuprogramme. Nende arv on väga suur ja paljudes nendest ei ole üldse juttu, mängitakse ainult muusikat.

Kommertsjaamade hommikusaates oli² kõige tähtsam muusika. Seda ei tohtinud muuta mitte mingi hinna eest. Seda sa lihtsalt ei tohtinud muuta, see oli kõige kindlamalt paigas. Kui mõnel korral tahtsin mõnd muusikapala või laulu muuta, siis sellest tuli suur pahandus. Kommertsjaamas on oma fookusgrupid, mille abil testitakse, kuidas üks kindel laul potentsiaalsele kuulajaskonnale meeldib. Vastavalt sellele tehakse laulude grupid, laulud

pannakse A-, B-, C-, D-kategooriasse. Muusikapala esitatakse vastavalt sellele. Kui on täiesti hittlugu, võib see tulla tunnis ka mitu korda, mitte midagi ei juhtu. Vikerraadios ei ole see tänapäeval niimoodi.

Hommikuprogrammist

Märt Treier: Hommik on raadio kõige tähtsam osa, hommik määrab. Kui sa hommikul kuulajat kätte ei saa, siis ei ole sinu raadioprogrammi tema jaoks olemas. Moodustatakse *flow'd* – üks saade toetab teist ja teine läheb üle kolmandaks. Kui sinna auk sisse tekib, siis ei saa enam seda inimest kätte.

Meeleolu on määrav. On olemas lai meeleolude skaala. Inimene valib variantide vahel, mis meeleolu ta oma hommikusse tahab. Mõned ootavad kildu. Tulevad ja ootavad, et keegi paneb kildu, et saaks naerda näiteks autoroolis teel tööle.

Hommikutega on tegelikult niimoodi, et mida vähem saatejuhte ühte saatesse pannakse, seda parem tervik on. Vähemalt esmaspäevast reedeni peaks olema kas üks seltskond või üks persoon. Tõsi, ühe persooniga hommikusaateid enam ei tehta. Värv on rohkem, kui kaks inimest on stuudios. On ka kolme inimesega programmid — kõige popimad kommertsprogrammid ongi need, mis on tehtud kolme inimesega. Aga siin on häda see, et inimesed võivad iseendale tunduda põnevamad, kui nad on tegelikule kuulajale ...

Teada täpselt, mis kuulajat huvitab, on äärmiselt keeruline. Mõned lihtsalt ei kannata välja arvamuse poegagi. Teised ütlevad, et ei kannata arvamuse poegagi välja, aga lõpuks tegelikult hindavad kõige kõrgemalt neid, kelle arvamus tungib kõige teravamalt esile.

Raadioaparaat on üle elanud kõik muutused. Ta segab nagu elukest võimalikult vähe. Õhtul saab tähelepanu televisioon, sest inimeste vastuvõtuvõime on õhtul palju väiksem. Kui vaadata kava kella 19–20 vahel, siis mõtlema enam eriti ei pea; siin peab kõnetama emotsioon. Hommikul on inimese omaenda emotsioon palju tähtsam. Vähem teiste emotsiooni, vähem arvamust — ma tahan ise mõelda. Aga õhtul enam ei taheta mõelda.

² Treier räägib oma eelmistest töökogemustest. – *Toim.*

Ukraina Eesti ajakirjanduses 2014–2015: ülevaade EAASi koosolekust 13. veebruaril 2015

Sulev Valner: Kui me seda koosolekut hakkasime möödunud aastal planeerima, siis oli lootus, et praeguseks ajaks, 2015. aasta veebruariks on Ukraina sündmustest selgem pilt. Oli lootus, et võime neile tagasi vaadata kui õppetunnile. Täna aga peame sellele vaatama kui jätkuvale tegevusele. Tänapäev arutamine ei saa olla joone alla tõmbamine, vaid on pigem vahekokkuvõte.

Jutt Ukraina ümber toimuvast on jutt ka sellest, kui avar või kitsas, mitmekülgne või kesine on see pilt, mida ajakirjandus oma lugejale ja ringhääling oma kuulajale pakub. Arvan, et Ukraina sündmused on andnud viimase aasta jooksul palju mõtteainet ka ajakirjaniku rolli kohta. Küsimus on ajakirjaniku positsioonist, erapooletusest ja tasakaalustatusest sõjalise konfliktiolukorras. Oluline on allikakriitiliselt vaadata, mis allikaid saab võtta tõsiselt, mis allikaid saab nimetada ajakirjanduslikuks ja mis on maskeerunud ajakirjanduseks, aga tegelikult on hoopis midagi muud. Sõja olukorras avaldub see väga kirkalt, võibolla on siin ka õppetunde tavaeluks, kus asjad nii kirkalt ei avaldu.

Meie tänased esinejad on Astrid Kannel ja Igor Taro. Astrid kui ajakirjanik suhtub Ukraina sündmustikku väga isiklikult, ta sai eelmisel aastal¹ Valdo Pandi preemia Ukraina teema kajastamise eest.

Astridil ja Igoril on mõlemal rindereporteri, vahetu jälgija suhe Ukrainas toimivas.

Astrid Kannel, ETV uudisajakirjanik: Sageli küsitakse, miks on Ukrainasse saadetud naisterahvas. Kuidas ma sattusin Ukrainasse? Meie toimetuses ringles kiri, et on võimalik minna Kesk-Aafrika Vabariiki, ja kõik tahtsid minna, isegi kultuuri ja

majanduse toimetajad esitasid oma kontseptsiooni, mida nad Kesk-Aafrikas teeksid. Välistoimetajana aga mõistsin, et see on üle mõistuse raske ülesanne —prantsuskeelne maa, kus paljud mehed käivad ringi matšeededega, lasevad käiku, kui on halb tuju.

Siis tuli listi kiri: kes tahab minna Ukrainasse, kes on minemas Maidanile.² Igor ei saanud miskipärast minna, lambad vist sündisid. Täielik vaikus, tahtjaid ei olnud. Kirjutasin siis, et olen nõus minema. Toimetaja küsib: kas kohe homme? Jah, homme.

Aasta jooksul käisin Ukrainas seitse või kaheksa korda.

Olen olnud Ukrainaga seotud kümme aastat, käisin 2004. aastal oranži revolutsiooni kajastamas. Olen vahepeal lennanud koos Janukovitšiga³ Kiievist Donetskisse, kajastanud tema valimiskampaaniat. Jäi meelde, kuidas maandusime Donetskil lennuväljal. Kui ma kirjutasin ausalt sellest, et tänavatel oli meeletult palju neid, kes toetasid separatiste, tabas mind pahameeletorm. Sügisel käisin uuesti, mis oli tore kogemus, sest siis nägin ka seda teist poolt, mis oli veel peidus, kui ma käisin kevadel.

Ukraina jaguneb ikka täiesti selgelt kaheks pooleks, läänemeelseks ja venemeelseks. Inimeste suhtumine on muutnud asju aastakümneteks ja edasi see asi enam nii lihtsalt ei lähe. Mina küll ei os-

² Ametlikult Майдан Незалежності — Iseseisvuse väljak, 22. novembril 2004 alanud oranži revolutsiooni keskpunkt. Oranž oli 2004. aasta presidendivalimistel Viktor Juštšenko kampaaniavärv, mida tema pooldajad ja ühtlasi Viktor Janukovõtš (kampaaniavärv sinine) vastu protestijad ulatuslikult kasutasid. Kiievisse kogunes Juštšenko toetajaid kogu Ukrainast, mõnel päeval küündis linnatänavatel protestijate arv hinnanguliselt ligi miljonini. 2010. aasta presidendivalimiste esimeses voorus kogus Juštšenko 5,45% häältest ja teise vooru ei pääsenud.

³ Viktor Janukovõtš oli Ukraina president alates 2010. aasta veebruarist kuni 2014. aasta 22. veebruarini, mil Ukraina Ülemraada ta ametist tagandas 328 häälega 340-st.

¹ 2014. aastal. — Siin ja edaspidi toimetuse kommentaarid.

ka öelda, millega see lõpeb, seal on probleeme veel aastateks.

Mida olen seal ajakirjanikuna õppinud? Kui on sõda, siis ma ei jälgi, mida Vene ja Ukraina pool selle kohta avaldab. Sa leiad kohapeal oma allika ja tead selle allika hinda. Minu arvates ei ole mõtet süveneda nende kirjutistesse, kes ei ole kohal. Väga vähesed on kohapeal, kuigi rääkijaid on tohutul. Aga tähtis on hoida peamist joont, koguda peamist informatsiooni. Peamine on küsimus: kas Ukraina säilitab iseseisvuse — millises mahus ja millise hinnaga?

Ukrainaga seoses on meeletult desinformatsiooni. Ka Ukraina poolelt on palju propagandat. Nad ei ole mõelnud, kuidas saada Vene propagandale vastu, kuidas vastata omapoolselt. Kuidas saada propagandale vastu nii, et ei vasta propagandale propagandaga? Ainuke võimalus on, et pead kasutama oma ajusid. Väga palju tsiteeritakse selliste inimeste väljaütlemisi, kes tegelikult ei ole olulised. Need inimesed lihtsalt promovad ennast, nendest ja nende arvamusel ei sõltu mitte midagi. Otsustajate ring, kelle sõna maksab, on väga väike. Vene poolelt Vladimir Putin, Ukraina poolelt Petro Porošenko.

Räägitakse, et see on õppetund, et vaadake ometi, mis Venemaa teeb. Küll on inimeste mälu ikka lühike, see on varasema kordumine, palju on sellist, mis kordab varasemaid sündmusi, ning oli pikalt räägitud, et see võib juhtuda. Juba 2004. aastal oli sarnane olukord — me ei tea, kui kaugel oli siis seis rahvale tegelikult kallale tungimisest.

Olen aru saanud, et meil Eestis pole propaganda-teemat vaja üldse karta. Meil on instinkt mõista, mida Venemaa teeb. Samas on meie inimesed harjunud väga suure sõnavabadusega, terve põlvkond on sõnavabadusega üles kasvanud. Ja lõpuks sa avastad, et seda hindab ka sinu publik. Meil ei ole kohustust teha propagandat, sest meil on väike riik. Kõik selle, mida on keeruline rääkida mujal suurtes riikides, kus valitseb karm sõnakasutuskord, võid sa meil väga rahu oma südame järgi teha. Töötasin koos ühe venelasega, kellele ütlesin: teeme nii, nagu on minu arvates õige. See on minu publik, mulle on oluline, et ma neile ei valetaks.

Probleem on sageli selles, et pole raha, et inimesi kohale saata. Olen käinud erinevate rahade eest, ka raadio raha eest. Minu meelest ei ole mõtet võtta üles teemat, kas see on piisav. Ajakirjaniku jaoks

on suur õnn, et ta saab käia kohas, kus ta tegelikult olema peaks.

Hästi oluline on mõista seda, et ajakirjanik ei sõdi kummalgi poolel. Mul võivad olla oma sümpaatiad ja antipaatiad, aga tegelikult ma ei sõdi mitte kummalgi poolel. See on vapustavalt hea meie väikeses Eestis, kui saab ajakirjaniku tööd ka mõnuga endale lubada.

Kõik need väljaanded, kes on saatnud inimesed kohapeale, töötavad usaldusväärse materjaliga. See on kontrollitud, see on kindel materjal. Materjali on kohapeal lademes, ole ainult julge ja too ära. Küsimus on, et ei ole ressursse või tahtmist, et inimest sinna saata.

Kuidas me oleme seal käinud? Mul on hea kolleeg, BBC vene toimetaja,⁴ kes sai mullu Postimehe arvamusiidri preemia. Tema räägib, et kui ta läheb samadesse kohtadesse, kus mina olen käinud, siis ta ei saa muidu minna, kui ei ole kindlustust: turvameest, kiivrit, läbitud esmaabiõppusi. Aga ERRist minnakse nii, et antakse kaasa vaid helkurvest, mida ma olen keeldunud mitmel korral kasutamast, aga see on kaasas kotis. Meie ETVs on meestele kuulivestiks karvane rind ja naistel pikad juuksed. Kui ma käin seal ringi, helkurvest seljas, olen aktiivne märklaud.

Meie probleem näib olevat selles, et me kasutame kõikvõimalikke infoagenteure. Ma ei saa aru, mis moodi see desinformatsioon sinna tekib. Võrreldes sellega, mis ma nägin kohapeal, kostab infoagentuurist hoopis erinev info.

Postimees teatab, et seal ja seal on plahvatanud neli pommi — olin kohapeal, kontrollisin kõik üle, ei olnud mingit plahvatust. Kui inimene käib kohal, on see meeletu väärtus. Tuleb tagada, et ajakirjanik saaks kohapeal käia.

Igor Taro, endine ERRi ajakirjanik: Pean Setomaal vaikselt, oma isiklikul algatusel, Ukraina konflikti blogi.⁵ Tegelikult peaks keegi teine seda pidama.

Käisime kõigepealt Maidani sündmusi kajastamas, sattusime väga pöördelistesse sündmustesse — pealtnäha väike asi pöördus väga suureks ja veriseks. Hommikul läksime välja ja õhtuks oli 12 lai-

⁴ BBC venekeelse talituse Moskva korrespondent Jüri Vendik (Maloverjan).

⁵ <https://www.facebook.com/uudisedukrainast>.

pa hotelli *lobby's*. Siis tulid Krimmi sündmused.⁶

Loeme näiteks, et Kramatorskis plahvatas neli pommi. Aga mida see tähendab? Ma ei saa kuskilt ülevaadet eesti keeles, mis sündmus seal tegelikult oli. Olen pidanud blogi muu meediakajastuse täienduseks, juuni algul tegin mõned Facebooki sissekanded, mille peale hakkas kiiresti kommentaare ja laike juurde tekkima. Tegin paar korda, nägin, et sellel on auditooriumi ja huvi — postituste all käis vilgas arutamine ja postituste jagamine. Arutati, et keegi ajakirjanduses peaks seda veel avaldama ja levitama, augusti lõpus otsustas Postimees, et võtab *copy-paste* avaldada.

Kui vaatad Ukraina uudiseid, siis tavaliselt on olnud ikka ühe poole uudistevoog. Siis pead juurde vaatama teise poole uudistevoogu, võrdlema, kas uudis on realistlik või ei ole realistlik. Tõenäosuse annab kohal käimine, siis oskad hinnata asjade seisu. Ukraina blogi on eneseharimine, olen saanud teada palju uut Vene uute relvade kohta. Olen Kaitseleidiu liige, taktik, mulle on huvitav, mida Venemaa teeb. See pakub Eestis ka teatud teistele inimestele huvi. Põhiline, mu blogi eesmärk on anda adekvaatne üldpilt Ukraina asjade seisust.

Meie väljaanded ei ole täpsed. Paar nädalat tagasi käis uudistest läbi, et 1000 meest on sisse piiratud, aga see ei vastanud tõele. Igasugused inimesed, kes Eestis ka riigi tasemel otsustavad, teevad oma otsustusi meediainfo põhjal. Selleks et otsustada, kas info on tõene, on vajalik mingit teemat järjepidevalt jälgida.

TASS, Interfax, RIA⁷ jt agentuurid, kellele pole oluline fakti paikapidavus, on ka otse välja öelnud, et see ei ole nende jaoks tähtis. Komsomolskaja Pravda ütles, et meie tegutseme riiklikes huvides — need kriteeriumid on hoopis teised. Vahendades nende infot, me justkui eeldame, et nemad lähtuvad meie kriteeriumidest. Aga nad ei tee seda. See on alternatiivne maailm, siin peab hoolikalt kontrollima, kas info peab paika.

Samas, BBC saadab inimesi kohale tunduvalt

rohkem kui meie. Maidanile saadeti viis meeskonda pidevalt kohale, kogu aeg oldi eri paigus Ukrainas, Donetskis ja mujal, nii et alternatiivid on olemas.

Ukraina propaganda on mõnevõrra pehmem, see on tegutsenud piirides, kus teatud asju võimendatakse, teatud asjad vaikitakse maha või neid ei mainita. Kui näiteks öeldakse, et separatiste tapeti 200, aga oma kaotustest ei räägita, siis justnagu ei ole valetatud. Vene propaganda eesmärk ei ole midagi tõestada. Vene eesmärk on külvata kahtlust — et sa ei usaldaks teist poolt.

Oluline küsimus on: kas ausa ajakirjandusega saab propaganda vastu? Iseenesest saab, kui sa ise propagandat ei võimenda. Kui ise üritad ausat ajakirjandust teha ja kusagil hakkab toimetaja midagi imelikku juurde panema, siis jälle ei saa.

Arutelu

Küsimus saalist: Kui mõlemal poolel nägite sõjaväeüksusi ja väepealikuid, siis milliseid turvameetmeid kasutusele võtsite?

Igor Taro: Mul oli kaelakott, peal kiri „Estonia“ — ma ei varjanudki, kust ma olen. Staapi ma sellega ei roninud, aga läbi kontrollpostide läksin, kui seal rindetegevust ei käinud. Sõjaväelasega tuleb ümber käia nagu kurja loomaga. Sõjas on niisuguseid hetki, kui pooled on üksteisele kallale kargamas. Ajakirjanikku seal vahel siis lihtsalt ei märgata.

Astrid Kannel: Meie eripära on, et meil on nii palju sõnavabadust, et me vaatame asja kolmandast punktist, oma vaatepunktist.

Küsimus saalist: Sajad tuhanded inimesed tarbivad teie tehtud uudiseid, aga võib olla nii, et keegi nende seast avaldab vaenulikke kommentaare. Kas see on ohtlik?

Igor Taro: Küsimus on sõnavabadusest Eestis — kas on inimesi, kes meie infot ära kasutavad ja avaldavad meie kohta vaenulikke mõtteid? Uudiseid teed ikka oma teadmiste ja sisetunde järgi. Meil on peale kasvanud uus mõnus põlvkond, kes on hingelt demokraatlik, seega ma usun, et me seedime selle jama ära. Igasugused piirangud lõpevad jumal teab mis uute piirangutega. Meie ei tohi minna oma sõnavabaduse vastu. On lootust, et me eristame tõde ja mitte-tõde. Kui asume midagi reguleerima, siis vaatame sõnavabadust läbi oma hirmude kui ebaõnnestunud asja. Põhiline on, et peame pakku-

⁶ Euroopa Parlamendi koduleheküljel (vaadatud 15.02.2016) on kirjas: 2013. aastal oli Ukraina allkirjastamas assotsiatsioonilepet ELiga, kuid riigi juhtkond loobus sellest viimasel minutil. Järgnesid rahutused Maidanil, valitsuse väljavahetamine ning Venemaa sekkumine Krimmis ja Ida-Ukrainas. Septembris 2014 aga ratifitseerisid Strasbourg ja Kiiev ELi-Ukraina assotsiatsioonileppe. Vt <http://www.europarl.europa.eu/news/et/news-room/20140306STO37727/Tihedamad-sidemed-Euroopaga>.

⁷ РИА Новости.

ma alternatiivi. Meie peame oma infovälja hoidma, midagi peame kogu aeg tegema, hetkel panustatakse Ida-Virumaale.

Astrid Kannel: 1990ndate algul oli lääneriikidel võimalik mõjutada Jeltsinit positiivses suunas, aga seda ei tehtud.

Igor Taro: Ma olen õppinud Moskva ülikoolis, paljude praeguste Vene ajakirjanikega samu loenguid kuulanud. Kolm aastat istusime koos koolipingis, kuulasime loenguid dekabristidest ja teistest. Kahjuks piisavalt hästi ei kuulatud, tendents on väga kehv. Moskvast startiva ajakirjandustudengi palk on 800 eurot. Seal on põhimõte, kas Putinist kirjutatakse hästi või ei kirjutata midagi. Ukrainas kohutume nüüd jälle õhtul kohvikutes, õhtulauas on nad Putini vastu, aga lehes kiidavad teda. Ja siis ütlevad, et kadestame teie kirjutamisvabadust. Aga sealsamas ütlevad nad mulle, et küllap sina teed seda, mi-

da sulle Washingtonist kästakse. USA saatkond on toru otsas ja ütleb, mida sa pead tegema ...

Astrid Kannel: Mina ei ole tundnud seda suhtumist. Aga on uskumatu, et seal Vene ajakirjanikud õhtul võistlevad, kes kehvemini Putini kohta ütleb, ja hommikul kirjutavad oma ametlikke kiitvaid uudiseid. Vene ajakirjandust iseloomustab tohutu emotsionaalsus. Eriti ebameeldiv ongi see, et Vene intelligents seda toetab.

Repliik saalist: Siin ongi küsimus: kas ajakirjandus on toru või on ajakirjandus närvisüsteem?

Astrid Kannel: Etteheited minule tulid sellest, et kujutasin separatiste kui inimesi. Aga siis oli olukord teistmoodi kui praegu. Tänavad olidki neid paksult täis. Aga mis tähtsust sel on, kuidas me neid defineerime, kui hoiame sihti — kirjutame sellest, kas Ukraina säilitab iseseisvuse. Defineerimise küsimus on teisejärguline.

Kodaniku- ja kogukonna-ajakirjandus ei ole uut tüüpi ajakirjandus: portaalidest Läänlane, Külauudised ja Põltsamaa.info

Elina Allas

Kogukonna- ja kodanikuajakirjandus ei ole Eestis uued nähtused, põhimõtteliselt on kodanikuajakirjanduseks peetud ka kõige algelisemat ajakirjandust, sest seda tegid asjaarmastajad, mitte professionaalid. Algelist ajakirjandust võis selle funktsioonide põhjal omakorda nimetada ka kogukonnaajakirjanduseks, sest eesmärk oli teenida kogukonda, esindada kodanike häält ja pakkuda tavainimesele olulist infot.

Kodanikuajakirjandus ja kogukonnaajakirjandus on suures osas kattuvad mõisted. Mõlema eesmärgiks saab pidada alternatiivi pakkumist peavoolumeediale, kogukonna teenimist, lokaalsete temade kajastamist, kodanikuühiskonna edendamist, interaktiivsust jms.

Portaale Külauudised (kylauudis.ee), Läänlane (laanlane.ee) ja Põltsamaa.info (poltsamaa.info) võib pidada nii kodaniku- kui ka kogukonnaajakirjanduseks, kuigi nende suhte määr on portaalides erinev.

Sõna „kodanikuajakirjandus“ on viimasel kümnendil olnud vägagi moes, kuid see on siiski vaieldav mõiste, mitte ainult ses mõttes, kuivõrd selles osalejaid võib vaadelda kui aktiivseid kodanikke, vaid ka ses mõttes, kuivõrd seda, mida nad tee-

vad, võib pidada ajakirjanduseks.¹ Kodanikuajakirjandus (*citizen journalism*) või avalik ajakirjandus (*public journalism*) annab kodanikele võimaluse vormida uudiste agendat.

Traditsiooniliselt on kogukonnaajakirjanduseks 1950. aastatest alates nimetatud kohalikke ajalehti. Kogukondlikuks teeb kohalikud ajalehed kohalike temade kajastamine ja sisendi võimaldamine kogukonnaliikmetele. Seoses infotehnoloogia arenguga peetakse tänapäeval kogukonnaajakirjanduseks ka hüperlokaalseid veebisaite, erihuviajakirju, *online*-uudiskirju professionaalsetele kogukondadele, kohalikku raadiot jms. Kodanikuajakirjanduse põhiolemus seisneb eelkõige selles, et seda teevad „inimesed tänavalt“, kuid paljud autorid arvavad, et selle muudab ajakirjanduseks toimetaja olemasolu.

Viimase kümne aasta jooksul on kommunikatsioonitehnoloogia areng aidanud kaasa kodanikuajakirjanduslike ilmingute esiletõusule ja arengule. Tehnoloogia on loonud kommunikatsiooni tööriistakasti, mis annab igapäevase võimaluse saada ajakirjanikuks — väikese materiaalse kuluga, kuid samal ajal globaalse haardega. Siiski ei ole tehnoloogia areng meedias siiani kaasa toonud revolutsiooni.

Eesti kohalik ajakirjandus ehk kogukonnaaja-

Artikkel põhineb 2015. a augustis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritööil (juh Ragne Kõuts-Klemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/48909>.

¹ Tony Harcup. Reporting the voices of the voiceless during the miners' strike: An early form of 'citizen journalism'. — *Journal of Media Practice*, 2011. Vol. 12, nr 11, lk-d 27–39.

kirjandusele omaste elementidega ajakirjandus (väljaanded, mis ei levinud üle Eesti, vaid kitsamas geograafilises piirkonnas) sai teadaolevalt alguse 19. sajandil, kui ilmuma hakkasid piiratud levikuga, kohalikule lugejale suunatud Tartu Maa Rahva Näddali-Leht (1806) ja Saarlane (1884–1910).

20. sajandi jooksul leidis Eestis aset kolm murrangut, kui suurenes väljaannete arv ning tekkisid uued valla-, linna-, piirkonna- ja maakonnalehed.² Tõuke andis ühiskonna liberaliseerumine ja demokratiseerumine ning iga uue arenguetapiga muutusid lehed lokaalsemaks.

Esimene tõusulaine oli 20. sajandi alguse revolutsioonide ajal, kui kohalikud lehed asutati eesmärgiga kajastada kohalikke probleeme, millest üleriigilised lehed ei kirjutanud. See murranguaeg tõestas, et igal Eesti linnal ja vallal saab olla oma ajaleht, mis kajastab kohalikku elu ja võib jääda püsima vaatamata majanduslikele raskustele tingimusel, et toimetajal jätkuks energiat ja on olemas kohaliku lugejaskonna toetus.³ Samas kuulus Eesti toona veel Venemaa Keisririigi koosseisu ja tolle aja ajakirjandust võib pidada parteipoliitiliseks.⁴

Teine murranguperiood kohalikus ajakirjanduses algas 1918. aastal Eesti Vabariigi iseseisvumisega ja sai hoo sisse 1920. aastatel. Igaüks võis luua oma ajalehe, sest trükivabadus suurenes. Samuti vajasisid oma häälekandjaid erakonnad ja mitmesugused rühmitused. Enim lehti ilmus aastatel 1930–1934, kui süvenenud majandusliku ja poliitilise kriisi ning pettumuste taustal tekkis vajadus arutleda kohaliku kultuuri- ja majanduselu probleemide üle.⁵

Kolmas murranguaeg oli taasiseseisvumisajal 1990. aastate alguses, kui Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, ühiskonna avanemine ja avalikustamine löid soodsa pinnase seni valitsenud ainupartei vaadetest erinevate seisukohtade levimisele. See oli vabaduse ja segaduste faas. Eesmärk oli ka taastada esimesel iseseisvusajal tegutsenud institutsioon ja organisatsioon. Samuti aitas lehtede loomisele kaasa turumajanduse areng.⁶

² Ave Schmidt. Eesti neliteist maakonnalehte aastal 2011. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. Vt <http://hdl.handle.net/10062/18165>.

³ *Ibid.*

⁴ Roosmarii Kurvits. Eesti ajalehtede väljumine 1806–2005. Doktoritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2010. Vt <http://hdl.handle.net/10062/15897>.

⁵ A. Schmidt 2011.

⁶ A. Schmidt 2011, R. Kurvits 2010.

Põhimõisted

Kodanikuajakirjandust iseloomustavad ajakirjanike professionaalse ettevalmistuse puudumine, taustamata töö, enamasti toimetamata sisu, lihtne keelekasutus, peavoolumeediast erinev lugude valik ja erinevad uudiskriteeriumid, hüperlokaalsus, vaba juurdepääs, interaktiivsus, amatöörlikkus, foku-seeritus elitaarsete allikate asemel tavainimesele, vaba ajagraafik, auditooriumi tasuta ligipääs.⁷ Kokkuvõtlikult võib öelda, et kodanikuajakirjanduse moodustavad amatöörlikud väljaanded-kanalid, millega ei ole seotud professionaalsed ajakirjanikud. Kodanikuajakirjandus pigem täiendab professionaalset ajakirjandust, kui asendab seda.

On arvatud, et blogijad ja n-ö kodanikuajakirjanikud ei ole ajakirjanikud, sest autori ja lugeja vahel puudub toimetaja. Ühtlasi on leitud, et toimetamine ongi see faktor, mis muudab selle tegevuse ajakirjanduseks. Samas on ka mööndud, et kui blogija teeb telefoniintervjuu uudisväärtslikul teemal ja postitab selle oma blogisse või kui blogija uurib välja mingi olulise fakti, siis võib seda nimetada ajakirjanduslikuks aktiks.⁸

Kodanikuajakirjandusega on olemuslikult küllaltki sarnane **kogukonnaajakirjandus** (*community journalism*). Kogukonnaajakirjanduses on rõhk kohalikel kogukonnaelu puudutataval uudistel ja enamasti levitatakse seda geograafiliselt väikesel alal. Aastakümneid kasutati kogukonnaajakirjanduse mõistet väikelinnade ajalehtede sünonüümina.

Kui kodanikuajakirjandus tähendab eelkõige kodanike aktiivsuse ülesnäitamist ajakirjanduse vormis, siis kogukonnaajakirjanduse eesmärk on, et kogukonnauudised saaksid võimalikult detailselt kajastatud. Kogukonnaajakirjanduse mõiste puhul

⁷ T. Harcup 2011. Kelly Kaufold, Sebastian Valenzuela, Homero Gil de Zúñiga (2010). Citizen journalism and democracy: How user-generated news use relates to political knowledge and participation. — *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 2010, Vol. 87, nr 3–4, lk-d 515–529.

Jan Schaffer. Civic and citizen journalism's distinctions. — *Public Journalism 2.0: The promise and reality of a citizen-engaged press*. New York: Routledge, 2010.

Kirsten Johnson, Susan Wiedenbeck. Enhancing perceived credibility of citizen journalism web sites. — *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 2009, Vol. 86, nr 2, lk-d 332–348.

Stefan Bosshart, Philomen Schoenhagen. Amateurs striving for news production: Can they compete with professional journalism? — *Studies in Communication Sciences*, 2013, Vol. 13, nr 2, lk-d 139–147

⁸ Joseph Daniel Lasica. What is participatory journalism? — *USC Annenberg Online Journalism Review*, 2003. Vt <http://www.ojr.org/ojr/workplace/1060217106.php>

on oluline rõhk kogukonnal, mis on fundamentaalselt seotud füüsilise ja geograafilise asukohaga ehk kohaga, kus inimesed kohtuvad ja suhtlevad. Samas on olemas ka sotsiaalsed kogukonnad, mille liikmeid ühendavad teatud jagatud huvid, tingimused, identiteet, vajadused ja/või probeemid (nt arstid, tennisemängijad, LGBT-inimesed, küberruumi virtuaalsed kogukonnad jms).

Eksisteerib ka ajakirjandustüüp, mida nimetatakse **osalusajakirjanduseks** (*participatory journalism*). Osalusajakirjandus hõlmab ajakirjanikke, kes kasutavad meediat, kaasamaks kodanikke avalikesse teemadesse, arendades avalikku agendat, raamistades teemasid, kaardistades kodanike olemust. Eelkõige on eesmärgiks taotleda kodanike kaasatust ajakirjandusse, mitte aga kogukonda.

Nii kodaniku- kui ka kogukonnaajakirjanduse põhieesmärgid on kogukonna teenimine, alternatiivsus peavoolumeediale, interaktiivsus, kodanikuühiskonna edendamine, tavalise kodaniku kaasamine, (ultra)lokaalsus, rohujuuresandil tegutsemine. Kahe mõiste erinevus seisneb aga selles, et kui kodanikuajakirjandus on üks kodanikuaktiivsuse vorme, siis kogukonnaajakirjanduse põhieesmärk on kogukondi võimalikult laiapõhjaliselt kajastada ehk kogukonda võimalikult palju teenida. Kodanikuajakirjandus pigem ehitab kogukonda üles, kogukonnaajakirjanduse rolliks on eelkõige kogukonna kajastamine. Eelkõige teevad kodanikuajakirjandust professionaalse hariduseta inimesed, kogukonnaajakirjandust aga sageli professionaalsed ajakirjanikud.

Kodanikuajakirjanduse edu saab saab mõõta, vastates järgmistele küsimustele. Kas portaali tegijad tunnevad, et nad saavad kogukonda tuua muudatusi? Kas kogukonna probleeme käsitletakse? Kas rohkem kodanikke soovib osaleda sisuloomes? Kui võrd jätkusuutlik on kodanikuajakirjandus oma tegevuses ja mis selle tagab ehk mis hoiab üleval tegijate motivatsiooni teha kodanikuajakirjandust järjepidevalt, et saaks rääkida selle mõjukusest, olulisusest kogukonnale ja professionaalse ajakirjanduse poolt jäetud tühimike täitmisest?

Kodanikuajakirjanduse majanduslik toimimine on harva olnud uuringute fookuses. Enamasti peetakse kodanikuajakirjanduse tegemist vabatahtlikuks tööks. Inimesed teevad kodanikuajakirjandust tasuta, saades vastu erinevaid hüvesid: teadmise, et

nad on oma kogukonnas „eksperdid“, võimaluse teha oma hääle kuuldavaks.

USAs ja mujal maailmas on välja mõeldud mudeleid, kuidas ajakirjandust finantseerida (toetused, stipendiumid ja fondid; liikmemudelid; ühisrahas-tamine jms). Eestis on kodaniku- ja kogukonnaajakirjandust teha aidanud erinevad fondid, sihtkapitalid, organisatsioonid (nt KIK), omavalitsused.

Kodanikuajakirjanduse probleemideks on puudujäägid professionaalse ajakirjanduse standarditele vastamises, autoriteetsuse ja usaldusväarsuse küsimused, kvaliteedi lai varieeruvus, piiratud võimalused ümber kujundada uudiste agendat, kahepoolse kommunikatsiooni läbikukkumine. Probleem on ka see, et vastandumine peavoolumeediale võib kaasa tuua viimase soovi kodaniku- ja kogukonnaajakirjandust diskrediteerida ja marginaliseerida, sildistades seda ebaprofessionaalseks ja naiivseks, rõhutades auditooriumi piiratust jne.

Külaudised, Läänlane ja Põltsamaa.info

Vanim kolmest portaalist on Külaudised, mis asutati augustis 2010. Portaali teevad vabatahtlikud päevatoimetajad ja reporterid. Portaali Läänlane lõi Ivar Soopan aprillis 2011. Soopan aitab portaali teha ka praegu, kuid põhitegijaks on Tarmo Õuema. Noorim portaalidest on Põltsamaa.info — asutatud oktoobris 2013.

Portaalide loomise põhjused. Kõik kolm portaali loodi põhjusel, et muu meedia ei suuda kajastada kõiki kohalikke ja rohujuuresandide teemasid. Praktika on näidanud, et portaale oli vaja ka tühimike täitmiseks, ning kokkuvõttes on kõik kolm portaali rikastanud nii kohalikku kui ka üle-eestilist meediapilti. Teine oluline põhjus oli võimalus kasutada tänapäevast tehnoloogiat ja tasuta veebilahendusi portaalide loomiseks. Portaali kui meediakanali omamine tähendab tegijate jaoks võimalust paigutada sinna nii vähe või palju infot, kui soovitakse. Samuti saab lugusid parandada ja täiendada. Tegijate jaoks tagab vabaduse *deadline*'i puudumine. Külaudiste puhul oli põhjuseks ka varem ajakirjanikuna töötanud kodanike soov vabatahtlikult oma ajakirjanduslik kogemus vabaühenduse vormi ning eksperimenteerida. Nii Läänlane kui ka Põltsamaa.info nägid portaali asutamise juures ka

võimalust teenida reklaamiraha. Palka maksab kolmest portaalist vaid Läänlane — ühele toimetajale-reporterile. Kõik portaalid loodi peaaegu nullkuldaga. Oma nišš on kõikidel leitud.

Sihtgrupid. Põltsamaa.info sihtgrupi moodustavad Põltsamaa piirkonna kodanikud ja Põltsamaaga seotud inimesed, Läänlase sihtgrupi Läänemaa ja sellega seotud inimesed ning Külauudise sihtgrupi kogu Eesti, kuid eelkõige maapiirkonnad, vabaühendused ja ühiskondlikult aktiivsed inimesed.

Suhe auditooriumiga on kõige vahetum Läänlasel. Külauudistel ja Põltsamaa.info on see platoonilisem ja vähem aktiivne. Küll aga on just Külauudisteni kõige paremini tee üles leidnud infosaadjad, sest just kaastöödel portaal peamiselt põhinebki. Külauudised on osalusajakirjandus selles mõttes, et kodanikud aitavad raamistada teemasid ja kaardistada oma olemust. Tagasiside auditooriumilt on kõigil portaalidel olnud positiivne ning samal ajal avastab auditoorium jätkuvalt kõiki kolme. Tegijate sõnul ei ole nende eesmärk võimalikult suur klikkide arv. Kõigi kolme portaali puhul võib erinevast kaasatuse hulgast sõltumata väita, et tegijad ja auditoorium eristuvad üksteisest üsna selgelt.

Konkurendid. Külauudisel puuduvad konkurendid, sarnane on hiljem loodud Delfi alamportaal Eestielu.delfi.ee, kust samuti võib leida uudiseid maakondade kaupa, kuid tegu on erinevate portaalide ja vallalehtede lugude ühele platvormile kuvamisega, mitte originaalmaterjali avalikustamisega. Läänlase peamiseks ja ainsaks konkurendiks on sama maakonna leht Lääne Elu. Põltsamaa.info konkurendiks võib pidada Põltsamaa ajalehte Vali Uudised, kuid portaali tegija Raivo Suni selles enda jaoks konkurenti ei tunneta, pigem tunnetab Vali Uudised Põltsamaa.info oma konkurendina.

Visuaalselt nähtav sisu. Läänlane ja Põltsamaa.info on väga sarnased portaalid — samalad kujundus ja kirevus, rohkelt elemente, palju reklaambannereid, uudised peamiselt oma piirkonnast, kuulutuste rubriik, terviktekstide asemel esilehel link-pealkirjad, enamik lugusid uudisteformaadis. Läänlase materjal on aga värskem, sagedamini uuenev, samuti on Läänlasel arvamusrubriik. Külauudised eristub oma visuaalse lihtsuse poolest, põhiosa lehest moodustavad tekstid, esile tuleb žanriline mitmekesisus, mis peaski olema kodanikuajakirjandusele omane.

Sisuloome. Kõigi kolme portaali sisulises huvi-orbiidis on kohaliku tasandi info: Läänlane ja Põltsamaa.info on keskendunud oma piirkonnale, Külauudised kogu Eestile, kuid erilise tähelepanuga rohujuuretasandi infole, mida muu meedia ei kajasta. Läänlasele (nagu tüüpilisele maakonnalehele) on sisuvaliku kriteeriumiteks tavalised uudistekriteeriumid, Põltsamaa.info jaoks need kriteeriumid niivõrd olulised ei ole, Külauudiste jaoks samuti mitte.

Minu analüüsi põhjal võib öelda, et Põltsamaa.info jaoks ei näi põhjalikkus ja allikate rohkus eriti oluline olevat, sest eesmärk on edastada peamiselt uudiseid ja tarbeinfot. Külauudised on kõige mitmekesisem, ka žanriliselt, sealt võib leida näiteks reportaažegi. Külauudiste toimetajad valivad välja, mis saadetud infost sobib avaldamiseks. Eesmärk on, et kõik ilmuvad materjalid oleksid toimetatud, ent kindlasti ei ole kõik need vähemalt keelelises mõttes professionaalselt toimetatud.

Teemavalikult on Külauudiste prioriteet rohujuuretasandi info, Läänlane on väga sarnane maakonnalehega ja mõneti sarnaneb sellega ka Põltsamaa.info sisu.

Portaalide vaatluse põhjal võib öelda, et need täidavad tõepoolest kogukondliku infoedastaja rolli.

Majanduslik toimimine. Nii Läänlast kui ka Põltsamaa.info tehakse osauhingute baasil. See tähendab, et kindlaks sihiks on teenida ka tulu, kuigi Põltsamaa.info omanik kinnitab, et portaali võiks teha ka mittetulundusühing ning et portaaliga teenitav tulu läheb selle käigushoidmisele. Külauudiseid teeb mittetulundusühing ning otsesest tuluteenimise eesmärki ei ole.

Jurdiidilisest vormist sõltumata saavad kõik portaalid tulu, sest portaali käigushoidmisega kaasnevad paratamatult ka kulud — näiteks peavad kõik portaalid maksma serveri rendi- ja domeenitasu. Müügitulu teenitakse reklaamist, Läänlane väga vähesel määral ka kommertstekstide avaldamisest.

Kolme viimase aasta majandusaasta aruannete põhjal võib öelda, et nii Põltsamaa.info kui ka Läänlane on panustanud tulu kasvule, Külauudiste müügitulu kukkus 2014. aastal võrreldes 2013. aastaga hüppeliselt. Läänlasel kulub suur osa teenitud tulust toimetaja ametikoha pidamisele. Mõlemad osauhingud on teeninud ka kasumit, kuid Põltsamaa.info alustas esimest aastat kahjumiga. Kuigi Küla-

uudised.ee pole reklaamimüügiga kunagi tegelenud, on ise sisse jooksanud reklaamist saadud teenistus piisavalt suur ehk suurem kui portaali kulud.

Siiski peaksid ka kodanikuajakirjanduslikud portaalid tulu teenima või alternatiivina esitama raha- taotlusprojekte, et portaali käigushoidmiseks hädavajalikud kulud katta. Samas on ka võimalik, et kulud kaetakse liikmemaksudest ja annetustest. Külauudiseid tegevale mittetulundusühingule on igal aastal laekunud liikmemakse, varasematel aastatel ka annetusi.

Läänlase tegijad on tõestanud, et kodaniku- ja/ või kogukonnaajakirjanduse tegemisest on võimalik majanduslikus mõttes ära elada ning luua saab vähemalt ühe töökoha. Põltsamaa.info tegija Raivo Suni ja Külauudiste üks tegijatest, Erkki Peetsalu on arvamusel, et sellist tüüpi portaalajakirjandusest on võimalik ära elada, kuid see eeldab rohkem reklaamiga tegelemist.

Kuidas määratlevad ajakirjandusmaastikul portaale nende tegijad ise? Läänlase toimetaja Tarmo Õuema peab Läänlast tavaliseks maakonnaajakirjanduseks, seega kohalikuks ajakirjanduseks. Läänlast saab kindlasti liigitada kogukonnaajakirjanduseks, ka Põltsamaa.info on sarnane. Samas on Õuema arvates Läänlane siiski rohkem kodanikuajakirjandus kui maakonnaleht Lääne Elu, sest Läänlane avaldab ka kodanike kaastöid, samuti ei ole žanrid Läänlases nii kindlapiirilised kui ajalehes. Ennast aga peab Õuema professionaalseks ajakirjanikuks.

Raivo Suni ei pea Põltsamaa.infot otseselt kodanikuajakirjanduseks, küll aga ajakirjanduseks, sest portaali ei tee paljuski kodanikud. Ta leiab, et Põltsamaa.info asub kusagil kogukonna- ja kodanikuajakirjanduse piirimail.

Erkki Peetsalu nimetab Külauudiseid kogukonnameediaks. Kodanikuajakirjandust peab ta ajakirjanduseks — kodaniku- ja kogukonnaajakirjandusel ta vahet ei tee. Külauudiste kohta võib öelda, et see on samal ajal nii kodaniku- kui ka kogukonnaajakirjandus. Peetsalu on veendunud, et kodanikuajakirjanduse teeb ajakirjanduseks toimetatud sisuloome.

Kui määratleda kodanikuajakirjandust eespool mainitud põhitunnuste alusel, siis klassifitseerub Külauudised suurel määral kodanikuajakirjanduseks. Samuti liigitub Külauudised üsna selgelt üheks

kodanikuaktiivsuse vormiks ning sama saab öelda ka kahe teise portaali kohta.

Peetsalu peab üheks oluliseks kodanikuajakirjandust määratlevaks tunnuseks eesmärgi teenida ühiskonda. Tema hinnangul sõltub kodanikuajakirjanduse elujõud tegijate soovist ja motivatsioonist panustada selle toimimisse, kuid see oleneb ka majanduslikust hakkamasaamisest.

Kodaniku- ja kogukonnaajakirjandust tavaajakirjandusele Tarmo Õuema vastandada ei soovi. Portaalide kogukonnaajakirjanduse puhul on eeliseks tekstide kiirem jõudmine avalikkuse ette, õhem toimetustil filter, operatiivsus, žanriline mitmekesisus, võimalus artikleid täiendada ning neid Facebookis jagada, väiksed tegevuskulud, võimalus pakkuda auditooriumile tasuta tekste. Toimetajatel-kirjutajatel on samal ajal aga rohkem sõltumatus ning nii ajaliskui ka ruumilist vabadust. Samas toob portaalide külastatavuse arvu kasvamine kaasa ka vastutustunde — kodaniku-/kogukonnaajakirjanduse puhul vastutavad tegijad, mitte enam väljaandja.

Nii Õuema kui ka Peetsalu leiavad, et kodaniku- ja kogukonnaajakirjandus rikastavad meediapilti, avardavad infovälja, on laiahaardelisemad ja mitmekülgsemad. Mitmekesisus tekib ka sellest, et tänu kodanike tehtavale ajakirjandusele on väljaandete-kanalite-portaalide hulk kasvanud.

Erkki Peetsalu arvab, et kodanikuajakirjanduse osa Eesti meediamaastikul on praegu veel väga väike, peaaegu olematu, ning kommertsmeedia masstaapidega võrreldes on sellel oluline arenguruum. Samas rõhutab ta, et kodanikuajakirjandusel ei ole tarvis näidata ennast suuremana ega millegi teisena.

Tulevikuvaated. Kõik kolm väljaandjat tõdevad, et portaalidel on veel palju arenguruumi. Õuema usub, et sellised portaalid nagu Läänlane on pikemas perspektiivis elujõulisemad kui maakonnalehed. Ka osa teadlasi ja meediaanalüütikuid on jõudnud järeldusele, et *online*-ajakirjandus ongi arenemas sinnamaale, et hakkab kompenseerima kogukondade vähenevat kajastamist.⁹

Võib oletada, et interneti kasutamine ja kogukonnaajakirjanduse järkjärguline ülevõtmine mittetraditsiooniliste meediaettevõtete poolt saab järgmi-

⁹ Stephen Lacy, Margaret Duffy, Daniel Riffe, Esther Thorson, Ken Fleming. Citizen journalism web sites complement newspapers. — Newspaper Research Journal, 2010, Vol. 31, nr 2, lk-d 34–46.

seks kogukonnaajakirjanduse murranguks. Kui 20. sajandi alguses jäid kohalikku elu kajastavad ajalehed majanduslikest raskustest hoolimata püsima tänu toimetajate jätkuvale energiale ja lugejaskonna toetusele, siis võivad just needsamad faktorid tagada ka kogukonnaportaalide püsimise.

Läänlasel on Öuemaa arvates ruumi areneda mitmekesisuse suunas ning ka toimetuse töötajate arv peaks kasvama. Külauudistel oleks Erkki Peetsalu arvates võimalik areneda eelkõige suurema originaalsisu suunas, samuti saaks see kujuneda arvestatavaks arvamusportaaliks.

Ühegi portaali tegijad portaale sulgema ei kipu, kuigi näiteks Külauudiste puhul on tegijate teatavat väsimust arvestades ka selle peale mõeldud. Aga

samas on lugejate arv piisavalt suur, infosaatjad on portaali üles leidnud ja uusi tegijaid tuleb juurde.

Põltsamaa.info tulevik sõltub eelkõige selle tegija ja omaniku Raivo Suni entusiasmist. Just iseenda väsimist näeb Suni portaali võimaliku sulgemise peamise põhjusena. Eelkõige üritab ta uut arengut leida portaali videotega sisustades.

Nagu kolme portaali põhjal saab järeldada, kasutatakse tänapäeval tehnoloogia arengu pakutud võimalust luua sisu ja rajada uusi portaale-kanaleid, kuid revolutsiooni pole see Eesti ajakirjanduses nagu ka mujal maailmas kaasa toonud. Samas aga arvatakse, et kodanikuajakirjanikud ei praktiseerigi ajakirjandust eesmärgiga luua uut tüüpi ajakirjandust.

Eesti ajakirjanike eneseturundus sotsiaalmeedias

Madiken Kütt

Öeldakse, et sa oled nii hea, kui head su allikad on. Allikad on kes? Inimesed, kes teavad, et sa oled ajakirjanik!

(Tarmo Õuema)

21. sajandi teiseks kümnendiks sai selgeks, et läänemaailma inimeste igapäevaelu mõjutab ja kujundab olulisel määral uus kommunikatsiooniviis — sotsiaalmeedia. Sõna „sotsiaalmeedia“ tähistab internetipõhiseid võrgustikke, kus kasutajad osalevad nii sisuloomes kui ka selle tarbimises. Läänemaailma tuntuimad ja enim kasutatud sotsiaalmeediakanalid on Facebook, Twitter, Youtube, Google+, Tumblr, LinkedIn ja Instagram, ning sotsiaalmeedia alla loetakse ka blogisid. Statistika näitab, et eestlased on internetis üsna sotsiaalsed. Juba 2011. aastaks kasutas sotsiaalmeediat 66% 15–74-aastasest eestlastest.¹ Viimase nelja aastaga on see protsent kindlasti kasvanud.²

Tekstiliste ja visuaalsete enesepresentatsiooni võimaluste kaudu loovad sotsiaalmeediakanalite kasutajad internetis endast teistele mulje — oma virtuaalse identiteedi.³ Teoreetilises kirjanduses on

leitud, et kuna igast sotsiaalmeediakasutajast kujuneb teiste silmis niikuinii mingisugune identiteet (kuvand, imidž, bränd), on mõistlik läheneda oma virtuaalse identiteedi kujundamisele teadlikult — luua isikubränd ja seda turundada.⁴ Enamasti tegeletakse isikubrändingu ja eneseturundusega karjäärisedendamise eesmärgil. Eesti keeles on terminid „isikubränd“ (kasutusel ka „persoonibränd“, „isiklik kaubamärk“) ja „eneseturundus“ veel uued ja tihti tundmatud või segase tähendusega, kuid inglise keeles on terminist *personal branding* juba päris palju juttu.

Üha enam räägitakse teistes riikides just ajakirjanike isikubrändist ja selle turundamisest sotsiaalmeedias.⁵ On teada, et Eesti ajakirjanikest on vähemalt 80% sotsiaalmeediakasutajad.⁶ Ka Eesti meediaorganisatsioonide toimetuste juhid on hakanud

Artikkel põhineb 2015. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritööl (juh Marju Himma-Kadakas). Vt <http://hdl.handle.net/10062/46914>.

¹ Pille Eikner. Värske uuring: Vaata, mis ruulib tänases sotsiaalmeedias. — www.ogilvypr.ee/blogi/, 2011, 21. juuni.

² Mõne uuringu tulemused on teistsugused. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste instituudi esindusliku küsitluse „Mina. Maailm. Meedia“ tulemuste kohaselt kasutas 2014. a sügisel sotsiaalmeediat 53% 15–79-aastasest eestlastest, 3% rohkem kui 2011. a. – Toim.

³ Hedli Mangus. Sotsiaalse kapitali kogumine sotsiaalsete võrgustike veebikeskkondades. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2010, lk 15; Henrik Urbel. Tööturule sisenevate Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi tudengite enesepresentatsioon Facebookis. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2013, lk 6.

⁴ Kendall Morris. Personal Branding in Journalism. Partial Fulfillment of the Requirements for Departmental Honors. Texas Christian University, Department of Communication Studies, 2014; Graham Wilson. The Personal Branding Phenomenon By Peter Montoya (2002). Oxford: Personal Branding Press, 2003;

Lauren Labrecque, Ereni Markos, George Milne. Online Personal Branding: Processes, Challenges, and Implications. — *Journal of Interactive Marketing*, 2011, Vol. 25, nr 1, lk-d 37–50.

⁵ Cara Brems, Martina Temmerman, Todd Graham, Marcel Broersma. I Tweet, therefore I am: The Personal Branding of Dutch and Flemish Journalists on Twitter. Abstract from 5th European Communication Conference (ECC/ECREA), Lisbon, Portugal, 2014.

⁶ Kristel Laurson. Sotsiaalmeediakanalite kasutus Eesti ajakirjanike töös. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011.

huvi tundma, et ajakirjanikud oskaksid oma loomingut ise turundada.

Seega oli äärmiselt aktuaalne ja oluline uurida, kas, mil moel ja millistel põhjustel kasutavad Eesti ajakirjanikud sotsiaalmeediakanaleid eneseturunduslikuks tegevuseks ning kui teadlik see tegevus on.

Metoodika ja valim

Oma magistritöös otsisin ma püstitatud uurimisküsimustele vastuseid, tuginedes empiirilisele materjalile, mis on kogutud 20 Eesti ajakirjanikuga läbiviidud süvaintervjusid analüüsid ning kümne ajakirjaniku Facebooki ja Twitteri kontosid ning blogide sisu lugedes. Keskendusin ajakirjanike tegevusele Facebookis ja Twitteris, sest need kaks kanalit on Eesti ajakirjanike seas populaarseimad,⁷ aga vaatlesin ka ajakirjanike tegevust blogides, sest võrreldes teiste sotsiaalmeediakanalitega soosivad need pikemaid sissekandeid, võimaldavad kasutajale tunduvalt suuremat otsustusõigust ja seega ka teistest sotsiaalmeediakanalitest veidi erinevat turundusliku tegevust.

Valimi moodustamiseks kaardistasin Eesti aktiivseid sotsiaalmeediakasutajaist ajakirjanikud ja valisin neist välja 12. Eesmärk oli koostada valim võimalikult erinevate tunnuste alusel (väljaanne, sugu, vanus, meedias ja sotsiaalmeedias käsitletav teema), kuid pidasin silmas ka sotsiaalmeediakanalite populaarsust ajakirjanike seas. Valituks osutusid kuus vabakutselist ja kuus palgalist ajakirjanikku viiest meediaorganisatsioonist, seitse meest ja viis naist. Nelja ajakirjaniku tööülesanded võib liigitada pehme, kuue ajakirjaniku kõva ajakirjanduse valdkonda. Viis ajakirjanikku võtavad sotsiaalmeedias sõna pehmematel, kuus kõvematel teemadel, üks mõlematel.

Et ajakirjanike eneseturundusliku käitumise uurimine toimus ajal, mil isikubränding ega eneseturundus ei olnud veel üheselt mõistetavad terminid, ei olnud teemat võimalik analüüsida ilma sügavamate neljasilmavestlusteta, mistõttu valisin meetodiks semistruktureeritud intervjuude abil tehtud kvalitatiivse uuringu. Küsitluskava oli teemade ja võtmeküsimuste kaudu planeeritud, kuid küsimus-

te sõnastus ja järgnevus jäid vabaks, võimaldades teemaarendust varieerida vastavalt konkreetse intervjuueeritava tunnustele ja juba antud vastustele.

Intervjuudele eel lugesin analüütiliselt läbi valimi liikmete Facebooki ja Twitteri profiilid ja aastatel 2014–2015 Facebooki, Twitteri ja blogi uudistevoogu lisatud sissekanded (selleks perioodiks suletud blogide puhul kõik varasemad sissekanded) ning märkisin üles elemente, mis vaatluse põhjal hinnates olid eneseturunduslikud.

Seejärel analüüsisin saadud materjali kvalitatiivse horisontaalanalüüsi (*cross-case analysis*) meetodil, s.t kõrvutasin iga uurimisküsimust ja alaküsimust respondentide vastustega, otsides nende tegevustes ja arvamustes sarnasusi ja erinevusi, et panna kokku üldpilt — milline on Eesti ajakirjanike eneseturunduslik käitumine sotsiaalmeedias. Selle pildi loomisel arvestasin ka varasemate sarnasel teemal tehtud uuringute tulemusi ja teoreetilisi lähtekohti.

Uuringule lisaväärtuse andmiseks analüüsisin teise sel kevadel kaitstud magistriuuringu, Kristi Karro töö „Eesti vabakutseliste ajakirjanike koostöö partnerettevõtetega“ tarbeks tehtud intervjuude eneseturundust puudutavaid punkte.

Peamised uurimistulemused

Empiirilisest materjalist selgub, et Eesti ajakirjanikud tegelevad Facebookis, Twitteris ja blogides eneseturunduslike võtetega osalt eesmärgipäraselt, osalt aga hoopis muudel põhjustel. Toon järgnevalt lühidalt välja vastused töös püstitatud uurimisküsimustele.

Kuidas saavad Eesti ajakirjanikud aru mõistet „eneseturundus“ ja personal branding?

Isikubränd on kuvand, mis teistel inimestel on kellestki tekkinud, ning eneseturundus tähistab isikubrändi teistele kommunikeerimist, peamiselt eesmärgiga teenida karjäärialast kasu.

Enamik uurimistöös intervjuueeritud ajakirjanikest sai isikubrändingu ja eneseturunduse teemaist samamoodi aru.

Eesti ajakirjanikud defineerivad eneseturundust kui tuntuse kasvatamist enda kohta infot levitades, aktiivselt oma tegemisi reklaamides ja avalikkusele

⁷ *Ibid.*

enda isiksusest läbimõeldud muljet esitades, selleks et suurendada oma auditooriumi ja olla auditooriumi silmis usaldusväärne — saada häid allikaid ja töövõimalusi.

Ajakirjanikud soovivad jätta professionaalse ja usaldusväärse ajakirjaniku mulje, aga samuti mulje lihtsast ja tõelisest inimesest, kellega auditooriumil on kergem samastuda ja keda usaldada.

Arvestades seda, et mingil määral kasutavad kõik valimi liikmed sotsiaalmeedias eneseturunduslikke võtteid, kuigi kõik seda nii ei nimetanud, võib oletada, et ka need ajakirjanikud, kes ei soovinud uuringus osaleda, kuna nad enda sõnutsi eneseturundusega ei tegele, teevad seda tegelikult mingil määral ikkagi, kuigi oska seda nii nimetada. Eriti kui arvestada isikubrändi definitsiooni, mille järgi brändi tekkimine on internetikeskkonnas tegutsedes paratamatu — jalajälg, mille inimesed internetis tahes tahtmata endast maha jätavad, ongi nende kaubamärk⁸.

Kas ja milliseid eneseturunduslikke võtteid kasutavad Eesti ajakirjanikud sellistes sotsiaalmeediakanalites nagu Facebook, Twitter ja blogi?

Enim kasutatakse viitamist oma töödele ja tööprotsessile (nt ajakirjanikutöö telgitaguste avamine), professionaalset ja personaalset muljekujundust, eri kanalite kasutamise ja ühendamise kaudu laiema auditooriumi poole püüdemist, enda inimlikkusele rõhumist ning sagedast postitamist teadlikult turunduslikel eesmärkidel.

Vastavalt individuaalsetele vajadustele ja soovidele on ajakirjanikel välja kujunenud ka teistest erinevad turundusvõtted: näiteks avaldatakse postituste voo ülalhoidmiseks uuesti vanu sissekandeid, korraldatakse kingiloose, blogides avaldatakse külalispostitusi, sissekannete pealkirjades rõhutatakse oma nime, kasutatakse provokatiivset kõnemanee-ri ning suurema publiku ligitõmbamiseks reklaamitakse gruppides ja foorumites oma sotsiaalmeediakontosid. Kõik see vastab isikubrändingu spetsialisti Liisi Toomi toonitatud asjaolule, et eneseturundusvõtted sõltuvad alati konkreetsest inimesest, keda turundatakse.⁹

⁸ L. Labrecque jt 2011; G. Wilson 2003, lk 2.

⁹ Liisi Toom. Kirjavahetus autoriga, 12.–13. mai 2015.

Minu töö tulemused toetavad ka Henrik Urbeli bakalaureuseuuringut, mille järgi ajakirjandustudengid tegelevad sotsiaalmeedias muljekujundusega alateadlikult,¹⁰ ning Suurbritannia ajakirjanike seas läbiviidud sotsiaalmeediakasutuse uuringut, mille järgi üheks oluliseks sotsiaalmeedia kasutamise põhjenduseks on oma loodud ajakirjandusliku sisu jagamine.¹¹

Käesoleva uuringu tulemused ei lange aga kokku Kristel Laursoni bakalaureusetööga¹² Eesti ajakirjanike sotsiaalmeediakasutusest, sest Laurson leidis, et Facebooki või Twitteri kasutamine turunduskanalina, s.t enda ja tööd andva väljaande artiklitele viitamine, ei olnud Eesti ajakirjanike seas kuigi levinud. Lisaks väitis Laurson, et kuna kõige rohkem kasutavad ajakirjanikud sotsiaalmeediat isikliku info jagamiseks, siis on tegemist meelelahutusega. Minu magistriuuringu teoreetilistele lähtekoh-tadele tuginedes saab aga öelda, et oma isiku näitamine võib samuti olla eneseturunduslik võte, mille-ga kaasneb kasu ajakirjaniku ja ajakirjanduse usaldusväär- suse mainele.¹³

Kahe uuringu tulemuste erinemise põhjuseks võib olla nii see, et isikubrändingu ja eneseturunduse temaatika on kahe uuringu vahele jääva nelja aasta jooksul nii mujal maailmas kui ka Eestis populaarsust kogunud, kui seegi, et kaks valimit võivad anda erinevaid tulemusi, mis ongi kvalitatiivsel süvaintervjuude meetodil ja enamasti suhteliselt väikese valimiga tehtud uuringute üks puudujääk.

Kuidas Eesti ajakirjanikud põhjendavad eneseturunduslike võtete kasutamist sotsiaalmeedias?

Mõnda mainitud eneseturunduslikku võtet kasutavad ajakirjanikud eesmärgipäraselt — teadlikult eneseturundamiseks, mõnda aga esmajoones muudel põhjendustel, kuid teadvustades, et võttega

¹⁰ H. Urbel 2013.

¹¹ Social Journalism Study 2012. Cision & Canterbury Christ Church University. United Kingdom. — <http://www.cision.com/uk/files/2012/09/Social-Journalism-Study-Full-Report.pdf>.

¹² K. Laurson 2011.

¹³ David Domingo, Ari Heinonen. Weblogs and Journalism: A Typology to Explore the Blurring Boundaries. — NORDICOM Review, 2008, Vol. 29, nr 1, lk-d 3–15; Arthur Hayes, Jane Singer, Jerry Ceppos. Shifting Roles, Enduring Values: The Credible Journalist in a Digital Age. — Journal of Mass Media Ethics, 2007, Vol. 22, nr 4, lk-d 262–279; Dominic Lasorsa, Seth Lewis, Avery Holton. Normalizing Twitter: Journalism Practice In An Emerging Communication Space. — Journalism Studies, 2012, Vol. 13, nr 1, lk-d 19–36.

kaasneb eneseturundus. Levinumad põhjused, miks ajakirjanikud sotsiaalmeediasse muu hulgas eneseturunduslikuna toimivat sisu toodavad, on edevus, eneseväljendus, ajakirjanikuoskuste lihvimine, meelelahutus, missioonitunne, ajakirjanikuinstinkt ja soov oma elu dokumenteerida. Samasugused põhjused on kirjas ka Juhan Langi bakalaureusetöös.¹⁴

Tõine ja eraeluline sotsiaalmeediakasutus võivad ajakirjanike jaoks olla raskesti eristatavad, sest need kaks on ühte põimunud: oma töökoha turundamine toob kasu ka isikubrändile ja vastupidi, sotsiaalmeediat kasutatakse aktiivselt nii isiklikel põhjustel kui ka tööülesannete täitmiseks. Et aga eneseturunduseks peetakse kõiki tegevusi, mis aitavad isikubrändi tuntust kasvatada,¹⁵ siis ei välista sellega kaasnev organisatsiooniturundus eneseturundust.

Kindlasti ei ole minu uuringu tulemuste põhjal aga eneseturundus ega sisu tootmine üldse ajakirjanike sotsiaalmeedia kasutamise esmane eesmärk. Sotsiaalmeediat kasutavad ajakirjanikud esmajoonel ikkagi selleks, et oma tööks tarvilikku infot hankida: lugude jaoks materjali ja kontaktide leida, allikatega ühendust võtta. Seda on kinnitanud ka varasemad uuringud Prantsusmaal, USAs ja Rootsis.¹⁶

Kristel Laursoni Eesti ajakirjanikega tehtud uuringust selgus, et kõige levinumaks sotsiaalmeedia kasutamise põhjuseks oli meelelahutus, aga minu uuringus osalejad nimetasid peamiseks tööalaseid eesmärke. Kahe uuringu tulemused langevad siiski osaliselt kokku, sest minu küsitletud ajakirjanikud märkisid ära ka edevuse, eneseväljenduse ja teiste löbustamise, mis on ju kõik ühtlasi meelelahutuslikud eesmärgid.

Kuivõrd on Eesti ajakirjanike eneseturunduslik tegevus sotsiaalmeedias eesmärgipärane?

Võib öelda, et umbes pooled ajakirjanikud turundavad end teadlikult, aga veel paar aastat tagasi see nii ei olnud. Laursoni 2011. aasta bakalaureusetöö kümneliikmelisest valimist tegeles enese teadlikult ja strateegiliselt turundamisega vaid üks vastaja, Urbel jõudis 2013. aasta bakalaureusetöös järeldusele, et ajakirjandustudengid tegelevad eneseturundusega alateadlikult, Hedli Manguse 2010. aasta tööst selgus, et eestlased kasutavad sotsiaalmeediat enese presenteerimiseks ja seeläbi sotsiaalse kapitali teenimiseks, kuid ei nimeta seda eneseturunduseks. See-ga võib järeldada, et eesmärgipärane eneseturunduslik tegevus ei ole Eesti ajakirjanike seas veel läbivalvalt levinud, kuid on viimaste aastate jooksul olnud tõusuteel.

Samas ei ole Eesti ajakirjanike turundustegevus veel kuigi läbimõeldud või planeeritud, vaid pigem miski, mis toimub iseeneslikult või käigupealt. Strateegilisemalt ei turunda ajakirjanikud enamasti mitte otseselt oma ajakirjanikutööd ehk meediakanalitesse toodetud sisu, vaid oma muid tegemisi, näiteks kirjutatud raamatuid, tehtud filme, korraldatud üritusi.

Põhjused, miks Eesti ajakirjanikud end isikubrändingu ja eneseturunduse teooriaga kursis olemisest hoolimata kuigi läbimõeldult ei turunda, on aja- või motivatsioonipuudus, tööde rohkus ning asjaolu, et valimis osalenud ajakirjanikel on kõigil juba arvestatav karjäär ja väljakujunenud maine olemas — nad tunnevad, et seetõttu ei ole vaja väga tugevat eneseturundust, neil on niigi liiga palju tööd ja vähe aega. Aga leidub ka ajakirjanikke, kes tege-likult teavad eneseturunduse kasutegureid, kuid ei ole oma isikubrändiga tegelenud laiskusest või pole seda lihtsalt ette võtnud.

Uuringust johtub, et Eesti ajakirjanikud võivad olla isegi teadlikumad eneseturundajad kui Prantsusmaa ja USA ajakirjanikud, sest nendes riikides on uurijad leidnud, et ajakirjanikud tegelevad eneseturundusega sotsiaalmeedias peamiselt mit-teteadlikult¹⁷. Ka Rootsi ajakirjanikud ei teadvusta oma tegevust sotsiaalmeedias eneseturundusena,

¹⁴ Juhan Lang. Ajakirjanike blogide meediakriitiline dimensioon. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011.

¹⁵ Ifan Shepherd. From Cattle and Coke to Charlie: Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding. — *Journal of Marketing Management*, 2005, Vol. 21, nr 5/6, lk 590.

¹⁶ Patrick Lam Lê, Kristine De Valck. Between Fame and Blame: The Contested Meaning of Personal Branding in the Field of Journalism. — *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, 2014, nr 1, lk-d 280–285; Brad Schultz, Mary Lou Sheffer. Personal Branding Still in Future For Most Newspaper Reporters. — *Newspaper Research Journal*, 2012, Vol. 33, nr 4, lk-d 63–77; Paul Bradshaw. When Journalists Blog: How It Changes What They Do. — *Nieman Reports*, 2008, Vol. 62, nr 4, lk-d 50–52; Ulrika Hedman, Monika Djerf-Pierre. The Social Journalist. — *Digital Journalism*, 2013, Vol. 1, nr 3, lk-d 368–385.

¹⁷ P. L. Lê, K. De Valck 2014; B. Schultz, M. Sheffer 2012.

vaid tööd andva organisatsiooni turundamisena¹⁸. Samas võib siingi erinevate tulemuste põhjuseks olla mitte riikidevaheline erinevus, vaid uuringute vahele jäävad aastad, mille jooksul isikubränding teravikuna on populaarsust kogunud.

Miks on või ei ole isikubrändi turundamine sotsiaalmeedias Eesti ajakirjanike jaoks oluline?

Eneseturunduse kasutegurite ja ohtudega on Eesti ajakirjanikud kursis. Enese teadlik kuvandamine aitab kasvatada ajakirjaniku tuntuks ja luua kontakte, sh aitab allikatel jõuda ajakirjanikuni, suurendada lugejaskonda ja tõsta auditooriumi usaldust ajakirjaniku vastu, mis kõik tuleb ajakirjanikutöös kasuks. Sotsiaalmeedia kaudu saavad ajakirjanikud lugejatelt tagasisidet, mis on kvaliteetsem kui ajalehe kommentaariumides antav tagasiside. Tööprotsessi toomine auditooriumini, milleks sotsiaalmeedia on sobivaim platvorm, suurendab ajakirjanduse läbipaistvust, aitab inimestel ajakirjanikke mõista ja seeläbi usaldada. Enda näitamine „pärisinimesena“ toob mõistmist ja usaldusväarsust ning selle abil allikaid ja lugejaid. Enese turundamine võib aidata ajakirjanikul ka tööd saada.

Isikubrändi esiletõus ajakirjanduses on üldine tendents terves maailmas. Ka teoreetilises kirjanduses peetakse personaalset kontakti lugejatega usaldusväarsuse oluliseks aluseks, sealjuures suurendab nii oma tööst kui ka isiklikust elust avameelselt kirjutamine usaldusväarsust ja läbipaistvust.¹⁹ Seega mõistavad Eesti ajakirjanikud sotsiaalmeedias osalemise tähtsust tänapäevasele teooriale vastavalt.

Magistritöö empiiriline materjal tõestab, nagu ka paljud teised selleteemalised uuringud,²⁰ et ajakirjanikud ei tegutse mitte ainult avalikkuse, vaid teadlikult ka iseenda huvides — peamiselt selleks, et teha midagi materiaalselt kasu, aga esmajoones sotsiaalset kapitali.

Ühendades intervjuud valimiliikmete sotsiaal-

meediakanalite sisuanalüüsiga, saab öelda, et Eestis on teadlik eneseturundus tulemuslik. Näiteks kõige rohkem eneseturunduslikke võtteid kasutava ajakirjaniku blogi on ühtlasi Eesti loetavaim: Priit Pulleritsu nimi on kujunenud kõige tugevamaks kaubamärgiks, teda nimetatakse tihti Eesti üheks tuntumaks ajakirjanikuks.

Ajakirjanike eneseturundusega käib aga kaasas oht turundada end nii, et see tekitab hoopis tööalaselt kahjuliku maine. Mõistliku eneseturunduse määr ja viis peaksid ajakirjanike arvates olema vastavuses konkreetse ajakirjaniku töökohaga. Väga suuri muudatusi kaasa toovatel olulistel majanduslikel ja poliitilistel teemadel kirjutavad uurivad ajakirjanikud peavad eneseturundusega olema tagasihoidlikumad ja ettevaatlikumad kui näiteks pehmetel elulistel teemadel kirjutavad naisteajakirjade töötajad. Ohtlik võib olla ka asjaolu, et turunduse nimel tuleb sisu osas tihti teha kompromisse, kuid ajakirjanik ei tohiks endale seda lubada.

Erinevalt Suurbritannia ajakirjanikest 2012. aastal²¹ ei leia minu uuringus osalenud Eesti ajakirjanikud praegu, et sotsiaalmeedias osalemine õõnestaks traditsioonilisi ajakirjanduslikke väärtusi, nt objektiivsust. Samas tuleb silmas pidada, et valimisse valiti need, kes on ise aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad. Mittekasutajatel võib olla teistsugune arvamus.

Kas ja kuidas Eesti vabakutseliste ja palgaliste ajakirjanike eneseturundustegevus sotsiaalmeedias erineb?

Selle uuringu empiirilise materjali põhjal otsustades palgaliste ja vabakutseliste ajakirjanike eneseturundus palju ei erine, pigem turundavad palgalised ajakirjanikud end rohkem ja teadlikumalt. Kui võtta arvesse ka Kristi Karro vabakutseliste ajakirjanikega tehtud intervjuusid, siis pilt oluliselt ei muutu. Teadlikult tegelevad eneseturundusega veidi enam kui pooled intervjuueeritud — kuus vastajat kümnest. Mõlema intervjuukomplekti puhul oli eneseturundusest teoreetiliselt teadlikke ajakirjanikke üheksa, mitteteadlikke üks. Seega ei anna käesolev uuring olulist lisaväärtust küsimuses, kas vabakutselised ajakirjanikud turundavad end enam kui palgalised,

¹⁸ U. Hedman, M. Djerf-Pierre 2013.

¹⁹ D. Domingo, A. Heinonen 2008; A. Hayes, J. Singer, J. Cepos 2007; D. Lasrosa, S. Lewis, A. Holton 2012; G. Wilson, 2003.

²⁰ Susanne Fengler, Stephan Ruß-Mohl. Journalists and the Information Attention Markets: Towards an Economic Theory of Journalism. — Journalism, 2008, Vol. 9, nr 6, lk-d 667–690; Halliki Harro-Loit, Marju Himma-Kadakas, Juhan Lang. Journalists' Blogs as an Instrument of Media Accountability in Estonia. — Central European Journal of Communication, 2012 Vol. 5, nr 2, lk-d 243–258.

²¹ Social Journalism Study, 2012.

nagu selgus ka 2012. aasta Suurbritannia sotsiaalse ajakirjanduse ülevaatest.²²

Soovitusi uuringu tulemuste kasutamiseks

Eesti ajakirjanike käitumine internetis vastab maailmas üldiselt levivale tendentsile: ajakirjanikud on hakanud näitama oma nime ja nägu ning jagavad oma arvamust. See aitab kaasa ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväarsuse kasvule, sest inimloomusele on omane usaldada tuttavaid. Aga selleks et olla tuttav, tuleb end tutvustada. Sotsiaalmeedia, kus tänapäeval on kättesaadav väga suur osa Eesti meediaauditooriumist, annab enese tutvustamiseks suurepärase platvormi.

Enese tutvustamine internetis võib usaldusväarsuse loomise asemel kaasa tuua ka usaldusväarsuse kaotuse — juhul kui ajakirjanik loob endast sotsiaalmeedias kuvandi, mis auditooriumile ei meeldi. Kuigi enesest viletsa imago loomine on kahjulik konkreetse ajakirjaniku karjäärile, tuleb tegelikult seegi kasuks ajakirjandusele kui valdkonnale üldiselt, sest suureneb läbipaistvus. Inimesed saavad teada, kes on neile jagatava informatsiooni taga, keda usaldada, keda mitte.

Kui sellega arvestades täidaksid meediaorganisatsioonid ka töökohti, kasvaks usaldusväarsus meedia vastu üldiselt. Mida parema mainega ajakirjanikud Eesti meediaorganisatsioonides töötavad, seda parem on ka ajakirjanduse maine, seda rohkem tuleb juurde nii sisu vastuvõtjaid kui ka sisutootjaks pürgijaid ja seda kõrgemad saavad olla meediatööstuses palgad, mis omakorda toob tööle kvaliteetsemaid ajakirjanikke. Kõik see aitab kaasa ajakirjanduse kui demokraatia valvekoera rolli edukale toimimisele, s.t on kasuks tervele Eesti ühiskonnale.

Seda olulisem on aga ajakirjanikel end karjäärialselt teadlikult tutvustada. Teadlik eneseturundus ei tähenda valetamist või endast tühja, tegelikkusega mittekattuva kuvandi loomist, vaid julgust olla siiras ja näidata oma tegelikku mina selleks, et jääda auditooriumile, allikatele ja tööandjatele silma. On elementaarne, et ajakirjanikud käituvad muu hulgas ka enda huvides. See ei tähenda, et nad ei hooliks avalikust huvist või ei seaks seda oma töös esi-

kohale, vaid seda, et ka nemad on lihtsalt inimesed, kes soovivad saada võimalikult head palka, võimalikult edukaid töövõimalusi, olla avalikkuse silmis positiivselt tuntud, usaldusväärsed, hinnatud.

Üldjuhul peetakse teisi inimesi, eriti endasarnaseid, tunduvalt tõetruumaks ja usaldusväärsemaks kui organisatsioon, eriti suuri korporatsioone. See on ka üks põhjustest, miks ajakirjanikul võiks olla isikubränd, selle asemel et kuuluda pelgalt organisatsiooni brändi alla, nagu on märkinud ka Hayes, Singer ja Cepos.²³ Kui ajakirjanik loob teadlikult endast sotsiaalmeedias kuvandi, mis on siiras ja aus; kui ta näitab oma tõelist mina parimatest külgedest, siis asub ajakirjanikku jälgima ka tema olemusele vastav auditoorium ja sobiv meediaväljaanne võtab ta tööle. See on tähtis ajakirjaniku kui inimese arengu jaoks, elustiili loomisel, mis teeb ta rahulolevaks ja õnnelikuks. Enda jaoks sobival ametipostil, oma identiteedile vastava auditooriumi ees töötav õnnelik ja rahulolev ajakirjanik on motiveeritud ja suudab tööandjale ja ühiskonnale pakkuda kvaliteetsemat ajakirjandust.

Seega on eneseturunduse mõiste teadvustamine ajakirjanikele ja laialdasemgi teadlik eneseturundus Eesti ajakirjandusele kasulik, mistõttu võiks see teema saada üheks ajakirjandusteooria loomulikuks osaks. Positiivse eneseturunduse, mõistliku ja kasuliku sotsiaalmeediakasutuse aluseid võiks õpetada nii ajakirjanikke koolitavad õppeasutused kui ka toimetused. See vähendaks ka juhtumeid, kui ajakirjanikud kasutavad internetis info jagamise võimalust teadmatult enda isikliku karjääri ja sellega kaasnevalt ka ajakirjanduse maine kahjustamiseks. Samuti aitaks selline õpe ajakirjanikke, kes võivad olla väga head info väljauurijad ja kirjutajad, kuid kes ei ole tugevad sotsiaalses suhtluses või veebi-keskkonna kasutamises.

Et piirid kasuliku ja kahjuliku vahel oleksid selgemad, võiks Eesti Ajakirjanike Liit anda ajakirjanikele soovitusi sotsiaalmeedia kasutamiseks. Selline soovitustik võiks sisaldada ka Eesti Ajalehtede Liidu põhilisemate eetikanormide laiendamist ajakirjanike tegevusele sotsiaalmeedias. Lisaks ajakirjanduse maine tõstmisele oleks see teenäitajaks ka teistele sotsiaalmeedia kasutajatele, sh eriti blogijatele, mis aitaks vähendada probleeme puudulike tead-

²² *Ibid.*

²³ A. Hayes, J. Singer, J. Cepos 2007, lk 269.

mistega inimeste poolt internetis avalikustatava informatsiooni ebaetilisusega.²⁴

Küsimus, kas ajakirjanikud enda isiksuse ja arvamuste näitamisega ei kahjusta objektiivsust, ei ole tänapäeval enam aktuaalne, sest seisukoht, et ajakirjanik peaks olema objektiivne, on seatud kahtluse alla. Ükski inimene ei saa tegelikult öelda lahiti oma olemusest ja mõtetest ning olla objektiivne. Ajakirjanik saab vaid teha teadlikult valiku, et anda tasakaalustatud meediasisu loomisel endast parim.

Oma subjektiivsuse konstateerimine teistes kanalites, nt sotsiaalmeedias, ei muuda ilmutat lugu vähem tasakaalustatuks. Pigem suurendab oma subjektiivsuse tõetruu edastamine auditooriumi ees usaldust ajakirjaniku kui ausa inimese ja meedia kui ühiskondlikult positiivse nähtuse vastu. Seega on ajakirjanike eneseturunduse uurimine, õpetamine, julgustamine ja kasutamine igati teretulnud nähtused.

²⁴ D. Domingo, A. Heinonen 2008.

Spordiajakirjaniku töö Eesti Päevalehe, Postimehe ja Õhtulehe sporditoimetuse näitel

Laura Kalam

Spordiajakirjandus võib tunduda maailma parima tööna: palju reisimist, parimad istekohad suurtel spordiüritustel, suhtlemine maailmakuulsate atleetidega — kõik on tasuta, õigemini makstakse veel pealegi.¹ Spordiajakirjanduse prestiižset mainet rõhutab ka endine spordiajakirjanik ja praegune ajakirjandusprofessor Scott Reinardy. Spordiajakirjaniku ametit peetakse unistuste tööks nii ajakirjandusmaastikul kui ka väljaspool seda. Tihti käib selle ametiga kaasas ka kuulsus.²

Siiski on reaalsus veidi teistsugune. Spordiajakirjandus on väga raske ja nõudlik amet. Suure osa oma vabast ajast kulutavad spordiajakirjanikud taustauuringuid tehes ja järgmisteks võistlusteks ette valmistades. Töötunnid ulatuvad hilisesse õhtusse ning tihti ollakse ametis isegi nädalavahetustel. Spordiajakirjanike suurimaid probleeme on see, kuidas jagada aega töö ja pere vahel. Reinardy sõnul tunneb osa spordiajakirjanikke end lausa süüdi, et on töö perest ettepoole asetanud.³

Oma bakalaureusetöös annan ülevaate Eesti päevalehtede spordiajakirjanike tööharjumustest ja spetsiifikast. Selgitan spordiajakirjaniku töö suurimaid plusse ja miinuseid võrreldes teiste elukutse-

tega, samuti teistes valdkondades tegutsevate kolleegide tegevusega. Spordiajakirjaniku igapäevase töö eripärast lähtuvalt uurin spordiajakirjanduse ja stressi seost — selgitan, kas Eesti päevalehtede spordiajakirjanikud on oma töö tõttu stressis, ja kui on, siis mis on selle põhjus. Seejärel annan ülevaate, millised perioodid on spordiajakirjanduses pingelisemad ja millest see tuleneb; uurin ka naisspordiajakirjanike praegust olukorda Eestis — tunnen huvi, kas naised peavad end spordimaailmas ajakirjanikuna rohkem tõestama ja vaeva nägema kui nende meessoost kolleegid.

Meetod ja valim

Selgitamiseks välja Eesti spordiajakirjaniku tavapärasest töökorraldust, lasksin uurimuses osalenud spordiajakirjanikel nädala jooksul täita päevikut. Nad said ise valida, millal oma nädalat alustavad. Pävikumeetodit kasutades uurisin nende igapäevast töömahtu, tööpäeva algust ja lõppu ning päeva-aga kaasnenu emotsioone. Otsustasin nädalase ajavahemiku kasuks, sest väiksem periood ei annaks igapäevasest tööst piisavat ülevaadet. Seitsme päeva jooksul esineb spordiajakirjanikul aga nii kiiremaid kui ka rahulikumaid tööpäevi, ülevaade tuleb mitmekülgsem. Ajakirjanikel olid päeviku mahu ja vormi suhtes vabad käed, millest tulenevalt sain erinevas vormis ja mahus sissekandeid. Uurimispäevik võimaldab kätte saada spordiajakirjanike vahetuid emotsioone tööpäevast ja sellega seonduvast.

Teise meetodina kasutasin standardiseerimata

Artikkel põhineb 2015. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Signe Ivask). Vt <http://hdl.handle.net/10062/46729>.

¹ Phil Andrews. *Sports Journalism: A Practical Introduction*. London: Sage, 2005, lk 1.

² Scott Reinardy. It's Gametime: The Maslach Burnout Inventory Measures Burnout of Sports Journalists — *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 2006, Vol. 83, nr 2, lk 401.

³ Scott Reinardy. Survey Measures Burnout In Newspaper Sports Editors. — *Newspaper Research Journal*, 2008, Vol. 29, nr 2, lk-d 40–54.

intervjuud ehk süvaintervjuud. Avatud küsimustega vestluste eesmärgiks oli saada vahetut infot Eesti spordiajakirjaniku igapäevaelu kohta ja küsida täpsustavaid küsimusi päevikusissekannete kohta. Tegin üldise intervjuukava, kuid küsimuste sõnastus ja teemaarendus jäid vabaks, lähtusin intervjuu käigust.

Valimisse kuulusid kaheksa Eesti spordiajakirjanikku, kes töötavad Õhtulehes, Postimehes ja Eesti Päevalehes. Uuringu ajal töötas kolmes päevalehes kokku 16 spordiajakirjanikku, kellest kümme olid pikema tööstaažiga kui seitse aastat ja kuus väiksema kogemusega. Oma valimi moodustasin viiest kogenud reporterist ja kolmest alles spordiajakirjandusega alustanud noorest. Valiku tegemisel lähtusin ajakirjaniku tööstaažist ja vanusest. Kuna spordiajakirjanduses töötas uuringu ajal rohkem kogenud ja vanemaid ajakirjanikke, siis otsustasin, et nende osakaal valimis peab olema suurem kui noorte oma.

Tulemused

Spordiajakirjaniku tööruutii

Esmalt uurisin Eesti päevalehtedes töötavate spordiajakirjanike igapäevast tööruutiini. Intervjuudest ja päevikutest tuli välja, et neil ei ole kindlaid töötunde. Kuna enamik spordiüritusi toimub õhtuti, siis tihti jõutakse koju alles hilisõhtul, sest intervjuud ja artiklid tehakse pärast võistluse lõppu. Ebatavalised pole ka 14-tunnised tööpäevad ja vähene ööuni. Spordiajakirjanik peab arvestama, et palju spordiüritusi toimub just nädalavahetustel, sellest tingituna on suurem osa nädalavahetusi töö tõttu hõivatud. Saamata jäänud vabad päevad kompenseeritakse tavaliselt nädala sees.

Seega peab spordiajakirjanik arvestama, et ta ei ole oma aja peremees. Oma töökava koostamisel peab ta lähtuma spordivõistluste ja pressikonverentside toimumise ajast, kuid tihti võivad võistlused venida või minna lisajale, mis tingib ületunde. Vaatamata töögraafikule peab olema valmis toimetuse minema ka vabadel päevadel ja õhtutel, sest alati võib tulla ootamatuid uudiseid, mille kajastamiseks on vaja lisajõude.

Mõju eraelule

Valimis osalenud spordiajakirjanikud väitsid, et töö on nende eraelu paljuski mõjutanud. Kõige enam toodi mõjutajana välja töörohkeid nädalavahetusi, mis ei jäta pere jaoks aega. Ühest intervjuust koorus välja ka see, et tööga on kaasnenud sõprussuhte rikkumisi, sest kokkulepitud kohtumine jäi ületundide või töö eelistamise tõttu ära.

Sageli eelistatakse tööd sõprade ja perega koosolemisele, sest töö kvaliteet ei tohi lähedaste pärast kannatada. Üks uuringus osalenud reporter mainis, et sellist tööd oleks väga raske teha naistel, kellel on väikesed lapsed. Eelkõige ollakse spordiajakirjanik ja alles siis perekonnainimene. Uuringus osalenud ajakirjanike lähedased on sellega juba harjunud ja teavad, et spordireporterid jõuavad kodustele üritustele tihti hiljem.

Kaks ajakirjanikku arvas, et spordiajakirjandus nende eraelu suures plaanis ei mõjuta. Kõik on hea kavandamise küsimus. Kui algusaastatel oli plaanimine keerulisem ja vaba aega vähem, siis kogemusega on tulnud töö- ja vaba aja jagamise oskus. Hea planeerimise taga on ka koostöövalmis kolleegid, kellega saab tööpäevi ja vajadusel mõne võistluse kajastamist vahetada. Nii ei ole ka eraelu töö pärast ohus. Ühele noorele tundus enne tööle asumist, et spordiajakirjanikul ei ole pereelu, aga töösse sisse elades sai ta aru, et spordiajakirjanik on täiesti tavaline inimene ja kaaslane või sõprade leidmist amet eriti ei mõjuta.

Spordiajakirjanik peab sündmuste ja tulemustega kogu aeg kursis olema, mistõttu töötatakse ka kodus. Tihti minnakse vabadel päevadel võistlusi vaatama või jälgitakse sündmusi kodus nii oma lõbuks kui ka spordis toimuvaga kursis olemiseks. Üks spordiajakirjanik ütles, et on lahkunud isegi poole teatrietenduse pealt, sest on saanud loo kirjutamiseks tähtsat informatsiooni.

Ainult ühe spordiajakirjaniku intervjuust tuli välja, et vabal päeval tahab ta spordist eemal olla. Selleks tuleb mobiiltelefon välja lülitada, olla arvutist eemal ja pühenduda ainult oma pereliikmetele ja puhkamisele.

Kas Eesti spordiajakirjanike töö on kurnav?

Spordiajakirjandusega kaasnenud kurnatust palusin uuringus osalenud ajakirjanikel hinnata kümnepallisüsteemis, kus kümme tähistab väga kõrget stressitaset. Kogenud ajakirjanikud, kelle tööstaaž on 7–21 aastat ja kelle vanus jääb 30–54 aasta vahele, hindasid tööga kaasnevat stressitaset suhteliselt madalaks. Nende arvates jääb igapäevatööga kaasnev kurnatus 0–3 palli vahele. Aastatepikkune kogemus muudab spordiajakirjanduse üldiselt stressivabaks ja nauditavaks. Peamine põhjus, miks stressitaset nullist kõrgemaks hinnati, oli töö nädalavahetustel ja hilised töötunnid. Suurvõistlusi ja turniire hindasid kogenud spordiajakirjanikud ülimalt kurnavaks ja stressirohkeks. Sellistel juhtudel oli nende hinnang kurnatusele skaala kõrgemas otsas.

Oluliselt kõrgemalt (5–8 palli) tajusid kurnatust noored spordiajakirjanikud, kelle vanus jääb 22–26 aasta vahele. Intervjuudest selgus, et nooremad tunnevad väsimust ja kurnatust oluliselt sagedamini kui nende vanemad kolleegid. Kogenumad spordiajakirjanikud on samuti nõus, et nende noorematel kolleegidel on kurnatus suurem, sest neil puudub veel piisav kogemus ja karastatus.

Kõik ajakirjanikud töid intervjuus välja, et olümpiamängud on rasked ja stressirohked. Need kestavad keskmiselt kolm nädalat ja üldiselt siis vabu päevi ei ole. Nii mõnedki ajakirjanikud ütlesid, et sel ajal on tööpäevad kurnavad, sest uneaega jääb napiks. Spordiajakirjanik peab olema valmis töötama täisvõimsusel vaid neljatunnise unega. Veelgi raskemaks teeb asja see, kui vahemaad on väga pikad ja ühest spordikompleksist teise sõitmine võtab palju aega.

Olümpiamängude stressirohkusega nõustuvad ka ajakirjanikud, kes viibivad samal ajal Eestis. Ei ole vahet, kas olla olümpiamängudel komanderingus või Tallinna toimetuses, sest töömaht on sama. Eestis töötavad ajakirjanikud teevad hommikust õhtuni *live*-ülekandeid ja peavad kajastama ka väiksemaid ja ebapopulaarsemaid alasid. Komanderingus olevad ajakirjanikud keskenduvad pigem eestlastele ning populaarsematele ja suurematele aladele.

Siiski on olümpiamängudele pääsemine spordi-

ajakirjanikule üks suurimaid motivaatoreid. Seda oodatakse pikisilmi ja nähakse vaeva, et mängudest kohapeal osa saada. Võistluste vaatamiseks ja kajastamiseks on loodud ideaalsed tingimused — reporteritel avaneb võimalus olla spordi tippsündmuse keskpunktis, kus on alati millestki kirjutada ega teki muret spordikülgede täitmisega.

Hoopis hullemaks peetakse perioodi, mil võistluste suvehooaeg on lõppenud ja talvine pole veel alanud või vastupidi. Lisaks esineb veel võistlustevabu perioode, mil erinevad liigad on puhkusel. Arvestades Eesti sportlaste tagasihoidlikke tulemusi, tuleb Eesti spordiajakirjanduses hapukurgihooaegu ette aina tihedamini, väidavad ajakirjanikud.

Ühest intervjuust ilmnes, et hapukurgihooajal tuntakse ennast kasutuna. Selline tunne tekitab omakorda suurt stressi ja emotsionaalset kurnatust. Üheks emotsionaalse kurnatuse ja stressi peamiseks põhjuseks on aga komanderinguteks ja suurvõistlusteks ettevalmistamine. Viisade taotlemine, broneeringute tegemine ning Eestist allikate ja kontaktide otsimine on kurnav. Lisaks tekitavad tuska allikate äraütlemine, kokkulepetest loobumine ja erinevad viivitused. Emotsionaalselt halvasti mõjuvad ka lehes ilmunud trüki- ja nimevead.

Spordiajakirjanduse plussid ja miinused

Uuringus osalenud peavad oma töö peamiseks miinuseks tööaja määramatust. Ühest päevikust tuli välja, et eemale on jäädud ka tööga seotud pressikonverentsist, sest loo kirjutamisega läks oodatust kauem ja tühja küljega lehte ei saa trükki saata. Tööaja umbmäärasuse tõttu ei saa kontserdipileteid ette osta ega üritusi planeerida, sest kunagi ei tea, mis sel päeval võib juhtuda. Kõik see mõjutab tugevalt inimese eraelu ja stressimaandamist.

Miinusena toodi välja ka kellaajast kellaajani töörežiimi puudumist. Siiski tõdeti, et see võib olla ka positiivne asjaolu, sest toimetuses tuleb olla täpselt niipalju kui vaja. Staažikamad spordiajakirjanikud töid negatiivse küljena esile veebiajakirjanduse tulekuga kaasnenud kohustusi ja töömahu suurenemist. Ühe valimis osalenud spordiajakirjaniku sõnul on tema töölepingus kirjas, et ta ei pea veebivahetusi tegema. Nooremad spordireporterid peavad iseenesestmõistetavaks, et lisaks leheloole

on vaja teha ka videointervjuusid ja väikseid nupukesi veebilehele.

Spordiajakirjaniku elukutse suurimaks plussiks ütlesid valimis osalenud ajakirjanikud nagu ühest suust: „Tasuta võistlused ja spordi sees olemine.“ See on amet, kus spordihuviline saab siduda oma suurima hobi tööga, mis teeb selle elukutse nauditavaks. Tegemist on inimestega, kes läheksid võistlustele ka siis, kui nad ei oleks spordireporterid. Seega on tasuta võistlused ja nendel käimise eest veel palga teenimine suureks plussiks. Võistlustel istutakse staadioni parimatel kohtadel ja pärast võistlust saadakse atleetidega vahetult suhelda.

Ühest intervjuust selgus, et hea tunne on saada taustteadmisi, mis teistele teatavaks ei saa, sest kõigest lehes ei kirjutata. Sidet spordiajakirjaniku ja sportlase vahel peetakse tugevamaks ja lähedasemaks, kui see on muude valdkondade ajakirjanike ja allikate vahel. Vastastikune suur usaldus ja mõistmine on samuti tugev motivaator. Peale selle annavad sportlaste saavutused ja head tulemused spordiajakirjanikule positiivseid emotsioone ja energiat.

Töö positiivne külg on veel see, et võrreldes teiste valdkondadega esineb spordiajakirjanduses oluliselt vähem konfliktseid teemasid, enim on need seotud dopingu tarvitamise ja alaliitude rahastamisega. Aga sellistel teemadel tuleb harva kirjutada.

Vaatamata pikkadele tööpäevadele ja hõivatud nädalavahetustele ei mõtle valimis osalenud spordiajakirjanikud ametist loobumisele. Spordiajakirjaniku elukutse eelised kaaluvad üles kõik enne mainitud puudused. Loobumisest ei mõeldaks eelkõige just seetõttu, et töö on seotud hobiga. Loobumise asemel nähakse aga võimalust töötada eri väljannete sporditoimetustes, millega hoitakse teatud pinget, seatakse endale uusi ja vaheldusrikkaid väljakutseid.

Uurimuses osalenud kaheksast spordiajakirjanikust on loobumismõtted tekkinud vaid ühel reporteril. Selle peamiseks põhjuseks on olnud suur kriis — mida oma elult tegelikult tahta ja kuidas edasi minna? Ametis püsimise on küsimärgi alla seadnud ajakirjandusega kaasnenud pettumused ja läbikukkumised, samuti on motivatsiooni vähendanud tülid allikatega ja teadmine, et alati leidub keegi, kellega oma töö pärast tülis ollakse.

Naised spordiajakirjanduses

Rääkides naisspordiajakirjaniku enesekehtestamisest toimetuses ja spordimaailmas, jagunesid valimis osalenud ajakirjanikud kahte leeri. Esimeste arvates ei ole mingit vahet, mis soost on spordiajakirjanik, sest staadionil peetakse kõiki võrdseks. Spordiajakirjanike sõnul peavad ennast tõestama kõik noored ja uustulnukad. Alguses on kõik allikad kinnisemad, aga see ei sõltu kuidagi ajakirjaniku soost. Kuna naised on püüdlikud ja töökad, ei arvata, et neil oleks suurem oht läbi põleda.

Uurimistöös osalenud meeskolleegid peavad oma toimetuste naisi väga usinaks ja peavad vajalikuks, et toimetuses oleks esindatud mõlemad sugu-pooled. Üks spordiajakirjanik sõnas, et naisajakirjaniku üle tehakse toimetuses vahel küll nalja, aga see on kõigest sõbralik tögamine. Valimis osalenud sporditoimetuse juhi sõnul ei ole sugu töölevõtmisel määrav, tähtis on inimese motiveeritus ja oskused. Siiski tões ajakirjanik, et naised kandideerivad sporditoimetusse harvem kui mehed.

Paaril korral tuli intervjuudes välja, et sportlased siiski ei võta naisspordiajakirjanikke nii tõsiselt kui mehi. Naised peavad olema väga tugevad, et maskuliinses seltskonnas läbi lüüa. Allikatele tuleb tõestada, et spordist ja sellega seonduvast terminoloogiast teatakse sama palju kui meeskolleegid. Ühest intervjuust koorus välja, et toimetuses on tihti näha, kuidas naistel on aeg-ajalt lisapinge peal. Lisaks sellele tunnistas üks ajakirjanik tööalast ärakasutamist toimetusekolleegide poolt. Läbipõlemisest rääkides tõesid naisajakirjanikud, et toetava suhtumisega kolleegid on need, kes alati mõõnast üle aitavad.

Kokkuvõtteks

Minu bakalaureusetöö tulemusena ilmnes, et vanemad ja suurema kogemusega Eesti spordiajakirjanikud hindavad oma stressitaset minimaalseks. Nooremad ja alles alustanud tunnevad vanematest kolleegidest oluliselt suuremat stressi ja kurnatust. Ka Reinardy läbiviidud uuringust ilmneb,⁴ et nooremad ja vähem kogunud spordiajakirjanikud kannatavad suurema emotsionaalse kurnatuse all ja on stressile vastuvõtlikumad. Äsja spordiajakirjaniku

⁴ S. Reinardy 2006.

tööd alustanud noorte ajakirjanike kõrgem stressitase on igati mõistetav, sest soovitakse ennast ülemuse ja kolleegide ees tõestada, heast küljest näidata. Vähem kogenenud spordiajakirjanikel kulub ka artiklite kirjutamiseks ja teiste tööülesannete täitmiseks kauem aega. Uues töökohas ei osata oma võimeid objektiivselt hinnata, mistõttu võivad noored spordiajakirjanikud enda õlule võtta ülesandeid, mis käivad neile tegelikult üle jõu. Sellest tulenevalt on nende stress ja kurnatus suurem, aga tööstaaži suurenedes see väheneb. Nooremad ajakirjanikud on rohkem väsinud ja peavad tööd kurnavaks, aga ometi on nad altimad täitma veebitöö ülesandeid, nt tegema videointervjuud. Nad peavad seda ajakirjanikutöö loomulikuks osaks. Madalama stressitasemega vanemad kolleegid peavad veebiajakirjandust ja sellega kaasnevaid videointervjuusid aga lisakoormuseks ja neid ülesandeid parema meelega ei täideta. Vanemate kolleegide jaoks on oluline keskenduda ainult ühele ülesandele ehk leheloole ja teha seda võimalikult hästi. Mida vähem on segavaid lisaülesandeid ning mida fokuseeritumalt saab oma loole pühenduda, seda stressivaesem on töö ja kvaliteetsem artikkel. Samas on vanematel kolleegidel rohkem julgust ja sõnaõigust toimetuse tööd mõjutada, mistõttu ei suruta neile veebiajakirjandusega kaasnevaid ülesandeid niivõrd peale. Süvaintervjuust ilmnes, et ühel juhtival spordiajakirjanikul ei ole lepingulist kohustust veebimeediaga tegeleda. Veebinupukesi teeb ta aeg-ajalt oma lõbuks ja igavuse peletamiseks. Nooremad ajakirjanikud, kes on alles eneseotsinguil, võtavad kõik pakutavad ülesanded kahe käega vastu ja sellest tulenevalt on nende stressitase ka kõrgem. Vanemad saavad aru, et nooremate kolleegide kurnatus tuleneb nende kogematuses: neil läheb artiklite kirjutamisega rohkem aega ja suhtlemises kinnise allikaga ei osata vähese informatsiooniga midagi peale hakata. Artiklite sulepeast väljaimemine tekitab nooremates spordiajakirjanikes kurnatust. Vähem kogenuid spordiajakirjanikud ise peavad oma stressi ja kurnatuse põhjuseks pigem hiliseid töötunde. Pärast tööd minnakse kohe koju magama ja hommikul tullakse taas tööle. Sotsiaalelu ja vaba aja vähesus tekitab nooremates spordiajakirjanikes stressi, sest enesega tegelemiseks ei jää neil aega.

Hilisemas Reinardy uuringus ilmnes,⁵ et naisajakirjanikud kannatavad emotsionaalse kurnatuse all rohkem kui nende meessoost kolleegid. Lisaks sellele on naiste töö efektiivsuse näitajad madalamad. Minu läbiviidud uuringust selgus, et naisspordiajakirjanikud on töökad ja püüdlikud. Nende meessoost kolleegide sõnul ei olene töö efektiivsus soost, oluline on enese huvi ja tahe seda tööd teha. Lisaks peavad mehed oluliseks, et nende toimetuses oleks naisspordiajakirjanikud esindatud, sest teatud juhtudel pakuvad nad teistsuguseid lahendusi ja ideid. Minu bakalaureusetöö kirjutamise ajal kuulus Eesti päevalehtede sporditoimetuste koosseisu neli naist ja kaksteist meest. Selle artikli kirjutamise ajal töötas Eesti kolmes päevalehes kolmeteistkümne mehe kõrval vaid kolm naisspordiajakirjanikku. Ühe valimis osalenud sporditoimetuse juhi sõnul ei ole sugu töölevõtmisel määrav. Olulised on inimese teadmised ja motivatsioon seda tööd teha. Siiski tões ta, et naiste huvi selle töö vastu on oluliselt väiksem kui meeste oma.

Bakalaureusetöö teoreetiliste lähtekohtade peatükis andsin ülevaate Eesti spordiajakirjanduse arenguloost, sealhulgas ajakirjanike soolisest jaotumisest. Naissoost ajakirjanikud on Eesti spordiajakirjandusse tulnud viimase 20 aasta jooksul. Läbi ajaloo on spordiajakirjandus olnud pigem meeste pärusmaa ja inimesed on harjunud meesspordiajakirjanike kommentaaride ja arvamustega. See võib olla ka põhjuseks, miks naised seda tööd oma esimeseks valikuks ei pea. Naisajakirjanikel võib olla hirm, et lugejad ei võta neid tõsiselt ja sportlaste seas on neil ennast raskem tõestada kui meeskolleegidel.

Intervjuude põhjal võib öelda, et spordiajakirjanikud naudivad oma tööd ja on selle nimel nõus ohverdama ka oma eraelu. Nad on oma ala täielikud fännid ja vaataksid spordivõistlusi ka juhul, kui nad ei oleks spordiajakirjanikud. Nii mõnestki süvaintervjuust selgus, et eraelu ei tohi mõjutada töö kvaliteeti. Hea loo nimel ollakse toimetuses isegi siis, kui samaks ajaks on sõprade või lähedastega kohtumine kokku lepitud. Ühest intervjuust ilmnes, et töö on pannud kõikuma vastaja suhted sõpradega, sest tihti eelistab ta just oma tööd. Armastus elukutse vastu muudab pereinimese elu keeruliseks, sest

⁵ Scott Reinardy. Female Journalists More Likely To Leave Newspapers. — Newspaper Research Journal, 2009, Vol. 30, nr 3, lk-d 42–57.

raske on leida tasakaalu tööl käimise ja pere vahel. Intervjuudest tuli välja, et ajakirjanike pered on juba harjunud spordiajakirjaniku tööst tuleneva spetsiifikaga ja arvestavad sellega.

Minu bakalaureusetöö ei anna täielikku ülevaadet Eesti spordiajakirjanike tööst ja sellega kaasnevast stressist, sest uurimistöös osalenud täitsid oma päevikuid novembrist märtsini (2015). Seega jäi minu töös käsitlemata välihooaeg ja sellega kaasnev

võistlusgraafik. Suvise kiire perioodi, suurvõistluste ja hapukurgihooaja kohta sain informatsiooni intervjuudest, aga uurimispäevikutes see ei kajastu. Järgmistes selle valdkonna uuringutes võiks vaadelda Eesti spordiajakirjanike tööd suurvõistlusel või suvehooajal, samuti nende igapäevaseid tegemisi televisioonis, raadios, maakonnalehtedes ja veebiväljaannetes.

T E L E V I S I O O N

Televisioonide kuvandiraamistik 2.0: võimalused uueks legitimatsiooniks

Hagi Šein

Sissejuhatus

Kui Andres Jõesaar tegi mulle ettepaneku meie aastakonverentsi ettekandeks, tundus mulle, et teleterani staatus kohustab mind ennekõike hoidma tänase konverentsi mõttelist seost Eesti Televisiooni eelnenud kuue aastakümnega. Tõepoolest, eneselegi üllatuseks olen jõudnud oma 70. eluaasta lõpuveerandisse ja peaaegu 50 neist aastaist on seotud televisiooniga — enamasti seda tehes, aga ka juhtides, uurides ja õpetades. Olen saanud kaasa teha palju televisiooni murdehetki, millest esimesed jäid 25 aastat ühele poole ja järgmised peaaegu 25 teisele poole iseseisva Eesti Vabariigi televisiooni algust. See kõik oli nii tugev elamus, et võtsin end kokku ja kirjutasin kümme aastat tagasi „Suure teleraamatu“¹ televisiooni 50 aastast Eestis. Pean tunnistama, et pärast seda mu teleajaloolase huvi mõneti rauges. Püüdsin küll kolleege ärgitada koostama ETV 60. aastapäevaks artiklitekogumikku, aga kõigil oli palju muud tööd.

Aeg läheb, ent televisioon on poliitiliselt, majanduslikult ja eriti sotsiaal-kultuuriliselt endiselt pingestatud ja pidevalt muutuv eluavaldus, iselaadne ühiskonna tundlikkuse test. Minu emotsionaalne mälu mäletab, et televisioonile väga lähedal seismine ja selle sees olemine on professionaalselt kõitev, ent inimlikult kurnav, sest sootsium enamasti üht-

aegu ülendab ja madaldab televisiooni. Olen viimastel aastatel õppetöö tarvis kulutanud suure osa oma telealase lugemise ajast Anglo-Ameerika teadusruumis, jälgides kriitilise teleteaduse distsipliini loojate töid. Neid ei kirjuta sotsioloogideks koolitatud massimeediauurijad, vaid filmi-, kultuuri-, keele- ja kirjandusteadusliku haridusega teadlased. Nad on sündinud juba teleajastul ja suhtuvad televisiooni lugupidamise ja armastusega; nende uuringud ja kirjutised käsitlevad kriitiliselt ja esseistlikus vormis televisiooni sisu ja selle tähendust sotsiaal-kultuurilises kontekstis. Küllap need ongi mind mõjutanud telesotsioloogiast mõneti lahti laskma või õigemini seda mitte enam televisiooni olemuse mõistmisel peamiseks või piisavaks pidama.

Lisaks sellele on mulle meeldinud internetist lugeda suurte telekonverentside avakõnesid, nn *keynote speech*’e. See on üks huvitav ja omapärane konverentsižanr. Üldjuhul oodatakse ettekandjalt valdkonna hetkeseisu põhipunktide sõnastamist, aga nii, et see vaataks tulevikku, puudutaks ja innustaks. Enamasti on võtmemärkused mõeldud valdkonna professionaalidele, kellel on räägitavast oma selge arvamused.

Niisiis, alludes kõigile nimetatud mõjutustele, valisin mulle huvipakkuva *keynote*-žanri. Pean siiski tunnistama, et paari viimase kuu jooksul, mil ma oma teksti kirjutasin, heidutas mind veidi see, et minus on eakohaselt juba rohkem rahu ja vähem rahu-tust, kui selliste kõnede pidamiseks hea on.

Veel tahan öelda, et mind saatis kirjutamisel

Ettekanne Eesti Rahvusringhäälingu aastakonverentsil 28. mail 2015

¹ Hagi Šein. Suur teleraamat: 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005. Tallinn: TEA kirjastus, 2005. — Toim.

siiras soov olla positiivne. Et kindel olla, panin oma teksti Eesti Keele Instituudi emotsioonidetektorisse, mis määratleb tekstilõigud negatiivsete, positiivsete, vastuoluliste või ekstreemsetena. Detektor ütles, et tekst on domineerivalt positiivne.

Television ja avalik sfäär

Legitimatsioon. See võõrsõna minu esinemise pealkirjas osutab eesti keeles ümber öeldes teleasja mõttekusele, tõsiseltvõetavusele ja enesestmõistetavusele, legitimatsioon on õigustamis- ja seletusprotsess. Legitiimset asja tajutakse parimal juhul kui oma, legitiimne television on omaks võetud television. Muutuva meediareaalsuse ja muutuva telekäsitluse omaksvõtu protsess ongi see vaatenurk, mis on televisiooni praeguses arengufaasis kõige aktuaalsem, teleteaduslikes kirjutistes ja professionaalsetes aruteludes on see kaalukaim ja tähelepanu väärivaim küsimus.

Me oleme Eestis harjunud televisioonist kõnelema peamiselt meediapoliitilises ja meediamaanduslikus võtmes, sest regulatsioon, tehnoloogia areng ja raha jaotumine mängu osaliste vahel on teleökoloogia sõlmküsimused.

Ajamärgid näitavad, et peaksime nüüd suutma pilti laiendada, mitte piiritlema seda peajasjalikult võistlustandri kuvandiga, vaid mõtestama ja visioneerima seda kui ühiselt loodavat kultuurivälja, mille eest me kõik vastutame, nii vanad tegijad kui ka uued tulijad — mistahes institutsionaalsetes vormides või platvormidel me eesti telesisu ka ei toodaks. Tahan sellega öelda, et peaksime rõhuda panema uutesse kohtadesse.

Kui jätta kõrvale teleelu üksikasjade, telestaaride ja telelegendidega seotud teemad, siis peab tõdema, et tõsisem telekäsitlus ei kuulu Eesti avaliku sfääri arutelude tipptemaatikasse ja on, mõned ajutised elavnemised välja arvata, olnud rohkem asjaosaliste omavaheline asi. Oleme oma telesüsteemi arendanud meediapoliitiliste otsuste abil, mis on laiemal avalikkuse enamasti üsna leigeks jätnud.

Hetketi köidab kirgi Rahvusringhäälingu järjekordse arengukava esitamine, lisaraha soov või majast väljaulatuv vastuolu, viimati spordikonflikt² ja vajadus arutada venekeelse telekanali otstarvet. Pos-

timees pani hiljuti OPi loo esileheküljele,³ aga arvestas valesi, sest see ei kõitnud avalikkuse tähelepanu. ERRil ebaõnnestus aga selles juhtumis isegi kaks asja — esiteks oleks saanud sarja muutmise vajaduse enne rahulikult kultuurivaldkondade eestkõnelejatega läbi arutada ja teiseks võinuks Postimehe paugutamist kasutada oma programmi arendamise vajaduste põhjalikumaks selgitamiseks avalikkusele.

Isegi neil hetkil, kui ilmneb midagi olulist, ei tule sellest suurt midagi. Sel suvel⁴ lõpevad Kanal 2 ja TV3 tegevuslitsentsid, neid pikendati juba veebruaris, esmakordselt viie asemel kümneks aastaks,⁵ aga selle olulise otsusega avalikke mõttevahetusi ei kaasanud ja kõik piirdus uudisega Tehnilise Järelevalve Ameti koduleheküljel. Aeg-ajalt tõmbab enese vastu turmtule üles Tallinna Television, aga see ärritus kustub ruttu, kuni järgmise korrani. TV3 ja siiski Kanal 2 ei kannata enam olla vabalevis ja sinna see jääb. Kui television avalikult siiski jutuks tuleb, võtavad neis asjus midagi arvata ikka enam-vähem samad inimesed.

Peab muidugi tunnistama, et see oleks nõudlik mõttevahetus, mis eeldab kompetentsi üheaegselt ja seotult, et mitte öelda süsteemselt arvesse võtta paljusid televaldkonda mõjutavaid poliitilisi, institutsionaalseid, tehnoloogilisi, majanduslikke ning sisutootmisega seotud loomingulisi ja kontekstuaalseid protsesse, mis lõpuks teleteona materialiseeruvad. Pole just kõitvaim teema lihtsustatud meediakäsitluseks. Meil pole olnud tunnetatud vajadust ega jõudu luua ühist televaldkonda mõtestavat subjekti, mõttekoda või regulaatorit. Televisiooniga seotud nõukogud, liidud, ministriumid ja eksperdid, meediateadlased ja avalikud arvavad tiirlevad peajasjalikult oma iseseisvatel orbiitidel. Ilmselt on see üks põhjustest, miks riigimeeste ringhäälingupoliitilised avaldused tekitavad sageli hämmingut, et mitte öelda piinlikkust.

Oleme saanud selle, mida oskasime ja suutsime konkreetsest demokraatiast, europõhimõtetest, turutingimustest, meediagruppide rivaliteedist ja omaõppimis- ja loomevõimest tekitada. Tulemuseks on nüüdseks veidi jäik ja riskivaene kultuuritööstuse ja teleäri ökosüsteem, milles igapäevase kõrval tuleb

² Vt näiteks <http://www.ohtuleht.ee/573524/kommentaarmiks-markokaljuveer-tegelikult-errist-kinga-saab>.

³ Vt näiteks <http://kultuur.postimees.ee/3329901/op-i-arusaamatu-muutmine>.

⁴ Aastal 2015. — *Toim.*

⁵ <http://www.tja.ee/tehnilise-jarelevalve-amet-andis-valja-kaks-televisiooniteenuse-osutamise-tegevusluba/>.

aeg-ajalt siiski ette ka päris ilusaid, elamuslikke ja liigutavaid hetki. Kui tagasi vaadata, siis läks meil oma telesüsteemi legitimeerimisega ikka kaua aega ja sõdida saime kõvasti. Pidasin sellest põhjaliku ettekande juba 2009. aastal.⁶

Oleme uues arengufaasis, võib öelda, et televisioonijärgses ajastus, kus programmitelevisionile lisanduvad interneti- ja mobiiliplatvormid; sellega koos uued ekraanid ja teleteenuse vormid, mis teisevad telerealsust põhimõtteliselt. Globaalne teleinnovatsioon kujundab lähema kümnendi jooksul kardinaalselt ümber ka rahvuslikud telemaailmad. Ilmselt tajume kõik, et pärast kümnendipikkust suhtelist valdkonnarahu võtab telehooratas uuesti hoogu sisse. See tingib vajaduse aktiivselt tegeleda eestikeelse telemasinavärgi konstruktsiooniga, kuid peamiselt ja ennekõike pakutava sisuga.

Vabaturu konkurentsi tagamise kõrval peaks meediapoliitiliste raamide ja regulatiivse keskkonna ajakohastamise tingimustena nüüd märksa kaalukamaks saama sotsiaal-kultuurilised argumendid. Aga see on võimalik vaid juhul, kui suudame näidata, et televisioon on võimeline sidustuma, lõimuma ja seeläbi kindlamini legitimeeruma eesti kultuuri osana, sellena, mida me kaitseme kui põhiseaduse ülimalt prioriteeti. Tehnoloogiajutud on meeldiv asendustegevus, ent ilma televisiooni sisu üle arutlemiseta, ilma kriitilise diskursuseta pole rõhkude ümberasetamine võimalik.

Kriitiline telediskursus

On enesestmõistetav, et arutelu vajab selleks kohast ja sobivat keskkonda. Kui kaaluda võimalusi, siis pakub avalik sfäär vähemalt kolme potentsiaalset kriitilise enesepeegelduse ruumi: ajakirjandust peamiselt jooksva telekriitika jaoks, valdkonnasisest arutlusruumi professionaalse telekäsitluse jaoks ja akadeemilist keskkonda teadusuuringute jaoks. Hea, kui nendes ruumides on televisioonist lugupidavaid värvikaid ja mõtterikkaid tele- või meediamõtlejaid, pühendunud ja usaldusväärseid institutsioone. Veel parem, kui need oleksid ühe maja toad, mille seisuked pole lukus, mis on mõtteliselt ühtses vereringes, täiendavad üksteist, kõnetavad nii poliiti-

list, kultuurilist kui ka laiemat avalikkust ja toimivad nende osalusel. Ja kui ma ütlen „kriitiline enesepeegeldus“, siis ma pean silmas niisugust käsitlust, mis suudab targalt ja koosmõjus vaadelda televaldkonda kujundavaid tegureid, tuua välja tugevad ja nõrgad küljed ja näidata teed, kuidas asjad võiksid paremini edeneda.

Täna ei mahu televisioon tõsiseltvõetavasse kultuuriarutelusse, arvukad kultuurivaldkonna mõttekandjad, olgu siis paberil või veebis, ei võta televisiooni kuigi tõsiselt ega pea seda oma asjaks. Mitte olla aruteluväärseks kõneaineks on vaegus, sest sellel on oma negatiivne tulem — telesisu loojate enesepeegeldusel puudub ühiskonna vastupeegeldus, mis on aga tõsine kultuuriprobleem.

Televisiooni sisu arengu teadvustamisele suunatud aktiivne arutelu võiks tugineda ERRi usalduskrediidile ja omaksvõtule ühiskonnas, erakanalite ja sõltumatute teletootjate kogemusele ja võimekusele osaleda kultuuritööstuses ning ühisele vastutusele eestikeelse teleruumi säilimise ja arengu eest olukorras, kus kõike telepärast ja audiovisuaalset lisandub muust maailmast ülikülluses.

Asi on seda olulisem, et televisioon globaliseerub internetiajastul märksa kiiremini kui analoogiajastul ja sellega kaasnevad hoopis kaalukamad kultuurimuutused. Tähtis on teadvustada, et televisioon seondub konvergentsiajastul Eesti ja eestluse jätkusuutlikkusega märksa kaalukamalt kui varem. Me tahame edeneda keele ja rahvana, mis tähendab, et muu hulgas peame selleks alles jääma ka Google Play, Apple TV, Amazon Prime TV, Sky Go, Mego, Netflix, YouTube'i, Facebooki ja Twitteri maailmas, mis räägivad meiega inglise keeles või Google'i tõlkes ja üldse mitte Eestist.

Peame ka telesajus suutma piisavalt panustada teadus- ja arendustegevusse, julgen oletada, et selles on Eesti teletegijatel ja teenusepakujatel konkurentideks olemise kõrval oluline ühishuvi. Meediasotsioloogia ja regulatiivsete tekstide analüüsi kõrval peaks just teoste eneste sisu ja sõnumid leidma põhjalikumalt sotsiaalkultuurilist mõtestamist. Televisiooni areng sunnib sõnastama aateküsimusi. Me peame inspireerima kultuuriajakirjandust kaasa tulema, loomaks telesajus kriitilisemat ja vaimsemat enesereflektiivset arutelukeskkonda.

Meil on valdkonna sees üldiselt olnud raske üksteist kuulata ja kuulda, positiivset kriitilist atmosfää-

⁶ Hagi Šein. Rahvusringhäälingu kuvandiraamistik: Taustategurid ja muud hüpoteesid. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2009/2010. Tartu: EAAS, 2011, lk-d 92–104.

ri luua, mistõttu valdkonna konstruktiivne avalikus puudub. Peab kasvatama üles uue telekriitiku te ja teleuurijate põlvkonna, innustama neid, kes on selleks võimekad, ning muutma teleloomingu oluliseks kriitiliseks kõneaineks. Kui teleaines mahub piltlikult öeldes Sirpi, TMKsse, Müürilehte ja Akadeemiasse ega jää vaid Kroonika ja Õhtulehe tõmbenumbriks, oleme oluliselt panustanud omakeelse telekultuuri jätkusuutlikkusse. On muidugi raske ette kujutada, et suudaksime Eestis publitseerida professionaalset valdkonnaajakirja, aga ERR võiks siin näiteks abikäe anda ja avada lisaks oma üheksale portaalile, mis tegelevad hoolsasti erinevate valdkondade uudisvoogudega, ka kümnennda ja pühendada selle televaldkonna mõtestamisele, koguda sinna artikleid, jooksvat telekriitikat, teleteoste sisse, teemadesse, kangelastesse, käsitusviisidesse ja tähendustesse süvenevaid arvustusi, muuta see platvorm teleasjade üle arutlemise püsivaks foorumiks, innustada huvilisi ja fänne osalema, liidestada see ühismeediaga jne. Rahvusringhääling toetab ja mõtestab kultuuri kuis jaksab, välja arvatud isennast ja oma valdkonda. Olen veendunud, et televisioonitemaatika avaliku aruteluplatvormi laiendamine kõlaks kokku ka ERRi avaliku missiooniga. Et televisioon areneks, peab sellest muu hulgas lihtsalt rohkem ja sisulisemalt rääkima. Telekultuur vajab mõtestamist ja teleloomingu kriitilist käsitlust.

Lineaarne televisioon

Kindlasti saame öelda, et Eesti lineaarse, nii vaba kui ka tingimusliku ligipääsuga programmipõhise tavatelesüsteemi ehitamine pole lõppenud ja selle laul pole veel lauldud. Küsimus on, kuidas säilitada jätkusuutlikkus ja loomevõime, et sünniks nii laulupeo- kui ka seltskonnalaulud ja lisaks veel midagi melomaanidele. Sotsiaalne sidusus *versus* teleteenuse üha individualiseeritum kasutus on otsustavalt muutumas telesüsteeme kujundavate jõudude peamiseks veelahkmeks. Selles dilemmas navigeerimine ja programmiteleviisioonide tuleviku etteaimamine on raske ja arvamusi on seinast seinast.

Teleäri poolel tekkis ajutine tasakaal siis, kui TV1 ebaõnnestumise järel sajandi algul otsustati üleriigiliste eralitsentside arvu mitte suurendada. Kanal 2 ja TV3 jäid kahekesi ja optimeerisid omavahel konkureerides kommertsturu. Riik tuli erateleärile lah-

kelt vastu ja vabastas selle järk-järgult mitmest rahalisest koormisest, kõigepealt avaõigusliku ringhäälingu reklaamikompensatsioonist ja seejärel toetas neid digipöörde tegemisel. Ent see tõi rahu väheseks ajaks. Nüüd on meil juba üle 20 kanali, mis on arusaadavad eesti keeles. Auditooriumid killustuvad ja see tähendab, et ka tähelepanu ja raha jagatakse väheste asemel paljude vahel. Ärimudelid hakkavad muutuma nii või teisiti.

Kanal 2 ja TV3 ähvardasid juba 2012. aastal vabalevist lahkumisega, kui kaabellevivõrgu operaator neile sisu eest ei maksa. Sellega survestati ka valitsust ja seadusandjat elektroonilise side seadust⁷ muutma. Telekitsikuse probleem sellega ei lahenenud, TV3 ja Kanal 2 peamiselt majanduslikel põhjustel toimuv lahkumine vabalevist võib siiski lähematel aastatel teoks saada. Esialgu on see probleemiks ligi sajale tuhandele perekonnale, kellest ilmselt mitte kõik ei taasta enam nende kanalitega vaatajasuhet muudel edastusplatvormidel. Selle sammu kuvandimõõt on aga suurem, sest tingimusligipääsule lähevad üle seni rahvusliku kaaluga, üleriigilist vabalitsentsi omanud kanalid. See tähendab olulist ringhäälingupoliitilist muutust võrdse ligipääsu tagamise põhimõtetes vähemalt senikauaks, kui on alles kasvõi paar teleperekonda, kes eestikeelset vabalevi vajavad. Ent samas on see ka märk kogu teleteenuste väljal alanud muutustest. Pole parata, meile terendab tasulise teleteenuse tulevik. Meie väikesel turul pole tingimatu garantiid, et sellega kaasneb sisu kvaliteedi oluline tõus. Pigem on tegu paratamatute telemajanduslike ellujäämisharjutustega, mida me oma ringhäälingupoliitikas kas ei oska, ei saa või ei taha tõsiselt võtta. Igal juhul on alanud protsessid, mil me samm-sammult lahkume praegu valitsevast reitingute maailmast, sisenedes aega, kus sisupakkujate edu põhineb tasuliste teleteenuste tellijate arvul.

Avaõiguslikul poolel on ERR suverään ja kuigi tema seadusest tulenevad avalikud kohustused on selgelt suuremad kui võimalused, on ERR juba nii tugev eesti identiteedi osa, et seda positsiooni ei kõiguta ka see, kui programm pole külluslik ja areng on silmanähtavalt aeglane. 2015. aasta sügisest alustas ERRi kolmas telekanal ETV+ ja selle tegemine toob organisatsiooni ja riiki elevust. Peatoimetaja Darja Saare visioon ja tõekspidamised on tavatult julged,

⁷ vt. <https://www.riigiteataja.ee/akt/ESS>

meie oludes kohati heas mõttes pöörased ja riskirohked, mõeldud ja sõnastatud konvergentsiajastu moodsas meediaterminoloogias. Need lisavad optimismi, et nii ehk saabki Eestis venekeelset telekanalit teha. Kuidas kõik õnnestub, näitab aeg. Tegijatele tuleb siiralt soovida professionaalset edu, kuid sellest olulisem on soovida tolerantsi Eesti avalikkusele, sest alustanud on Eesti reaalsusele tuginev vene kultuuripõhjale ehitatud telemaailm, mis saab siinmail tõeliseks lõimumise ja sotsiaal-kultuurilise taluvuse proovikiviks. Olemata taluvuse asjus liialt optimistlik, arvan, et see katse muudab Eesti teleökosüsteemi kardinaalselt.

Kuigi hoomatavas lähitulevikus ei lakka lineaarne televisioon olemast, suureneb uues internetipõhises reaalsuses selle hangumise oht. Teleuuendus, eriti draamas, aga ka süvitsiminevates faktipõhistes loo jutustamise žanrites ja ajakestvamate kultuuriväärtuslike teleteoste tootmises vajab rohkem kulusi ja loovjõudu, kui Eestis saada on. Sisulisi muutusi saab teha muidugi ka olemasolevates raamides teistsuguseid programmivalikuid tehes, ent selleks peavad olema tugevad stiimulid. Vastu töötab asjaolu, et paarikümne teleaastaga on kõigis telekanalites välja settinud otstarbekad, ratsionaalsed ja sisetöötatud lahendused ja formaadid, mida korrates saab piiratud finantsraamides kindla peale minna. Riskipelgusest tekib omaprogrammi-, struktuuri-, käsitus-, nägude- ja juhtimisrutiin, mida Eesti telekanalites on raske mitte märgata. Kuigi digipööre on üldiselt positiivselt mõjunud lineaarse televisiooni omamaise sisu kvaliteedile, veab formaadiuuendust pigem üha kõrgetasemelisem hankeprogramm. Ennekõike Eesti originaalse teletoodangu kuhtumisohtu vältimiseks peabki end kokku võtma ja võimalusi otsima.

Riigi ringhäälingupoliitiline prioriteet peaks olema avalik meediateenus, selle kvaliteet ja väärtuspõhisus. Televisioon on demokraatlikus riigis sõltumatu, aga ta pole jumalast. See on litsentseeritud tegevus, mis toimub seaduse alusel või põhineb tegevuslubadel, milles legitiimne võim seab tingimused ja kohustused ning mille täitmist ta ka kontrollib. Eesti teleruumi korralduses võiks mitte ainult avalikustelevisioonile, vaid ka era- ja sotsiaalmeedia subjektidel olla Eesti ees täiendavaid professionaalseid, moraalseid ja kultuurilisi kohustusi. Riik peab olema võimeline kogu telesüsteemi tervikuna nägema ja selle arene-

miseks tarku lahendusi pakkuma. On vaja valvata, kuidas meediapoliitilised lahendused toetavad, kaitsevad ja soodustavad omakultuurset telearengut, õhutavad loominguilist, mitmekesistavad avalikku meediateenust, hoiavad era- ja sõltumatute tootjate elujõudu, tekitades positiivseid arengustiimuleid ja toetades riskijulgust, uuenduslikkust ja seeläbi sisukvaliteedi tõusu. Ja need võimalused pole veel kaugeltki ammendatud ka lineaarses televisioonis.

Meie telemaastiku omapäraseim, et mitte öelda anomaalne juhtum on Tallinna Televisioon, üks kuuest üleriigilise ambitsiooniga telekanalist. Süvenemata selle telekava hindamise, osutan vaid, et kanali praegune tegevuslitsents lõpeb 2019. aasta suvel, ent olukord võib muutuda ka pärast 2017. aasta kohalikke valimisi. Positiivse stsenaariumi korral on olemas potentsiaalne võimalus muuta üleriigiline Eesti suurima linna telekanal veel üheks avalikustelevisiooniks. Kui seda võtta võimalusena avardada avalikku teleruumi, toetada arvamuste paljusust, luua töökohti tele- ja filmiharidusega noortele, ühesõnaga laiendada avalikustelevisiooni teletöökoda, mis ei laseks muuhulgas ka ERRil oma headuses hanguda, siis on põhjust järele mõelda. Konkurents teeb särtsakamaks, ambitsioonikamaks ja loovamaks ning võib mõjuda värske tuuleõhuna Eesti veidi jäigastuval telemaastikul. Potentsiaalselt kuus üleriigilise haardega Eesti telekanalit suudavad kanda üsna suuri sotsiaalseid ja kultuurilisi koormisi ja tagada eestikeelse telesisu jätkusuutlikkuse digiajastu teleruumis.

Muidugi pole välistatud ka negatiivsed stsenaariumid nii Tallinna televisioonis kui ka televaldkonnas üldisemalt, mis võib ressursipuuduses hakata oluliselt kokku tõmbuma. Märke sellest juba on. Konvergentsiajastu telearengu loogika kohaselt oleks muidugi mõistlikum tõdeda, et tulevikku vaadates ei tasu otsida uusi linde vanadest pesadest. Kui uute poole vaadata, siis on ilmne, et tulevikutelevisioon seostub peamiselt mittelineaarsete meediateenustega.

Mittelineaarne televisioon

Muidugi muutus kõik hetkest, mil üha kättesaadavamad ja kiiremad protsessorid ühendati võrku hüperteksti platvormil, mida me kutsume internetiks.

Omavahel liidestatud digiplatvormid seovad traditsioonilise lineaarse televisiooni, mittelineaarse internetiteleviseiooni, mobiilse televisiooni ja sotsiaalvõrgustike televisiooni arvukate rohkem ja vähem nutikate rakendustega. Selles maailmas juhtub iga päev midagi uut, digiaeg on hüperaktiveerinud telemaailma, võidujooks ja uuenduste tempo *online*'is, *stream*'is ja uute tellimuslike videoteenus- te pakkumises on muljetavaldav.

Nendel, kes liidestatud televisioonide temaatikaga iga päev tegelema peavad, on mõtlemist ja tege- mist palju, nii institutsionaalses, rakenduslikus kui ka sisutootmise vallas, rääkimata suhetest sotsiaal- või ühismeediaga. On alanud televisiooni uus legiti- matsiooniring.

Vaata, millal tahad, mida tahad ja seal, kus oled, on uute kasutajapõlvkondade telehümni refrään, selle saatel liiguvad ka raha ja teenused. Telesse pa- nustajate ressursivajadus on suurenenud, sest lisaks programmitelvisiooni sisutootmisele tuleb kohal olla ka mittelineaarsetel platvormidel internetis, mobiilides ja järelvaatamises. Kõik suured tele- organisatsioonid Eestis on selleks pingutanud, aga suur töö on veel ees. Sest tele-*online* spurdib edasi kogu maailmas ja meil on oma lahenduste välja- arendamisel vaja muu hulgas mõista, kas jätta kõik turu hooleks või panna võimalik telekaart maha kogu valdkonda kaasavas konsensus- taotlevas arute- lus. Jälgides mõnede riikide meediapoliitikat, olen sageli kade, kui näen, kuidas rahvuslikud regulaa- torid toovad sellele arutelu- ja otsustamistasandi- le kokku palju vaimujõudu, et teha uues teleruu- mis tasakaalustatud otsuseid oma riigi teletootmise korraldamiseks, et parimal viisil avalikkust, kodani- ke ja tarbijaid teenida. Meil pole see seni kombeks.

Eesti internetiteleviseioonide maastik on muidugi rikastunud. Nelja üleriigilise telejaama veebi- ja/või mobiilipikendustele on lisandunud mittelineaarsed nõudevideokeskkonnad Delfi TV, Postimees Kino, Päevaleht TV, Elioni⁸ ja Starmani nutikad platvor- mid. On tekkinud oma väikesed Netflix-ilaadsed teenustekeskonnad, kus esialgu üritatakse omaet- te, aga küllap läheb selleski ruumis võistluseks turu- le jäämise ja sellel vastupidamise eest.

Selles segmendis on suure turujõu ja portfoolio- ga välismaised tele- ja filmiveebiettevõtted meil ko-

hal varem või hiljem. Varem või hiljem annab järe- le ka geoblokeering. Euroopa komisjoni konkurent- sivolinik taanlanna Margrethe Vestager ja digitaal- se ühtse turu asepresident Andrus Ansip on olnud emotsionaalselt nõudlikud, sest üks tahab Brüsselis vaadata Taani tippteleseriaale ja teise abikaasa „Sa- jandi armastust“. Ansip kiirustaks üleeuroopalise digireformiga, kuigi tema alluv, digivolinik Günther Oettinger arvab, et kiirustada tuleks aeglaselt, sest säilitada tuleb oma kultuuriline mitmekesisus. Ilm- selt tuleb sellest veel pikk ja vastuoluline teekond le- vi- ja autoriõigusi ning vaba konkurentsi toetavas ja raha lugevas maailmas. Aga kui geoblokeering kaob, siis on meil käes globaalne digitaal- maailmatele- visioon ja on teada, kes on selle liidrid. Uued ärimu- delid ületavad Atlandi ookeani kiirelt.

Suurte heitlusi pealt vaadates on meile oluline see, kuidas me suudame ära kasutada oma filmi- ja telepärandit, mille suurimad haldajad on Eesti Fil- mi Instituudi tütarettevõtte Tallinnfilm ja Rahvus- ringhääling. Mida lähemale me jõuame oma rah- vusliku filmi- ja telepärandi täielikule digiteerimi- sele — ja see võiks põhiosas saada tehtud järgmise viie aasta jooksul —, seda aktuaalsem on küsimus, kas ja kuidas parimal ja otstarbekamal viisil ära te- ha n-ö Estflix ehk Eesti audiovisuaalpärandi inter- netipõhine tellimus- või nõudevideoteenus. Kuigi suurem osa filmi- ja telepärandist on avalike insti- tutsioonide omandis, võib vähemasti mõtteliselt sel- lele lisada ka eratelekanalite ja sõltumatute tootjate aastatega kogutud kultuuriväärtuslikud videoarhi- vid. Kes ja kuidas peaks sellesse platvormi panu- tama, kas ainult riik või era- ja avalik sektor koos- töös, tuleks lähiajal läbi rääkida. Paljudes Euroopa riikides on neis asjus juba ka praktilised lahendu- sed eeskujuks võtta.

Üks olulisi mittelineaarse televisiooni legiti- matsiooni aspekte on seotud ekraanide paljususega. Ek- raanide suurus pole probleem, neid kasutatakse eri- nevaks otstarbeks ja üha sagedamini samal ajal. In- fo-, tele- ja laiemalt audiovisuaalsed teenused näi- vad arenevat nii, et erinevad ekraanid ei dubleeri üksteist, vaid peaksid tootma telesisule täiendust ja lisaväärtust, sidustudes omavahel üha rohkem. Platvorme spetsialiseeritakse, luuakse ristmeedia- lahendusi, mis laiendavad seotud ekraanidel ring- levaid tekste ja lugusid täiendava infoga, hargne- vate lugude, laienduste ja lingitud andmetega. Üha

⁸ 20. jaanuarist 2016 on uus Elioni uus ärinimi Telia Eesti.

enam püütakse tabada väiksemaid erihuvidega vaatajagruppe, sest tehnoloogia, uued teleäri mudelid ja algoritmid võimaldavad neile hoopis lähemale jõuda. Äppe sajab tihedamalt kui viimasel ajal Eestis talvel lund, kuid teleäppide vallas pole meil esialgu kerget härmatistki. Uued metafoorid on gurmeelevisioon ja *à la carte* televisioon. Kõik see tähendab, et ka avalikes huvides tegutsejad peavad sõnasama oma tegevuse eesmärgid ja tegelema praktiliste lahenduste loomisega väiksemate ekraanide kasutamiseks hariduslikel, üldisemalt kultuurilistel ja loomemajanduslikel eesmärkidel.

Tehnoloogia pakub selleks üha uusi võimalusi, kõikjal maailmas toimub aktiivne teenusevormide ja ärimudelite testimine. Mittelineaarsete audiovisuaalteenuste vallas on auditooriumi käitumismallide muutumise ja eelistuste sund palju suurem ja sisukeskem kui enne. Idealism kipub kaduma ja kõik kaldub loomuldasu tellimusteleviisooni ja tasuliste teenuste ostmise poole. Peame hakkama kõigi ekraanide kasutamist korraga mõõtma, ainult tavakanalite *share*'ide ja *reach*'idega pole juba praegu suurt midagi peale hakata, kogupilt on puudu. Et kogupilti näha, peame tõsiselt uuendama kogu oma meediauuringute praktikat.

Siis saab lahti ka praegusest auditoorsest stressist ja nokk kinni, saba lahti situatsioonist — mida enam matkida sotsiaalmeedia klipi- ja lühivormide struktuuri ja keelt ning jagada oma saateid võrgustikesse väiksemate apetiitsete tükkide haaval, ühesõnaga flirtida üle platvormide, seda rohkem astub tavateleviisioon ise oma saba peale, kaotades auditooriumi suuremal ekraanil ja luues seda juurde väiksematele. Iseenesest pole siin kurta midagi, sest telemeedia polariseerubki üha enam informatiivse- elamusliku ja argise-piduliku teljel. Teatud piirini pole ekraani suurusel mingit vahet. Mida suurem on teleorganisatsioonide suutlikkus luua kvaliteetseid ja terviklikke telekunstiteoseid, seda suuremat ekraani on elamuse tekitamiseks vaja. Suurte ekraanide juurde suundutakse elamust saama ja väikestelt infot hankima ja seal suhtlema. Protsess on tervik — meediamajandus, sisu, sotsiaalkultuuriline kontekst ja auditoorium.

Ja lõpuks otsitakse lahendusi ka sellele, kuidas kujundada tootjate, levitajate ja operaatorite suhteid sotsiaalmeediaga ja selle telelaadsete vormidega. Avaõiguslike meediateenuste pakkujatel on siin

oma probleemid. Esiteks on ühismeedia tugevalt kommertsialiseerunud. Teiseks on mõlema taotlus esindada ja kõnetada avalikkust ning avaõiguslik ja sotsiaalmeedia on seega teatud mõttes konkurendid. Kolmandaks, nende sisukvaliteedis ja usaldusväärsuses on tuntavaid erinevusi. Kuna nooremad kasutajapõlvkonnad eelistavad ühismeedia keskonda, ei saa avaliku meediateenuse osutajad sealt kõrvale jääda. Küsimus on, kuidas selles osaleda oma väärtusi kandes. Kirjandusest paistab, et kõikjal askeldatakse inspireerivaid lahendusi otsides. See survestab rahvusringhäälingut, aga mitte ainult teda, vastama konvergentsiajastu ühele põhiküsimusele: kuidas talitada andmete ajastul avaõigusliku teenusega? BBC peadirektor Tony Hall pakkus hiljuti sellele küsimusele vastates uuesti välja, et „tarbija- või kodanikukesksuse selge eristamine peab jääma alusprintsipiibiks ka tulevikuteleviisiooni teenuste loomisel“.⁹ On esitatud ideid, et avaõiguslikud subjektid peaksid arendama oma väärtuspõhiseid sotsiaaltelevisiooni võrgustikke. Vägisi tahaks öelda, et see on juba avaõiguslik teenus 3.0, aga legitimatsiooniaspekt on kindlasti seegi.

Televisioon kui andmed

Me oleme tõsiasi ees, et kõik, mida me audiovisuaalvaldkonnas iga päev loome ja arhiivides pärandina säilitame, lisaks nende tekstidega seotud meta-, para- ja hüpertekstid, muutub ühtseks andmevaramuks. Tehniliselt on digiteleviisioon andmemassiiv. Välises pildis näeme teleteenuseid erinevatel ekraanidel, serveritest ja pilvedest toidab seda aga konvergentsiajastu digiandmete vereringe, mille tõrgeteta ja kiire toimimine ning ummistumast hoidmine nõuab üha enam pingutusi.

Internetikeskkondades ähmastub telekanali kuvand, sest teenus pole enam rajatud saatekavale. Kanalipõhisus taandub andmebaasipõhisuse ees. Telesisu koheletoimetamise mõttes on internetiplatvorm uus sisupakkumise mudel, milles tarbija valik põhineb üha enam surfamisel telemetaandmete keskkondades. Andmebaasipõhisus on loonud uue populaar-, aga ka eliitkultuuri tarbimise vormi — teatri- või kinopileti või romaani kõrval võib osta päeva, kuu, kvartali või aasta sissepääsupileti eri-

⁹ Vt <http://www.theguardian.com/media/2015/sep/07/tony-hall-speech-future-bbc-full-text>.

nevate ekraanidega ühendatud videoandmebaaside ja videoarhiivide serveritesse, mis pakuvad rikkalikult uusloomingut ja pärandit. Huvipakkuva sisuni jõutakse otsingumootorite ja soovitusüsteemide vahendusel, kus kasutajat toetavad mitmeotstarbelised algoritmid, mis kasutavad kõikvõimalikke metatunnuseid: teema, sisu, liik, žanr, persoon, funktsioon, koht, staatus jne. Need algoritmid suudavad eristada ka iga üksikut tarbivat indiviidi.

Otsingualgoritmid jätavad meelde individuaalse valikkäitumise ja teevad edaspidi indiviidi maitsekuvanditele põhinevaid pakkumisi. On ära tabatud, et telesaadetel, sarjadel ja filmidel on oma „geneetiline“ kood, mis korreleerub erinevate indiviidide ja vaatajagruppide eelistuste ja maitseotsustustega. Seda mudelit kasutades saab vaatajatele teha neile meeldivaid menüüpakumisi ja muidugi teenida nii raha. Nende lahenduste loomist innustab ja kiirendab asjaolu, et inimeste valikuid saab nii sisuliselt kui ka kommertsiaalselt huvidest lähtudes suunata. Me oleme teel maitsealgoritmide suunatud virtuaalsesse teletarbimismaailma.

Televisiooni kui andmete aspektist tuleb teha palju lisatööd — luua infosüsteeme, sisu metakirjeldusi, timmida otsingumootoreid, kureerida soovitusüsteeme, luua lokaalseid ja personaliseeritud teenuseid. See on ülekülluslikus digitaalses andme-maies paratamatu uus kulukoht — vastasel korral ründab meid digimaailma Alzheimeri tõbi. Digiohtudest rääkides oleme ennekõike rõhutanud digirünnakute ohtu ja nende tagajärgede vältimist. Teise ohu kõrvaldamiseks meie eriolukorras Venemaa külje all on esiplaanile tulnud sisuimmuunsuse vaktsiinide leidmine, mida tavatsetakse nimetada psühholoogiliseks kaitseks. Nende ohtude kõrval on ka kolmas, vähem teadvustatud, aga mitte vähem halvav oht, mida nimetatakse digitaalse unustamise ohuks. See on tõsine ähvardus kuhjivatele digitaalselt loodud ja digitaalselt säilitatavatele vaimuressurssidele. Asju, ütleme konkreetsemalt tele- ja filmiteoseid, mida pole kirjelduste puudumise või metaindeksite puuduste tõttu võimalik andmebaasidest leida, pole sisuliselt olemas, need on digitaalselt unustatud. Piltlikult öeldes on digitaalsete varamute puhul oht toota hulganisti digitaalseid surnuaedu. Seega on liidestatud ehk internetipõhises telemeedias ja ühendatud ekraanide ökosüsteemis kergesti haavatavaid kohti ja nende vältimine nõuab

vaata et sama palju ressursse kui sisutootmine ise.

Töö Eesti filmi andmebaasis on mind veennud, et mõeldes pärandi kasutamise ja kasutaja keskselt, tuleks Eesti audiovisuaalvaramut vaadelda kui teravikut. Tegelikult on digitaalne tervik veelgi ulatuslikum, kui ühendada sellesse kõigi Eesti mäluasutuste digiteeritud teosed. Erinevad ja mitteühilduvad metakirjeldamise ja arhiveerimise süsteemid meie arhiivides ja teleorganisatsioonides suurendavad digitaalse unustamise ohtu. Küsimus on, kuidas vältida omaette nokitsemist ja tegutseda ühiselt. Olen viimasel aastal osalenud kultuuriministeeriumi digitaalse kultuuripärandi nõukogu töös ja tean seetõttu öelda, et meil on riigi tasandil veel pikk tee nende probleemide sõnastamise ja lahendusteni.

Arengustsenaariumide legitimeerimine

Oleme Eestis kurtnud, et meie demokraatlik legitimatsioon jätab üldiselt soovida, et igapäevane tagasiside võimu ja avalikkuse vahel, mis annab võimule teadmise, et ta esindab õiguspäraselt rahvast, ning avalikkusele kindluse, et võimul on tema esindajad, pole seni toimunud laitmatult. Riigi ja selle avalike ning erainstituutioonide koostöö ei laabu parimal ja mõistlikumal viisil. Kui jääda televaldkonda, siis on Riigikogus aegade jooksul olnud palju televaldkonna tegelasi. Nüüd on seal nende uus põlvkond, ajakirjanduse-, tele- ja filmiiniimesi on XIII Riigikogu koosseisust praegu lausa viiendik. See on suur jõud. Usun, et nende meediatunnetus on terav ja tundlik ja isiklik kogemus suur. Võimalik, et nad suudavad edaspidi akumuloida riigitarkuse paremini ka televaldkonnas ja saavad telearengu heaks veidi enam ära teha. Vähemalt püstitada õiged küsimused. Riik ei juhi ajakirjandust, televisiooni ega internetti, aga valitsemine loob nende toimimise tingimused, kohustused ja kontrolli ning mõtestatud väärtuspõhisuse.

Kui poliitilise legitimatsiooni põhiküsimus on õiglasena tajutav võim, siis legitiimset televisiooni tajutakse inimeste mõttemaailmale olulise ja meeli puudutava kultuuriruumina, milles on mõtet olla ja oma aega kulutada. Võtkem ERR, kellel on sellel maastikul kolme telekanaliga keskne koht. ETV arengukava alates aastast 2002 ja ERRi arenguka-

va alates aastast 2008,¹⁰ mida seadusest tulenevalt 1+3 mudeli järgi igal aastal uuendatakse, on olnud meediasotsioloogiliselt, strateegiliste ja sisuliste eesmärkide mõttes iga kord korralik visioonitekst. Tõsi, see võiks olla veidi analüütilisem sotsiaal-kultuuriline ja valdkonnakriitiline dokument, mis kõnetaks ka avalikkust ning näitaks täpsemalt, millise sisu ja kvaliteediga kultuuritekstide loomine avaliku teenuse mõttes on konkreetsetes ajaraamistuses ühiskonnale ülioluline, millistest lugudest ja nende võimalikest sotsiaalsetest tulemitest ühiskond puudust tunneb või ilma jääb ning mis meil vajaka jääb, kui ERRi uuenduslik loomevõime ülemäära raugneb.

Paraku on arengukavast saanud tekst, mis ei tööta aktiivse legitimatsioonidokumendina. Kõigi nende aastate jooksul on seda teksti nõudev parlament haruharva selle kohta avaliku motiveeritud seisukoha võtnud. Ringhäälingupoliitiline protsess on pigem rahandusministeeriumi- kui Riigikogu-keskne. Veelgi enam, oma 12-aastasele ringhäälingu- ja ERRi nõukogu liikme kogemusele tagasi vaadates ei mäleta ma hetki, et nõukogu poliitikutest liikmete häälestatus tekitanuks tunde riigimehelikust haardest, mida ringhäälingu kui olulise sotsiaal-kultuurilise institutsiooni puhul võinuks eeldada. Ma ei tea, kas pilt on viimastel aastatel kuidagi muutunud, aga avalikku representatsiooni selle kohta pole ma märganud.

Võimalik, et see on peegeldus meie valitsemise üldisemast legitimatsiooniprobleemist, mis ilmneb vähesest võimest lihtliberaalset diskursust loovamalt käsitleda. Aga ilmselt on ka ERR olnud ettevaatlik end ühiskonna jutuaineks pakkuma. Osalt võib seda mõista, sest enamasti pole tehtud katsed kuigi hästi lõppenud — ei meediaturul ega ka poliitikas olda lihtsalt vennad ja õed ning enamasti kiputakse eelistama lobitegevust avatud arvamustevahetusele.

Kui vaadata seekordset koalitsioonilepingut, siis leiame sealt avalik-õigusliku meediaga seotult kaasajastamise, toetamise ja jätkamise kontekstis digiajastu peamised märksõnad: audiovisuaalse ja filmipärandi digiteerimine, autoriõiguste kaitse, vaimse kultuuripärandi kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine, vabakasutus. Olulised asjad, aga need ei puuduta põhiküsimust — ressursse eesti-

keelse omaprogrammi arendamiseks. Paaris muus rahvuringhäälingut mainivas lauses nähakse seda pigem kui keskkonda, mille läbi ja kaudu midagi toimub. Lepingu lauset „Toetame kodumaise tippkultuuri (muusika, teatri, filmi, animatsiooni, kaas-aegse kunsti ja tantsu) jõudmist laiema vaataja- ja kuulajaskonnani läbi avalik-õigusliku meedia“¹¹ võib lugeda ka nii, et televisioon ise tippkultuuri ei produtseeri. See on mõneti ekslik ja vananenud seisukoht, sest oma püüdlustes ja ka parimates saavutustes on Eesti televisioon ka omatoodangus kindlasti üle populaarkultuuri raamidest. Televisiooni sisulisi arenguvajadusi puudutavaid seisukohti ma leppes ei leidnud. Televisiooni käsitlemise poliitilist diskursust tuleb meie riigis oluliselt täiustada.

Kui vaadata hoolega ERRi kui multimeediaorganisatsiooni arengukava, siis eeldaks see tingimata ringhäälingupoliitilist reaktsiooni ja diskussiooni. Rahvuringhääling näeb oma põhjendatud visioonis arengupidurduse vältimiseks ette üsna olulist lisaressursside vajadust järgmise nelja aasta jooksul — 6,5; 10; 14,5 ja 15,5 miljonit eurot aastas.¹² See katab üle 50 lisameetme rakenduse, mille tagajärjel avaliku meediateenuse kvaliteet oluliselt paraneks ja eestikeelne omatelevisioon ei jääks üleilmsele meediatulvale alla. Ühelt poolt peavadki silmad vaatama kaugemale, kui käed ulatuvad. Teisalt ei pruugi Eestil majanduslikult nii hästi minna, et sellist raha avalikus sektoris juurde tekiks. Aga põhjust aruteluks, kaalumiseks ja realistlike lahenduste otsimiseks on siin küllaga. Avalik meediateenus ei peaks istuma tagapingil ja jääma juhuse või ringhäälingupoliitilise lühinägelikkuse hooleks.

Realistlikult öeldes saab ju mängida ainult nende kaartidega, mis käes on. Teoreetilised võimalused ressursse suurendada on kõik raskelt teostatavad, et mitte öelda konfliktised — loobuda vabalevist piirkondades, kus enamik telekodudest on niikuinii kaablis, leppida kokku tasus oma programmide taasedastamise eest operaatoritelt, kes selle siisuga oma tasulisi teenuseid osutavad, ja/või taotleda seaduse muudatust mõõdukaks reklaamimüügiks vähemalt ühes oma kolmest kanalist. On asju, mille nimel tasub riskida konfliktisusest hoolimata.

¹¹ Vt <http://www.sotsdem.ee/wp-content/uploads/2015/04/RE-SDE-ja-IRLi-valitusliidu-lepe.pdf>.

¹² Vt <http://err.ee/files/ERR-arengukava%202016-2019.pdf>.

¹⁰ Vt <http://info.err.ee/1/avalikteave/seadusjaarengukavad>.

Televisiooni loopõhine ja filmilik evolutsioon

Kui püüda iseloomustada televisiooni viimaste aastate valdavaid sisulisi ja vormilisi arenguhooni, siis on nendeks kahtlemata süvenev loopõhisus enamikus televisiooni avaldumisvormides, televisiooni filmilik evolutsioon, selle kaudu juba toimuv televisiooni kultuuristaatuse kasv ja legitimatsioon kunstina.

Interneti ajaga paralleelselt kulgevat telearengu perioodi on nimetatud televisiooni uueks kuldajaks, filmilikkude teleloomingu aga kvaliteettelevisiooniks. Kvaliteettelevisiooni on käsitletud ka iseseisva žanrimõistena. Kuigi televisioonis on erinevaid loominguhooni kuldaegu täheldatud ka varem, on just uued digitaalsed tehnoloogiad, suured ekraanid ja nendega kaasnev etenduslikkus telemeediumi oluliselt estetiseerinud. Teiselt poolt on televisiooni loomepotentsiaali tõusu seletatud kui teatud vastukaalu interneti ülikiirele visualiseerumisele ning tele- ja videosisu üha mahukama kasutamise interaktiivsetel sotsiaalmeedia platvormidel (nn *Social TV*), mis on vastukaaluna omakorda lähendanud professionaalset televisiooni ja filmikunsti. Kolmandaks on digipöörde võimaldanud luua internetitelevisioonis uusi äri- ja teenusemudeleid, muu hulgas *over-the-top*-lahendusi, mis loovivad mööda administratiivsetest barjääridest ja riskivad, jõudmaks kiiremini ja paindlikumalt uute ideede ja loovlahendusteni.

Kui televisioon alustas, eeldasid selle esimesed mõtestajad, et sündimas on kaheksas kunst. Analooajastu kinnistas siiski kuvandiliselt, et film on kunstiliik ja televisioon visuaalne kommunikatsioonivahend; et film on ideaalis kunstnikust autori eneseväljendus ja telesaade massimeediatood; et esteetiliselt jääb teleteos alati alla filmitootele ega suuda pakkuda samaväärset visuaalset, intellektuaalset ja emotsionaalset naudingut. Kui vaadata ajalukku, siis on filmikunsti ja televisiooni enamasti vastandatud — helesinise ekraani metafoor hõbedase ekraani metafoori vastu. Filmitegijatele ei olnud eriliseks uhkuseasjaks televisioonis kaasategemine. Seda kinnistasid nii ülemäärane kommertsiaalsus, orienteeritus massipubliku köitvusteguritele kui ka ideoloogiline angažeeritus, kolm telemeediumi lahutamatu kaaslast selle pikal arenguteel. Tuli ära oodata digipöörde, atraktiivsed koduekraanid ja tellimus-

televisioon, et tõdeda: telemeediumi ei takista miski kunstiks saamast.

Pikka aega vastas tunnetatavale telespetsiifikale pigem teatriesteetika. Nii oligi ETV kuulus Teleteater üks kunstiväärtuslikumaid asju meiegi teleajaloos. Parimaid lugusid saab korrata ka aastate pärast, mõned neist on muutunud tüvitekstideks. Teleteater lõppes teatriesteetikas tehtud televisiooni tippteosega „Wikmani poisid“ 1995. aastal. Pikema vaheaja järel sündinud „Tuulepealne maa“ (2008), „Klass: elu pärast“ (2010), „Riigimehed“ (2010), „Alpimaja“ (2012) ja lõpuks „Nullpunkt“ (2014) näitavad aga juba filmiliku televisiooni sammsammulist arengut.

Maailmas on jõuliselt arenemas kinematograafiline, filmilik televisioon — läbiva loostruktuuri ja lookaartega, ilmekate ja huvitavate karakteritega, hiilgavalt tehtud rollide ja filmilikult mõtlevate režissööride ja lavastajate kunstilise kvaliteediga loomingu. Uue aja televisioon legitimeeritakse filmilikes, suurel kodusel ekraanil naudingut pakkuvates ja köitvates sotsiaalselt tundlikes lugudes, mida teevad hiilgavad stsenaaristid, andekad *showrunner*'id¹³ ja režissöörid, loovad operaatorid ja väga head näitlejad. Filmiloojad ei hoiu enam televisioonist kõrvale, lavastuslik televisioon ja filmikunst sulanduvad, on ühendatavad ja teineteist rikastavad võimalused.

Kvaliteettelevisiooni mõistesse mahuvad tippseriaalid, sarjastatud loojutustused, ajaloolised, poliitilised, krimi- ja sotsiaalsed draamad. Filmilikkude toob teleesteetikasse põnevuse, köitvuse ja elamuslikkuse ning viib televisiooni laiemasse kunsti- ja kultuuriruumi. Televisioon on hakanud kõnelema omaenda kunstiväärtuslike teoste ja kunstnike kaudu. Tippseriaalid on ilmne telekunsti avaldus, mille vormikeel on selgelt filmilik, aga sisu- ja karakterite ulatus sageli romaanilik ja rõhutatult sotsiaalne. Nendel teostel on ühiskonnaga palju pistmist. Tavafilm või teatrietendus võib kesta kaks kuni kolm tundi, televisioonis jutustatakse lugusid enamasti sarjades, mis kestavad mitu telehooaega järjest. Pikkade, läbi aja kulgevate ja rikkaliku tegelaskonna suhteid jälgivate sotsiaalselt kaalukate lugude, konfliktide ja seostega suudetakse televisioonis luua

¹³ Meil on võrreldes USAga produtsentide mõistet ja vastutusruumid erinevad. *Showrunner* on USAs inimene, kellel on ülimalik vastutus nii sisu kui teostuse üle, ka tegevprodutsentide üle.

ja ajas arenema panna sageli sügavamaid karaktereid kui filmides. Tippiateleloomingut toodetakse nagu novelle, jutustusi ja romaane ja need laaditakse nõudevideo keskkondadesse nagu raamatukogusse, neid võib laenutada ühe- ja mitme-kaupa ja vaadata järjest.

Loomulikult on väikesele rahvale hea televisioon tõsine pingutus ja suur kingitus. Telearengu loogika näitab, et televisioon koosneb üha vähem traditsioonilistest telesaadetest, konvergens tekitab saadeteajastu teosteajastuks. Viimasel ajal on näha, kui toetuda selle aasta MIPTV-I¹⁴ toimunule, et draama valitseb ja tipp-teosteks vajalike ressurside koondamiseks tehakse üha enam rahvusvahelist koostööd.

Kuigi televisioon on säilitanud peamiselt meelelahutusmeediumi kuvandi, ei jää loopõhisuses varju ka hea teleajakirjandus, publitsistika ja kultuuri-projektid. Palad ja vormid ehitatakse üles kui lood, minijutustused, otsides läbivat pinget, dramatismi, arenevat lookaart, eripäraseid ja arenevaid karaktereid ja isiksusi, sündmuse- ja tegevuspõhisust ja seda alates 90-sekundilisest palast kuni pooletunnise stuudiovestluseni, lühema või pikema dokumentaalini. Filmilikkus ja loopõhisus tungib kõikidesse žanriväljendustesse ja formaatidesse, see on hakanud mõjutama kogu teletegemist, ka ajakirjanduslikke žanreid ja uudised. Telekunst sünnib vajadusest lugusid loovalt jutustada ja isegi lihtsaimad televormid on selleks suutelised. Võiks isegi öelda, et toimumas on televisiooni sõnumi- ja sisuesituse põhiparadigma muutus. Selle poole tuleb lihtsalt teadlikult püüda. Seda toetab ka uuest telereaalsusest tingitud tarbimiseelistuste muutumine, mis on üha vähem kanali- ja saatevoo põhine ja üha enam teosepõhine.

Televisiooni põhiolemuseks on saamas heas mõttes etenduslikkus. Televisiooni geneetika avaldubki üha enam emotsioonide ja elamuse tekitamises. Hea televisioon on võimalikult tõe- ja elutruu emotsionaalne etendus, olgu see siis fakti- või fiktsioonipõhine. Televisioonis kannab ratsionaalset sisu ja tähendusi emotsionaalne vorm ja seepärast pürgib nüüdisaegne televisioon loopõhisuse poole kõigis oma avaldustes. Lugu on midagi üdini inimlikku, sest see matkib inimese elukaart.

Sotsiaalsus seevastu on televisioonile olemusliku geneetika teine spiraaliharuhar ja see on võimendunud ka telekunsti avaldustes. Uut lugudepõhist televisiooni valitseb emotsiooniderikas värvikate karakterite mitmetahuline sotsiaalsus, mis rikub reegleid ja väljakujunenud norme. Televisioon legitimeerib karakterite ja eluviiside paljusust. Moodne teletse-naristika kasutab sotsiaalset mõõdet sihiteadlikult, kasutades konfliktide, karakterite, kangelaste ja tegevusliinide loomisel ka moodsat andmetöötlust. On teada, et näiteks „Kaardimaja“ sündmusi, konflikte ja karakterite tüüpe arendati suurandmeid, *big data*'t analüüsid.

Mida suurem teleriik, seda teravamalt sotsiaalne on draama või krimilugu. Meie poliitilised draamad kasutavad peamiselt irooniat, satiiri või komöödiat („Riigimehed“, „ENSV“), aga oleme teinud ka teravalt sotsiaalseid lugusid („Alpimaja“, „Klass“). Teledraama loob väärtuspõhiseid domineerivaid diskursusi ja kultuurinorme. Tänapäevaste tippseriaalide mees- ja eriti naiskangelaste tüpoloogiat innustab teleteadlasi neid kangelasi kui ühiskonna domineerivaid sotsiaal-kultuurilisi representatsioone tõsiselt uurima. On kirjutatud kümneid raamatuid, püüdes mõista, milliste kangelaste ja konfliktide kaudu tänapäeva moodne telegitimatatsioon ja kõitvustegurid toimivad.

Me näeme maailmatelevisiooni lugude paremiku Eesti telekanalites. HBO, BBC, Netflix, Norra, Taani või Prantsusmaa tippseriaalid pakuvad vaatamiselaamust, naudingut ja võrdlusainet. See inspireerib ka meid tegelema sellega, kuidas ja millest oma pikki telegugusid jutustada. Küsime endilt, mida on vaja, et selleks tekiks vajalikud tingimused ja vahendid. Me oleme siin Eestis kindlasti suutlikud kvaliteettelevisiooni tegema. Oluline on koostada tegevuskava ja sellest kogu valdkonnas kinni pidada. Kunagi inspireeris Lennart Meri artikkel „Suur üksiklane“¹⁵ meie filmikunsti uut lainet, näidates filmi kandejõuna sügavat seotust eesti kultuuri ja kirjandusega. Eesti teledraama riiklikult toetatud kultuuriprojekt võiks ju saada meie järgmiseks suureks hüppeks, kui „Eesti Vabariik 100“ raames toetatud filmid ja lavastused ükskord tehtud saavad.

¹⁴ MIPTV, Marché International des Programmes de Télévision — igaaastane teletoodangu mess Cannes'is.

¹⁵ Vt Lennart Meri. Suur üksiklane. — Lennart Meri. Presidendikõned (Eesti mõttelugu 9.) Tartu: Ilmamaa, 1996 lk-d 40–55.

Teletööstus ja koostöö

Meie teleasjandus on sama suur nagu kõik muugi Eestis, see tähendab, et on mastaabilt väike, ent samas funktsioonilt meile ülioluline. Euroopalik meediakorraldus on seatud nii, et peamiselt liberaalses turumajanduslikus ühiskonnakorralduses eksistee-rib avalik ringhääling seetõttu, et riiklikult peetakse õigeks ja legitiimseks sotsiaalsetel ja kultuurilistel põhjustel meediaturgu sekkuda. Aga kindlasti ei tohi eirata fakti, et avaõiguslikul ja eraringhäälingul on ka kattuvaid rolle avaliku teenuse osutamisel, ja lisanduvad ka *online*- ja sotsiaaltelevisioonide võrgustikud. Kogu seda konglomeraati saab ringhäälingupoliitiliste meetmetega stimuleerida ja isegi suunata. Euroopa näited televaldkonna uuest sümbioosist riigi ja rahvuse huvisid ühendavas sünergias on siin inspireerivad ja väikeriikidele eriti kasulikud silmas pidada.

Kõigil meediateenuse tüüpidel — avalikus, erasektoris ja ühismeedias — on erinevad tooted. Kohati on võimatu vahet teha, kas üks kaupleb parema ja õilsama kaubaga kui teine. Müüakse seda, mida ostetakse, ja ostjaid on kõikidele kaupadele. Demokraatias seistakse selle eest, et kõik teenustetüübid püsiks arenguvõimelistena ja tasakaalus. Vastutus, kas avaõiguslik teenus, avalik väärtus suudab püsida ja areneda sidestatud televisiooniteenuste keskkonnas, jääb lõppkokkuvõttes iga riigi enese teha ja otsustada.

Kõlab ehk pidulikult, aga Eesti väikeses kultuuriruumis ja piiratud ressursside tingimustes peaks telesektoris saama valitsevaks avalike, era- ja sõltumatute tootjate, laiemalt kogu audiovisuaalsektori senisest otstarbekam põimumismudel, mis võiks targalt koostööd ja konkurentsi kombineerides ja ülesandeid jagades edu tuua. Politoloogid ütlevad, et poliitikas on võitja alati see, kes defineerib põhiküsimused. Televaldkonnas pole enam võitjaks üksikud kanalid. On aeg hammas hamba ja reiting reitingu vastu mõtlemine hüljata ja defineerida eesti teleruumi arendamise põhiküsimused koos.

Koos- ja kaastegevuses saab teha palju rohkem eesti kultuurile väärtusliku ja aegadeülest teletoodangut. Meil on tuua häid näiteid Eesti Filmi Instituudi ja Rahvusringhäälingu ühistest püüdlustest selliseid vorme luua, olgu siis „Eesti lugude“ või madalaeelarveliste mängufilmide kujul. Ringhäälin-

gupoliitiliselt on igati mõistlik toetada teletootjate suutlikkust võtta filmilikke kohustusi. Üldisemalt tähendab ju ka televisiooni legitimatsioon kunstivormina, et serialiseeritud teledraama, filmilik loovdokumentalistika ja ajakirjanduslik teledokumentalistika leiavad tähelepanu kui rahvuskultuurilised eesmärgid ja tunnustust kui väärtustatud loometeosed. Võimalik, et ka Kultuurkapitali audiovisuaalse kunsti sihtkapital saab oma missiooni edaspidi laiemalt käsitleda. Digiajastu arenedes pole võimatu, et filmi ja lavastusliku teleloomingu põhimõtteline tootmiserinevus kaob ja sotsiaalkultuuriline kaalukus võrdsustub.

Jagada kohustusi ja teha koostööd võiks televaldkonnas olla selgelt prioriseeritud paradigma.

Legitimatsioon tunnustuse kaudu

Meie kultuuriruumis võib juba paari lauluga tuntuks saanud noor inimene end artistiks või kunstnikuks nimetada. See ei tee kõrvale kuidagi haiget, see on eneseteadlike ja pürgimisele pühendunud noorte loomulik õigus. Teletegijate legitimatsioon kultuuriruumis on segasem. Popkultuuri normistik põhjustab ebakindlust ja anomaaliat, meil on hea ja hinnatud teletegija avalikkusele „telestaar“ ja „telegend“, mõni neist juba eluajal, kuid selline representatsioon ei iseloomusta andekate tegijate tegeliku kaalu, väärtust ja panust. Meil oleks aeg hakata teletegijaid hindama nagu loomeinimesi, autorite ja loovate kunstnikena. See oleks veel üks legitimatsioonitasand ehk omaksvõtt avaliku tunnustuse kaudu.

Võime osa sellest küsimusest sõnastada „puuduva telegala probleemina“. Oivalisust ja väljapaistvaid professionaalseid saavutusi on vaja tähele panna tegijate ja valdkonna ergutamiseks. See loob oodatud sündmusi ja ühisidentiteeti, mis on Eestis paljudes kunsti- ja kultuurivaldkondades õnnestunud. Enamikust neist üritustest teeb televisioon ülekandeid, oma käed on aga pooleldi tühjad. On Kuldmikrofon, ERR tunnustab omasid ja Kroonika annab meelelahutajatele publikuauhindu. Kolleegipremiad on loomulikult tänuväärased, ent valdkonnaülene, professionaalne legitimeeritud tunnustus on puudu. Kultuurikapitali audiovisuaalse kunsti sihtkapital on filmikeskne. Riiklikud kultuuripremiad on kunstidele. President on kaks aastakümnet au-

märke annetades teletegijatest valinud vaid ajakirjanikke. Teleauhindu antakse väga paljudes riikides, siin lähedal näiteks Televis Soomes, Kristallen Rootsis ja Gullruten Norras. Vahel jagatakse neid koos filmiauhindadega, enamasti neist eraldi, aga sageli avaliku ja eratelevisiooniga ühiselt. Päris võimatu ei ole aasta teleauhindade hääletuseks koondada Eesti filmi- ja teleakadeemia. Esimesed sammud selle idee teostamiseks on just astunud, nüüd tuleb jõuda reaalse tulemuseni, milleks esimene võimalus avaneks juba 2017. aastal, kui me Eesti Filmi Instituudis koos käinud töögrupis algatatu suudame teoks teha.

Panustada andekusse ja loovusesse

Kui veidi üldistada ja lihtsustada, siis võib meie rahvuslikus televisiooniloos eristada nelja põlvkonda. Esimene pani eestikeelsele televisioonile aluse, teine arendas välja põhimõtted, kolmas viis televisiooni ühest ühiskonnakorraldusest teise, postmodernsesse duaalse telekorralduse aega ja neljas tegutseb juba konvergentsiajastu reaalsuses. Kõik need põlvkonnad on olnud õppimisvõimelised, loovad, missioonitundelised ja ühelgi neist pole millegi pärast häbenenud. Televisioon Eestis on kohati päris hea. Aga saaks olla veelgi parem, kui tegijatel oleks piisavalt võimalusi areneda. Väljastpoolt vaadates tundub, et seda pole piisavalt ja reitingutoojaid eksploatatakse üle. Võimalik, et praegune teletegijate põlvkond on surutud aneemiliselt kitsastesse raamidesse. Ahendades tänast telepakkumist, takistab see ka kõige olulisemat — uute tegijate ja tulijate pealekasvu, kelle tegevus- ja kasvuruum ning kogemuse omandamise võimalused jäävad seetõttu professionaale ohustavalt piiratuks, olgu siis telejaamades või sõltumatute tootjate sektoris.

Lõppude lõpuks on võti alati loomevõimeliste inimeste ja annete toetamises. Telejuhtimise tarkus, et mida vähem on vahendeid, seda rohkem tuleks neid panna programmi loojatesse ja tootjatesse, on kõikjal maailmas osutunud targaks lahenduseks. Ja kui tundub, et oma argumendid ei veena, siis võin abiks võtta „Kaardimaja“ produtsendi ja peaosataitja, esimese internetiteleviseiooni Emmy auhinna võitja Kevin Spacey visioonikõne Edinburgi filmifestivalil. Tema sõnumit võiks uskuda — uues telemaailmas on anne ja andekad inimesed, tavapärase eiramise võime ja kanalite etableerunud standardi-

test loobumine teleedu otsustavad tegurid. Just sellesse, katsetamisse, riski ja loovusesse, tuleb investeerida, sest häid lugusid ei tee tehnoloogia, vaid head loojutustajad.

Kindlasti peaks paranema analüütiline, kriitiline erialane enesepeegeldus. See pole küll kunagi meie tugev külg olnud ja tundub viimasel ajal päris tagasihoidlik. Nagu mulle on selgitatud, on telemajade sisefoorum kitsukene, väline vastukaja programmidele ja saadetele aga teadaolevalt piiratud. Surface Rahvusraamatukogu artikliandmebaasides eestikeelsete märksõnadega „televisioon“ või „ringhääling“, pange ajavahemikuks viimased kolm aastat ja te jääte üsna tühjade kätega. Ilma tagasisideta, analüüsi ja arvamustevahetuseta jätkusuutlikkus, innovatiivsus ja muutumisvõime lihtsalt pidurduvad.

Kui lubada endale julgust ja vabadust hinnata angroo ehk „üle kogu televisiooni põllu“, siis oleme kõige edukamad pehmetes formaatides. Informatiivsesse meelelahutusse on koondunud ka paljud praegused tippvormis teletegijad. Poliitilise telepublitsistika ruumis on häid ajakirjanikke, aga neid on vähe, järeltulijaid ei paista ja kogu ala on veidi tardunud ja uuendustevaene. Uuriva ajakirjanduse lipulaeval on purjed endiselt võimsalt täistuules, missioonitunne ja professionaalsus aukartustäratav. Sotsiaalses publitsistikas, ajakirjanduslikus ja tarbedokumentalistikas on palju väga kenasid asju, see on värv Eesti tegelikkusesse, neile oleks vaja vaid rohkem jõudu ja innustunud tegijaid. Temaatilised teleajakirjad on tasemelt kõikuvamad, oma valdkonna professionaalsete vaimukandjatega tugevalt seotute kõrval on ka pealispinnal traageldamist. Tösielušõud on probleemsed nagu ikka, aga kogu maailmas on see valdkond on uue tõusu ootel ja matkimisväärseid uuendusi võib tulla sealtki. Uhked meelelahutusformaadid on köitvad, peamiselt aktsiooni- ja sündmuspõhised, aga muuks originaalseks meelelahutuseks on jõudu üha vähem. Uudised on stabiilsed, ent liiga ei teeks huvitavamad visuaalsed lahendused ja seosterikkam ajakirjanduslikkus. Lavastuslikku fiktsiooni on kanalites arvukalt ja tipud head, aga nagu juba öeldud, kvaliteedihüppe tegemiseks teledraamas kui praeguse telearengu peateel oleks vaja suuremaid panuseid. Nagu ka loovdokumentalistikasse.

Jääb üle loota, et hool ja panus loovmeeskondadesse — stsenaristidesse, saatejuhtidesse, toimetaja-

tesse, režissööridesse, produtsentidesse, operaatoritesse, monteerijatesse, heli- ja valgusekunstnikesse ja -inseneridesse kasvavad tulemuseni, mis legitimeerib teleloojad autorite ja loovinimestena, kunstiprofessionaalidena, mida parimad meie teletegijaist kahtlemata on.

Lõpetuseks

Vaevalt et ma hoomatavas tulevikus mõne pikema telekõne pean. Seepärast tahan pakkuda lõpetuseks mõtte, mis võiks laiendada meie regulaarse konverentsi raamistikku ja toetada televisiooni legitimeerimist Eestis. Nagu öeldud, puudub meil euroopalik regulaator, aga valdkonnaülene professionaalne mõttekoda võiks olla. Kui me suudaksime selle luua, näiteks loome- või professionaalse liidu eeskujul, saaks see vaimselt ja praktiliselt toetada televaldkonna jätkusuutlikkust. Kui aastakonverentside vahel tegutseks pidev tööorgan, saaks see avaldada publikatsioone, toetada juba nimetatud telekriitilise portaali tegevust, algatada ettekannete ja uurin-gute põhjal avalikke diskussioone ja arutelu, esineda niinimetatud teleakadeemiana auhinnakonkursside valikužüriina, vajadusel esindada teleprofessio-naalset suhetes riigiga. Ma usun, et me suudaksime defineerida huvide ühisosa, panna kokku igal aastal uuendatava manifestilaadse teksti, mis sõnastab peamised konsensuslikud telearengu väljakutsed. See aitaks avalikkusel teadvustada neid televisiooni praktilisi suundumusi, vajadusi ja visioone, mida tahame Eestis teoks teha. See oleks sotsiaalses, kultuurilises ja praktilises võtmes tegevusplaan televisioonile Eestis. Rõhutan, mitte iga institutsiooni sõnum eraldi, vaid valdkonnaprofessionaalide ühine sõnumitoomine, mis seaks jutupunkte ka siis, kui televaldkonna asju mistahes tasemel arutatakse. Ideaalis võiks see mõjutada nii ringhäälingupoliitilist kui telemajanduslikku agendat ja töötada ka kodanikuühiskonna instrumendina. Televaldkond vajab alati auditooriumide tuge. Muidugi oleks mul hea meel, kui mõni täna esitatud mõtetest oleks selles võimalikus koostöökojas tarvitav.

Rohkem kui 25 aastat tagasi, veidi enne laulvat revolutsiooni, kui muu maailm hakkas meile avanema, lugesime telemajas esimest korda avaõigusliku ringhäälingu euroopalikest põhimõtetest. Õppisime seda nii usinasti, et 1988. aastal kirjutasime nen-

de ideede põhjal Lohusalus mõttetalgutel rahvustelevisiooni manifesti, millest veidi hiljem sai deklaratsioon „Eesti televisioon rahvuskultuuris“.¹⁶ Need ideed kandsid meid läbi radikaalsete uuenduste aastate. Kui Toompeal koguneti esimest korda uuele ETV-le peadirektorit valima, osutusid need mõtted sobivaks ja ma sain oma meeskonnaga volituse alustada. Tol korral oli see eriti tugev mandaat, sest see oli esimene ja viimane kord, kui seadusandja ETV-le otse juhi valis, ja üks väheseid kordi üldse iseseisvas Eestis, kui teletegija Toompea saalis kõnepuldis on seisnud. Aasta oli 1992, sel ajal polnud veel ringhäälinguseadustki. Viis järgnenud aastat olid peh-melt öeldes keerulised. Aga me asusime teele, sest kui teele ei asuta, et jõuta ka iial pärale. Meid toetas see, et olime kirja pannud oma ühisväärtused ja sihid, nägime selget eesmärki ja tegutsesime vastavalt.

Aeg on muutunud ja meid ühendab täna rohkem kui lahub. Olen läbi kogu oma tänase jutu püüdnud vedada mõtet, et just ühine selge valdkonda liitev sihiseade ja selle nimel kõigil legitimeerimisvõimel ühis- ja koostegevus televaldkonnas, laiemalt audiovisuaaltööstuses ja loomemajanduses, on see, mis meie professionaalset mõtte- ja tegevusruumi edasi viia võiks.

Avalik ringhääling kitsamalt ja avalik eestikeelne telemeediateenus laiemalt, valdavalt pingerohke loometöö paljudele auditooriumitele paljudel platvormidel on siiski ennekõike kohustus, sotsiaalne ja kultuuriline kohustus oma rahva ees. See pole lõppude lõpuks vähem kaalukas kohustus kui hoida korras riigikaitset, haridussüsteemi või tervishoidu, kogu haldussüsteemi, keelt ja kultuuri. Nõrgavõitu legitimeerimisvõimel tänapäevases meediarealsuses enam ei piisa. On vaja näha kogu meie televaldkonna suurt pilti, Eesti televisioonide ühisraamistikku, ja olla valmis selle edenemiseks koos töötama. Kui me asja sellisena võtame, tegutseme eelarvamustevabalt, teadmistepõhiselt, realistlikult ja julgelt, panustame muutumisse, annetesse, loojatesse ja järelkasvu, peaks lõppkokkuvõttes kõik minema hästi.

Olen jõudnud positiivse lõpusoovini. Põhjust mäe otsa ronimiseks, sealhulgas ka telemäe otsa ronimiseks, pole enamasti raske leida, ronija peab aga ise hoolitsema selle eest, et pärale jõudes ei ole mäk-keronimise põhjus ise vahepeal ära langenud.

¹⁶ Hagi Šein. Suur teleraamat: 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005. Tallinn: TEA, 2005, lk 151.

Laused sõnas ja pildis: episoodi ühtsusest teleajakirjanduses

Indrek Treufeldt

Moodsas maailmas on *tekst* teadagi üsna laialivalgub mõiste. Igal tekstil on mingi struktuur, üksik-elementide suhete loogika, tähendusmuster. Nüüd peetakse isegi hääletut sündmust tihtilugu tekstiks, nagu ka mingit asjaolude kokkulangemist, diskursiivset sõlme. Nõnda on ka liikuvate piltide reaga ning helidega, mis sünteesivad tajukogemust ja abstraktsiooni. Piltides näeme reaalsuse kujutisi, sõnad seevastu märgivad pigem keelelist kokkulepet. Viimane sõltub üksikisikute individuaalsest tajuvõimest vähem kui visuaalne info. Visuaalse teksti elementides ei saa sellisel moel kokku leppida nagu kirjutatud teksti puhul. Ei ole ühtegi standardset ettekujutust, kuidas peaks kujutama presidenti. Selleks on lõputu hulk võimalusi. Samas on sõna *president* suhteliselt kitsapiirilisel määratletud.

Kui sõna ja pilt kokku saavad, näib tekstil olevat mitu kihti või modaalsust. Sestap räägitakse ka multimodaalsusest ja multimodaalsest tekstist. Ent mitte alati ei toimi niisugune tekst tervikuna — mõni kiht võib terviktähendust hoopis segada, justkui tühjaks jääda, muutuda tühjaks tähistajaks, millest vaataja püüab otsida tähendust, mida seal ei leidu. Aga mõnest tekstikomponendist võib hoopis müra saada. Kui tegu on teleajakirjandusega, hakkab visuaalne müra kirjutatud teksti suretama iseäranis siis, kui autor lähtub üksnes verbaalsetest võimalustest ja suhtub teistesse tekstikomponentidesse hoolimatult. Pildi ja teksti klapitamisel tekib kaks võimalikku äärmust. Ühel juhul püütakse pildis näidata kõike seda, mida öeldakse sõnadega. Režissöörid kasutavad nn mandariinireegli mõistet, mis tähendab,

et ükshaaval näidatakse ära kõik tekstis üles loetud mandariinid. Televisioonis põimub tõepoolest üks tekstikomponent teiseaga. Aga selline põimitus ei saa olla kõikehaarav, sest sellisel juhul teletekst ei toimi. Teise äärmuse puhul ei saa tekst ja pilt ühelgi hetkel kokku, nagu võib mõnikord juhtuda uudiste tekstide puhul — pilt on sõnadele lihtsalt taustaks ehk pilt saadab ükskõikselt teksti. Pildi tajumisel pole vaja sellist keeleoskust nagu sõnade puhul, ehkki ka pildikeelest arusaamiseks on vaja teatud teadmisi. Võib ette tulla, et eri keeltes räägitakse erinevaid asju. Vaataja näeb sageli esmalt pilti ja püüab seda klapitada tekstiga, mida kuuleb. Võib juhtuda, et sõnaline tekst ei jõua pildireale järele või juhib vaataja mõtted mujale.

Sõnaline tekst on televisioonteksti puhul vaid üks komponent põimikus. Teleajakirjanduse kvaliteedi määrab eeskätt see, kas ja kuidas suudetakse end lahti haakida verbaalse tekstiloogika ootamatult taltsutavast mõjust. Arvatakse, et sõna on seadus, pilt pigem vaba voliga seotud. Meie ümber on küll tohutult visuaalset materjali, kuid samal ajal on meie maailm ehmatavalt verbaalne. See on mõneti inimlik. Ikka püüame tajutava panna sõnadesse, tõlkida mõtetesse. Teleajakirjanduses peaks suutma mõtted tõlkida nägemisega seotud tajudesse. Sel juhul tuleb taju otsekui konstrueerida, nagu kunstnik maalib pilti, alustades mõttest.

Verbaalne tekst kui teleajakirjanduse üks kitsapiiriline komponent *mõeldakse välja, pannakse kirja* ja lisatakse pildile. Seega on eelnevalt kirja pandud ja seejärel verbaalselt esitatud tekst üks element põimikus, mis sisaldab veel pilti ja mitteverbaalset taustaheli ning mis kõik koos peaks mõjuma ühtse

võimsa tervikuna. Teleajakirjanduse õpikutes jagatakse ühtelugu soovitusi, et enne teksti kirjutamist tuleb mõelda pildile. Kuid selline soovitus ei saa olla absoluutne. Kõigepealt peaks olema terviklik mõte, kuid mitte liialt verbaalne, nagu teleajakirjanduses tihti kipub olema. Kui mõtteks on pelk üldistus, siis võib see olla raskesti visualiseeritav. Sõna võimaldab öelda, pildi puhul tuleb näidata ning näidatav peab ka tegelikkuses eksisteerima.

Tekstiga seotud segadused ja raskused tulenevad tihti ka jagatud vastutusest. Iseäranis siis, kui sõnalise teksti kirjutaja (teleajakirjanik, öeldakse ka autor), pildi looja (teleoperaator) ja pildi valija (režissöör) tegutsevad eraldi või on mõni neist hoopis puudu. Sageli pole televisiooni uudistelõikudel üldse režissööri ja vahel eeldatakse, et ajakirjanik saab üksi hakkama kõigega: nii teksti kirjutamise, filmimise kui ka loo lõpliku kokkupanekuga. Tihtilugu siiski ei saa — kirjutab teksti, aga pildiga jääb häta, sest õigupoolest oskab vaid kirjutada, aga pilti rakendada mitte. Sajandivahetusel vallandus maailma ringhäälinguorganisatsioonides nn videoajakirjanduse buum. Loodeti, et tehnoloogia arenedes suudab ajakirjanik üksi vastutada nii pildi kui ka teksti kirjutamise ning lõpuks kogu terviku eest, mistõttu saab toimetuste töö täielikult ümber korraldada. Nii pole siiski läinud. Teleajakirjanduse valdkonnas on ikka säilinud aastatega väljakujunenud tööjaotus. Oma töö tuleb teha toimetajatel-stsenaristidel, operaatoritel, režissööridel ja monteerijatel. Lisandunud on uued ametid, nagu arvutigraafik ja programmeerija.

Millised on pildikommunikatsiooni põhilised üksused?

Võiks alustada *pikslit* kui nüüdisaegse pildimaailma kõige väiksemast üksusest — pildiaatomist. Piksel on staatilise pildiga seotud üksus. Ühte üksikut pikslit me tavaliselt ei märka. Ehk ainult siis, kui arvutiekraanil on mõni täpik, mis ei allu arvuti juhtimissüsteemile. Midagi sarnast kogeme seoses verbaalse keele kõige väiksema üksuse hääliku ehk foneemiga. Foneem, nagu ka piksel, enamasti ei loo iseseisvalt tähendust. Ometi võib sõnadevahelisest tarbetust häälikust saada probleem. Muidugi saab vaielda, kas kõnehäire segab sõnumi mõistmist. Samamoodi võib ka vigaste

pikslite tekitatud pildihäiret pidada pelgalt esteetiliseks probleemiks.

Üksikud pikslid paistavad välja ka halvasti valitud ekraanigraafika elementidest, näiteks tiitritest või mõnest ekraaniikoonist. Ent liikuv pilt tekib siiski paljude seisvate piltide kiirest vahetamisest. Nagu üksik häälik ei määra kommunikatsioonis tähendust, ei määra seda üldjuhul ka üksik liikumatu pilt videoreas, kuigi see võib olla kõnekam kui üksik piksel. Liikuva pildi väikseim üksus on *kaadrik*. Televisioonis on kaadrisageduseks olnud 25 Hz ehk 25 kaadrivahetust sekundis, kuid viimasel ajal on sagedus pildikvaliteedi huvides kasvanud. Algeeline filmikunst alustas 16-hertsise sagedusega. Sel juhul ei taju vaataja enam üksikuid pilte, vaid liikumist.

Kaadrikust suurem tähendusüksus on (*võtte*) *plaan*. Plaan saab alguse hetkest, mil kaamera sisse lülitatakse. Kaamera salvestab pideva reaalsuse, olgu see kuitahes keerukas (mistahes kaadrikke või piksleid sisaldav). Plaanid võivad olla väga erineva ajalise pikkusega ning sisaldada väga erinevaid liikumisi — ka kaamera ise võib liikuda väga keerukal moel. Kuid plaan ei lõppe enne, kui kaamera välja lülitatakse. Seega tekib plaan kaamera sisse- ja väljalülitamise vahel. Lülitamise hetkel pildile püütud reaalsus justkui katkeb, et saaks alata uus plaan. Tavaliselt oskab vaataja sellist sisse- ja väljalülitamist näha. Kaameraga filmitud võttematerjalist saab tooraine televisioonilugude jutustamiseks. Montaažis seatakse erinevad võtteplaanid ritta just sellisel moel, et vaataja löikekohti eraldi ei tajuks. Montaaž kujundatakse klassikalise konventsiooni alusel, mille kohaselt peavad löikekohad jääma märkamatuks. Nii tajub vaataja pildirida sujuva lausena. Samamoodi ei mõtle me kirjutatud teksti lugedes üksikute sõnade või ka lausete peale, loeme pigem mõtet kui üksikuid elemente. Lausele annavad tähenduse süntaktiliseks tervikuks seotud sõnad. Samamoodi peab plaan olema piisava, mõtet edastava kestusega. Keerulisemaks läheb asi siis, kui tegu on liikumisega. Liikumine peab plaanis mingil moel algama ja lõppema. Kui plaanid jäävad poolikuks, paistavad löiked välja.

Plaani puhul räägitakse televisioonis sageli erinevatest suurustest, eristatakse näiteks üldplaani, keskplaani ja suurt plaani. Kasutatakse lihtsamaid ja keerukamaid plaanide kategoriseerimise põhimõtteid, mõnikord võetakse appi ka pildikompositsioo-

ni määravad elemendid. Kuid teleajakirjanduslikust vaatevinklist on määrava tähtsusega domineeriv objekt plaanil. Poliitiku nägu suures plaanis piiritleb ta tegelaseks, taust võib sealjuures päris ähmane olla. Kui aga näidatakse detailselt üksnes selle poliitiku silmi, ei pruugi vaataja üldse ära tunda, keda filmiti. Seesama poliitik parlamendisaali üldplaanis võib olla aga üks paljudest. Üldplaani puhul ei viita miski sellele, et just tema on tähtis. Sel viisil annab endast märku plaani tähendust määrav dialektika — tausta ja objekti või õigupoolest keskkonna ja objekti vaheline suhe. Iga objekt asetseb mingis oma loomulikus keskkonnas. Kaameraga plaani suurust valides võime näidata keskkonda, kus ükski objekt ei domineeri. Mõnes pealiskaudse pildiga uudisloos võib nõnda näha olla vaid üldine tegevusruum ja unustatud üles võtta olulised detailid, mis sündmust või asjaolusid kujundavad. Suure plaaniga õnnestub aga märku anda, mis või kes on loos tähtis. Suures plaanis saab näidata ka mingit protsessi, tegevust või muutumist. Mõistagi ei toimi ükski plaan isoleeritult. Alles pärast keskkonna tutvustamist võib asuda üksikute tegelaste või objektide juurde. Objektid saavad tähenduse just keskkonnas, nagu väidegi saab tähenduse mingis verbaalses kontekstis.

Plaanist suurem ja sisukam tähendusüksus on *episood*. Samamoodi nagu lause koosneb sõnadest, koosneb episood plaanidest. Lause puhul tajume selle terviklikkust, selle algust ja lõppu. Lausel peavad olema mingid komponendid — nagu juur, tüvi ja võra. Lause tuumaks on tüüpiliselt verb. Tegevusega seondub tegija (grammatiline alus). Tegevus võib olla millelgi sihitud (objekt). Lause on väljendusvahendina näiliselt küllaltki nõtkes. Me võime sõnadega sünteesida fiktiivseid situatsioone. Ka tegelikkuse kirjeldamisel sõnadega näib valik rikkalikum. Pildiepisoodi puhul tuleb kasutada etteantud tegelikkusetükikesi. Nagu sõna on abstraktsioon, on ka pilt pelk kujutis. Ent sõna on filmis ja telepildis *diegeetiline* (pelgalt jutustamisest ja jutustaja valikust sõltuv), pilt aga *mimeetiline* (tegelikkust kopeeriv). Kuigi diegeetiline on eelkõige filmitermin, pärineb niisugune liigitus juba antiikajast. Kuid kunagi varem pole olnud võimalik tegelikkust pildile püüda sedavõrd tõhusalt kui nüüdisajal. Isegi mobiiltelefoniga on võimalik salvestada liikuvat pilti, mis mõne tehnilise tunnuse poolest on parem kui teleringhäälingu kõrgterav (HD) pilt. Ometi on strukturee-

rituse nõue universaalne, kehtides nii lause kui ka episoodi puhul. Nii nagu lause puhul on tajutav lõpetatus, on episoodi puhul oluline selle ühtsus. See tähendab, et episoodi tajutakse plaanide asjakohase ehk siis mõistuspärase kogumina.

Episoodi ühtsust võib pidada teleajakirjanduse üheks kõige fundamentaalsemaks küsimuseks, sest sageli võib näha tõelist plaanide (piltide) virvarri. Tehakse ka lugusid, kus episoodid justkui ei algagi, need lihtsalt puuduvad. Aga kui episoodil pole algust, ei saa sellel olla ka lõppu. Loo jutustamise asemel püütakse pildis esitada abstraktseid ideid, aga idee pole veel pildirida. Näiteks kui uudistesaares räägitakse ametlikul toonil mingist kaitsevæteenistust kujundavast seaduseparandusest, näidatakse ühes plaanis laigulises mundris mehi kuhugi jooksmas. Järgmises plaanis on teised laigulised tegelased, kes tulistavad, kuid pole selge, keda või mida. Halvemal juhul vaheldub pildis suvi talvega ja näib, et mõlemal aastaajal on sarnaste mundritega (tunnustega) sõjalised üksused sõjajalal, kuigi jutt käib ühest ja samast Eesti kaitsevæest. Loo autor pole lihtsalt mõistnud, et episoodi puhul on vaja silmas pidada ka liikumise suunda. Teoreetilisi arutlusi majandusest saadavad tüütuseni korrutatud plaanid jalutajatest, hinnasiltidest, rahalugejatest. Pensionitõusu illustreerib aga stereotüüpne vaade tänavalt, kus liigub mõni abitu vanainimene. Muidugi võib kõike seda näidata, aga harali asetatud plaanid seostuvad vaid juhuslike lihtsakoeliste stereotüüpidega. Suvaliselt valitud plaanid ei jutusta lugusid, vaid esitavad tüüpilisi üksikuid, juhuslikke vaateid. Me ei näe konteksti, keskkonda, detailirikast ja terviklikku lugu.

Heas pildiloos õnnestub vaatajal jutustajaga mõnusalt kaasa liikuda. Ta näeb piisavalt tausta ja tegelasi. Ta oskab enda jaoks kujundada nendevahelisi suhteid, tajuda aega ja ruumi ehk kogeb seda, milleks ta ajakirjanikust jutustajat tegelikult on volitanud — käsitlema tegelikkust. Sealjuures antakse talle jutuga märku, mis on pildis tähtis. Need on hetked, mil sõna ja pilt kohtuvad, ilma et ta peaks neid kahte lakamatult omavahel klapitama. Vastupidi juhtub mõnikord Eesti spordireportaažides, kui reporterid püüavad sõnades edasi anda kõike seda, mis on vaatajale juba niigi selgelt näha. Pilt peab kõnelema enda eest ja sõna vaid abistama. Kuid see ei tähenda vaikimist. Sõna peab pilti ikka nutikalt saatma.

Pilt toimib ka isekalt. See haarab meie esmase tajumeele – nägemise, võtab võidu või isegi suretab sõna. Paljud uudistereporterid arvavad vastupidist. Nad loodavad, et nende lõputu vada jääb siiski peale ehk esmaseks sõnumiks. Enne mõeldakse välja tekst. Aga siis saab aeg otsa ja pildirea saamiseks tuleb jälle kõndida arhiiviriulite manu. Sellisel moel reaalsus otsekui tardub. Niiviisi võib juhtuda, et Statoili bensiinijaamas tangib ikka seesama mees oma autot ja mõni prominentne opositsiooni liider tõuseb toolilt kümnendat korda. See pole ka aus, sest üks ja seesama episood ei saa esitada reaalsust mitu korda — reaalsus pole tegelikult korratav.

Mis määrab episoodi ühtsuse?

Episoodi tulemuse määrab eriline tunnetus. Režissöörid või monteerijad ei oska sageli seletada, kuidas head pildirida kokku panna, aga kui neil jagub kogemust, oskavad nad tõepoolest seda teha. Tark teoretiseerimine pildirida paremaks teha ei aita. Pildist on raske kirjutada ja ühtseid reegleid on raske sõnastada, aga need on siiski olemas. Väga lihtsakoeliselt üldistada püüdes võiks väita, et episoodil on mingi tuum, valdav element, mis ühendab erinevaid plaane. Üks episood, pildikeele oluline tajuj- ja tähendusüksus, moodustab alguse ja lõpuga terviku. Alguse ja lõpu tunnused pole mehaanilised, nii nagu kirjavahemärk ei pruugi määrata lause tähendust. Episoodi seob tervikuks mingi lõim — narratiiv või lugu. Episood võib näiteks keskenduda ühele tegelasele, olgu see siis elus või elutu. Episoodi kulgemise määrab selle algus, ja episood teeb oma töö teatud tähenduste jadana, nagu sõnad lauses, millel on kokkuvõttes mingi funktsioon või terviktähendus. Aga eks leidub selliseidki lauseid, mis koosnevad üksikutest sõnadest, nagu võib olla plaane, mis ei moodusta narratiivset tervikut. Nõnda peaks ka pildilisel episoodil olema mingi funktsioon. Episood töötab sarnaselt teema ja reemaga. Tavaliselt määrab tegija ehk alus lause teema, kujundab selle, millest lauses tuleb juttu. Ka episoodi puhul oluline, mis on selle *teemaks* — mis seda kannab ja milleks see on konstrueeritud. Teema määrab, mis võiks edasi juhtuda. Kuid episoodil on siiski teistsugused raamid kui lausel. Elus või elutu tegelane võib episoodi vormida küll, aga mitte alati ja mitte täiel määral. Episoodi puhul kehtib mõnigi

kord printsiip „üldiselt üksikule“ — üldplaanis näidata tegevusvälja kõige üldisemalt, seejärel asutakse detailide juurde. Episoodi ühtsuse loob sel juhul sihikindel keskendumine detailidele. Teleuudiste tegijatele öeldakse õpikutes, et uudisloo algusesse tuleb panna kõige parem plaan, millest sõltub loo edasine kulg. Seda soovitud järgides jäetakse sageli esimene plaan hooletusse ja lugu kulgeb pigem verbaalset liini pidi, sest toimetaja arvab, et sõnades öeldu on tähtsam, kuid ei jõua pildiga järele. Ometi peaks lähtuma pildiepisoodi struktuurist. Kui algusplaaniga on midagi vaataja ette toodud, peaks sellest lähtudes edasi minema. Mis mulje vaatajal seoses esimese plaaniga tekkis? Mis saab domineerivast tegelasest või objektist pildireas edasi? Meie tajuj pole tükeldatud. Kui siseneme tundmatusse ruumi, vaatame esmalt ringi, püüame orienteeruda ja siis haarata olulisi detaile. Niiviisi oskame lõpuks ruumis ringi liikuda. Samamoodi on teleajakirjanik auditooriumi poolt volitatud vaataja, kes peaks võimaldama saate jälgijal tajuda tegelikkust kõikehõlmavalt. Iga plaan vajab seltsiks mõnda teist. Aga raske on öelda, kui mitmest plaanist saaks kokku tervikliku episoodi — milline on plaanide miinimumarv, et moodustuks episood. Teleajakirjanduses jäävad episoodid enamasti tsitaatide vahele. Tsiitaadis ilmub vaataja ette rääkiv inimene, kõneleja saab nähtavaks. Seetõttu nimetatakse teleajakirjanduses tsitaate ka *sünkroonideks*, sest tsitaadis on heli ja pilt sünkroonis. Isoleeritud tsitaat pole pildireas hea. Ekraanile ilmuvat nägu (rääkivat pead) tuleks kuidagi tutvustada, loosse aidata või sisse tuua. Tavapärasel teleloos jäävad episoodid sageli sünkroonide vahele. Plaanis kõneleva inimese puhul tõuseb esile sõnumi verbaalne osa ja seejärel tekib hea võimalus asendada üks episood teisega.

Episoodi saab liigitada unikaalseteks, tüüpilisteks ja elementaarseteks. Unikaalne episood esitab midagi kordumatut, kõigest muust selgelt eristuvat. Unikaalne on näiteks kuninga kroonimine, sportlase maailmarekordisooritus või tuntud hoonetulekahju. Unikaalepisood ei vaja väga teksti, pilt räägib siin enda eest. Tüüpiline episood esitab tavapärasest tegevust: kalur merel võrku välja tõmbamas, politseinik reidil, kirurg opereerimas jms. Siin pole tähtis eristuv konkreetne tegelane või olud. Tüüpepisood vajab sõnu (nn saateteksti) rohkem kui unikaalepisood. Elementaarepisood on

aga selline, millel puudub domineeriv eristuvus — näidatakse inimesi tänaval sebimas, lapsi koolimaja koridoris jooksmas. Elementaarepisood moodustab küll tervikliku pildilause, aga selle visuaalne tähendus on kõige nõrgem. Elementaarepisoodi kasutatakse kui infolõigu katet, tausta. Kui on vaja rääkida majanduskasvust või selle taandarengust, näidatakse inimesi tänaval ehk episood võib olla ikka üks ja seesama.

Ajakirjanik võib episoodide tähenduslikkust võimendada või kahandada. Kellegi elust kõneldes võib tekitada universaalepisoodi — me kõik ju tunneme seda, mis on meie enda elus, meie taustsüsteemis unikaalset. Ka loosisest võib luua unikaalsuse sõlmi, andes vaatajale vihjeid, kui teda tutvustatakse tegelaste või olude eripäraga. Moodsas meediaailmas tehakse lakkamatult pilte, mis ütlevad ehk midagi pildistajale endale, kuid kaovad sageli digitaalse mälu kaosesse. Need pildid on küll kusagil olemas, kuid neid ei taha või oska keegi leida. Üksik pilt muutub elavaks, saab tähenduse siis, kui juurde räägitud lugu asetab selle omapärasesse konteksti.

Liikuva pildi elemendid saavad elavaks siis, kui need paigutuvad episoodi. Just episood kõneleb vaatajaga, episoodis antakse pildile hoog ja elu.

Teleajakirjanduse puhul tuleb paraku nentida, et pildikeele ootuselatt on enamasti üsna madalal. Oleme valmis tarbima suhteliselt suvalist pilti ja läheme ennekõike ikka verbaalsest argumentatsioonist. Pilt peab sellisel juhul justkui taanduma. Pilti ei usaldata, selle tähenduse tõlgendamisega ei saada hakkama. Ei saa öelda, et pilt on sõnast parem või siis vastupidi, sõna pildist. Lihtsalt jäetakse kasutamata võimalused neid kahte üheks tervikuks siduda. Meie maailm on ehmatavalt verbaalne. Isegi kui tunneme uhkust kõigi nende vahendite üle, mida tehnoloogia on kinkinud. Igaüks võib oma mobiiltelefoniga filmida telesaatele lähedases kvaliteedis pildi (või isegi paremat), aga vähesed oskavad seda pilti tõhusalt kasutada, et edastada oma sõnum. Pildilauseid pole tihti terviklikud. Episoodid katkevad. Või on kokku pandud plaanid, mis ei moodusta episoodi. Kirjalikus tekstis tunneme häired ära, pildireas mitte.

Erinevad põlvkonnad teleauditooriumina 2014. aastal

Eva Maria Põldmäe

Meediavallas on põlvkonnauuringud viimastel aastatel muutunud üha olulisemaks, sest meediakasutus, sh televaatamine eristub eri vanuses inimeste seas aina drastilisemalt. Kui TNS Emori andmetel erines 2000. aastal televaatamisele päevas kulutatav aeg kõige nooremas ja kõige vanemas vanuserühmas ligikaudu ühe tunni võrra (oli vanimas vanuserühmas 59 minutit suurem noorima omast), siis 2014. aastal oli see erinevus neli korda suurem — 241 minutit.¹ Seda erinevust ning televaatamisele kulutatava aja vähenemist nooremates vanuserühmades üldiselt võib vaadelda televisiooni tähenduse muutumisena, mille on tinginud digitaalmeedia esiletõus.

Minu 2015. aastal kaitstud magistr töö pakub ühe võimaliku lahenduse, kuidas põlvkonnad ja gunevad meediakasutuse, ennekõike televaatamise põhjal. Kuid mille alusel eristada põlvkondi ning mis on ühe põlvkonna tunnused? Põlvkonnateooria üks olulisemaid autoreid Karl Mannheim peab põlvkonda enam-vähem ühel ajal sündinud inimeste rühmaks, kes on nooruses koos läbi elanud olulise ajaloolise sündmuse, mis vormib nende sotsiaalse teadvuse. Mannheimi teooriast tulenevalt on Gary Gumpert ja Robert Cathhart öelnud, et meediatehnoloogiad ja -sisu, mida inimene tarbib oma kujunemisaastatel, kujundavad tema kogu ülejäänud elu meediakogemuse ja -eelistused. Nii kujunevadki nende hinnangul erinevad meediapõlvkonnad —

ühiste kogemuste, konkreetsete meediatehnoloogiate ning sisu koosmõjul². Järgnevalt annan ülevaate, millised meediapõlvkonnad eristuvad televaatamise alusel Eestis ning mis neid põlvkondi peamiselt iseloomustab.

Vanuserühmast põlvkonnaks

Kui varasemates töedes on (meedia)põlvkondi tinglikult eristatud suurte ajalooliste sündmuste põhjal, mis indiviidide noorusaastatel nende kujunemisele olulist mõju on võinud avaldada, siis selles töös on lähtutud inimeste endi vastustest tulenevatest tendentsidest. Kuna töö keskendub televaatamise analüüsile, on põlvkondade eristamise aluseks võetud televaatamisega seotud tunnused, täpsemalt televisiooni eri žanride jälgimisega seotu. Sarnaste vaatamistendentsidega vanuserühmade selgudes on võetud kõrvale nii ühiskonna kui ka meedia arengud lähiajalooos, et mõtestada, miks on põlvkond just selline. Et generatsioonide kujunemisel on oluliseks faktoriks noorus- ja kujunemisaastad (mis Mannheimi järgi algavad 17. eluaastast),³ on huvipakkuv defineerida meediapõlvkondi just televaatamise perspektiivist, sest televisioon on domineerivaks kultuurilevi meediumiks olnud aastakümneid ning peaaegu kõik uuritavad on oma noorusajas olnud selle meediumi mõjualas.

Töös kasutatud andmestik pärineb Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudi läbiviidavast sotsio-

Artikkel põhineb 2015. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistr tööol (juh Peeter Vihalemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/47367>.

¹ Peeter Vihalemm. Meediakasutuse üldtendentsid. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2014. Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts, 2015.

² Refereeritud artikli kaudu Göran Bolin, Eli Skogerbo. Age, Generation and the Media. — Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook. 2013, Vol 11, lk-d 3–14.

³ Karl Mannheim. Essays on the Sociology of Knowledge. New York: Oxford Press, 1952 [1928], lk 300.

loogilisest uuringust „Mina. Maailm. Meedia 2014“ ning valimisse kuulus 1028 eestlast vanuses 15–79. Selleks et välja selgitada, millised individid televaatamise sarnasuse põhjal ühte vanuserühma koonduvad, vaatlesin iga vanuse (ühel aastal sündinute) keskmist televaatamise sagedust mitme indeksi ja üksiktunnuse kaupa ning koondasin sarnaste tunnustekombinatsioonidega vastajad üheks vanuserühmaks.

Võrdluse aluseks, vanuserühmade piiride määramiseks olid kasutusel järgmised tunnused:

- uudiste vaatamise indeks,
- arutlus- ja dokumentaalsaadete vaatamise indeks,
- kultuurisaadete vaatamise indeks,
- meelelahutussaadete vaatamise indeks,
- loodus- ja teadussaadete vaatamise indeks,
- ETV vaatamise üksiktunnus.

Varasemate uurimuste põhjal on selgunud, et põlvkonnad eristuvad üksteisest meelelahutuslike žanride jälgimise poolest.⁴ Seetõttu on lisaks indeksitele sisse võetud ka viimasena nimetatud üksiktunnus, mis on ainsana kanalipõhine. ETV on meelelahutuslikust ja kommertslikust sisust vähem mõjustatud kui erakanalid, mistõttu peaksid selle telekanali jälgimise põhjal erinevused põlvkondade vahel hästi välja joonistuma.

Kuue ülaltoodud näitaja põhjal eristusid sarnaste vaatamistendentside alusel järgmised vaatajarühmad (tabel 1).

Kõige erinevama tulemuse põlvkondade kujunemisel andis loodus- ja teadussaadete vaatamise indeks. Selle põhjal eristus selgemalt neli põlvkonda, samas kui teiste tunnuste põhjal eristus viis. Kõige selgemalt saab välja tuua kõige noorema põlvkonna piiri, milleks on 25. eluaasta — nii uudiste- kui ka arutlus- ja dokumentaalsaadete vaatamise puhul lõpeb 25. eluaasta juures suhteliselt ühetaoline keskmine jälgitavus ning alates 26. eluaastast võib märgata keskmise vaadatavuse tõusu. Et lõplikult välja tuua erinevad põlvkonnad, on ennekõike lähtutud eri üksikindeksite kattuvuspunktidest. Kokkuvõtvast on analüüsi tulemusel selgunud põlvkondade lõplikud sünni- ja noorusaastad esitatud tabelis 2.

⁴ Veronika Kalmus, Anu Masso, Marju Lauristin. Preferences in Media Use and Perception of Inter-Generational Differences among Age Groups in Estonia: A Cultural Approach to Media Generations. Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook. 2013, Vol 11, lk 21.

Meediapõlvkonnad Eestis

Selleks et tabelis 2 esitatud vanuserühmi vaadelda põlvkondadena, on järgnevalt kirjeldatud rühmade noorusaastate olulisi sündmusi nii ühiskonnakuu ka meediaajaloo aspektist⁵ ning sellest tulenevalt antud neile ka nimetused.

I. Trükimeedia põlvkond (sündinud 1935–1947, kujunemisaastad 1952–1964). See on põlvkond, kelle noorusaeg langeb II maailmasõja järgsesse aega, mille algust iseloomustab tugev tsensuur, kuid lõppu juba sula- ning lootusteage. Põlvkonna noorusajal võib olulisemateks meediumideks lugeda trükimeediat ja raadiot, kuna televisioon hakkas laiemalt levima ning selle tähtsus kasvama alles 1960ndatel. Kujunemisaastatel mängis põlvkonna jaoks olulist rolli kultuuriajakirjandus, mis oli rahvusliku eneseteadvuse kandjaks, ning seetõttu on kultuuriajakirjandus selle põlvkonna jaoks senini olulisel kohal.⁶

II. Televisiooni põlvkond (sündinud 1948–1959, kujunemisaastad 1965–1976). See on esimene põlvkond, kelle noorusajal sai televisioonist arvestatav ja domineeriv kultuurilevi massimeedium, arenesid erinevad teležanrid ja -vormid ning kerksid esile esimesed telestaarid. 1960ndatel sai hakata vaatama ka Soome TVd, mis oli oluline infoallikas ning aken läände. Põlvkonna noorusaeg langeb ühest küljest kokku sulajaga, mida 1960ndate lõpuni iseloomustas kultuuriline ja majanduslik elavnemine, ning lõpeb stagnatsiooni algusega, mil süvenes taas ideoloogiline kontroll.

III. Ühiskonna-ajakirjanduse põlvkond (sündinud 1960–1975, kujunemisaastad 1977–1992). Sel perioodil sündinud inimestele viidatakse sageli kui võitjate põlvkonnale, sest nad olid sobivas eas Eesti taasiseseisvumise ajal, mil tuli hakata uut ühiskonda üles ehitama. Selle põlvkonna kujunemisaastad langevad ühest küljest kokku stagnatsiooni ja venestamisega, mil kasvas kontroll meedia üle, mistõttu oluliseks sai kultuuriajakirjandus ning allegoo-

⁵ Erinevate perioodide iseloomustamisel on lähtutud Peeter Vihalemma ja Marju Lauristini esitatud periodiseeringust: Peeter Vihalemm, Marju Lauristin. Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004. — Peeter Vihalemm. (Toim) Meediasüsteem ja meediakajastus Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004, lk-d 1–22.

⁶ Marju Lauristin. Eestlaste kultuurisuhte muutused liikumisel siirdeühiskonnast võrguühiskonda. — Aili Aarelaid-Tart. (Koost) Nullinate kultuur I: teise laine tulemine, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2012, lk-d 13–43.

Tabel 1. Vanuserühmad erinevate televaatamise tunnuste sarnasuse põhjal

		I põlvkond	II põlvkond	III põlvkond	IV põlvkond	V põlvkond
Uudistesaadete keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	67–79	53–66	39–52	26–38	15–25
	Sünniaeg	1935–1947	1948–1961	1962–1975	1976–1988	1989–1999
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1964	1965–1978	1979–1992	1993–2005	2006–...
Arutlus- ja dokumentaalsaadete keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	67–79	55–66	43–54	26–42	15–25
	Sünniaeg	1935–1947	1948–1959	1960–1971	1972–1988	1989–1999
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1964	1965–1976	1977–1992	1993–2005	2006–...
Kultuurisaadete keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	73–79	59–72	43–58	29–42	15–28
	Sünniaeg	1935–1941	1942–1955	1956–1971	1972–1985	1986–1999
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1958	1959–1972	1973–1988	1989–2002	2003–...
Meelelahutussaadete keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	66–79	52–65	37–51	24–36	15–23
	Sünniaeg	1935–1948	1949–1962	1963–1977	1978–1990	1991–1999
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1965	1966–1979	1979–1994	1995–2007	2008–...
Loodus- ja teadussaadete keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	69–79	49–68	29–48	15–28	
	Sünniaeg	1935–1945	1946–1965	1966–1985	1986–1999	
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1962	1963–1982	1983–2002	2003–...	
ETV keskmise vaatamise järgi	Vanuserühm	67–79	53–66	39–52	25–38	15–24
	Sünniaeg	1935–1947	1948–1961	1962–1975	1976–1989	1990–1999
	Nooruspõlve aeg (17 a)	1952–1964	1965–1978	1979–1992	1993–2006	2007–...

Tabel 2. Televaatamise põlvkondade sünni- ja nooruspõlve aastad

Põlvkond	Sünniaasta	Nooruspõlve aeg (alates 17. eluaastast)	Vanus 2014. a
I põlvkond	1935–1947	1952–1964	67–79
II põlvkond	1948–1959	1965–1976	55–66
III põlvkond	1960–1975	1977–1992	39–54
IV põlvkond	1976–1988	1993–2005	26–38
V põlvkond	1989–1999	2006– ...	15–25

rilised ja kahemõttelised tekstid. Teisest küljest lan- geb see Nõukogude Liidu vaikselt lagunemise aega 1980ndate teisel poolel, mil tsensuur ajakirjandusele vähenes ning meedia mängis olulist rolli ühiskonna koondamisel, organiseerimisel ja muutuste algatamisel. Seega seostub meedia selle põlvkonna jaoks arutlemisega ühiskonnas olulistel teemadel ja kaasrääkimisega nii varjatult kui ka avalikult.

IV. Vaba meedia põlvkond (sündinud 1976–1988, kujunemisaastad 1993–2005). See on esimene vabas Eestis iseseisvat elu alustanud põlvkond, kel oli oma kujunemisaastatel esmakordselt võimalik tarbida vaba ajakirjandust. Sel ajastul tekkis palju uusi žanre ja kanaleid kõigis eri meediumides. Huvipakkuval kombel ei eristu selles generatsioonis ühegi meediumi teisest aktiivsem või mitmekülgsem kasutamine, vaid kõiki (trükiajakirjandus, televisioon, raadio, internet) jälgitakse ühesuguse

aktiivsusega (vt joonis 1). See võib tuleneda asjaolust, et taasiseseisvumise algusaajal olid kõik meediumid mingis mõttes uued ning huvipakkuvad, kuna alustasid uued kanalid ja formaadid, mis ei sõltunud enam ideoloogilisest kontrollist ja propagandast. Seetõttu mõjutasid erinevad novaatorliku sisuga meediumid noorte meediateadvust sel aja- hetkel võrdväärselt.

V. Digimeedia põlvkond (sündinud 1989–1999, kujunemisaastad 2006–...). Selle põlvkonna noorusaeg on ühtlasi *online*-meedia hiilgeaja algus. *Online* saavutas esimest korda tugeva ülekaalu enne majanduskriisi⁷ ning süvenes veelgi enam pärast seda. Lisaks võrguväljaannete väga

⁷ Igor Rõtov. Ajakirjanduse olevik ja tulevik subjektiivsel ajateljel 1988–2018. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2014. Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts, 2015, lk 123.

aktiivsele kasutamisele on see põlvkond üles kasvanud sotsiaalmeediaga kui loomuliku kommunikatsiooniplatvormiga, mille abil nii suhelda sõpradega kui ka hankida infot, mida saab samades portaalides jagada. Ajakasutuse piirid info tarbimise ning sotsiaalse suhtluse vahel on selle põlvkonna jaoks hägustunud.

Televaatajate tüübid Eestis 2014. aastal

Enne iga põlvkonna täpsema meediakasutuse iseloomustamist toon välja televaatajate tüübid Eestis 2014. aastal, mis on üheks generatsioonide meediakasutuse kirjeldajaks töös. Vaatajatüüpide loomisel on koostatud klasteranalüüs telesaadete vaatamissageduse põhjal, sellesse kuulus 19 tunnust. Klasteranalüüs võimaldab suurt hulka vastajaid grupeerida ühesuguste hoiakute ja eelistuste põhjal ning annab alternatiivse ja huvipakkuva viisi kirjeldada Eesti televaatajat. Parimaks osutus seitsmeklastriline lahend ning eestlastest televaatajate seas joonistuvad välja järgmised tüübid.

- **Sage kultuuri- ja arutlussaadete jälgija (1. klaster).** See vaatajarühm on väga sage telesaadete jälgija. Võrreldes teiste tüüpidega on näha, et neid iseloomustab keskmisest oluliselt sagedasem arutus- ja kultuurisaadete jälgimine (vt tabel 3). Sagedaste jälgijate osakaal on kultuurisaadete puhul absoluutne ning arutlussaadete sagedasi jälgijaid on 90%. Vaatajarühma kuuluvad peamiselt kahe vanema põlvkonna esindajad, suurem osa vastajaist on naised, kõrgharitud ning peamiselt tallinlased.
- **Sage uudiste- ja meelelahutussaadete jälgija (2. klaster).** Seda vaatajarühma iseloomustab keskmisest sagedasem uudiste ning meelelahutussaadete jälgimine. Vaatajarühma keskmisest harvemini jälgitakse mõningaid arutus- ja kultuurisaateid. Ka see klaster koosneb suuremas osas kahest vanemast põlvkonnast. Valdav osa vastajaist on naised, keskharidusega ja maapiirkondadest ning väikelinnadest.
- **Arutus- ja uudistesaadete jälgija (3. klaster)** Vaatajarühma iseloomustab enim erinevate arutus- ja uudistesaadete sage jälgimine, võrdlemisi palju on ka uudistesaadete sagedasi jälgijaid (59%). Klatri keskmisest jälgitakse harvemini meelelahutuslikke žanre ning huvitaval kombel ka mõningaid kultuurisaateid. Suurima osakaalu vaatajatüübist moodustab I põlvkond. Pigem on vastajad mehed, keskharidusega ja maapiirkondadest ning väikelinnadest.
- **Meelelahutussaadete jälgija (4. klaster)** Seda vaatajarühma iseloomustab keskmisest sagedasem meelelahutuslike saadete jälgimine. Väga madal on aga arutus- ja kultuurisaadete keskmine jälgimine. Vaatajarühmas on enim V ja IV põlvkonna liikmeid, kuid mitte oluliselt väiksem ei ole ka III ja II põlvkonna osakaal. Klatriks on valdavalt naised, keskharitud, maapiirkondadest ja väikelinnadest pärit inimesed.
- **Möödukas uudiste jälgija (5. klaster).** Selles vaatajarühmas on teleri keskmine vaatamissagedus möödukas. Ennekõike jälgitakse uudistesaadeteid, aga ka dokumentaal- ja loodusfilme. Suurima osa sellest vaatajatüübist moodustab III põlvkond. Naisi ja mehi on võrdselt, peamiselt on liikmed keskharitud ning pigem suurlinnadest.
- **Harv, kuid mitmekülgne vaataja (6. klaster).** Selles vaatajarühmas jälgitakse keskmisest sagedamini erinevaid meelelahutuslikke žanre, uudistesaadeteid ning loodus- ja teadusfilme. Klatri keskmine üldine vaatamissagedus on suhteliselt madal ning jälgitavad saated on võrdlemisi erinevatest žanridest. Seega võib öelda, et tegu on küllalt ebaregulaarse, kuid samas mitmekülgse vaatajaga. Enim kuulub sellesse vaatajarühma IV põlvkonna esindajaid. Klatri liikmed on peamiselt mehed, keskharitud ning võrdväärselt erinevatest Eesti paikadest.
- **Ebaregulaarne jälgija (7. klaster).** Selles vaatajarühmas on keskmine vaatamissagedus kõige madalam. Võrreldes teiste tüüpidega jälgitakse peaaegu kõiki saateid harvemini. Vaatajarühmas on kõige enam noorima ehk digimeedia põlvkonna esindajaid. Vaatajarühma kuuluvad pigem mehed, keskharitud ning ühtviisi nii suurlinnadest kui ka väiksematest piirkondadest.

Tabelis 3 on täpsemalt välja toodud kõigi klasterite üksiksaadete keskmised vaatamissagedused. Klatriks on järjestatud üldise vaatamissageduse järgi kahanevas järjekorras.

Tabel 3. Saadete keskmised vaatamissagedused ja indeksi keskmised klastrites

Klastr nr	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Saate keskmine vaatamis-sagedus
Klastr suurus (%)	12%	15%	10%	16%	18%	18%	11%	
Klastr keskmine üldine vaatamissagedus (viiepalliskaalal)	3,49	3,14	3,06	2,53	2,48	1,98	1,44	
„Aktuaalne kaamera“	4,66	4,67	4,74	3,33	4,20	3,01	2,20	3,83
„Seitsmesed uudised“	3,57	4,30	3,93	3,51	3,39	2,95	1,78	3,35
„Reporter“	3,48	4,44	3,78	4,10	3,26	3,24	1,80	3,44
„Vabariigi kodanikud“	3,92	2,86	4,04	1,41	2,57	1,26	1,19	2,46
„Foorum“	3,90	2,94	4,05	1,42	2,41	1,21	1,21	2,45
„Välisilm“	3,69	2,34	3,98	1,33	2,42	1,23	1,26	2,32
„Kapital“	3,26	1,85	3,21	1,21	1,95	1,17	1,16	1,97
„Kahekõne“	3,55	2,90	3,29	1,40	2,30	1,23	1,17	2,26
„OP! teater ja film“	3,54	2,01	1,69	1,27	1,79	1,17	1,21	1,81
„OP! kunst“	3,44	1,58	1,55	1,16	1,69	1,08	1,10	1,66
„OP! Kirjandusministeerium“	3,48	1,69	1,60	1,09	1,71	1,08	1,08	1,68
„MI“	2,95	1,33	1,35	1,10	1,48	1,04	1,06	1,47
Telemängud („Võta või jäta“, „Rooside sõda“, „Kuldvillak“ jms)	2,97	4,31	3,22	4,00	2,65	2,71	1,53	3,06
Meelelahutussaated („Eesti laul“, „Su nägu kõlab tuttavalt“ jt)	3,69	4,54	3,52	4,48	2,93	3,25	1,89	3,47
Pereseriaalid („Pilvede all“, „Õnne 13“, „Kodus ja võõrsil“ jt)	3,60	4,53	3,01	4,52	2,53	2,28	1,25	3,10
Romantilised draamad, armastusfilmid	2,78	3,42	2,00	3,36	1,78	1,77	1,26	2,34
Komöödiad	2,77	3,28	2,54	3,67	2,38	2,90	1,82	2,76
Dokumentaal- ja loodusfilmid	3,64	3,74	3,55	3,24	3,00	2,76	1,77	3,10
Teadussaated, populaarteaduslikud filmid	3,43	2,98	3,10	2,37	2,61	2,20	1,65	2,62
Indeksi keskmine väärtus klastris	3,91	3,57	3,46	2,78	2,90	2,18	1,58	Kõigi vastajate keskmine
Teleuudiste jälgimine	3,54	3,87	3,73	2,94	3,13	2,39	1,57	3,02
TV arutlus- ja doksaadete jälgimine	4,41	3,57	4,41	2,21	3,27	1,89	1,68	3,06
TV kultuurisaadete jälgimine	4,74	2,95	2,77	1,75	2,76	1,52	1,56	2,58
TV meelelahutussaadete jälgimine	3,10	4,00	2,74	4,13	2,39	2,61	1,44	2,92
TV loodus- ja teadussaadete vaatamine	3,75	3,46	3,63	2,84	2,96	2,51	1,65	2,97
Saadete sagedaste jälgijate osakaal klastris								
Teleuudiste sagedaste jälgijate osakaal	46%	64%	59%	24%	32%	7%	3%	
TV arutlus- ja doksaadete sagedaste jälgijate osakaal	90%	47%	93%	1%	29%	0%	0%	
TV kultuurisaadete sagedaste jälgijate osakaal	100%	35%	38%	5%	35%	4%	7%	
TV meelelahutussaadete sagedaste jälgijate osakaal	27%	66%	14%	72%	3%	6%	0%	
TV loodus- ja teadussaadete sagedaste jälgijate osakaal	65%	42%	56%	22%	22%	22%	3%	

Erinevate põlvkondade meediakasutus

Järgmisena on toodud ülevaade töös selgunud põlvkondade meediakasutuse iseloomustusest nii erinevate indeksite (nt uudistesaadete/meelelahutus-saadete jt vaatamine) kui ka eelmises peatükis välja toodud klasteranalüüsi põhjal.

Trükimeedia põlvkond (sündinud 1935–1947)

Selles põlvkonnas jälgitakse kõige rohkem erinevaid trükiväljaandeid. Need olid selle põlvkonna noorusajal domineeriv meedium, mistõttu mängib nende jälgimine endiselt suurt rolli. Selle põlvkonna meediateadvus on arenenud just ennekõike paberväljaannete baasil.

Kui aga vaadata täpsemalt televaatamist puudutavaid tunnuseid, võib peamistena välja tuua järgmised punktid.

- Selles põlvkonnas on enim arutus- ja dokumentaalsaadete ning uudistesaadete sagedasi jälgijaid, kõige vähem aga meelelahutussaadete jälgijaid (vt täpsemalt vaatajate osakaale põlvkondades joonisel 1). See näitab, et põlvkonnas soovitakse ennekõike kursis olla päevakajaliste temadega ning televaatamisel on ennekõike arutlev ja informatiivne funktsioon.
- Kanalite lõikes on I põlvkonnas kõige rohkem ETV sagedasi jälgijaid (95%), mis toetab järeldust, et telerit vaadatakse peamiselt arutleva ja informatiivse sisu saamise eesmärgil. Lisaks ETV-le on väga palju ka Kanal 2 ja TV3 jälgijaid, kuid väiksemate telekanalite jälgimine on marginaalne. Ühest küljest võib seletada suuremate telekanalite eelistust sellega, et need kanalid on olnud turul kõige kauem ning televaatamisharjumused on just nende kanalite jälgimisega välja kujunenud. Teisest küljest on väiksemad telekanalid pigem meelelahutusliku saatekavaga, mida vanim põlvkond jälgib vähem regulaarselt.
- Selles põlvkonnas on keskmine üldine vaatamis-sagedus võrdlemisi kõrge, mis annab aimu, et olakse harjunud sageli telerit vaatama.

Televisiooni põlvkond (1948–1959)

Selle põlvkonna kujunemisaastad langesid aega, mil televisioonist kujunes massimeedium. Küll aga on II põlvkonnas siiski enim ajalehtede aktiivseid ja mitmekülgseid jälgijaid. Võib järeldada, et trükimeedia mõju on selle põlvkonna kujunemisaastatel vägagi olulist rolli mänginud, hoolimata televisiooni kui novaatorliku meediumi tekkest ning massilisest kasutuselevõtust.

Kui vaadata täpsemalt televaatamist puudutavaid tunnuseid, võib peamistena välja tuua järgmised punktid.

- Selles põlvkonnas on peaaegu kõigi saateliikide sagedasi jälgijaid ühevõrra palju — uudiste, arutus- ja dokumentaalsaadete, kultuurisaadete ja loodussaadete sagedasi jälgijaid on kõiki ligikaudu 40%. Vaid meelelahutussaadete regulaarseid jälgijaid on televisiooni generatsioonis suhteliselt vähe. Võrreldes I põlvkonnaga on kõigi saateliikide sagedasi jälgijaid vähem. Üldistavalt võib öelda, et televaatamisel pakuvad võrdväärselt huvi pigem informatiivset ning arutuslikkuharivat funktsiooni kandvad saateliigid.
- Kanalite jälgimise alusel on televisiooni põlvkond kõige sagedasem Eesti suuremate telekanalite jälgija (ETV 97%, Kanal 2 88%, TV3 85%, olulisena tõuseb esile ka ETV2 74%). Võib täheldada, et väiksemate telekanalite jälgimine on oluliselt ebaregulaarsem. Ka siinkohal kehtib arvamus, et suuremad kanalid on olnud kõige kauem eetris ning televaatamisharjumused on just nende kanalite jälgimisega välja kujunenud.
- Klasteranalüüsi põhjal leidub enim televisiooni põlvkonna esindajaid sagedaste kultuuri- ja arutlussaadete (1. klaster) ning sagedaste uudiste- ja meelelahutussaadete (2. klaster) jälgijate seas. Mõlemaid klastreid iseloomustab väga sagedane televaatamine, selles põlvkonnas vaadatakse telerit regulaarselt ning sageli. Ühtlasi on saate-eelistuste spekter võrdlemisi mitmekülgne.

Ühiskonna-ajakirjanduse põlvkond (sündinud 1960–1975)

Ka selles põlvkonnas, sarnaselt kahe vanema põlvkonnaga, on enim trükiväljaannete jälgijaid. Võrreldes kahe vanema põlvkonnaga on näha, et kõiki

meediume jälgitakse selles põlvkonnas aktiivsemalt. Kui aga vaadata täpsemalt televaatamist puudutavaid tunnuseid, võib peamistena välja tuua järgmised punktid.

- Ühiskonna-ajakirjanduse põlvkonda iseloomustab enim uudistesaadete sage jälgimine, kuid pea võrdväärselt jälgitakse ka muud informatiivset-arutlevat programmi (nt arutus- ning loodus-saateid).
- Sagedasi jälgijaid kanalite kaupa analüüsidest on näha sarnast tendentsi I ja II põlvkonnaga — kõige rohkem on ETV sagedasi jälgijaid (90%), suured on ka Kanal 2 ja TV3 sagedaste vaatajate osakaalud (vastavalt 88% ja 84%) ning märkimisväärne on ka ETV2 sagedaste vaatajate osakaal (70%). Selles põlvkonnas on aga väiksemate telekanalite jälgimine kõrgem kui II põlvkonnas.
- Ühiskonna-ajakirjanduse põlvkonda iseloomustavad enim mõõduka uudiste jälgimise ning harva, kuid mitmekülge jälgimise klaster (5. ja 6. klaster). Mõlemale klastrile on omane suhteliselt madal keskmine üldine vaatamissagedus. Saadetest eelistatakse pigem uudiseid. Võib arvata, et suhteliselt mõõdukas saadete jälgimine on ennekõike tingitud elukaarest, telerile pühendatav aeg ja teadlik sihipärane jälgimine on töö ja pereelu kohustuste tõttu suhteliselt juhuslik.

Vaba meedia põlvkond (sündinud 1976–1988)

Selles põlvkonnas ei saa esile tuua ühe kindla meediumi aktiivset ja mitmekülget kasutamist. Kui vaadata täpsemalt televaatamise erinevaid tunnuseid, võib välja tuua järgmised peamised punktid.

- IV põlvkonnas on enim meelelahutussaadete jälgijaid (25%). Üldiselt aga on kõigi saateliikide jälgijate osakaal samal tasemel. Seega ei eristu lisaks meediumide eelistusele tugevalt ka ühegi žanri sagedasem jälgimine.
- Kanalite arvestuses on näha, et põlvkonnas ei ole enim jälgitav enam ETV (76%), vaid TV3 (sagedasi jälgijaid 79%). Vaba meedia põlvkonnas tõuseb ka väiksemate telekanalite jälgimine. Suurte telekanalite aktiivne jälgimine selles põlvkonnas nii oluliselt enam ei domineeri ning vanematest põlvkondadest sagedasem on väiksemate, pigem meelelahutusliku saatekavaga

kanalite jälgimine. Selle põlvkonna põhjal on hästi näha, et kuna nende kujunemisaastatel tulid eetrisse ka TV3 ja Kanal 2 ning ETV ei olnud enam ainus eestikeelne telekanal, siis on kõigi kolme kanali jälgimine võrdväärsel tasemel.

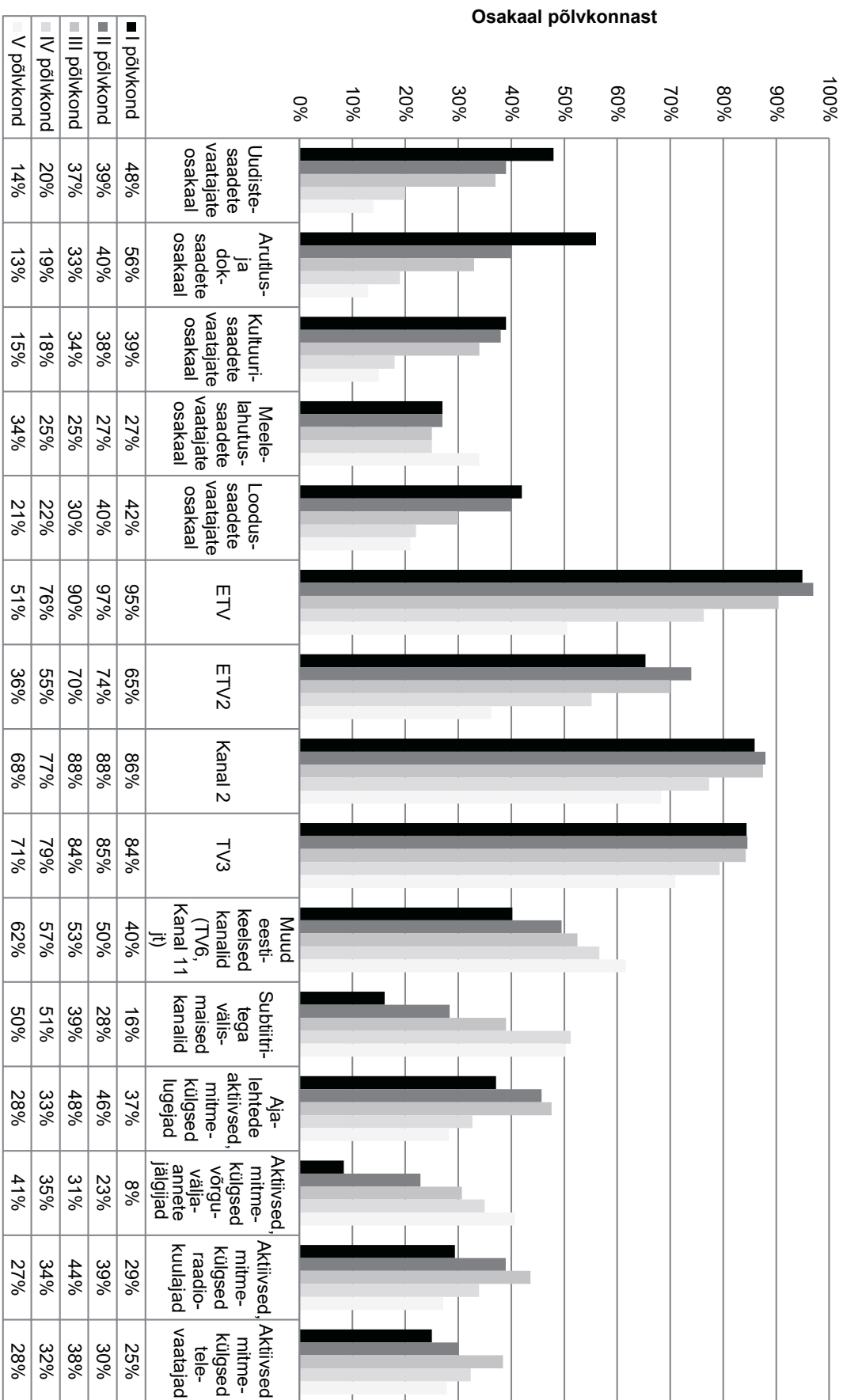
- Vaba meedia põlvkonda iseloomustab enim harv, kuid mitmekülgne telerivaatamine (6. klaster) ning meelelahutussaadete jälgimine (4. klaster). Tegu on põlvkonnaga, keda iseloomustab pigem harv ning juhuslik telerivaatamine, kuid paljude jaoks on olulisel kohal ka meelelahutuslike žanride jälgimine.

Digimeedia põlvkond (sündinud 1989–1999)

Selles põlvkonnas on väga selgelt märgata suurt hulka aktiivseid ja mitmekülgeid võrguväljaannete jälgijaid (41% põlvkonnast). Teiste meediumide aktiivne kasutamine jääb oluliselt madalamale tasemele. Televaatamise seisukohast iseloomustavad V põlvkonda järgmised punktid.

- Digimeedia põlvkonnas on ainsana näha tugevat orientatsiooni meelelahutussaadetele — nende sagedaste jälgijate osakaal on kõigi põlvkondade seas suurim (34%). Seevastu uudiste- ja arutus- ning dokumentaalsaadete sagedasi jälgijaid on vähe.
- Kanalite sagedasi vaatajaid analüüsidest on kõige enam TV3 jälgijaid. Kui vanemates põlvkondades oli ETV sagedaste jälgijate osakaal peaaegu absoluutne, siis noorimas põlvkonnas on see vaevu üle poole (51%). Noorimas põlvkonnas näha ka väiksemate telekanalite olulisuse tõusu — sagedaste vaatajate osakaalud on peaaegu samaväärsed kui suurematel Eesti telekanalitel. Ka väiksemate, pigem meelelahutuslikku sisu pakuvate telekanalite olulisuse tõus telekanalite jälgimisel annab tunnistust noorima põlvkonna tugevast meelelahutuslike saadete eelistamisest.
- Klasteranalüüsi põhjal iseloomustavad digimeedia põlvkonda enim ebaregulaarsete jälgijate ning meelelahutussaadete jälgijate klaster (7. ja 4. klaster). See näitab ilmekalt noorima põlvkonna harjumusi — ühest küljest ei jälgita telerit peaaegu üldse, kuid need, kes vaatavad, eelistavad peaaegu alati vaid meelelahutuslikke saateid.

Meediakasutus erinevates põlvkondades

Joonis 1. Meediakasutus erinevates põlvkondades eri indekseite ja tunnuste kaupa

Üldisi järeldusi

Analüüsist nähtub, et nooremate ja vanemate põlvkondade televaatamises on suhteliselt suured erinevused. Kui vanemate põlvkondade puhul (I, II ja III põlvkond, sünniaastad 1935–1975) saab välja tuua, et sagedamini eelistatakse vaadata erinevaid informatiivseid, arutlevaid ja pigem hariva sisuga saateid (nt loodus- ja teadussaadet ning kultuurisaadet), siis alates IV põlvkonnast (sündinud 1976–1988) toimub televaatamises märgatav muudatus. Nimelt muutub IV generatsioonis kõigi saateliikide vaatamise sagedus — kõigi saateliikide sagedasi vaatajaid on võrreldes vanemate põlvkondadega oluliselt vähem. Samuti muutub žanrielistus — veidi sagedamini vaadatavamaks osutuvad meelelahutuslikud saated. Need tendentsid süvenevad aga veelgi V põlvkonnas (sündinud 1989–1999) – meelelahutuslike saadete sagedasi jälgijaid on selles põlvkonnas teistega võrreldes kõige rohkem, teiste saateliikide sagedasi jälgijaid suhteliselt vähe. See näitab, et telerist eelistatakse vaadata peamiselt meelelahutuslikku sisu, muu informatiivne ja hariv programm niivõrd huvi ei paku.

Samasugust tendentsi näitas ka klasteranalüüs ning põlvkondade koosseis erinevates klastrites. Vanemates põlvkondades domineerisid ennekõike klastrid, mida iseloomustab informatiivsete, arutlevate ning harivate saadete sagedasem jälgimine, mingil määral ka meelelahutuslike saadete sagedane jälgimine. Kuna vanemad põlvkonnad veedavad kõige enam aega teleri ees, on mõistetav ka nende mitmekülgsem žanride jälgimine. Nooremaid põlvkondi aga iseloomustasid enam klastrid, milles domineeris orienteeritus meelelahutuslikele saadetele, või klastrid, milles vaatamissagedus oli suhteliselt madal ning saadete jälgimine väga ebaregulaarne.

Analüüsides televaatamise tendentse põlvkondade teooriast lähtuvalt, saab öelda, et kohati kattuvad need üsna hästi selle teooriaga, kohati aga mitte. On näha, et vanemad põlvkonnad on selgelt sagedasemad ja mitmekülgsema saate-eelistusega televaatajad. Kuna nende noorusajal televisioon kui uenduslik meedium alles tekkis, on nemad ka need, kes selle omaks võtsid. Võiks arvata, et selle alusel pidanuks nad kujundama kogu oma meediateadvust. Kuid kui jätta põlvkondadevaheline võrdlus kõrvale ning vaadata, millised on meediumieelistused põlv-

konna sees, on näha, et kaks vanemat põlvkonda on siiski aktiivsemad trükiväljaannete lugejad kui televaatajad. Põhjust, miks on vanemates põlvkondades siiski enam trükimeedia jälgijaid, võib otsida asjaolust, et televisiooni algusaegadel oli eetris vaid üks eestikeelne kanal, mistõttu sisuvaliku võimalusi oli vähe. Samal ajal ilmus mitmeid sisukaid trükiväljaandeid, kultuuriväljaanded pakkusid tsensuurist hoolimata ühiskonnakriitilisemat käsitlust. Televisioon oli aga enam kontrollitud, ei võimaldanud varjatult ühiskonnakriitilisi vorme.

Huvipakkuvaks osutus vaba meedia põlvkond, kelle puhul ei eristunud ei sagedamini jälgitavat meediumi ega ka eelistatumat teležanri. Selle põlvkonna kujunemisaastatel iseloomustas televisiooni uute kanalite ja saateformaate teke. Seega on nende meediateadvus tekkinud juba küllaltki mitmekülgse televisiooni ajastul, mistõttu nende arusaam televisioonist ei koosne vaid avalik-õiguslikust kanalist, vaid peab loomulikuks žanride ja kanalite mitmekülgust. Selle heaks iseloomustajaks võib tuua näiteks asjaolu, et see põlvkond ei eelista selgelt kolme suuremat telekanalit, vaid jälgib vanematest põlvkondadest aktiivsemalt ka väiksemaid kanaleid. Küll aga on näha, et televisiooni kõrval on selle põlvkonna seas suhteliselt palju ka ajalehtede ja raadio jälgijaid. Ehk võib seda põhjendada asjaoluga, et taasiseseisvumisajal uuenesid kõik need meediumid ning žanriline mitmekülgsus kasvas. Kõik meediumid võisid ühtviisi huvi pakkuda oma uuenenud vormi ja sisu poolest, mistõttu Eesti ühiskonnas sel ajaperioodil sirgunud noorte jaoks väga selget eelistust välja ei ole kujunenud.

Digimeedia põlvkonna puhul on aga selgelt näha suuremat võrguväljaannete aktiivsete ja mitmekülgsete kasutajate osakaalu. Nende kujunemisaastail muutusid nii võrguväljaanded kui ka sotsiaalmeedia domineerivaks ja massiliseks, mistõttu on selle põlvkonna meediateadvus just digimeediast lähtuvalt arenenud ning jätnud teised meediumid tagaplaanile. Televaatamise koha pealt iseloomustab selle põlvkonna kujunemisaastaid fragmenteerunud ja meelelahutuslike saadete/kanalitega televisioon. Kuna hetkel on nooremas põlvkonnas erinevate telekanalite sagedasem jälgimine juba suhteliselt ühtlaselt jaotunud erinevate telekanalite vahel, võib ennustada, et tulevikus võivad nn suured telekanalid oma suurema osatähtsuse sootuks kao-

tada ning asenduda nišistunud saatepakkumusega kanalitega. Kindlasti on noorema põlvkonna saate liikide ja kanalite eelistuste taga ka tugev elukaarest tingitud mõju.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et sagedaste televaatajate hulk on seda väiksem, mida noorem on põlvkond. Kui senini on televisioon olnud domineeriv massimeedium kõige kauemat aega, siis vormilist mitmekülgset võimaldava võrgumeedia tulekuga on televisioonile ennustatud kriisi. Vaadates töös

esitatud andmeid erinevate põlvkondade vaatamis- harjumuste kohta, võib eeldada, et vanemate põlvkondade sagedase televaatamise harjumus ei kao. Küll aga kaovad ühel hetkel need vanemad põlvkonnad ning asenduvad praeguste noortega. Nooremate põlvkondade vaatamiseelistuste põhjal võib vaid spekuloida, et tulevikus hakkavad aina suuremat osa mängima televisiooni meelelahutussaadet ning tõenäoliselt leiab aset ka tugevam nišistumine, mis on juba mingil määral alanud.

**EUROOPA LIIDU UUED
MEDIA DIREKTIIVID**

Euroopa Liidu andmekaitse- ja meediapoliitika: ülevaade EAA Si koosolekust 27. novembril 2015

Marju Lauristin: Olen juba üle aasta tegelnud Brüsselis andmekaitse direktiiviga.¹ Alustan laiemast tasandist. See tundub kauge, aga tuleneb iga päev olulistest asjadest, Euroopa Liidu muutumisest Euroopa digitaalliiduks. *Digital union* on järjest sagedamini kasutatav märksõna. Selles kontekstis on see mõisteta laialt, e-valitsusest kuni e-meditsiinini ja e-meediani.

Euroopa Liit kolib digitaalsfääri. Protsess ise toob esile palju katkestusi ja praegusele olukorrale mittevastavusi. Digitaliseerimisega seoses on vaja paljut ühtlustada ja ümber kodeerida, aga selle käigus selgub, et kuskil on tühimikud, mida me ei märka. Igapäevase tegevuse paindlikkuse tõttu me hüppame sellest lihtsalt üle, aga kui viime asja masinakeskkonda, tulevad augud vägagi nähtavale. Teisalt on väga suur probleem harmoniseerimine. Euroopa Liidu digitaalala asepresident on teatavasti Andrus Ansip.² Paljud mäletavad arvatavasti Ansipi ütlust, et maksudega ei mängita. Nüüd aga esines Ansip autoriõiguse teemadel. Arutelu algas peale seadusetäiendustest, aga jõudis selleni, et kui on digiturg, on vastuvõetamatu, et me puutume igas riigis kokku erineva maksusüsteemiga. See peab olema ühtne, ütles Andrus Ansip. Talle ei tulnud meelde, et maksud on üks element iga maa suveräänse majandus- ja poliitikasüsteemi tervikus.

Minu osa seoses üha laieneva digitaliseerimisega on seotud andmekaitsega. Mida rohkem inimesed kasutavad digiteenuseid, seda rohkem poevad nad enda kohta infot, mis salvestatakse, ja tekib olukord, kus see muutub kaubaks. Loen lehest, et mingi edukas firma teeb andmekäivet Facebookis ja et see on väga tulutoov tegevus. Minu Euroopa Liidu andmekaitse direktiivi raportööri antenn tõuseb — oot-oot, kuidas ikka need asjad Facebooki andmete kasutamisele on. Me teame igauks, et oma isiklike andmeid peab varjama. Aga praegu, kui sellest on saanud suur äri, on teema muutunud teravaks.

Digivaldkonna seadustest on meedia jaoks väga tähtsad ja aktuaalsed autoriõiguse muutus ja andmekaitse, samuti kavandatavad määrused, mis on seotud eri meediaplatformidega. Näiteks võrguneutraalsus (*netneutrality*) — võrguplatformi omanik ei tohi infot kallutada ega enda huvides ära kasutada. Või siis *portability* — kasutaja kohta käivate andmete ülekandmise vabadus, kui teenusepakkuja muutub. Kõige keerulisem on siin asi Facebooki süga — kas uuel teenusepakkujal on õigus kogu sisu sealt üle viia?

Ansip räägib litsentsidest ja geoblokeeritustest ning toob sageli kaks näidet. Kui tahan Brüsselis osta e-kaubandusest helesinist lipsu, siis kui see on Eestist pärit, ei saa seda igalt poolt osta. Vajalik on üldine lahtisidumine kliendi asukohamaast. Teine näide: kui olen harjunud mõnda telesarja jälgima Eestis ja tahan teha seda ka nüüd Brüsselis, siis selgub, et Eestis pakutavat sisu ei saa siin vaadata. Selle taga on finantsiliselt ja õiguslikult keeruline süsteem.

¹ Marju Lauristin kinnitati Euroopa Parlamendi andmekaitse direktiivi raportööriks 22. juulil 2014. — *Toim.*

² Andrus Ansip asus Euroopa Komisjoni digitaalse ühtse turu eest vastutava asepresidendi ametisse 2. novembril 2014. — *Toim.*

Üldise väärtusena on oluline lahtisidumine reaalsest ruumist, milles inimene viib; püüd, et Euroopa kodanikel oleks igal pool võrdsed võimalused. Teiseks on aktuaalsed erinevate pakkujate, firmade konkurentsisuhted. Kus on tegemist konkurentsiga ja kus algab avalik huvi? Kõige selle ümber on väga aktiivne lobi, iga päev tuleb kümneid e-kirju.

Kuum teema on raamatukogude õigused ja e-raamatute laenutamine, muusikasõpradel Spotify ja teiste vahendajate tegevused.

Kõige teravam on probleem, et kultuuriloojad peaksid saama õiglast tasu ja teisalt peaks tarbijatel olema ligipääsu võimalus. Mõlemad on olulised väärtused. Meie turg on väikene.

Me maksame suuri summasid neile, kes ei ole osa Eesti kultuurist. Meil on vaid üksikud autorid, kes saavad oma loomingust arvestatavat tulu. Kõige suuremad menüüid on tõlgitavad krimid ja nende autorid elavad ka ilma meieta väga hästi. Muusikategevus internetis, tasuta allalaadimise levik on mitmel pool viinud selleni, et paljud head tippmuusikud on langenud vaesusesse. Tohutud rahad, mis liiguvad selles valdkonnas, ei jõua loojateni. Kuidas leida tasakaalupunkt?

Eestis on alles tärkamas arusaamine, et kultuurilooja on samuti avalikes huvides tegutseja, nagu politseinik ja õpetaja, ja seepärast on õigustatud, et ta saab maksumaksjatelt garantii ja ei pea oma professionaalset tööd tegema muude tööde kõrvalt.

Olen seotud Euroopa Liidu andmekaitse määruse ja direktiivi ettevalmistamisega. Uutel suurteil andmebaasidel peaks olema võimalus suhteliselt piiramatus koguses infot koguda ja levitada. Seejuures on aga põhinõue see, et me ei saa isikuandmete kaitset nõrgendada. Üks põhjus, miks uut määrust kiiresti soovitakse vastu võtta, on praegune andmekaitsealane erisus ja kirjusus. Võib ette kujutada olukordi, et andmekasutuses tekib omamoodi Metsik Lääs, kus andmekullakaevajad võivad tekitada andmeturul totaalse kaevamise või totaalse jälgimise. Kuna infotehnoloogilise arenguga on seotud väga suured rahad, jälgivad tehnoloogiahiid äärmise huviga sellealaste seaduste väljatöötamist. Ma poleks eluski ette kujutanud, et mu uksele koputavad Google, Microsoft, Apple jt, et arutada põhimõtteid ja nende rakendamise üksikasju.

Mis puudutab ajakirjandustööd, siis filosoofia selle taga on, et inimene peaks olema ise oma and-

mete omanik, tal peab olema õigus kontrollida ligipääsu oma andmetele ja vajadusel neid parandada.

Mitu probleemi on siin seotud avaliku huviga. Ajakirjandusel peaks olema võimalik avalikes huvides andmeid kasutada. Mis täpselt on avalik huvi, tuleb igas riigis eraldi täpsustada. Kultuurid on erinevad, inimesed on erinevad enda avalikkuses eksponeerimise suhtes, igal maal on oma nüansid. Meil puudub ajakirjandusseadus, kuigi on ringhäälinguseadus. Mulle tundub, et on vaja täpsustada, mida me avaliku huvi puhul silmas peame — kus see algab ja kus lõpeb.

Minu arvamus on, et klikkide saamine ei ole avalik huvi. Nii nagu kogu meedia ei ole ajakirjandus. Avalik huvi peab olema kindlas kultuuris arusaadav mõiste. Meil peaks olema omavahel kokku lepitud, kus algab ja lõpeb avalik huvi, kus see muutub millekski muuks, inimeste andmete kuritarvitamiseks ja äriks. See võib olla seadusega määratud või siis tugineda tegijate poolt tunnustatud professionaalsetele koodeksitele. Trükisõna ja ringhäälingu puhul on asi suhteliselt selge. Aga kui tuleme Facebooki juurde, siis siin on hämaralasad. Ja mitu nendest on seotud blogidega. Professionaalne ajakirjandus omandab järjest uusi vorme ja rolle, see temaatika vajab läbiarutamist.

On valdkondi ja asju, mida peetakse oluliseks kaitsta kogu ühiskonna tasemel, mille puhul ei ole andmete subjekt peamine. Need on teadus, tervishoid, kunst.

Nils Niitra (Postimees): Ühel hetkel võib juhtuda see, et meil on sõnavabadus, aga meil ei ole enam seda informatsioonilist baasi, kust neid sõnu võtta. Mulle kui praktiseerivale inimesele tundub, et sõnavabadusest jääb väheks, kui ei ole infot, mille põhjal sõna võtta.

Avaliku huvi mõiste on meil järk-järgult liikunud igasugu ametnike kätte, nendel on nüüd tõemonopol, nemad teavad, mis on avalik huvi. Nende tõlgendamisfront on muutunud järjest laiemaks, samas kui ajakirjaniku oma on muutunud järjest ahtamaks. Nii oleme jõudnud faasi, kus on tekkinud küsimus, kas kaitstakse isikuvabadust või kaitstakse ühiskondlikku vabadust. Aeg-ajalt tuleb seda jälle prokuröridele selgitada, et ajakirjandus ei ole siin ühiskonnas olnud need paarkümmend aastat nende kiusamiseks, vaid ajakirjandusel on roll, tänu millele on Eesti kujunenud demokraatlikuks ühiskonnaks.

Võibolla muidu ei oleks meil sõltumatuid kohtunikke, nagu meil praegu on. Aga praegu oleme jõudnud sinna punkti, kus avaliku huvi mõiste on ametkondade monopoliseeritud, ja me ei saa enam edasi.

Võib tuua näiteid, kus vallavanemate korrupsioonijuhtumite puhul või tuntud ettevõtjate kriminaalmenetluste korral ei anta ajakirjandusele isikuandmete kaitse sildi all isegi teada, kellega ja millega on tegu, ehkki tegemist on avaliku elu tegelestega. Siis tekib olukord, kui ajakirjandusele jääb üle infoga spekuloida või tagaukse kaudu saadud ebakindla infoga toimetada. Mis puutub internetti, siis vanemate artiklite kustutamine on saanud meie juristide igapäevategevuseks. On kirjade laviin, mille põhjal varasemaid artikleid kustutakse, ja nagu ma olen aru saanud, siis väga valdaval osal on aluseks andmekaitseinspeksiooni antud tõlgendused.

Leian, et kui Lauristin rääkis tegevusest Euroopa suunal, siis meie riik ei suuda oma ajakirjanikke tööks vajalike andmetega varustada ja see segab töötamist. Küll aga on ette võetud meediakontsernide tegevus, seda piiratakse märgatavalt.

Arutelu andmetele ligipääsu teemadel

Marju Lauristin: Me peame pakkuma ajakirjanikele professionaalset seisukohta. See, et üks ametnik seda määrab, pole õige.

Nils Niitra: Ajakirjanduses ja teaduses võiks ametnike poolt olla vähem reguleerimist ja salastamist, töö takistamist. Avalike andmete kasutamine on muudetud ajakirjanikele erakordselt ebamugavaks ja keeruliseks. Näiteks riigiasutustest väljaminevate kirjade dokumenteerimise, erinevate registreerimise alal on segadus nii suur, et selles olukorras on võimalik, et ministrid võivad ära kustutada, et on poliitiliselt tundliku sisuga kirja teele saatnud. Jah, on vaja selgust! Aga minul ajakirjanikuna on tunne, et olukorda võidakse kasutada selleks, et muuta ajakirjanduse vabaduse sildi all olukord veel keerulisemaks, luua uusi administratiivseid meetodeid, et ajakirjanike ligipääsu infole piirata.

Janek Luts: Ilmselt on küsimus selles, kas inimestel on pädevust nende andmetega midagi peale hakata. Kas ajakirjanike puhul on kindel, et tõlgendust ei võida kontekstist välja võtta? Kui professionaalne on see küsija, kes tahab teemaga tegeleda.

Marju Lauristin: Ajakirjanduslik tegevus on demokraatia huvides, aitab kaitsta avalikku võimu ning arendab ühiskonda. Küsimus ei ole konkreetsetes ajakirjanikus, vaid ajakirjanduses ja teaduses, neile peavad olema analüüsiks vajalikud andmed tagatud.

Nils Niitra: Ajakirjandusele võiks jääda ka ühiskondliku metsasanitari roll, aga sedagi rolli taheks meilt igal võimalusel käest ära kiskuda. Varsti hakkab olema ligipääs pedofiilide nimekirjale takistatud. Süütuse presumptsioon on muutunud määravaks argumentiks. Tulemus on see, et me ei saa kohtuotsusest mitte midagi teada, enne kui see on välja kuulutatud.

Hans H. Luik: Millal on lubatud kommenteerida tsiviilprotsessi? Käisin teie ülikooli eetikakeskuse arutelul, kus selgus, et ajakirjanik ei saa kommenteerida ei enne protsessi ega pärast protsessi. Ei saa kommenteerida sel ajal, kui kohtulik uurimine käib — siis seda *veel* ei sobi kommenteerida, pärast aga teeb kohtunik otsuse ära ja siis *enam* ei sobi seda kommenteerida. Ainult kohtunik siis saabki kommenteerida?

Nils Niitra: Jätaks ajakirjandusele võimaluse teemasid kajastada ikkagi siis, kui nende vastu ON avalik huvi.

Marju Lauristin: Kas ajakirjandus üldisemalt on institutsioon, millel on omad kvaliteedireeglid?

Urmas Loit: Meil ajakirjanduse seadust ei ole ja avalikku huvi ei saa universaalselt defineerida. Defineerimine on keeruline ja kui me seda teeme, siis see definitsioon võib kiiresti ajale jalgu jääda.

Audiovisuaalmeedia reguleerimisest Euroopas

Andres Jõesaar: Televisioon on allutatud üleeuroopalisele regulatsioonile, raadio Euroopa Liidu tasandil reguleeritud ei ole. Kehtiv regulatsioon põhineb audiovisuaalmeedia teenuste direktiivil,³ mis oma regulatsiooni astmelt on varasema direktiiviga⁴ võrreldes liberaalsem. Direktiiv defineerib audiovisuaalmeedia teenused ja nende pakkujad, liberaliseerib võrreldes varasemaga reklaami edas-

³ Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=URISERV%3Aam0005>. — A. J.

⁴ Television without Frontiers Directive <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l24101>. — A. J.

tamise tingimusi, käsitleb Euroopa omatoodangu, sõltumatute tootjate ning programmi päritolumaa probleemistikku ning toonitab sõltumatu meediaregulaatori olemasolu vajadust. Regulatsiooni liberaalseerimise üheks põhjuseks on tehnoloogia areng. Telesaadete jälgimine on tugevasti muutunud, saated ja saatelõigud levivad laialdaselt internetis ja teistel tehnoloogilistel platvormidel. Saadete otsevaatamisele on lisandunud järeelvaatamine.

Muutunud on ka muu meedia. Ajalehed on liikunud veebi, veebiportaali laiendavad oma sisupakkumisi videomaterjalidega. Delfi TV ja Postimees TV on põhimõtteliselt sarnased televisiooniga. Kas see on probleem? Telekanalite poolelt vaadates on see ebavõrdne konkurents. Veebis audiovisuaalmeedia sisu levitamisel ja reklaamimüügil puuduvad televisioonis kehtivad piirangud. Piirangute puudumine annab majandustegevuses tugeva eelise.

Kuidas soodustada kohaliku teletoodangu arendamist? Mis on siin mehhanismid? Maksumaksja raha ja reklaamiraha? Reklaamiraha on minemas internetti ning suurte sotsiaalvõrgustike ja otsimootorite populaarsuse tõttu liigub reklaamiraha Eestist välja. Selle tulemusel väheneb kodumaise meediasektori tulubaas. Samas on Euroopa Liidus kehtivat teenuste ja kapitali vaba liikumise põhimõtet silmas pidades seda protsessi väga keeruline pidurdada.

Praegusesse meediapoliitika diskussiooni on lisandunud Venemaa propagandast põhjustatud poliitiline dimensioon. Praegune direktiiv ei võimalda efektiivselt ja kiiresti sulgeda Euroopa Liidu õigusnorme rikkuvaid Venemaa propagandat edastavaid telekanaleid. Euroopa Komisjonil kulus Leedu ringhäälinguregulaatori poolt telekanali RTR Planeta ebaseadusliku tegevuse kohta tehtud esildise analüüsiks seitse kuud.⁵ Kui Leedu sai pärast pikka ootust õiguse peatada RTR Planeta retransleerimine Leedu territooriumil kolmeks kuuks, siis Suurbritannia litsentsi alusel saateid edastava Venemaa telekanali RT (varem Russia Today) programmis tuvastas Ühendkuningriigi regulator Ofcom 2014. aasta kümne kuu jooksul 14 rikkumist, kuid otsustas ikkagi telekanalit isegi mitte trahvida.⁶ Ilmselt ei ole praegu võimalik Euroopa Liidu meediatee-

nuste direktiivi alusel selliseid eriolukordi operatiivselt ning tulemuslikult lahendada.

Arutelu

Marju Lauristin: Audiovisuaalmeedia aruteludes ei ole kultuuri pool kahjuks teemaks. Tundub, et see arusaamine pole üldse fikseeritud, et televisioon ei ole ainult äri, et see on ka kultuuriline nähtus.

Üks põhjus on siin see, et öeldakse: kultuur on liikmesriikide pädevus. Samas on kogu vahendite ja platvormide teema üleeuroopaline pädevus. Kuidas saab sisu olla lahus vahenditest ja platvormidest? Arvan, et siin tuleb uus muutus ja murrang on tulemas. See tuleb ootamatust kohast, seoses terrorismiga. Nüüd on hakanud kõik rääkima, et terrorismi soodustavat sisu levitavad mingid vennad üle Euroopa.

Hans H. Luik: Direktiiv on niivõrd lai. Kui teha rahvusriikides institutsionaliseeritud sisu ja meelelahutuse eristamise organ? Kui korralik muusika oleks ilma käibemaksuta, õllesummer ehk mitte? Kas on võimalik laikide eest rahatiksutamise mudel sisse viia?

Andres Jõesaar: Netflix levib maailmas laialt. Üheks kohalikku kultuuri toetavaks võimaluseks on kehtestada regulatsioon, mis kohustab Netflix-i-taolisi välisriikide teenusepakkujaid osa oma tuludest suunama kultuurkapitalilaadsesse organisse, mis toetab kohalikku audiovisuaalsektorit.

Marju Lauristin: Praegu on maksukomisjonis ühes teises seoses kõne all seisukoht, et maksuloo-gika peaks olema selline, et makstakse selles kohas, kus tulu on toodetud, levitajad peavad ka maksu maksma. Kuidas see saab praktiliselt ellu viidud?

Andres Jõesaar: Google ja Prantsuse riik jõudsid kokkuleppele, et Google maksab Prantsuse riigile.

Hans H. Luik: Liigume digitaalse ühisturu poole, siht on turg, kus on 500 miljonit tarbijat. Mis see tähendab, mis kultuur ja haridus on liikmesriikide pädevus? Need on ainsad pädevused, mis jäävad liikmesriikidele. Intelligentsus on pädevus vahet teha, mis on meedia klikitööstus ja mis on sisu. Raha kõigile ei jätku — alati on küsimus, miks teete meelelahutusportaali, kui ei ole raha.

Marju Lauristin: Jõuame tõsiste asjade juurde teistpidi. Kuigi püüame mingeid põhimõtteid teha universaalseks läbi masinliku koodi, tulevad ikkagi

⁵ COMMISSION DECISION of 10.7.2015. — A. J. http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?action=display&doc_id=10299. — A. J.

⁶ Henry Mance. Ofcom rebukes RT channel over biased broadcasts. Financial Times, 21.09.2015. Vt <http://www.ft.com/cms/s/0/54b38a54-6054-11e5-9846-de406ccb37f2.html#axzz43pVfwDIQ>. — A. J.

välja maade eripärad. Peame rahvusriiki nägema selle pilguga. Meie põhiseaduses on ülesanne tagada eesti kultuuri ja keele järjepidevus.

See, mis televisioonis tehakse eestlasele, prantslasele, itaallasele, on just neile ka kvalitatiivselt tähtis. Areng nõuab suuna võtmist kvaliteedile. Uudiste edastamise puhul tõuseb küsimus: mis on uudis? Peab olema hea ajakirjandusprogramm, aga mis on hea? Ekspertkogud hakkavad omandama suuremat tähendust. Nende otsustusi tõstetakse eraldi esile valdkonnasiseste koodide ja koodeksitega, mida võrdsustatakse seadustega.

Maarja Lõhmus: Eestis on eneseregulatsiooni kood minimaalselt, Euroopa Liidu regulatsioonide tabelist paistab, et teistes riikides toimib valdkon-

dade eneseregulatsioon paremini. Seal on rohkem eneseregulatsiooni ja vähem seadusi, meil vastupidi.

Marju Lauristin: Vanades kultuurides on eneseregulatsioon. Mõnes kultuuris fikseeritakse ja kontrollitakse iga teleprogrammi ja saate puhul, kuivõrd selles on olemas avaõigusliku funktsiooni täitmine.

Hans H. Luik: Sisuka sisu, sisuka konteksti eristamine on oluline, et otsustada, mida me jõuame toetada. Toetada uurivate ajakirjanike tööd, toetada andmebaasi ühtlustamist, sealhulgas kinnisvara ja kohtute andmebaaside ühendamist. Toetada ajakirjanduskapitali sisseseadmist kultuurkapitalis. Selleks on aeg küps.

Euroopa audiovisuaalmeedia regulatsiooni valikutest

Andres Jõesaar

Meediauurijad¹ väidavad, et globaliseerumise-
ga kaasneva turuliberalismi ning vabakaubanduse
arendamise tulemusel eemalduvad kommunikati-
ooni- ja meediasektori poliitikate kehtestajad
avalikust huvist ja liiguvad majanduslike eesmärki-
de eelistamise poole, tuues ohvriks meediasektori
struktuurilised ning sisulised erisused. Kommuni-
katsioonipoliitika on kaldumas avaliku huvi tee-
nimiselt majanduslike huvide toetamisele. Eesti
meediapoliitika kujunemist on analoogsed prot-
sessid otseselt mõjutanud. Nullindate alguses Ees-
ti ringhäälinguregulatsiooni reformi tulemusel
loodud dualne mudel, mis pidi tagama soodsad
tingimused avalikliku ja eraringhäälingu koos-
eksisteerimisele, ei rakendunud täies ulatuses. Ava-
õigusliku ringhäälingu (AÕR) tegevuskuludeks
eraldatud summade osakaal protsentides riigiel-
arve kuludest jätkas aasta-aastalt kahanemist.² Selle
protsessi tulemusel ei ole Eesti AÕR tänaseni saavu-
tanud Põhjamaade ja teiste Euroopa Ringhäälingu-
te Liidu (EBU) tugevate liikmesorganisatsioonidega
võrreldavat taset. Tasemete teatud lähenemine on
küll toimunud, kuid seda eelkõige seetõttu, et Eu-
roopa Liidus aset leidnud protsesside tulemusel
kaotavad teised EBU liikmed positsioone ja nende
rahastamise väheneb.

Avaõigusliku ringhäälingu kaitseks on Euroo-

pas viimase veerandsaja aasta jooksul vastu võetud
arvukalt olulisi resolutsioone, deklaratsioone, tea-
tisi ja muid riikidele suuremal või vähemal määral
kohustuslikke ja/või soovituslikke dokumente. En-
diselt on jõus Amsterdami protokollis³ sätestatud
põhimõtted, mille järgi on avaliklik ringhääling
otseselt seotud iga riigi demokraatlike, pluralistlike,
sotsiaalsete ja kultuuriliste väärtuste hoidmise ning
edendamiselega. Nende eesmärkide saavutamiseks
vajaliku regulatsiooni (sh ka AÕRi konkreetsete
eesmärkide ja ülesannete määramine) ja avalikliku
ringhäälingu rahastamismudeli kehtestamine
on jäetud iga Euroopa Liidu liikmesriigi ainupä-
devusse. Nii on tekkinud vastuoluline olukord, kus
Euroopa üldisel tasemel rõhutatakse AÕRi täide-
tavate sisuliste ülesannete tähtsust, kuid samas ei
garanteerita osas liikmesriikides AÕRile piisavat
finantseerimist nende eesmärkide täitmiseks. Ala-
finantseerimise tõttu pole nõrgenenud mitte ainult
AÕRi roll pluralismi ja demokraatlike väärtuste toe-
tajana, vaid ka tema osa audiovisuaalmeedia sektori
sisuloomesse panustajana. Ebapiisavast rahastami-
sest tingitud alapanustamine on probleemiks kahel
tasandil. Esmalt liikmesriigi kultuuriline tasand: eri-
ti just majanduslikult nõrgemates ning kultuuriliselt
haavatavamates väikeriikides on globaliseerumise
tagajärjel rahvusliku audiovisuaalkultuuri arenda-
mine muutunud järjest problemaatilisemaks. Kuid
rahvuskultuuride kestmine ei ole mitte ainult ma-
janduslikult nõrgemate riikide väljakutse. Kõik
kultuuriruumid vajavad oma unikaalsuse säilitami-

Artikkel on ajendatud EAASis 22. mail ja 27. novembril peetud ette-
kannetest.

¹ Petros Iosifidis. *Global Media and Communication Policy*. Basing-
stoke & New York: Palgrave MacMillan, 2013; Jan Van Cuilenburg, Denis
McQuail. *Media policy paradigm shifts: towards a new communica-
tions policy paradigm*. — *European Journal of Communication*, 2003,
Vol. 18, nr 2, lk-d 181–207.

² See protsess lõppes 2014. aastal, 2015 ja 2016 ERRi eelarved kasvasid.

³ 1999. aastal jõustunud Euroopa Liidu asutamislepingule (Amsterdami
lepingule) lisatud protokoll liikmesriikide avalikliku ringhäälingu
kohta. — *Toim.*

seks tuge ja kaitset. Küsimus on, kas ja kui palju on poliitilist tahet ning ressursse seda kaitset korraldada. Kui kultuuri vaatevinklist on paljude unikaalsete kultuuriruumide olemasolu ning neis tegutsevate meediaettevõtete rohkus suur rikkus, siis puhtmajanduslikust perspektiivist on selline killustatus problemaatiline.

Siit jõuamegi probleemide teisele tasandile. Euroopa Liidu kui terviku perspektiivist vaadates on suur hulk suhteliselt väikesi kultuurilistele eripäradele tuginevaid audiovisuaaltööstusi USA audiovisuaaltööstusega võrreldes madalama konkurentsivõimega. Üks võimalus tõsta Euroopa ettevõtete konkurentsivõimet on soodsate tingimuste loomine nende toodangu võimalikult ulatuslikuks ja takistusteta levikuks Euroopa Liidus ning kogu maailmas. Paradoksaalselt sisaldab selline olukord ohtu nendelesamadele Euroopa (väike)ettevõtetele, sest avatud turgudel levitavad oma tooteid/teenuseid ka Ameerika suured meedia- ja internetifirmad, kes haaravad endale liikmesriikide auditooriume, reklaami- ja levitulusid.

Ameerikale suurema konkurentsi pakkumiseks tuleks tõsta Euroopa audiovisuaalsektori võimekust, kuid vabaturu põhimõtete kohaselt eeldaks see ühtlustumist, konsolideerumist. Senisest suurema efektiivsuse ja mastaabiefekti saavutamisel on rahvusriikide kultuuriruumide paljusus takistavaks teguriks. Puhtmajanduslikult oleks näiteks tunduvalt perspektiivikam, kui kogu Euroopa Liidu audiovisuaalsektor ja meediatooted oleksid ingliskeelsed. Jättes spekulatsiooni ükskeelse Euroopa võimalikust kiirest tekkest hetkel ebarealistlikuna kõrvale, tuleb tõdeda, et kui majanduse konkurentsivõime tõstmiseks on Euroopa vabaturg hädavajalik, siis audiovisuaalsektori eripäradest tingitult võib vabaturg kultuuririkkusele hoopis kahjulik olla. Ning siit kerkibki kohe taas küsimus meediapoliitika majanduslike ning kultuuriliste eesmärkide ühitatavusest. Kui vabaturu konkurentsi tingimustes on majanduslikult mõttekas konsolideeruda, moodustada ülemaailmseid meediasündikaate, kes loovad ja levitavad suurtele auditooriumidele mõeldud tooteid, siis need ettevõtmised ei toeta rahvuslike kultuuride väärtuslikku eripära. Universaalsed masstooted ning erameedia ettevõtete eelkõige kasumile suunatud majandustegevus on tõsiseks ohuks tasakaalustatud informatsiooni levikule, arvamuste paljususe-

le ning demokraatia toimimiseks vajalike debattide olemasolule ühiskonnas. Avaõigusliku ringhäälingu rolliks ühiskonnas on olla nende negatiivsete, n-ö klikimajanduse trendide tasakaalustaja. Kuid tasakaalustaja roll on raskendatud, kui regulatsioon kalduv meediasisu väärtustamise suunalt meediamajanduse kasumlikkuse tagamisele.

Kuid poliitikakujundatele ei ole väljakutseks üksnes tasakaalu leidmine ringhäälingusektori sees AÕRi ja erameedia tegevuste vahel, vaid oluline on kogu (rahvusliku) ringhäälingu eksistentsi ja infovälja kaitse. Praegu näeme, et seoses tehnoloogia kiire arenguga domineerivad kommunikatsiooni-sektoris ülemaailmsed tegijad. Nende mõju auditooriumide käitumisele on raske ülehinnata. Samuti on neil ka otsene mõju liikmesriikide meediaettevõtte majandustulemustele. Google, Facebook, YouTube, aga ka Netflix jt võtavad endale järjest suurema osa (rahvus)riikide reklaamiturul ringlevast rahast. Selle tõttu vähenevad kohalike meediaettevõtete tulud, mis tekitab raskusi (rahvusliku) originaaltoodangu loojatele ja levitajatele.

Eeltoodule tuginedes on ülimalt oluline, et Euroopa Liidu meediapoliitika kujundamisel ei muutuks veelgi enam domineerivaks liberaalne vaba turu ideoloogia, vaid senisest enam arvestataks väikeste rahvusriikide audiovisuaalkultuuri edendamise ja kohaliku pluralistliku infovälja jaoks, sealhulgas professionaalse ajakirjanduse toimimiseks vajalike tingimuste loomisega.

Paradoksaalselt oleme olukorras, kus ideaaliks peetav kaupade ja teenuste vaba liikumine on vaestemas majanduslikult nõrgemate ja väiksemate rahvusriikide audiovisuaalsektorit. Järjest enam tehakse meediapoliitikat kujundavaid otsuseid globaalsete interneti- ja telekommunikatsioonifirmade, mitte ringhäälinguorganisatsioonide või rahvusriikide audiovisuaalsektori arengut silmas pidades.

LISA

EC (1997) 11997D/PRO/09 Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts — Protocol annexed to the Treaty of the European Community — Protocol on the system of public broadcasting in the Member States. Official Journal C 340 , 10/11/1997 P. 0109.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11997D/PRO/09:EN:HTML>

Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989L0552:EN:HTML>

Council of Europe (1989). European Convention on Trans-frontier Television.
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/132.htm>

Directive 97/36/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0036:EN:HTML>

Directive 2007/65/EC of the European Parliament and of the Council of 11 December 2007 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:332:0027:01:EN:HTML>

European Commission (2009). New Communication on State Aid to PSB. European Commission, 2 July 2009. Official Journal C 257 of 27.10.2009.
http://europa.eu/legislation_summaries/competition/state_aid/cc0014_en.htm

European Parliament (2010). European Parliament resolution of 25 November 2010 on public service broadcasting in the digital era: the future of the dual system.
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0438+0+DOC+XML+V0//EN>

Council of Europe (1994). Resolution n.1 on the future of PSB adopted at the 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy. Prague.
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/DH-MM%282006%29004_en.pdf

Council of Europe (1996). Recommendation No. R (96) 10 of the Committee of Ministers to Member States on the Guarantee of Independence of Public Service Broadcasting.
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM/Rec%281996%29010&ExpMem_en.asp

Council of Europe (1999). Resolution of the Council and Representatives of the Governments of the Member States concerning Public Service Broadcasting, OJ, C 30/1.

Council of Europe (2007a). Recommendation CM/Rec(2007)3 of the Committee of Ministers to member states on the remit of public service media in the information society.
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1089759>

Council of Europe (2007b). Recommendation CM/Rec(2007)16 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the public service value of the Internet.
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1207291>

Council of Europe (2011). Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media.
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835645>

Council of Europe (2012). Recommendation CM/Rec(2012)1 of the Committee of Ministers to member States on public service media governance.
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908265>

Council of Europe (2013). Recommendation CM/Rec(2013)1 of the Committee of Ministers to member States on gender equality and media.
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2087343>

Council of Europe (2009a). Public service media governance: looking to the future. 1st Council of Europe Conference of Ministers responsible for Media and New Communication Services. Background text. Media and Information Society Division Directorate General of Human Rights and Legal affairs Council of Europe.
http://www.coe.int/t/dc/files/ministerial_conferences/2009_media_communication/default_en.asp

Council of Europe (2009b). Recommendation n.1878 of the Parliamentary Assembly on the funding of public service broadcasting. 25 June 2009.
<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta09/EREC1878.htm>

- Council of Europe (2012a). Declaration of the Committee of Ministers on Public Service Media Governance (Adopted by the Committee of Ministers on 15 February 2012 at the 1134th meeting of the Ministers' Deputies).
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908241&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>
- Council of Europe (2012b). Recommendation CM/Rec(2012)1 of the Committee of Ministers to member States on public service media governance (Adopted by the Committee of Ministers on 15 February 2012 at the 1134th meeting of the Ministers' Deputies).
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908265&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>
- DDH-MC(2010)002 Recommendations and resolutions adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in the field of media and new communication services. Media and Information Society Division. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs. Council of Europe. Strasbourg.
- DH-MC(2010)001 Recommendations and Declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and new communication services. Media and Information Society Division. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs. Council of Europe. Strasbourg.
- DH-MM(2010)001 European Ministerial Conferences on Mass media Policy & Council of Europe Conferences of Ministers responsible for Media and new Communication Services. Texts Adopted. Media and Information Society Division. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs. Council of Europe. Strasbourg.
- EC (1997). Protocol on the System of Public Broadcasting in the Member States, European Commission, OJ C 340, 10 November.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- EC (2001). Communication 2001 on State Aid to PSB, European Commission OJ C 320, 5–11.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2001.320.01.0005.01.ENG&toc=OJ:C:2001:320:TOC
- EC (2006). White paper on European Communication Policy. European Commission COM(2006) 35, February 2006.
http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf
- EC (2009). Communication from the Commission on the application of State aid rules to public service broadcasting 2009/C 257/01.
[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52009XC1027\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52009XC1027(01))
- EC (n d). Action 82: Implement the Audiovisual Media Services Directive on cultural diversity. Digital Agenda For Europe. A Europe 2020 Initiative. European Commission.
<http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/pillar-vii-ict-enabled-benefits-eu-society/action-82-implement-audiovisual-media-services-directive>

I N T E R N E T J A V E E B

Uudiste lugemine internetis noorte ja nooremate keskealiste hulgas

Kristel Härma

Meediavälja pideva mitmekesistumise ja tehnoloogia arengu tõttu on aina keerulisem aimata, mida inimesed tegelikult internetis uudistena tarbivad ning mida päevakajalise informatsiooni allikana eelistavad. Valik on lai ning erinevalt paberlehtedest, kus uudised on toimetuse järjestatud, saab lugeda veebis endale meelepärases järjekorras klõpsata sellele, mida soovib, ning lingid, mis teda ei köida, lihtsalt avamata jätta. Lisaks on tal alati võimalus peavoolumeedia *online*-lehelt lahkuda ning valida päevakajalise info saamiseks endale usaldusväärseid allikaid.

Lai valiku tõttu on auditooriumil internetis võimalik üha enam lähtuda oma isiklikest eelistustest, spetsiifilisele sisule keskendumine viib aga teiste sõnumite ignoreerimiseni.¹

Elihu Katz on väitnud,² et selline protsess on tänapäevase demokraatia toimimise seisukohast problemaatiline. Killustunud auditoorium ei tarbi tõenäoliselt ühtesid ja samu uudiseid, mis võib omakorda põhjustada inimeste teadmatuse ühiskonna kesketest probleemidest.

Auditooriumi liikumine massimeedia juurest alternatiivsete allikate poole tõstatab ka informatsiooni usaldusväärse hindamise küsimuse. Ni-

melt annab internet kõigile kasutajatele võimaluse informatsiooni esitada ja edastada, olgu see siis blogis või sotsiaalmeedias. Seega ei pruugi internetis leiduva uudisliku teabe taga olla ajakirjanduslikke praktikaid ning varasemast olulisem on, kuidas ja mille alusel auditoorium hindab informatsiooni tõele vastavust. Aasta 2015 tõstas selle probleemi Eestis eriti teravalt, kui lisaks pagulasteemalise kaheldava väärtusega info levimisele internetis ilmnes ka, et mõned eestlased on informatsiooniallikate suhtes niivõrd usaldavad, et on nende põhjal lastele kloordioksiidi „imeravimina“ sisse jootnud.

Meetodid ja valim

Soovisin selgitada välja internetis uudiste lugemise harjumused ja valikute põhjused. Kasutasin selleks meediapäevikut, täiendavat vastuste lehte ja kombineeritud semistruktureeritud intervjuud.

Meediapäeviku kasutamise idee tuli kursuse „Eesti meediasüsteem ja meediakasutus“ raames kirjutatud meediapäeva esseedest, kus tudengid kirjeldasid oma perekonna ühe päeva meediakasutust. Esseed andsid ülevaate sellest, kuidas päeva jooksul uudisteni jõutakse. John Sullivan on öelnud raamatus „Media Audiences“ tänapäevase auditooriumi uurimise kohta, et auditooriumi ja teksti suhteid esindab iga kokkupuude meediaga. Saame oma igapäevaseid läbielatud kogemusi kasutada lähtepunktina

Artikkel põhineb 2015. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud magistritööl (juh Ragne Kõuts-Klemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/46873>.

¹ David Tewksbury. The Seeds of Audience Fragmentation: Specialization in the Use of Online News Sites. — *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 2005, Vol. 49, nr 3, lk-d 332–340.

² *Ibid.*

auditooriumi kogemuse sügavamaks analüüsiks³.

Kvalitatiivse uuringu aluseks ei ole üldpopulatsioonist konstrueeritud statistiliselt esinduslik valim, vaid uuringu osalised valitakse vastavalt sellele, kui olulised nad tunduvad uuritava teema seisukohast vaadatuna.⁴ Meediapäeva esseedest, mille tudengid olid kirjutanud oma pere ühe päeva meediakasutuse kohta, ilmnes, et tudengid olid oma peres kõige aktiivsemad internetikasutajad. Aktiivsed olid ka gümnaasiumis õppivad nooremad õed-vennad, kuid oli näha, et nende jaoks ei ole internetist uudiste lugemine niivõrd oluline. Vanemate hulgas oli nii aktiivseid kui ka mitteaktiivseid internetikasutajaid, vanaemade-vanaisade jaoks ei olnud internet nii oluline. Otsustasin oma valimi üheks rühmaks võtta tudengid ning nende kõrvale keskhariduse baasil haridust omandavad kutseõppurid. Kuna tahtsin saada võimalikult reaalselt pilti *online*-uudiste lugejatest, ei soovinud ma piirduda aga vaid tudengite ja kutseõppuritega. Seetõttu valisin „Mina. Maailm. Meedia“ 2014. aasta andmete põhjal vanuserühma, kuhu kuuluvad inimesed samuti väga aktiivselt *online*-uudiseid jälgivad. Valituks osutus vanuserühm 30–44. Valimi suurus oli 40 inimest: 20 tudengit ja kutseõppurit ning 20 vastajat vanuses 30–44.

Kui olin leidnud respondendid ja saanud nad nõusse uuringus osalema, palusin neil esmalt täita meediapäevikut ühe konkreetse päeva meediakasutuse kohta. Meediapäeviku koostas kursusel „Eesti meediasüsteem ja meediakasutus“ kasutatud päeviku järgi, kohandades seda nii, et vastajal tuleks päevikusse 15-minutilise täpsusega märkida üksnes internetis tehtud toimingud. Meediapäeviku täitmise järgsel päeval kohtusin vastajaga. Kõigepealt vaatasime üle täidetud meediapäeviku, siis täitsin vastaja eelneva päeva meediakasutuse kohta täiendava vastustelehe. Vastustelehel pidi nimetama leheküljed, mida eelmisel päeval internetis külastati, kirjeldades lühidalt seal tehtud toiminguid. Lisaks tuli vastata, milliseid seadmeid internetis käimiseks kasutatakse ja milliseid rubriike eelmisel päeval loeti, ning meenutada möödunud päeval olulisemaid meelde jäänud lugusid. Lõpetuseks tuli märkida ka teiste kanalite kasutamine peale interneti, kõigepealt öelda, kui tihti vastaja meediat jälgib, arvestades ka

teisi kanaleid, ning seejärel seda, kas möödunud päeval puututi kokku paberajalehtede, televisiooni ja raadioga.

Selleks et saada teada auditooriumi internetis info leidmiseks tehtavate valikute tagamaid ja seda, mida *online*'is uudiste juures väärtustatakse, viisin läbi semistruktureeritud intervjuud. Semistruktureeritud intervjuu andis võimaluse varieerida küsimusi vastavalt sellele, kas vastaja kasutab uudiste lugemiseks uudisteportaale ja veebiväljaandeid või ainult sotsiaalmeediat. Pärast üldisemaid küsimusi nii *online*- kui ka muu meedia tarbimise kohta andsin intervjuueeritavatele tahvelarvutist lugeda neli eri tüüpi teksti: uudise, blogipostituse, pressiteate ja reklaamteksti. Lisaks sellele palusin vastajatel mõelda ka Facebooki postituste ja Twitteri *tweet*'ide ehk säutsude peale. Tekstid olid abiks nii uudisväärtust kui ka informatsiooni usaldusväärsust puudutavatele küsimustele vastates.

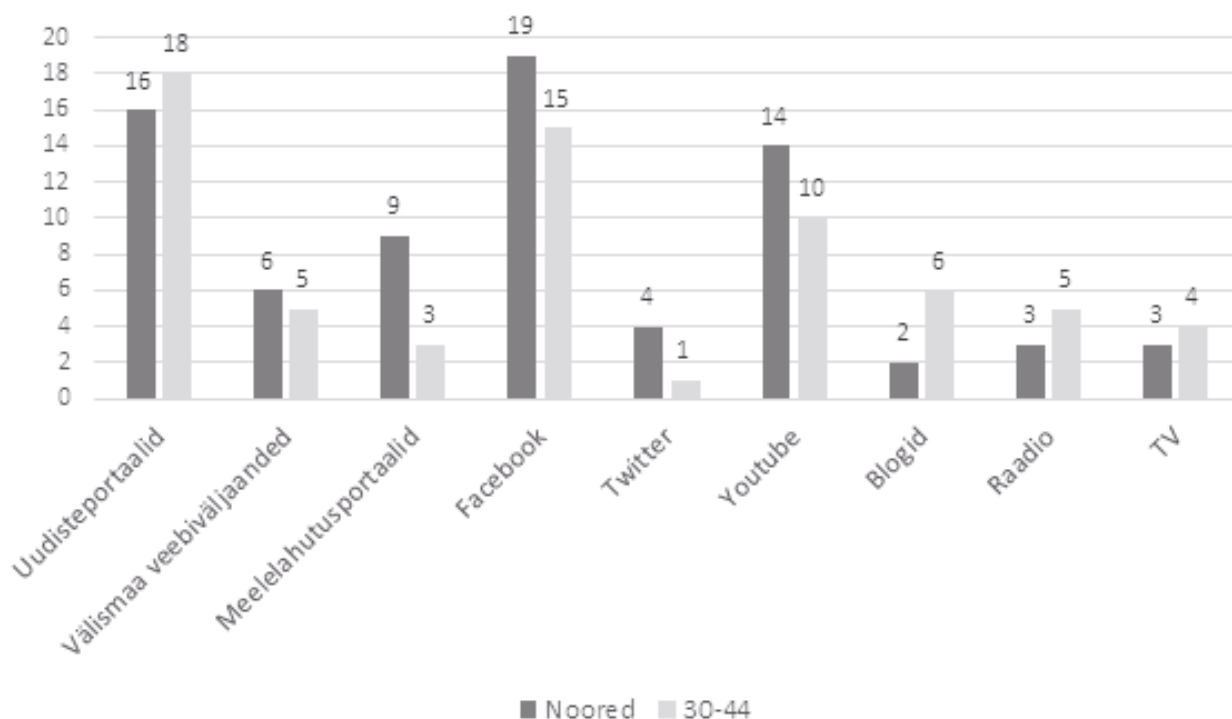
Intervjuud viisin läbi perioodil 24. märtsist 14. aprillini 2015 Tallinnas, Tartus ja Võrus ning Võrumaal Väimela vallas Võrumaa Kutsehariduskeskuses. Sel ajavahemikul kerkisid uudistes kajastatavate teemade seast esile Germanwingsi lennukatastroof 24. märtsil, Edgar Savisaare haigus, mis oli 19. märtsil meediasse jõudnud, ja valitsuskoalitsiooni moodustamine, mille üle hakati arutlema 2. märtsil, kohe pärast riigikogu valimiste tulemuste selgumist.

Lai valik, kitsas kasutus

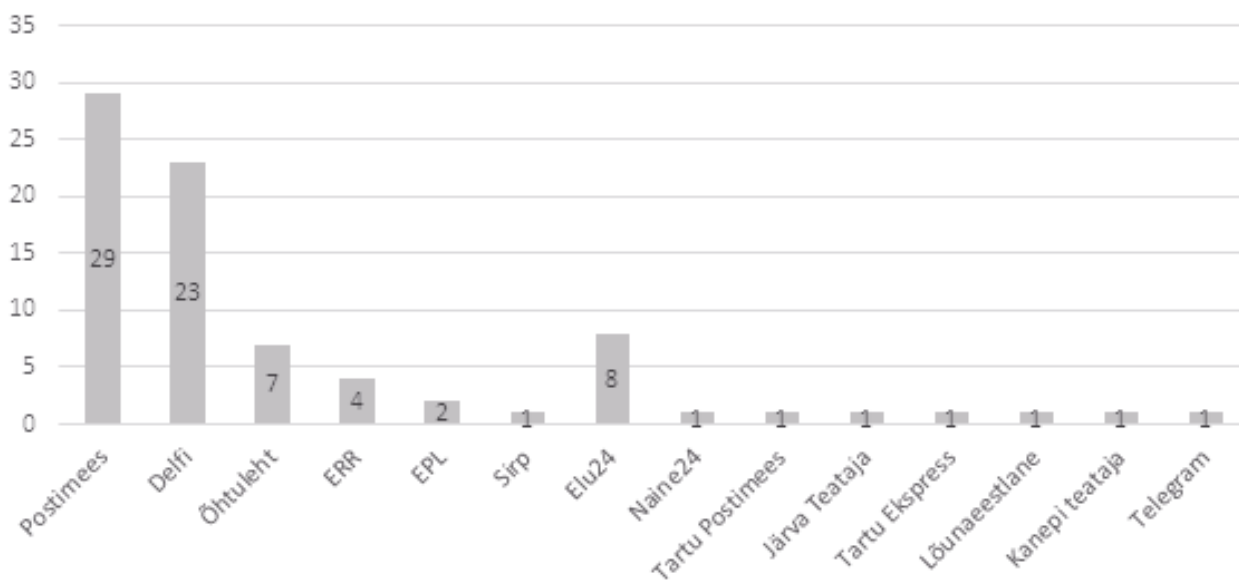
Minu magistritöö internetis uudiste lugemise harjumuste kohta kinnitab varasemaid uuringutulemusi, mis näitavad, et auditooriumi meediarepertuaaridel on palju ühisosi. Laiast kanalivalikust hoolimata on tegelik kasutus suhteliselt kitsas. Uudiseid jälgitakse kõige enam peamistest Eesti uudisteportalidest ja veebiväljaannetest. Kõige enam külastatakse Delfit ja Postimeest, nooremad keskealised lisaks Õhtulehe portaali. Vastajate hulgas avaldas uudiste jälgimisele tugevat mõju suur huvi tehnika ja tehnoloogia vastu. Sellealaseid uudiseid tarbitakse ka peamistest Eesti uudisteportalidest ning veebiväljaannetest, kuid rohkem siiski erialastest kanalitest. Peamiselt on need välismaised, nt The Hacker News. Üks vastaja tarbis tehnika ja tehnoloogia valdkonna uudiseid kogukondadel põhinevatest portalidest, nagu Slashdot ja OMG! Ubuntu!. See vastaja tõi välja

³ John Sullivan. *Media Audiences*, London: Sage, 2013.

⁴ Meri-Liis Laherand. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk, 2008, lk 53.

Joonis 1. Eri tüüpi internetilehekülgede külastamine vanuserühmade kaupa külastanute arvu järgi

Joonis 2. Eesti portaalide ja veebiväljaannete külastamine kõigi külastanute arvu järgi

pettumuse Eesti peamistes internetikanalites, mis olid tema erialaga (IT ja tehnika) seonduvat informatsiooni valesi esitanud.

Delfi, Postimehe ja vanemas vanuserühmas ka Õhtulehe jälgimine veebis oli kujunenud vastajate jaoks harjumuseks. Nimetatud kanalid olid uurin-gus osalenute jaoks kõige otsesem ja mugavam viis uudiseid tarbida. Postimees.ee eelistamise põhju-

seks on ka selle taga tajutav paberleht. Mõningatel juhtudel on Postimees.ee lugemine jätk koju tellitud Postimehe paberlehe lugemisele. Nii Postimehe kui ka Delfi ja Õhtulehe puhul on vastajad harjunud lehekülje formaadiga ning teavad, kuidas ja kust soovitava uudisinfo kätte saavad. Samuti on nendes portaalides ja veebiväljaannetes lai valik erinevaid valdkondi kajastavaid rubriike.

Mõlemad uuringus osalenud rühmad jõuavad uudiste juurde suurel määral ka Facebooki kaudu, välja arvatud mõned üksikud, kes Facebooki aktiivselt ei kasuta. Facebookil on uudiste juurde jõudmisel eelis selles, et seal veedetakse niikuinii suur osa internetis veedetud ajast ning uudisinformatsiooni saamiseks ei pea mujale minema. Samuti eelistab osa vastanutest Facebookis sõprade tehtud valikut ehk n-õ filtrit ajakirjanike ja toimetuse tehtud valikutele. Kui internetis uudiste tarbimise eelisena nimetasid vastajad seda, et seal ei „söödetata neile uudiseid ette“ ning nad saavad tarbida soovitud informatsiooni soovitud ajal, siis sotsiaalmeedias jõuab meediatarbijani sõprade tehtud valik, mis on vastanute jaoks tihtipeale olulisem kui toimetuse valikud. Üks vastajatest leidis oma uudised Google'i otsingumootorit kasutades.

Sisu vormist olulisem

Töö tulemusena selgus, et uudisinformatsiooni puhul ei ole lugejatele oluline, kas see on esitatud uudisartikli, sotsiaalmeedia postituse, pressiteate või blogipostituse kujul. Lisaks ei olnud vastanutele tähtis ka see, et avaldatud info taga oleks ajakirjanik. Mõnigi vastaja lausa eelistas ajakirjanike valikutele sõprade ja tuttavate valikuid ja soovitusi. Facebookist saavad kasutajad kätte neid huvitava informatsiooni, mis on enne läbinud n-õ sõprade filtri. Facebooki eelistamise taga on ka eespool nimetatud asjaolu, et seal veedetakse niikuinii palju aega, mistõttu on sellest sotsiaalmeedia kanalist saanud osa inimeste peamine või lausa ainus uudiste allikas internetis.

Uudiste puhul oli vastanute jaoks kõige olulisem selle sisu, mitte vorm. Ehkki veebimeedia võtab pidevalt kasutusele uusi võimalusi visuaalse külje arendamiseks, ei ole fotod ja videod muutunud teksti sisust olulisemaks. Fotot võib pidada lugejate jaoks justkui iseenesestmõistetavaks — enamik vastajaid selle olulisust välja ei toonud, kuid näiteks üks vastaja tõdes foto vajalikkust, kui vaatas etteantud pressiteadet, mille juures pilt puudus. Lugejate sõnul annab foto lisainformatsiooni ning tekitab huvi. Mõni üksik vastanu valis uudise ka pildi järgi.

Lugejad hindavad info kvaliteeti, korrektsust ja tõlevastavust. Internetis on mõistagi oluline ka

uudisinformatsiooni kiirus, kuid samas ei ole see tähtsam kui selle korrektne esitamine.

Uudis ei tohi jääda lugejale kaugeks

Kuna internetis on lugejal tohutult võimalusi uudiseid hankida, on üha vajalikum mõista, mida ta peab uudisväärtuslikuks. Uuringus osalenud vastasid peamiselt nii, et uudis on midagi, mis on nende jaoks uus. Informatsioonile annab uudisväärtuse ka see, kui info pakub lugejale huvi, on oluline ja praktiline. Vähem nimetati teabe olulisust ühiskonnale ja maailmale laiemalt. Hinnatakse erapooletust, faktide sisaldamist, ja on tähtis, et midagi oleks toimunud või hakkaks toimuma. Uudis peab huvitama ja eelkõige lugejat ennast puudutama ning andma talle kasulikku informatsiooni.

Üldistatult esitades on küsitlute jaoks peamised uudisväärtuse kriteeriumid järgmised:

- psühholoogiline ja füüsiline lähedus
- uudsus iseenda jaoks
- uudisekännise ületamine
- aktuaalsus
- ebatavalisus
- info praktilisus
- huvi tekitamine.

Uuringus selgunud uudisväärtuse kriteeriumid langevad suures ulatuses kokku Denis McQuaili väljatoodud⁵ lääneriikide meedias peamiselt esinevate uudisväärtuse kriteeriumidega: sündmuse ulatus, lähedus, selgus, värskus, relevantsus, kooskõla, personifitseeritus, negatiivsus, dramaatilisus ja aktiivne köitmine. McQuaili käsitlesega ei kattu aga see, et vastajate nimetatud kriteeriumide hulgas puudusid negatiivsus ja dramaatilisus. Mõned vastajad nimetasid neid pigem uudiste negatiivsete ja eemaletõukavate omadustena. Samuti ei hinnanud minu vastajad Galtungi ja Ruge klassikalises uuringus⁶ oluliseks peetud elitaarsust ning Tiit Hennoste⁷ väljatoodud prominentsust. Pigem eelistasid vastajad McQuaili nimetatud personifitseeritust.

Blogipostituses sisaldunud informatsiooni

⁵ Denis McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

⁶ Johan Galtung, Mari Holmboe Ruge. The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers. — Journal of Peace Research, 1965, Vol. 2, nr 1, lk-d 64–91.

⁷ Tiit Hennoste. Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2008.

uudisväärtuse hindamisel oli lisaks oluline, kas informatsioon läheb kokku n-ö terve mõistuse ja vastajate arusaamaga maailmast. Kui blogipostituse teave ei ühtinud vastaja arusaamade ja uskumustega, ei võetud seda informatsiooni uudisena. Need, kes leidsid, et see teave on ühiskonna jaoks mõjuv, pidasid seda ka uudislikuks informatsiooniks. Samas need, kes olid vastava informatsiooniga varem kokku puutunud ning kelle arusaamadega teave kokku langes, ei pidanud seda uudiseks, sest see ei olnud nende jaoks uudne.

Ebahuvitavad teemad jäetakse vahele plokkidena

Internetis võistleb tohutu hulk teavet inimeste tähelepanu eest, mistõttu lugejais huvi tekitamine on eriti oluline. Uuringus osalenute sõnul ei väldi nad niivõrd üksikuid uudiseid, mis neid ei huvita, kui võrd terveid valdkondi ja teemaplokke. Nii nimetati sporti, poliitikat, meelelahutus- ja seltskonnauudiseid. Vastajate sõnul jätavad nad need lugemata huvipuuduse tõttu. Kuna intervjuud toimusid pärast riigikogu valimisi, nimetati ka seda, et poliitikauudiseid välditakse valimiste-eelsel ajal, kui poliitikauudiseid on meedias liiga palju. Mõni vastaja ei tunne poliitika vastu lihtsalt huvi.

Mõni lugeja jätab lugemata liiga negatiivsed uudised. Näiteks etteantud artikli Viimsi kommionust⁸ jätkaks ta lugemata, sest see tekitab temas vastikust. Samuti välditakse sõdadest ja õnnetustest rääkivaid uudiseid, üks vastaja jätab need vahele, kui tal ei ole nendega füüsilist ja geograafilist lähedust ehk need jäävad temast liiga kaugele.

Lugemata jäetakse ka erinevad tõlkelood, mis sisaldavad aegumatut informatsiooni ning nt nimekirjad erinevatest nippidest. Sellisel juhul kaotab informatsiooni praktilisus oma tähtsuse, sest informatsioon ei ole uus ning avaldatavad tõlkelood on tihtipeale teineteisele vasturääkiva sisuga.

Usaldusväarsuse kujundab varasem kogemus

Info usaldusväarsust hindab enamik vastajaid eeskätt intuiitiivselt, kuid vastustest selgub ka, et intui-

sioon on seotud säärast tüüpi tekstide varasema lugemise kogemusega. Usaldusväärsemaks peetakse peamisi uudisteportaale ja veebiväljaandeid, nagu nt Delfi ja Postimees. Elu24 ja Telegrami edastatud informatsiooni töölevastavuses aga pigem kaheldakse.

Nende lehekülgede puhul, millega on lugejal eelnev kokkupuude olemas, on tekkinud teatud eelhäälestus. Kui on kokku puutunud kaheldava väärtusega infoga, siis kantakse hinnang üle kogu allikale. Näiteks Elu24 lehekülge peetakse kollaseks ja ebausaldusväärseks, kuigi tõdetakse, et tegelikult kohtab seal aeg-ajalt ka tõsisemaid uudiseid. Lehekülje n-ö kollasuse tõttu ei usaldata ka sealseid tõsisemaid uudiseid. Kui ühel lehel esitatakse kõrvuti tavateadmise vastu vastu minev ning näiliselt loogiline ja usaldusväärne informatsioon, siis mõjub kaheldava väärtusega lugu ka selle kõrval paikneva artikli usaldusväarsusele.

Allika usaldusväarsust mõjutab ka see, kuidas on info edastatud. Näiteks kirjavigadega tekst võib viidata autori kehvale tööle ning paneb kahtluse alla ka kirjutises sisalduva info töölevastavuse ja usaldusväarsuse. Informatsiooni õigsuse hindamisel on oluline, kas uus teave läheb kokku olemasolevaga ja kas see on loogiliselt kooskõlas n-ö terve mõistusega. Vajaduse korral konsulteeritakse ka teiste inimestega või otsitakse internetis teistest allikatest lisainfot.

Tasulised artiklid peletavad lugejad eemale

Uuringust selgus lisaks, et artiklite tasuliseks muutmine võib panna auditooriumi internetis alternatiivseid uudisteallikaid otsima ning nii võib teabeni jõudmine hakata lugejate vahel veelgi enam erinema, jättes meediatarbimise ühisosa minimaalseks. Vastajad tõid veebimeedia eelisena välja, et selle tarbimine on tasuta. Tasulise artikli puhul ei ole nad valmis maksma, vaid otsivad informatsiooni pigem mujalt. Uudiste eest maksmise teema kerkis üles mitmes vestluses, millest ilmnas, et rahul ei ole olukorraga, kus osa artiklite lugemise eest tuleb tasuda. Tasulisi artikleid ei loeta ja lihtsalt välditakse. Mugavusest jäetakse tasulise artikli lugemiseks sisse logimata tihtipeale isegi siis, kui lugejal on olemas nt töökohast tasuta saadud paroolid.

⁸ <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/viimsis-kulvab-paani-kat-halli-autoga-kommionu?id=71078421>

Kokkuvõte

Magistritöö tõestas, et auditooriumi meediarepertuaaridel on palju ühiseid ning meediatarbijate liikumisviisid meediakeskkonnas ei paista kujundavat tugevalt polariseeritud auditooriume. Siiski lähtuvad lugejad uudistevalikul üha enam enda huvidest. Nii ei ole praegu veel näha auditooriumi killustumist niivõrd kanalite, vaid pigem erinevate valdkondade vahel. Muret tekitavad pidevalt kordunud vastused, et eelkõige välditakse poliitikateemalisi uudiseid. See asjaolu tõstatab ajakirjanduse jaoks küsimuse, kuidas viia oluline informatsioon nende auditooriumi liikmeteni, kes valdkonda huvipuiduse tõttu väldivad.

Erinevatest kanalitest uudiste tarbimise puhul eristuvad teistest need vastanud, kes saavad internetist kogu uudisinformatsiooni vaid Facebooki kaudu. Ajakirjanduse jaoks on muret tekitav tendents, et lugejad eelistavad toimetajate ja ajakirjanike tehtud valikutele sõprade väljavalitud ja n-ö filtreeritud informatsiooni. Uudisinformatsiooniga puutuvad kokku eriti vähestel teemadel peamiselt need Facebooki kaudu uudisteni jõudvad isikud,

kes elavad maapiirkonnas. Nii selgus möödunud päeva olulisemaid loetud teemasid meenutades, et teatakse vaid kohalikke sündmusi, sest sotsiaalmeedia sõpruskond koosneb peamiselt sama piirkonna inimestest.

Kuna veebimeedia kvaliteet mõjutab auditooriumi tehtavaid valikuid, peaksid uudisteportaalid ja veebiväljaanded lähtuma rohkem ka sellest, mida internetiauditoorium tegelikult uudise juures hindab. Visuaalsuse arendamise asemel või sellega koos tuleks tähelepanu pöörata ka uudise sisulise kvaliteedi tagamisele või parandamisele, eriti seetõttu, et nii käesolevast tööst kui ka varasematest uurimustest on selgunud, et foto ja video asemel on lugeja jaoks endiselt kõige olulisem tekst. Samuti annab magistritöö kinnitust, et ebakvaliteetne sisu paneb kahtlema kogu veebiväljaande usaldusväärsuses ja sealse informatsiooni tõesuses, mistõttu auditoorium võib hakata otsima alternatiivseid infoallikaid. Lisaks sisu kvaliteedile tasuks tähelepanu pöörata uudisväärtuste kriteeriumidele, mida uuringu auditoorium eelistas: vastanute jaoks ei olnud uudisväärtuslik negatiivsusele rõhumine, prominentsus ja elitaarsus.

Milline on Eesti veebitoimetuste töökultuur ning kuidas see sisule mõju avaldab?

Greete Palmiste

Sissejuhatus

Miks esineb Eesti veebiajakirjanduses trükiajakirjandusega võrreldes sagedamini keele- ja faktivigu? Miks nähakse sealseid ajakirjanikke vähem väärtuslike või hierarhias n-ö madalamal asuvena? Miks ilmub portaalides oluliselt vähem originaalsisu kui ajalehtedes? Püstitasin ülalesitatud küsimused, kui uurisin bakalaureusetöös kolme veebitoimetust Eestis. Mind huvitas, milliseks on enam kui kümneaastase arengu jooksul kujunenud nn argitöö süsteem, sh toimetusesisesed käsuliinid ja ressursikasutuse määramine. Samuti tahtsin teada, kuidas jaotub uudise valmimise protsessis vastutus.

Veebiajakirjanduse kriitiline analüüs on kahtlemata aktuaalne ja oluline, sest peamiselt tasuta pakutav sisu on hõlmanud suure osa meediatarbijatest ning vähendanud paberväljaannete levikut. Aga mida suurem on auditorium, seda laialdasem mõju on toimetusest välja saadetud sõnumitel. Veebiajakirjandust võib pidada nüüdisaegse inimese inforuumi ja teabeväljade suurimaks mõjutajaks, mis omakorda eeldab sõnumite tekke ja leviku regulaarset analüüsi. On teada, et just tugev organisatsiooni- ja töökultuur on üks eeldusi, et organisatsiooni liikmed end tööl hästi tunneks ja seeläbi ka tulemuslikumalt töötaks. Niisiis luge-

sin meediaettevõtte loodud sisu indikaatoriks, mis peegeldab keskkonda, milles sisu loodi.

Metoodika

Uurimuse läbiviimiseks kogusin andmeid süvaintervjuude teel: usutlesin kahte ajakirjanikku nii Postimehest, Delfist kui ka ERRi uudisteportaalist. Valimi koostamisel lähtusin sellest, et esindatud oleks nii staažikamad kui ka vähem kogenud ajakirjanikud ning et valitseks sooline tasakaal.

Intervjuukava koosnes neljast plokist: töökohustused ja ülesannete jaotus toimetuses, infotöötlemise protsess, töökeskkond ja ajakirjaniku seotus organisatsiooniga. Lisaks võrdlesin enda kogutud materjali varasemate selles valdkonnas Tartu ülikoolis läbiviidud uurimistöödega ja kasutasin andmeid Karin Kase,¹ Gunnar Leheste² ja Laurits Leima³ töödest.

Tavaliselt viiakse ajakirjanduskultuuri ja ajakir-

Artikkel põhineb 2015. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Marju Himma-Kadakas). Vt <http://hdl.handle.net/10062/46770>.

¹ Karin Kase. Eesti veebitoimetajate ajakirjanduslikud praktikad. Magistritöö. Tartu ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2011. Vt ka Karin Kase. Eesti veebitoimetajate tööprotsessid. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011, Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts 2012, lk-d 22–28.

² Gunnar Leheste. Veebiajakirjanike tööd mõjutavad tegurid. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2012. Vt ka Gunnar Leheste. Veebiajakirjanike tööd mõjutavad tegurid. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2012, Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts 2013, lk-d 53–58.

³ Laurits Leima. Oskused, mida veebiajakirjanikud rakendavad oma töös. Magistritöö. Tartu ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2014. Vt ka Laurits Leima. Oskused, mida veebiajakirjanikud rakendavad oma töös. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2014, Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2015, lk-d 111–116.

janike autonoomiat uurivates töödes läbi ka etnograafilisi vaatlusi. Kahjuks jäi see ära, sest Postimees ei soovinud sel moel uuringusse panustada. Vaatlustest keeldumist on üliõpilaste uurimistööde puhul esinenud ka varem, mis minu hinnangul on muretekitav. Enamasti põhjendatakse äraütlemist võimaliku konkurentsieelise käestmängimisega, seda ka juhtudel, kui uuringu eesmärk on konkreetset ajakirjanduskultuuri ja ajakirjanike töö iseärasuste selgitamine, mitte meediaettevõtte majandusliku edu lahtimõtestamine. Toimetuste teatud ülepingutatud tõrjehoiak viitab selgelt sellele, et neile on konkurents ajakirjanduslike praktikate edasiviivast analüüsist tähtsam.

Milline on Eesti veebitoimetustes valitsev töökultuur?

Ühise nimetajana võib Eesti veebitoimetuste töökultuuri puhul öelda, et reporterid tajuvad ja väärtustavad oma rolli infotöötajate ja -vahendajana — tähtsustatakse seda, et ollakse suutelised vahendada päevakajalisi sündmusi ja aktuaalseid teemasid. Reporterid tunnetavad, et töötavad nn kiireima meediumi kanalis, mis tähendab, et olenemata kellaajast ja nädalapäevast on infot võimalik ja vajalik kohe jagada, aga seejärel ka täiendada ja parandada.

Samas sõltuvad reporterid päevatoimetajast, konkureerivate kanalite ja ka teiste meediumide toimetuste tegevustest. Olgu reporter nii tugeva sotsiaalse närviga kui tahes, aga kui päevatoimetaja antud ülesanded täidavad terve tööpäeva, ei püüa ta leida aega selleks, et viia ellu eelkõige oma originaalideid.

Kõigi toimetuste reporterid tunnistasid siiski, et originaalideed on toimetuses väga oodatud, niisamuti innovatiivne lähenemine ja lugude eriline kujundamine. Kuid originaallugudega tegelemine on pigem tavalisest erinev käitumine, millega tegelemiseks peab eraldi aega võtma. See tundub olevat eriprojekt, mida reporter peab tihti tegema oma vabast ajast. Tähtsama teema visuaalne täiendamine ei ole norm. Tuleb aga märkida, et reporterid tajusid hästi, millal info on enamasti töötlemist väärt ja millal mitte.

Graafikute ja kaartide kujundamine ei ole kõigil reporteritel veel niivõrd „kõrge“ kui fotogaleriide lisamine. Enese arendamine selles vallas ei tun-

du olevat prioriteet või ka väärtus omaette. Näiteks ERRi reporter tunnistab, et tahaks õppida uusi oskusi, kuid talle jääb arusaamatuks, miks peaks seda tegema oma vabast ajast. Teisisõnu võib väita, et reporterid ei sea enesearengut prioriteediks just seetõttu, et nad ei tunne selleks tööandja tuge, nt suurema ajavaru vormis. Otse öeldes: ERRi reporterile ei antud töö juures aega õppida koostama erinevaid visuaale.

Samal ajal soovivad aga peatoimetajad, et nende juures töötaks paljuoskuslikud inimesed, kes ka pidevalt areneda sooviks. Tegelikuses ei loo tööandja omalt poolt kuigi suuri võimalusi areneda, mistõttu võib arvata, et tööandja peab iseenesestmõistetavaks, et tööjõu arengusse investeerib töötaja ise. Teisalt saab väita, et tehnoloogiline areng ning üha enamaste oskuste õppimine on toimetustes järjest enam tervitatav, samuti on kõik toimetused hiljuti kasutusele võtnud spetsiaalsed infograafikute programmid. Niisiis võib öelda, et Eesti veebitoimetused on järjest enam asunud mõtlema sellele, kuidas lisaks kiirusele ehk nn esimeseks olemisele erineda teistest ka toodetava sisu poolest. Viimast aga varjutab veel tugevalt konkurents. Olgugi et väikeses ühiskonnas jõuab info kõigisse toimetustesse enam-vähem samal ajal, tuntakse end kaotajana, kui esmalt on märkimisväärse uudise avaldanud konkurent. Olenevalt uudisest püütakse siiski võimalikult vähe refereerida ning leida oma allikaid.

Rahvusringhäälingu puhul on siin vähem võimalusi, sest uudiste avaldamise võidujooksus on konkurendid neist seni enamasti kiiremad. Küll aga ilmestab ERRi näide kõige paremini seda, kuidas otsused sisu avaldamise kiiruse ja põhjalikkuse kohta on langetatud toimetuse juhi tasandil. Eelmise juhi ajal peeti oluliseks refereeringuid ehk seda, et portaal oleks ülevaade tähtsamatest sündmustest. Nüüd on suund võetud sellele, et kui info ikkagi viimasena avaldatakse, võiks seda teha liisandväärtusega.

Mõlemad Postimehe reporterid nendivad, et kui konkurentidel on tähtis info juba avaldatud, peavad nad õigeks panna oma esialgne info kohe välja ning alles hiljem täiendada seda graafikute vms konkurentidest erineva materjaliga. Delfi reporterid tunnistavad, et *online*'ile omast hilisemat lugude täiendamist kasutatakse agaralt — kiirelt avaldatud infokillule lisatakse hiljem galeriid,

videod, kommentaarid. Need näited iseloomustavad selgelt seda, et ka reporterid tunnetavad oma valikutes, et esmalt on vaja konkurent seljatada ning alles hiljem mitmekesist infot avaldada. Delfi reporteri sõnul on selline olukord veebile iseloomulik ja tavapärane.

Kokkuvõtteks. Ollakse „kiireima meediumi“ tiitli taotlemise kütkes: väärtustatakse kiiret info hankimist, töötlemist ja jagamist. Samas tuntakse, et areng videote, graafikute ja muu lisandväärtusliku kujundamine poole on vältimatu ja iseenesestmõistetav. Intervjueeritud reporterid näevad toimetusi töötavat meeskonnana. See tähendab, et kitsaskohiti arutatakse koos, probleemide puhul pööratakse esmalt kolleegide poole, suuri eriarvamusi nende vahel ei esine. Võib öelda, et toimetuses langevad reporterite ja päevatoimetaja väärtussüsteemid kokku.

Kuidas jaotub toimetuses vastutus avaldatud materjali kvaliteedi eest?

Töökorralduslikus plaanis jaguneb vastutus Postimehes ja Delfis ilmunu eest reporteri ja päevatoimetaja vahel. Päevatoimetaja jälgib, et kõik päeva-teemad oleks kaetud, ning jaotab vastavalt sellele reporterite vahel ülesanded. Reporter peab tagama, et kogutud info oleks täpne, et ta leiaks üles parimad allikad ja vormistaks artikli koos nii rikkaliku materjaliga, kui võimalik (lisaks fotole graafikud, video(d), galerii). Päevatoimetaja vastutab selle eest, et loo pealkiri kutsuks lugema ning et portaali esileht oleks visuaalselt terviklik.

Enamasti on päevatoimetaja viimane filter toimetuse ja auditooriumi vahel. Artiklite sisu ja fookuse analüüs jääb loo kirjutamise perioodi, kui kolleegidega arutatakse võimalike allikate, eetikaküsimuste, teemapüstituse või ka keeleliste küsimuste üle. Ei ole reegliti, et päevatoimetaja peaks kinnitama kõik arutlusel olnud otsused, kuid avatud kontoris töötades on selline suhtlusring kujunenud. Vigade ennetamiseks peaks reporter esmalt ise veenduma, et artiklis ei ole kirja- ega faktivigu. Üldiselt avaldab ajakirjanik loo kohe pärast valmimist ning mõnikord vaatab selle üle päevatoimetaja, Postimehes ka keeleanalüüsija, aga põhiliselt toimub järelkontroll.

Tundub, et artikli vigade eest vastutab reporter, sest enamasti parandab vead autor ise. Portaali esi-

küljel olevate vigade eest vastutab päevatoimetaja või esikülje toimetaja, aga need mõlemad käivad pigem paranduste kohta. Seetõttu ei saa minu teatud intervjuude käigus antud vastustest päris must-valgeid järeldusi teha, sest esiteks puuduvad toimetuses kindlad reeglid ja teiseks ei ole ka kohustused kuigi kindlalt jagatud. Jääb mõnevõrra segaseks, kes ikkagi võtab vastutuse selle eest, et ilmuks korrektne uudis. Kogu päeva jooksul ilmunud materjali päevatoimetaja alati üle vaadata ei jõua.

Vigade tekkimise põhjuseks peavad reporterid suurest koormusest tulevat kiirustamist ja samaaegset töötamist mitme artikli kallal. Lisaks ajakirjaniku originaalteemale jagavad päevatoimetajad reporterite vahel artiklite vormistamiseks veel tööpäeva ajal tekkivaid päevakajalisi teemasid ja pressiteateid. Pressiteated on tihti prioriteetsemadki.

Puudulik ressursijuhtimine seab reporterid pinge alla

Reporterid tunnistavad, et töökoormuse vähendamiseks oleks vaja tööle veel suuremat hulka inimesi. Inimeste juhtimine ja uute töötajate värbamine peaks omakorda olema peatoimetaja pädevuses. Aga kui jätta kõrvale töögraafikutega seotud palved, ei ilmne, et reporterid toimetuse juhtidega töökorralduse teemadel arutleks.

Eelöeldu näitlikustab selgelt, kuidas võim tekkinud olukorda parandada on nende käes, kes juhivad ressursse. Kui aga reporterid on harjunud, et päevatoimetaja suunab nende igapäevast koormust, võib viidata, et vastutus jaguneb siinkohal nii päeva- kui ka peatoimetaja vahel. Eelarvega seotud muutustest peab ettevõtte juhatust teavitama peatoimetaja ja seega sõltub tema läbirääkimisoskustest see, kui võrd eraldatakse toimetusele rohkem raha (nt uue töötaja palkamiseks).

Vähene töötajate hulk toimetuses sunnib ajakirjanikku paluma info hankimiseks abi sündmuspäigale läinud fotograafilt, mis näitab, et kehvasti juhitud ressursid põhjustavad tööülesannete nihkumise. Fotograaf saab telefoni abil olla ajakirjanikule silmade ja kõrvade eest, aga see tähendab, et fotograaf peab oskama näha sündmuspäika ajakirjaniku pilguga. Aga juhul kui ta seda kuigi hästi ei suuda, peab ajakirjanik tervikliku info kogumiseks oskama esitada väga täpseid küsimusi. Puuduliku või

väära info eest vastutab hiljem reporter, kuigi ta oli sunnitud (toimetuses inimeste puudumise tõttu) võtma vastutuse selle eest, et ei saanud fotograafi- ga kaasa minna.

Seda, kas ja kuidas artiklid esilehel välja män- gitakse, nähakse eelkõige päevatoimetaja vastu- tusalana. Seda, millise tonaalsusega kogu veebi si- su avaldatakse (nt kuivõrd rohkelt kasutatakse uu- distes omadussõnu ja pealkirjades sõnamängu või kas eelistatakse konservatiivsemat stiili), nimetavad reporterid toimetusesisese meelsuse mõjuks. ERRi peatoimetaja ütleb selgelt välja, et meelsuse loomi- ne on tema ülesanne. Reporterid teistes toimetustes usuvad, et meelsus kujuneb vastavalt sellele, millised inimesed kokku satuvad, milline on nende läbisaa- mine ja iseloomude kokkusobivus.

Millised töökorralduslikud tegurid mõjutavad veebiväljaande sisu?

Analüüsid materjali iseloomu, on selge, et veebi- uudistes luuakse pigem lühikesi uudisnuppe (ühi- kuid) kui pikki, kõiki pooli ärakuulavaid artikleid. Levinud on arvamus, et portaalide lugeja otsibki pi- gem kiireid ja lühikesi infokilde. Teisalt ollakse se- da meelt, et visuaalselt rikkalikud artiklid on väärt- uslikud ja juurduvad üha enam veebitoimetuse igapäeva, aga nende tegemist ei seata veel prioriteediks. Orienteerumine kiirele masstootmisele seab mõne- võrra küsimärgi alla ka artiklite loetavuse edetabeli monitoorimise ja analüüsimise — igapäevase kiire analüüsi põhjal ei saa teha üldistavaid ja laiapähja- lisi järeldusi. Teisalt on selge, et napp ajaressurs ei võimalda reporteritel õppida väljendusrikkamat ja multimediaalset kujundamist.

Mõni reporter tunnistas, et tahaks teha rohkem erikujundusega lugusid. Kuid kuna töö ei ole piisa- valt reportereid ja toimetuses peetakse oluliseks või- malikult laia temadehulga kajastamist, teevad nad samas ajaühikus pigem rohkem lugusid. Ajakirjani- kud on formaalselt küll autonoomsed — neilt ooda- takse endi originaalideede elluviimist ja põnevaid uusi lahendusi, kohustuslikku temadevalikut ei ole —, kuid puudulikud otsused organisatsiooni kõrge- mal tasandil piiravad reporterite tegevusvabadust ja pärsivad innovaatilisust. Hetkel väljendub see eel- kõige konkurentsiolekorrade keskendumises ning sellest tulenevalt kiirustamisest tekkivates trüki- ja

ka mõnedes faktivigades. Viimaste põhjus võib pei- tuda selles, et veebitoimetuste tööd suunatakse kui odavat ja kiiret masstootmist.

Siingi lasub vastutus sellel, kes juhib reporteri- te tööd määravaid ressursse. Nii päeva- kui ka pea- toimetaja peaksid märkama puudujääke reporteri- te töökorralduses.

Nuputootmine kui visalt muutuv norm

Mida eelkirjutatu tegelikult reporteri vaatenurgast tähendab? Nad kirjutavad päevas märkimisväärse hulga tähemärke, harjutavad maksimaalselt kiireks galeriide lisamise ja timmivad täpseks maitseku- se ja provokatiivsuse piiril oleva pealkirjastamise. Aga kaheksa töötunni jooksul ei pruugi kohuse- tundlikumad töötajad kordagi oma toolilt tõusta ja arvuti tagant lahkuda. Muidugi, WC külastamiseks võetakse hetk, aga sündmusterohkematel päevadel jääb lõunapaus vahele, sest „südametunnistus on see, mis ütleb mulle, et tee see võileib mikrolaineah- jus soojaks ja söö sealsamas klaviatuuri kõrval ära, sest ma ootan parasjagu kellelki vastust ja siis saan olemas olla ning reageerida, kui keegi helistab“.

Reportereid kannustab toimetuse õhustikus ta- jutav töötempo ülevaheldamine päevatoimetajate poolt, et olla esimene, olla kiirem, olla mahukai- ma uudisvooga. Paraku rääkis seesama südametun- nistusega töötav reporter, et ta ei tunne mitte min- git emotsionaalset sidet organisatsiooniga, sest ise- gi kui teinekord jagatakse jooksvalt kiidusõnu, loeb ta palgapäeval kontolt välja teistsuguse suhtumise:

Ma võtsin ka tüki pitsat, kui otsustati, et Obama visiidi kajastamine läks väga hästi [ja toimetust lõunasöögiga premeeriti], aga see ei mõjuta eda- sist tööd. Pigem leian, et see väike žest, mida töö- andja sellisel kujul teeb, on talle palju odavam väljaminek kui oma töötajatele püsivalt konku- rentsivõimelise palga maksmine. On ju ütlus: kii- da lolli ja loll rabab rohkem.

Kuna reporter on hierarhilise suhtlusega reporter- päevatoimetaja-peatoimetaja harjunud ning tei- salt tööandjas pettumise tõttu mittemotiveeritud, ei muutu midagi. Reporter ei taju, et tema üles- anne oleks pingetest rääkida ja organisatsiooni ta-

sandil ettepanekuid teha — peatoimetaja ei näe, et reporter kannatab, ja nii ollaksegi kurvas lõksus.

Esmajärjekorras kannatavad lisaks reporteritele lugejad, samuti ühiskondlik debatt, kogu info ruum, sest ülekoormatud töötajad ei suuda pakkuda iga päev tõeliselt lisandväärtuslikku lugemistaotamist. Enne kui tööandja ei anna reporterile rohkem aega või ei suuna tema koolitusse raha, ei muutu sisu väärtuslikumaks ning reporter ei saagi oma täit potentsiaali arendada ega kasutada. Muide, professionaalsete oskuste arendamisest on reporterid väga huvitatud.

Pikas perspektiivis kannatab kogu organisatsioon, sest meediaturg on kaldumas nišitootmise poole. Massimeedia on vananenud ärimudel. On muidugi mõistetav, et ratsionaalsete majandustege lastena püüavad ka meediaettevõtete juhid võimalikult kuluefektiivselt tegutseda. Tasuliste lehtede kõrval ongi veebis võetud suund toota ühest ainesest pigem võimalikult mitu uudisteühikut. Ka reporterid tunnistavad, et loo tegemisele ei ole mõttekas palju energiat suunata, sest nt Delfi lugeja viibib ühe artikli juures vaid minuti.

Kuid kui iga pisem infokild vormistatakse eraldi artikliks, siis polegi lugejal sisu, mille peal pikemalt peatuda. On tekkinud nõiarang, milles tootja arvab, et nõudlus on lühikeste uudisnuppude järele, ning tarbija peabki veebiuudiste normiks lühikest nappu.

Vanad ärimudelid takistavad veebitoimetustel ajakirjanduslikult rikastumast

Meenutades Hardy selgitust⁴ muutunud paradigmadest mediaturul, peaks toimetused orienteeruma hoopis väiksemamahulisele ja isiklikumale, interaktiivsust ja mitmesuunalist suhtlust pakkuvale sisule. Tõsi, veebiartiklite pealkirjad on tihti lugejat kõnetavad ja üleskutsuvad (“Vaata,...”, “Loe,...” jne) ning suhtlustasandiks võib pidada ka kommentaarime, milles reporterid näiteks kirjavigade suhtes tagasisidet saavad. Kuid suurem interaktsioon jääb siiski ära.

Võrguühiskonna teooriast lähtudes on võim läinud meediaorganisatsioonilt üle just auditooriumi kätte ning meedial on üha vähem kontrolli sõnumi-

te üle, mis internetti paisatakse. Nii võib väita, et ei olegi vahet, milline on sõnum, kui palju on selleks ressursse kulutatud ning kui eriliseks see on vormitud — pärast avaldamist ei ole tema üle kontrolli.

Vastupidi, suhtuda tuleks sootuks suurema hoolikusega, sest meediaorganisatsiooni sõnumid võivad jõuda ka auditooriumini, keda nad esialgu ei kavatsenud püüda ning kes sõnumit (nt infokildu) taustsüsteemi (varasema konteksti) puudumise tõttu ei pruugi mõista. See omakorda suurendab vastutust sõnumi sisu eest, sest portaalil on tagantjärele raske kõigi sõnumi vastuvõtjateni muudatusi ja hilisemaid täpsustusi viia. Niisiis ei pruugi küll esialgu olla majanduslikult kasumlikum spetsiifilise sisu abil enda külge siduda kitsamat auditooriumi (kultuures enam ressursi väiksema mahu tulemuse peale), kuid professionaalsetel ja eetilistel kaalutlustel oleks see veebis tegutsevale meediaorganisatsioonile esmatähtis. Pealegi lisandub üha enam konkurentsi blogide ja kogukondliku meedia kujul. Paljude sarnaste kanalite seas on lugejal lihtne üht teisega asendada.

Sõnumi mõju ja ajakirjanduslikku vastutust silmas pidades on mure sõnumi kontrollimise üle seda väiksem, mida tugevam on toimetusesisene kultuur ning selginud normid ja väärtused, sest need aitavad reporteritel keskenduda professionaalsele tööle ja toota kvaliteetsset sisu. Seega tuleks toimetusel selgusele jõuda: mis on kellegi roll, mille nimel me töötame ja kuidas see saavutada? Kvaliteedi tõstmine ei tähenda ebaefektiivsust ja tohutut laristamist, vaid esmalt prioriteetide ja rutiinide ülevaatamist. Ehk peaks peatoimetajad, kes on niigi igapäevasest ajakirjanduslikust tööst kõrvale kaldunud, keskenduma tugeva organisatsiooni- ja töökultuuri väljatöötamisele? Omaette väljakutse on ka ühendtoimetuste juhtimine. Aga muidugi võib ka väita, et nii muutub valdkonnas nagu veebiajakirjandus on Eestis kõik omamoodi katsetajad ja pioneerid.

Võti peitub auditooriumi väärtustamises

Usaldusväarsus ehk võimalikult väheste vigadega ja mitmekülgsest loodud sisu võiks olla see stiimul, mis lugeja tagasi portaali kutsub, mitte tema automaatseks kujunenud harjumus. Praegu tundub, et suures plaanis näevad põhiportaalid vaeva eeskätt

⁴ Jonathan Hardy. *Critical Political Economy of the Media*. Introduction. New York: Routledge, 2014.

sellega, et suuta avaldada infokilde enne teisi.

Kõigil uuritud portaalidel on aga tugev ajakirjanduslik taust ja suhtlusvõrgustik: ollakse pikka aega tegutsenud ning töötatakse veelgi tugevamate naabertoimetuste kõrval. Samuti on peaaegu kõigil toimetustel väga head tehnilised võimalused toota veelgi mitmekülgsemat ja originaalsemat sisu. Kõik see on eelduseks, et vaadeldud portaalid suudavad saada Eesti veebimaastikul juhtivateks tasakaalustatud ja mitmekülgse info pakkujateks ehk vastutus- tundlikeks infoväljade kujundajateks.

Siinkohal avaldub ehk avaõigusliku portaali eri-

pära. Kuna ERR ei pea konkureerima reklaamitulu saamiseks (ning lisaks on ta auditooriumi kasvata- mise faasis), on tal ilmselt kergem muutusi sisse viia, sest ei pea lühikeses plaanis niivõrd tugevalt end fi- nantsiliselt tõestama. Ehk saaks portaal ajakirjan- dusliku väärtuse kasvades ka juhtide suurema soo- singu osaliseks.

Siiski tuleks ka Postimehel ja Delfil üle vaadata organisatsioonisesed reeglid ja senised töökultuu- ri iseärasused ning proovida uues meediaolukorras kohaneda mitte niivõrd tootmispõhimõtetest kui ühiskondlikust vastutustundest lähtuvalt.

A J A L U G U

Varasem eesti ajakirjandus ja Tartu ülikool

Juhan Peegel

Oli mitmeid ajaloolisi eeldusi, miks varasem eesti ajakirjandus oli eeskätt Liivimaa ajakirjandus ja seda 1880. aastateni. Liivimaa Eesti osas oli tugevam rahvakoolide võrk ja seetõttu levinum lugemiskeskus, siin olid ka majanduslikud tingimused pisut paremad, sest juba XVII sajandi lõpul oli siin teokorramise osatähtsus väiksem kui Eestimaal. 1765. a maa-päeva otsus oli mõningal määral piiranud teoorjuse kasvu ja ka 1804. a talurahvaseadus oli soodsam Eestimaal omast. Esimene trükikoda Eesti alal asutati 1631. a Tartus, esimene eratrükikoda 1766. a Põltsamaal. Ei saa unustada ka vaimseid tegureid, valgustusfilosoofia mõjusid, mis nirkusid siia, Baltikumi madala taeva alla.

Tartu kujunemiseks Liivimaa oluliseks kultuurikeskuseks andis vaieldamatult hoogsa tõuke ülikooli taasavamine 1802. aastal. Kuigi üks ülikooli taasavamise eesmärke oli kohaliku aadlinoorsoo irrutamine välismaise kõrgharidusega kaasnevatest võimalikest progressiivsetest mõjutustest, kujunes ülikool tänu paljudele eesrindlikele õppejõududele keskuseks, mis kiirgas oma mõju kaugele väljapoole. Siit langes midagi ka tärgavale eesti ajakirjandusele.

Esimeseks eestikeelseks ajakirjaks oli teatavasti Peter Ernst Wilde kirjutatud ja kirjastatud Lühike õppetud ... , mis ilmus Põltsamaal 1766–1767, esimeseks ajaleheks aga 1806. a märtsist detsembrini Tartus ilmunud Tartu maa rahva Näddali-Leht. Selle ajalehe kokkupanekuga tegelesid arhiivandmeil Põlva pastor Gustav Adolph Oldekop (1755–1838), kes oli märgitud väljaandjana, Kanepi pastor ja hiljem Võru ringkonna praost Johann Philipp von Roth (1754–1818) ja tema vend, Võru kooliringkonna inspektor Carl August von Roth (1755–1835). Ajalehte trükkis ülikooli trükikal M. G. Grenzius, kes trükkis ka saksakeelset Dörptsche Zeitungit.

Kuid see on vaid väline side ülikooliga. Tuleb arvata, et see tartu-võrukeelne leheke, väga omapärane nähtus meie ajakirjanduse ajaloos üldse, oli ülikooli juhtkonna protektoraadi all kui üks üritusi, mis seondus esimese rektori Georg Friedrich Parrot' arusaamadega ülikooli ajaloolisest missioonist — talurahva olukorra parandamisega ja rahvavalgustusega, mille kaugemaks sihiks oli pärisorjuse kaotamine. Seda tõendab ülikooli tsensuurikomitee (tsensor oli ülikooli eesti keele lektor pastor Friedrich David Lenz, kes muide oli tuntud ka kui omaaegse Dörptsche Zeitung'i ja Dörptsche politisch-gelehrte Wochenblatti väljaandja) soosiv suhtumine sellesse väljaandesse ja rektoraadi energiline protest ajalehe sulgemise puhul. Muide, sulgemise otsuse tegi miilitsakomitee — asutus, mis tegeles maa-miilitsa organiseerimisega. See oli ette nähtud rakendamiseks Napoleoni võimaliku kallaletungi puhul. Kardeti aga väga — ja niisugused jutud oli rahva hulgas liikvel —, et kui miilitsale relvad antakse, siis pööratakse need mõisnike vastu. Tartu maa rahva Näddali-Leht kirjutas palju Napoleoni sõdadest (juba esimeses numbris oli lookene Austerlitz'i lahingust) ja seepärast kardeti, et see õhutab talupojast lugejas rahutust. Sellega on seletatav, miks sulgemisotsuse tegi miilitsakomitee, millel polnud ajakirjandusega mingit otsest tegemist. Järgnes sise-ministri range korraldus Eesti- ja Liivimaa kindral-kubernerele kiiresti ja ühegi erandita ära korjata kõik ilmunud eksemplarid ja need hävitada. Sellega on suurelt osalt seletatav ka see, et ajalehte tänini leitud ei ole.¹ Et ajaleht ülikoolile tõepoolest väga lähedal oli, tõendab lehe sulgemisloos see fakt, et päev enne, kui läks korraldus tsiviilkubernerele, teatatakse sulgemisotsusest ülikooli kuraatorile Friedrich Maximilian Klingerile ja kästakse tal lehe väljaandmine viivitamatult lõpetada. Juba järgmisel päe-

Ettekanne konverentsil „Filoloogiateadused Tartu Ülikoolis“, 15. detsembril 1982 Tartus.

¹ 1995. aastal leidis ajaloolane Tõnu Tannberg Peterburi ajalooarhiivist kümme nädalalehe originaalnumbrit. — Toim.

val nõuabki Klinger kirja teel rektorilt, et leht suletak. Carl Friedrich Meyer, G. F. Parrot' järglane rektori kohal, täidabki otsekohe korralduse, võttes selle kohta trükkalilt kirjaliku tõendi. Muide, asi käib läbi ülikooli nõukogust. Niisiis käis kogu sulgemisprotseduur väljaspool ametlikku väljaandjat Oldekoppi ja väljapool teisi toimetajaid. Muidugi, tsensuurikomitee oli ülikooli juures, selle esimees oli ametlikult rektor, kuid ikkagi — väljaandesse suhtuti ülalpool nii, nagu oleks see puhtalt ülikooli ettevõtmine.

Muide, täiesti loomulikult kerkib küsimus, kuidas leht tegelikult kokku pandi, kui üks asjaomastest inimestest oli Kanepis, teine Põlvas, kolmas Võrus, aga lehte trükiti Tartus. On väga tõenäoline, et lehe tegemisest võttis osa veel neljas mees, Kanepi Rothi poeg Georg Philipp August von Roth, kes 5. veebruaril 1806 oli pärast Saksamaalt naasmist taas usu-teaduskonda immatrikuleeritud. Ta oskas hästi eesti, õigemini võru keelt, oli hiljem ülikooli eesti keele lektor. Kui arvestada veel seda, et niihästi tsensor Lenz kui ka trükkal Grenzius olid ise ajakirjanduslike kogemustega ja suhtusid lehesse soosivalt, siis ehk heidab seegi lisavalgust nendele tihedatele sidemetele ülikooli ja esimese eestikeelse ajalehe vahel. Ajalehe eesmärgi ühtimist ülikooli eespool mainitud valgustusliku üldsuunitlusega tõendab ka ühe vahetu asjaosalise, toimetaja J. Ph. von Rothi hilisem märkus, et leht oli loodud rahvavalgustuslikel taotlustel. Selles oli suurima ettevaatlikkusega avaldatud lühikesi poliitilisi sõnumeid. Nende all mõeldi välissõnumeid sõjast Napoleoni vastu jms.

Leht oli omamoodi nähtus meie trükisõnas.

1. See oli kitsamalt suunitletud, kohalik Lõuna-Eesti leht, lõuna-eesti ilmaliku trükisõna kõige mitmekülgsem ja huvitavam teos, samas kui taluline oli orienteerumine kogu keelealale.
2. See võrdsustas tegelikkuses saksa ja eesti lugeja, olles sisuliselt Dörptsche Zeitung'i eestikeelne variant (eesti lugeja ei tarvitsenud küll kõigest aru saada). See oli asi, mida ei saanud andestada!
3. Kuigi lehe kokkupaneku juures olid pastorid, pole lehes ühtegi puhtalt religioosse propagandaga seotud lugu.
4. On mitmeid kirjatükke, milles näidatakse alama rahva sangarlikkust ja üllust (olgu et mitme eestlaste oma).

5. Lehes leidub huvitavat ilukirjanduslikkugi lugemist, näiteks esimene, ehk küll väga lühendatud tõlge Nikolai Karamzini jutustusest õilsast talupojast Frol Silinist.

Rääkisime sellest kõige varasemast sidemest eesti ajakirjanduse ja ülikooli vahel pisut pikemalt sellepärast, et seda lehte üldiselt vähe tuntakse, selle sidemeid ülikooliga veelgi vähem.

Järgnevas eesti ajakirjanduses ja kalenderperioodikas leiame ülevaateid, kirjeldusi ning üksikfakte ülikooli tööst ja elust. O. W. Masingu Marahwa Näddala-Leht on mitmel puhul kirjutanud ülikoolist, näiteks surnupostist Riia ja Tartu vahel 1825, ülikooli tähetornist jne. Teatavasti nõudis ta ka suuremat eluõigust eesti keelele. Masingu lehe kohalikus informatsioonis on väga tähtsal kohal just Tartu linn ja Tartumaa, nelja aasta jooksul kokku 455 korral. Teame, et ülikooli kasvandik Fr. R. Kreutzwald on oma publitsistitegevusega, esimese eestikeelse populaarteadusliku ajakirja Ma-ilm ja mõnda (1848–1849) kokkupanijana läinud meie ajakirjanduse ajalukku. Kuid need on kõik kaudsemad sidemed. Sisulisem murrang toimub XIX sajandi teisel poolel, oma rahvusest intelligentsi ja rahvuse üldise kujunemise taustal.

J. V. Jannsen talitas õigesti, kui ta Eesti Postimeest Tartus välja andma hakkas. Tartust kujunes meie rahvusliku liikumise ja vaimsuse keskus ning eesti haritlaskond, eeskätt üliõpilased suutsid lehele anda tõsist sisulist kaalu. 1865. a oli Eesti Postimehel juba 272 väliskaastöölist, nende hulgas mitmeid väljapaistvaid eesti haritlasi. Mainitagu siin näiteks Paul Blumbergi, kes arstiteaduse üliõpilasena avaldas peale tervishoiualaste kirjutiste kaastöid, kus teravalt puudutati ka sotsiaalprobleeme, eeskätt rahvusküsimusega seonduvat. Eesti Postimehe kaastööliste hulka kuulusid Jakob Hurt, Paul Undritz, Fr. W. Ederberg jt.

Seitsmekümnendate aastate lõpust peale kujuneb aga üpris iseloomulikuks see, et suurematel või väiksematel akadeemilistel ringkondadel on sisuliselt juba oma ajakirjad. Nõnda kujundavad oma käe järgi sisuka kirjandusajakirja Meelejahutaja (1878–1887) üliõpilased Aleksander Mohrfeldt, Jaan Bergmann, Matthias Johann Eisen ja Friedrich Wilhelm Ederberg. Meenutatagu, et sellel ajakirjal on teeneid antiikaja, lääne ja vene kirjandus-

klassika tõlkimisel. Esimese humanitaarteadusliku ajakirja loob ülikooli eesti keele lektor filoloogiadoktor Mihkel Veske. Jutt on ajakirjast Oma Maa (1884–1891), mida hiljem toimetas Jaan Jõgever, Tartu ülikooli lõpetanud slavist, hilisem ülikooli esimene eesti keele professor. Selle ajakirja üks eesmärke oli vene kultuuri lähendamine eesti lugejale. Ajakirjas oli avaldatud terve sari Mihkel Veske kirjutisi soome-ugri rahvaste keele ja ajaloo kohta. Märgitagu, et keeleteaduse doktor, eesti keele lektor K. A. Hermann andis Tartus välja esimest spetsialiseeritud ajakirja Laulu ja Mängu Leht (1885–1897). Teda tunneme aga eeskätt kui 1886. a Tartus ilmuma hakanud Postimehe toimetajat.

1891. a sai Postimehest esimene eesti päevaleht. Võime kindlasti väita, et niihästi Postimehe toomine Pärnust Tartusse kui konkurentsi väljapidamine siin ilmuvate varasemate väljaannetega (eeskätt Olevikuga) toetus suurelt osalt eesti üliõpilasingkonnade, eeskätt Eesti Üliõpilaste Seltsi abile. Selle ringkonna kaastöö kujundas suuresti Postimehe ilmet.

Eesti üliõpilaskond aga polnud sajandi lõpukümnendil kaugeltki ühtne. Vasakpoolsed ringkonnad, kellel olid sidemed üliõpilaste marksistlike ringidega, üritasid teatavasti isegi Postimehe ülevõtmist. Eduard Vilde, kes oli nende ringidega kontaktis ja töötas Postimehe toimetuses 1893–1895, suutiski lehele anda demokraatlikuma suuna. Kuid võitis siiski EÜSi konservatiivsem tiib. Selle ringkonna esindajad Villem Reiman, Oskar Kallas, Peeter Hellat, Heinrich Koppel otsid teatavasti ajalehe ja kutsusid 1896. a toimetajaks Jaan Tõnissoni.

Üliõpilaskonna vasakpoolse grupeeringu vaa-dete väljendajaks saab aga ajakiri Rahva Löbu-leht (1899–1906), mille aktiivi kuuluvad üliõpilased Richard Aavakivi, Andres Alver, Johannes Voldemar Veski ja toimetajana Johannes Leopold Jürgens. Eesti ajakirjanduse ajalukku läheb see väljaanne kui materialistliku maailmavaate propageerija ning kirjanduses kriitilise realismi eest seisja. Selle ringkonna tegelasi kohtame hiljem Teataja ja Uudiste toimetustes.

Kui astuksime veel sammukese edasi, siis oleme juba esimese eestikeelse tõsiteadusliku ajakirja Eesti Kirjandus sünni juures 1906. a. On loomulik, et see ajakiri sündis just Tartus. Siin oli ülikool, mis virgutas tärkama ka rahvuslikke teadusi.

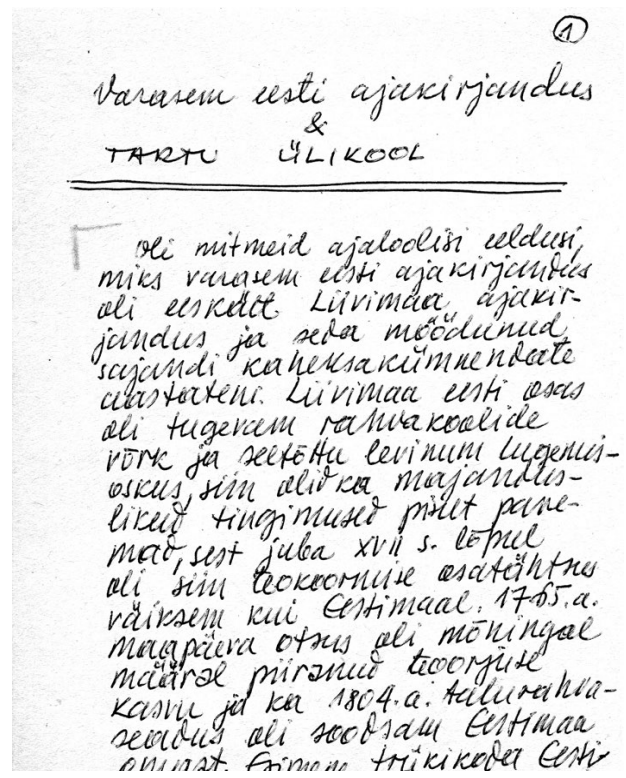
Nõnda siis — eesti ajakirjanduse ajalugu on üsna

algusest peale olnud tihedasti seotud Tartu ülikooliga. Oma lühikeses ettekandes saime selle tõestuseks tuua vaid mõningaid üsna pindmisi näiteid XIX sajandist. Tegelikult on neis suhetes siis ja hiljemgi olnud palju huvitavaid detaile, mis väärivad palju üksikasjalikumat käsitlust.

Kokkuvõttes märgiksin, et omaaegse üliõpilaskonna paremik tundis selgesti oma kohustust rahva ees, nähes selles peamisena rahva harimist ja õpetamist ajalehe kaudu. Paul Blumberg kirjutas:

Ajakirjandus ei ole määratu jõud mitte üksnes poliitilisel alal, ka mitte ainult sotsiaalsel alal, vaid ka vaimsel alal, ta on hariduse vahend, aseaine või vähemalt täiendus kooliharidusele.²

Teiseks, 1890ndate algul tõusis eesti üliõpilaste arv Tartus vaid veidi üle 50.³ See oli kandepinnana siiski väike hulk ja selleski ei olnud mitte kõik aktiivsed. Seda enam peame hindama omaaegsete üliõpilaspublikustide aktiivsust, tegutsemist oma eriala õppimise kõrval edasiviijatena rahvuslikus ajakirjanduses.

Juhan Peegli teksti originaal.

² Rudolf Põldmäe. Paul Blumberg — rahvusliku liikumise varasemaid tegelasi. — Keel ja Kirjandus, 1960, nr 7, lk 411.

³ Raimo Pullat. Peterburi eestlased. Tallinn: Eesti Raamat, 1981, lk 49.

Ajakirjaniku saatus.

Inspireeritud raamatust „Brendekenist Peegliini: Eesti ajakirjanduse biograafiline lühileksikon 1689–1940“

Roosmarii Kurvits

Ajalugu on enamasti suhteliselt sujuv protsess, kus muutused toimuvad tasapisi, aastatega. Siiski on Eestis olnud üks suvi — 1940. aastal, mil muutus teiseks kõik: ühiskonnakorraldus, majandus, valitsejate nimed jne. Suur murrang toimus ka ajakirjanduses: omandivormides, tsensuurikorralduses, sisus, žanrides jne. Selles murrangus on kõnekas see, mis sai ajakirjanikest 1940. aastal ja pärast seda. Senised andmed nende saatuse kohta on väga lünklikud. Saksa okupatsiooni aegsetes ajalehtedes loeti üles Nõukogude võimude poolt arreteeritud ja küüditatud tuntumate ajakirjanike nimesid (vt nt Eesti Sõna 11. dets 1941, lk 4). Nõukogude ajal oli selliste andmete kogumine ja avaldamine mõeldamatu. Näiteks eesti kuulsaima karikaturisti Gori (vaba) surma kohta oktoobris 1944 ei ilmunud ainsatki teadet üheski tollases eesti ajalehes. Noorte Häälgi avaldas Gori karikatuure ikka edasi, kuni mõne nädala pärast sai nende varu ilmselt otsa. Taasiseseisvunud Eestis on Epp Lauk hinnanud, et enne 1940. aastat töötas Eestis umbes 700 ajakirjanikku, pärast II maailmasõda jätkas neist ajakirjanduses parkümmend.¹ Anu Pallas on arvutanud, et

kolmandikul juhtudest (s.o 211 ajakirjaniku puhul) ei olnud teada, mis sai neist pärast juunipööret 1940 ja pärast II maailmasõda.²

Leksikon „Brendekenist Peegliini. Eesti ajakirjanduse biograafiline lühileksikon 1689–1940“ annab esimest korda täpsema ja detailsema ülevaate olulisimate ajakirjanike saatusest pärast 1940. aastat. Leksikonis on kirjas 348 meest ja naist, kes tegutsesid ajakirjanduses enne 1940. aastat. Neist 131 on sellised, kelle põhitegevusala vahetult enne Nõukogude okupatsiooni algust 1940 oli ajakirjandus³ või kes olid erialajakirjade tegevtoimetajad (tavaliselt tehti seda tööd põhieriala kõrvalt). Pikas perspektiivis oli nende saatuse põhivariante kolm: ajakirjanik arreteeriti 1940–1941 või 1949–1951, ajakirjanik põgenes 1944. aastal läände, ajakirjanik loobus või sunniti loobuma oma senisest tööst. Lisaks veel neljas, haruldane variant: mõned ajakirjanikud töötasid ajakirjanduses edasi ka Nõukogude ajal (vt joonist).

¹ Epp Lauk. How will it all unfold?: Media Systems and Journalism Cultures In Post-Communist Countries. — Karol Jakubowicz, Miklos Sükösd (toim). Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective. Bristol, Chicago: Intellect, 2008, lk-d 196–197.

² Selle statistika aluseks oli 2001. aastaks kogutud ajakirjanike andmebaas Tartu Ülikoolis, vt Anu Pallas. Eesti Vabariigi ajakirjanik 1919–1940. — Keel ja Kirjandus, 2001, nr 7, lk 477.

³ S.t valimisse ei kuulu ajakirjanikud, kes taandusid või sunniti ajakirjandusest taanduma pärast 1934. a riigipööret, nt Johannes Eigo, kes oli ajakirjanik 1923–1935; Jaan Tõnisson, kes tegutses Postimehe toimetajana 1896–1935; Johannes Viik, kes oli ajakirjanik 1914–1935.

Eesti ajakirjanike saatus pärast 1940. a

131 meest-naist, kelle põhitegevusala vahetult enne 1940. a juunipööret oli ajakirjandus või kes olid ajakirjade tegevtoimetajad

Allikas: R. Kurvits, A. Pallas. Brendekenist Peegli. Tartu 2014

Pagulane. Juhan Kokla (1915–1992 Stockholm)

Kõige rohkem oli vaatluse all olnud ajakirjanike seas neid, kes põgenesid sõja ajal Eestist läände, 45 ajakirjanikku. Seega on põgenikke rohkem, kui seni oletatud.⁴ Paguluses asusid põgenikud kohe organiseerima eesti ajakirjanduse väljaandmist. Esimesed väljaanded ilmusid 1943. a Helsingis, 1944. a Stockholmis ja 1945. a Saksa põgenikelaagrites, 1950. aastate alguses USAs ja Kanadas. Kõik põgenenud ajakirjanikud (v.a üks) tegid pagulasväljaannetele kaastööd, kuid pagulasühiskond oli siiski nii väike, et põhitööks sai ajakirjandus olla vähestel. Üks neist oli Juhan Kokla.

Juhan Kokla sündis I maailmasõja ajal Tallinnas. Gümnaasiumi lõpetas ta Haapsalus 1934. a ja juba järgmisel aastal, 20-aastaselt sai temast ajakirjanik. Ta töötas kohalikus lehes Lääne Elu ja tegi samal ajal kaastööd ka suurtele päevalehtedele Vaba Maa ja Postimees. Paari aasta pärast oli ta reporterina ametis juba Tallinnas Vaba Maa kontserni ajalehtede juures. Ta pidi olema usin, visa ja järjekindel kirjutaja, muidu poleks ärijuht Aleksander Veiler teda palganud. Aeg-ajalt õppis Kokla töö kõrvalt Tartu ülikoolis õigusteadust, aga kool jäi pooleli.

1940. aasta juunipöörde järel Veileri ajalehed suleti ja Kokla kaotas töö. 1941. a algul sai ta ajakirja Nõukogude Eesti Kalandus tehniliseks toimetajaks. See oli „endiste“ ajakirjanike tüüpiline saatus esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal — ajakirjanduslikele juhtpositsioonidele pandi ideoloogiliselt õiged mehed-naised (kes ei teadnud ajakirjandustööst tavaliselt midagi), tehnilise töö tegemiseks palgati vabariigiaegsed ajakirjanikud. Ametit jätkus paariks kuuks, siis tuli Saksa okupatsioon ja Kokla asus tööle Postimehes Tallinna toimetuse juhatajana. Saksa julgeolekupolitsei arreteeris ta 1944. a kevadel (süüks rahvuslik meelsus ja tegevus), ta vabanes mõne kuu pärast.

Saksa okupatsiooni viimastel päevadel 1944. a septembri lõpus põgenes ta koos naise ja pojaga üle mere Rootsi. Kolme kuu pärast asutati rootsikeelses päevalehes Stockholms Tidningen eestikeelne lisa Lehekülg Eestlastele (hilisem nimi Stockholms-Tidningen Eestlastele [STE]) ja Koklast sai üks selle toimetajaid, 1951. aastast peatoimetaja. STE oli täiemõduline terviklik ja sisult iseseisev ajaleht, mis ilmus kuus korda nädalas. Juhtkiri, uudised, artiklid, arvustused, fotod, kuulutused, reklaam jne — kõik oli olemas. Lehe maht oli küll poole väiksem kui tollases Nõukogude Eestis ilmunud Rahva Häälel, aga ajakirjanduslikku sisu (selle sõna klassikalisel tähenduses) oli rohkem.

Muutus tuli 1959. a, kui Stockholms Tidningen läks sotsialistide kätte. Eestikeelne osa suleti. Kokla otsis jonnakalt uusi võimalusi lehe ilmutamiseks ja kuu pärast oli uus „peremees“ leitud — eesti leht hakkas ilmuma Eskilstuna Kurireni eriväljaandena, nimeks Eesti Päevaleht. Peatoimetajaks ikka Juhan Kokla, kes tegi seda tööd 33 aastat, kuni oma surmani 1992.

⁴ Vt Lauk 2008, lk 197: „Several escaped to the West at the end of the war.“

STE ja Eesti Päevaleht olid Kokla elutöö algusest lõpuni, 47 aastat. Algul tehti lehte ühe-kahe mehega, hiljem, kui Rootsi riik lehte toetas, kasvas toimetuspisus, aga põhiraskus oli ikkagi Kokla peal. Ta oli Eesti Päevalehe jaoks õige mees: rahulik, kannatlik, tasakaalukas, erapooletu. Kokla oskas intriigiderohkelt pagulasühiskonnas erinevate ringkondadega läbi saada. Tal oli huvi ja uudishimu kõige vastu, ta kuulas tundide kaupa „vanu tarku mehi“, kes tulid toimetusse juttu ajama ja nõu andma, ta liikus kõikvõimalikel Stockholmi üritustel, sirvis kõiki kättesaadavaid ajalehti pagulusest ja Eestist.⁵ Ta oli entsüklopeediliste teadmistega ja hämmastava kirjutamisvõimega ajakirjanduslik universaal: juhtkirjad, vested, reportaažid, poliitilised analüüsid, majandusülevaated, reisikirjad, intervjuud, lühijutud. Kolleeg Arvo Mägi resümeerib: „Juhan Kokla oli aastakümneid Eesti Päevaleht.“⁶ KGB-taustaga ajakirjanik Ervin Martinson võtab tema tegevuse Kodu-Eestis kokku: „reaktsiooniline eesti emigratsiooni aktiivne tegelane.“⁷ Ka see oli pagulasajakirjaniku üks „töökohustusi“ — saada sõimatud ajalehes Kodumaa ja Eestis avaldatud propagandaraamatutes (pagulaskonnas nimetati seda „Lenini ordeni“ andmiseks).

Kokla elas 77-aastaseks ja suri ootamatult 31. detsembril 1992, veel eelmisel päeval oli ta käinud Eesti Päevalehe toimetuses.

Arreteeritud. Harald Tammer (1899–1942 Suhhobezvodnoje vangilaager, Gorki oblast)

Suuruselt järgmine rühm on 37 ajakirjanikku, kelle Nõukogude võimud arreteerisid aastail 1940–1951.⁸ Neist 21 arreteeriti kohe esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal, 16 hiljem, aastatel 1944–1945 ja 1949–1951. Arreteeritustest 11 hukati või tapeti, 10 suri vangistuses, 15 vabanes ja tuli tagasi Eestisse, ühe saatus on teadmata. Siberi vangistuses suri ka spordiajakirjanik ja Päevalehe peatoimetaja Harald Tammer.

Tammer oli tõeline *self-made man*. Ta oli lukksepa poeg, kes lõpetas Tallinna kaubanduskooli ja hakkas 16-aastasena tööle arveametnikuna. Läks 18-aastase vabatahtlikuna I maailmasõtta, seejärel võitles Vabadussõjas. 12-aastasena oli Tammer hakanud tegelema spordiga ja saatnud Tallinna Teatajale esimesed sõnumid. Sport oligi see, mille najal ta edasipürgimist alustas — 1920. aastad olid tema jaoks spordi ja spordiajakirjanduse aeg. Ta tuli tõstmises 1922. a maailmameistriks ja võitis 1924. a olümpiamängudel pronksmedali. Selle kõrval toimetas ta üheksa aastat Eesti Spordilehte, tehes peaaegu üksinda kogu toimetuse ja talituse töö (leht ilmus 3–4 korda kuus), olles lisaks ka Päevalehe spordireporter. Spordilehest sai esimene järjepidevalt ilmunud eesti spordiväljaanne. Tammer alustas lehe toimetamist ajal, kui spordisõnumeid avaldati ajakirjanduses suhteliselt juhuslikult, enamasti „Kohalike teadete“ rubriigis. Nii on Tammer eesti spordiajakirjanduse looja: spordireportaaži kui žanri algataja, eesti sporditerminoloogia korrastaja ja väljamõtteleja, spordi rolli mõtestaja. Ta käsitles sporti kultuurikontekstis, nägi spordis rahvusliku eneseteostuse väljundit, propageeris eetilisusest lähtudes amatöörspordi. Tammer tegi kõvasti tööd, et kehakultuur saaks Eesti Kultuurkapitalis oma sihtkapitali.

30-aastaselt liikus Tammer spordi alalt edasi, suuremasse ajakirjandusse — ta lahkus Eesti Spordilehest ja jätkas Päevalehes päevauudiste osakonna toimetajana. Paistab, et Tammeri siht oli välispoliitika ja diplomaatia. 1931. a sügisel asus ta õppima Pariisi poliitiliste teaduste ülikooli diplomaatiaosakonda, lõpetas selle 1933. a suvel, täiendas end Rahvasteliidu stipendiaadina Genfis ja ajakirjanduse alal Pariisis. Sama aasta lõpul kinnitati ta Päevalehe teiseks peatoimetajaks, alates 1935 oli ta Päevalehe ainus peatoimetaja. 1932. a oli Tammer kirjutanud esimesed välispoliitilised juhtkirjad ja see saigi nüüd tema spetsialiteediks. Tammeri juhtkirjad olid sellised nagu Päevaleht — soliidsed ja rahulikud, ilma teravate nurkadeta. Kui propagandatalitus asutas pärast 1939. a baaside lepingu sõlmimist inglise-, saksa- ja prantsuskeelse ajakirja Revue Baltique (et kinnitada Balti riikide jätkuvat olemasolu), pandi Tammer selle peatoimetajaks.

Nii oli Tammer 35-aastaselt saavutanud eesti ajakirjanduses prestiižse tipp-positiooni — ta oli

⁵ Siin olen toetunud Arvo Mägi mälestustele, vt Arvo Mägi. Mis meelde on jäänud. Tartu: Ilmamaa, 2001, lk 285–286.

⁶ Samas, lk 286.

⁷ Ervin Martinson. Elukutse — reetmine. Tallinn: Eesti Raamat, 1970, lk 101.

⁸ Lisaks võiks siia rühma kuuluda ka karikaturist Gori, kes kutsuti oktoobris 1944 NKGBsse ülekuulamisele, kuid eelistas sellele vabasurma.

suurima ja mõjukaima ajalehe juht ja juhtkirjanik, kelle teenistus oli suurem kui tollastel ministritel, ta suhtles Eesti poliitilise ja majandusliku eliidiga, liikus Centumis⁹ ja Rotary klubis. Tammer oskas seda seltskondlikku positsiooni hinnata. Mälestustes Päevalehest Tammerit mainitakse, aga pigem tema tähtsa ametikoha tõttu, pikemalt tehakse juttu koloriitsematest ning teravamana keele ja sulega kolleegidest.

Pärast juunipööret ja Päevalehe sulgemist sellist meest eesti ajakirjandusse vaja ei olnud. Tammer sai tööd trükikojas Rahva Hääle küljendajana (oskused olid pärit Eesti Spordilehe universaaltoimetaja-talitaja päevist), paari kuu pärast saadeti ta prantsuse keele oskajana Eesti Punase Risti käsutusse. 1941. a 7. veebruaril hilisõhtul ta arreteeriti kui Eesti sõjaväeluure agent. Süüdistuskokkuvõttes, mis koostatud jaanuaris 1942 Kirovis, on Tammeri patunimekiri pikem, detailsem ja teistsugune: võitlemine Vabadussõjas, kuulumine Kaitseliitu, töötamine kodanlikus ajalehes Päevaleht ja reaktsoonilises ajakirjas Revue Baltique, kontrrevolutsiooniliste artiklite avaldamine. Kirjutusmasinal on tipitud soovitatavaks karistusmääraks „ВМН“ (высшая мера наказания, 'kõrgeim karistusmäär', s.t mahalaskmine), selle peale on käsitsi kirjutatud десять лет ИТЛ ('kümme aastat vangilaagrit').¹⁰ Nii ka jäi — kümme aastat. Aga Tammer suri juba mõni kuu hiljem 43-aastasena 6. mail 1942. a Gorki oblastis. Tammeri abikaasa Aliide suri aasta hiljem Tallinnas, 22-aastane tütar Lilian põgenes 1944. a Rootsi, hiljem emigreerus Kanadasse. Oma isa saatusest ei teadnud ta aastakümneid midagi peale erinevate kuulujuttude, täpsemaid andmeid õnnestus saada alles 40 aastat hiljem, 1980. aastate lõpus.

Loobuja. Juhan Kärje (1908–1961 Pärnu)

Kolmanda rühma, 29 ajakirjanikku 131st moodustavad need, kes loobusid või sunniti loobuma ajakirjanikuametist (sh ei ole neid, kes olid sunnitud loobuma arreteerimise tõttu). See on kirju seltskond, mis jaotub omakorda alarühmadeks, mille piirid on hägused. Sageli me ei tea, kas ajakirjanik loobus

oma ametist vabatahtlikult või sunnitud, millal ta täpselt loobus, kas ta loobus täielikult või jätkas toimetusevälise kaastöötajana. On neid, kes loobusid ajakirjandusest ja teostasid end mõnel teisel erialal. On neid, kes loobusid, vaikusid ja tõmbusid avalikkusest täielikult tagasi. Siin võib vaadata näitena Juhan Kärje elukäiku.¹¹

Juhan Kärje (ka Johannes Kerja) on mees, kellest me palju ei tea. Ja see oligi tema eesmärk vähemalt Nõukogude ajal — hoida madalat profiili, jääda võimude jaoks märkamatuks. Ta elas viimased 15 eluaastat sisuliselt sisepaguluses.

Kärje sündis Virumaal enne I maailmasõda, lõpetas 1927. a Rakveres gümnaasiumi, astus järgmisel, 1928. a Tartu ülikooli filosoofiateaduskonda ja jättis veel samal aastal kooli pooleli. Paari kuu pärast oli ta ametis ajakirjanikuna, esialgu kohalikus Rakvere ajalehes Virulane vastutava ja tegevtoimetajana, sügisel juba Tallinnas sotsialistide päevalehes Rahva Sõna.

Aastakümnete kauguselt vaadates on Kärje tollane tüüpiline reajakirjanik — maalt pärit, gümnaasiumiharidusega, ülikool pooleli jäänud ja verinoorelt (20-aastaselt) ajakirjanikuks hakanud. Ta oli vastutav toimetaja nii Virulases kui ka Rahva Sõnas (ühes neli kuud, teises poolteist aastat), aga sellest kõlavast ametinimetusest ei maksa end petta lasta. Pigem oli Kärje tavaline *Sitz-redacteur* ehk varitoimetaja. Sotsialistide ajalehe vastu esitati seitsme aasta jooksul 17 süüdistust¹² ning vastutav toimetaja oli see, kes seaduse ees vastutas kõige eest, mis lehes avaldatud. Tema ülesanne oli kohtus lehte esindada ja vajadusel vanglakaristus kanda. Rahva Sõna tegelik juht Erich Joonas oli lehe vastutav toimetaja vaid kahel esimesel ilmumisaastal, järgmised mehed-naised olid „tankistid“: noor trükitooline Alfred Offenbach, seejärel noored toimetuseliiikmed Kärje, Johannes Eigo, Alma Kalberg.

Pole täpselt teada, kui kaua Kärje Rahva Sõna toimetuses töötas. Igatahes 1935. aasta sügisel, kui ta Tallinnas Mere puisteel Musta Kassi kõrtsi juu-

⁹ Klubi tegutses Eestis aastail 1925–1940, võimaldas Eesti poliitikutel mitteametlikus õhkkonnas kohtuda ja seetõttu toimis Riigikogu „ülekojana“. — Toim.

¹⁰ ERAF fond 130SM, nimistu 1, säilik 6953, leht 58–59, 79.

¹¹ Kärje elulugu ei ole valitud leksikoni „Brendekenist Peeglimi“, aga see on kirjas raamatu aluseks olnud ajakirjanduse biograafilises andmebaasis. Täpsemalt läbitöötatud elulood seisuga 1. detsembril 2015 on kättesaadavad aadressil <http://www.yti.ut.ee/et/teadus/eesti-teadusprojektid> (vt projekti „Eesti ajakirjanduse ajaloo ja elulugude“). Andmebaasi koostamine on pooleli, vastav teadusprojekt kestab 2018. aastani (programmi „Eesti keel ja kultuurimälu“ raames).

¹² Kätkin Metsmaa. Ajaleht „Rahva Sõna“ 1927–1938. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö, 2013, lk 20. Vt <http://hdl.handle.net/10062/33423>.

res pussitada saab, nimetatakse teda juba Uudislehe toimetuse liikmeks.¹³ Uudislehes töötas ta vähemalt 1937. aastani (teda on näha toimetuse fotodel),¹⁴ võimalik, et kuni lehe sulgemiseni 1940. a augustis. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal oli Kärje päevalehe Rahva Hääl infoosakonna juht. Pole teada, kaua ta ametis püsis, igatahes ei olnud vastutav toimetaja Ottender temaga rahul — Kärje ei suutnud uusi olusid piisavalt kiiresti mõista, ta oli „poliitiliselt lühinägelik, kandis vett kodanluse veskile ja püüdis odavat kõmu lehte sokutada“, näiteks tahtis avaldada lugu töölisperekonnast, kes oli loterriiga võitnud 25 000 krooni.¹⁵ Saksa okupatsiooni ajal tegi Kärje kaastööd tollastele suurimatele lehtedele Eesti Sõna ja Maa Sõna. Uuel Nõukogude ajal ta jäljed kadusid.

Aga 22. novembril 1957 sai ajakirjanik Volde-
mar Kures¹⁶ Stockholmis kirja. See toodi käsipostiga Eestist, saatjaks Juhan Kärje. Kiri oli teel olnud peaaegu pool aastat, Kärje oli selle kirjutanud jaanilauapäeval 1957. Vihjete ja eufemismidega annab ta ettevaatliku ülevaate oma elujärjest pärast 1944. a sügist, „kus päike esmakordselt koitis [ta]lle Sui-
gus kusagil sealauda lakas, kõik, mis [Tallinnas] Kirde tänaval oli, jäi päriselt sinna“.¹⁷ Kärje peitiski end provintsi, Pärnusse, talle täiesti võõraste kanti, lastes kunagistel tuttaval arvata, et on surnud. See ka õnnestus, näiteks kunagine kolleeg Ilmar Sikemäe kirjutas 1965. a avaldatud mälestustes, et Kärje suri pärast sõda tiisikusse.¹⁸ „Seetõttu nähtavasti jätsid mind ka rahule meie ühised võlausaldajad[,]“ vihjab ta kirjas KGB-le. „Arvan, et nendel pole minult enam palju võtta. Tolleaegsete võlgade sissenõudmise õigus loodetavasti hakkab aeguma.“ 49-aastane Kärje on põdur („rohkem pikali kui püsti“), ta elab Pärnu Vanapargi taga ja töötab tööstuskombinaadis TKO¹⁹-ametnikuna. „Mingisuguse muu töö-

ga ma pole tegelnud, pole seda üritanud ega mõtle ka edaspidi katset teha. [- - -] Usun, et mu käed jäävad ka edaspidi endiselt puhtaks[,]“ vannutab ta endist kolleegi. Väga vargsi, üksnes kunagisi hüüdnimesid, ajakirjanduslikke krüptonüüme või eesnimised kasutades annab ta ülevaate, kes endistest ajakirjanikest on Siberist tagasi pääsenud. Ja jõuab lõpuks põhiprobleemini — kas Kures saaks talle saata mõne vana sügis- või talvepalitu, tema oma on 17 aastat vana ja täiesti läbi. Kiri on nii krüptiline ja ettevaatlik, et on ka võimalik, et see 1940. aastast pärit mantel on mingi kood ja selle tegelik tähendus oli kirja kohaletoimetajale teada antud.

Rohkem me Kärjest ei tea. Pärnu maavalitsuse perekonnaseisuosakonna andmetel suri ta vähem kui neli aastat hiljem ja on maetud Pärnu Metsakalmistule. Ta elas 52-aastaseks.

Alati ajakirjanik. Tõnis Braks (1885–1966 Tallinn)

131 ajakirjanikust õnnestus ajakirjanduses pärast II maailmasõda edasi töötada seitsmel mehel. Neist tuntumad on ajakirjanik ja õppejõud Juhan Peegel, spordiajakirjanik Heino Mikkin ja Vladimir Raudsepp, kes töötas Rahva Hääl, televisioonis, Pikris ja Kodumaas. Nende indulgents Nõukogude võimu jaoks oli Punaarmee mobiliseerimine ja II maailmasõjas õigel poolel sõdimine. Lisaks oli ka kaks vestekirjanikku, kes tulid pärast vangistust ajakirjandusse tagasi, küll mitte enam täiskohaga ajakirjanikeks (selleks olid nad ka liiga vanad), vaid püsivateks kaastöötajateks. Need kaks olid Tõnis Braks ja Evald Jalak.

Tõnis Braks oli Läänemaa sauniku poeg. Ta õppis kolm aastat Lihula vallakoolis ja hakkas siis 13-aastase poisina leiba teenima (sulasena, kraavihallina, mõisa öövahina). Enne I maailmasõda asus Braks Tallinna ja temast sai vabrikutöeline. Ajakirjandusse tuli ta 24-aastaselt 19. sajandile tüüpilisel moel — kohalikust eluolust sõnumeid saates. Neid ilmus Viljandi, Narva ja Tallinna lehtedes, teemaks peamiselt tööliste elu. Eesmärk oli lihtne — palgale lisa teenida. Ja kui pärast maailmasõja ja Vabadussõja lõppu oli Eesti ajakirjanduses seninägematu tõusuaeg, õnnestus Braksil 1920. a kutselise ajakirjanikuna tööle saada. Ta oli siis 35-aastane.

Braks oli rahulik, truu ja kindel ajakirjanik —

¹³ „Uudislehe“ toimetajad said pussitada. — Esmaspäev, 27.10.1935, lk 1.

¹⁴ EKLA fotokogu A-154:47, C-154:8.

¹⁵ Ilmar Sikemäe. Vanast uude. — Eilsest tänasesse: Mälestuste kogumik. Tallinn: Eesti Raamat, 1965, lk 108.

¹⁶ Voldemar Kures-Koch (1893–1987 Stockholm), ajakirjanik. Tegi Postimehele kaastööd alates 1908. a, aastatel 1919–1935 oli toimetuse liige päevalehtedes Päevaleht, Tallinna Teataja, Vaba Maa, Kaja > Uus Eesti, seejärel riikliku propagandatalituse infoosakonna juhataja 1935–1940. Sügisel 1943 põgenes Soome, sealt edasi Rootsi. Tegi aastakümnete jooksul järjepidevalt kaastööd kümnekonnale pagulasväljaandele Rootsis, Ameerikas, Inglismaal, Austraalias.

¹⁷ Kiri on avaldatud Kurese päevikus (ka edasised tsitaadid on sealt pärit), vt Voldemar Kures. Seitsme lukuga suletud raamat. V köide. Tartu: Ilmamaa, 2009, lk-d 169–172.

¹⁸ Sikemäe 1965, lk 104.

¹⁹ Tehnilise kontrolli osakond.

Päevaleht oli vabariigiagee ajakirjanduse soliidne lipulaev, 1930. aastal töötas seal 21 meest. Neist neli suri enne juunipööret 1940, kaks pensioneerus, üheksa arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1940–1951, viis põgenes läände 1944, ühe saatus on teadmata.

Foto: EKLA fotokogus E-8-47.

Esimene rida (vasakult):

välisuurijate toimetaja Ewald Jalak (1903–1974, arreteeriti 1940, mõisteti kaheksa aastaks vanggi, pärast vabaneemist töötas vaskkriina, 1960. aastatel kirjutas taas följetonet),
 uudistetoimetaja Jakob Mändmets (1871–1930),
 haridusoskonna toimetaja Nikolai Kann (1873–1948, põgenes 1944 Saksamaale),
 peatoimetaja Geord Eduard Luiga (1866–1936),
 vastutav toimetaja Leopold Kern (1891–1941, arreteeriti ja tapeti 1941),
 majandustoimetaja Jaan Täklaja (1898–1942, arreteeriti 1941, mõisteti surma ja hukati),
 muusikakriitik Theodor Lemba (1876–1962, põgenes 1944 Saksamaale, emigreerus USAsse),
 uudistetoimetaja Harald Tammer (1899–1942, arreteeriti 1941, mõisteti kümme aastaks vanggi, suri vangilaagris).

Teine rida:

välisuurijate toimetaja Jakob Ilves (1869–1950, pensioneerus 1932, suri Viljandimaal),
 uudistetoimetaja Kähula Teder (1905–1978, arreteeriti 1941, mõisteti kümneks aastaks vanggi, pärast vabaneemist töötas gidina),
 malemüüja toimetaja Albert Burmeister (1870–1940),
 kohutreporter Albert Kivikas (1898–1978, põgenes 1944 Soome, seal Rootsi),
 karikatuurist Otto Krusen (1888–1937),
 teatri- ja kunstikriitik Raamus Kangro-Pool (1890–1963, arreteeriti 1950, mõisteti 25 aastaks vanggi, vabanes amnestiaga 1956),
 peardameeritoimetaja Johannes Antrimägi (1896–1941, arreteeriti, mõisteti surma ja hukati 1941),
 sporttoimetaja Ilmar Peterson (1907–1983, põgenes 1944 Saksamaale),
 uudistetoimetaja Mikkil Aitsam (1877–1953, pensioneerus 1941, suri Pärnumaal).

fotoreporter Artur Kähn (1903–1987, põgenes 1944 Saksamaale, emigreerus USAsse),

Aleksander Grünthal (1899–1943, arreteeriti 1940, mõisteti kaheksaks aastaks vanggi, suri vangilaagris),

Arnold Jõhanson (alulootiselt andmed teadmata),

uudistereporter ja följetonist Tonis Braks (1885–1966, arreteeriti 1951, mõisteti kümneks aastaks vanggi, 1956 anti armu, 1960. aastatel kirjutas taas följetonet).

ta töötas 20 aasta jooksul vaid kahes lehes: esialgu Sotsiaaldemokraadis, ja kui see pankrotti läks, siis Päevalehes. Ta tundis end ajakirjanikuhärrade ja -prouade hulgas võõrana — teistega võrreldes harimatu (ainult kolm talve külakoolis käinud, ei oska komasidki õigesse kohta panna) ja vana —, aga ta tahtis kangesti kirjutada. Tänapäeva mõistes oli Braks reporter (erialaks kohalikud uudised, koosolekuülevaated, reportaažid, intervjuud), lisaks kirjutas ta järjekindlalt vesteid. Braksi tuntuim *alter ego* ja üks Päevalehe firmamärke oli Läänemaa taluperemees Aruvälja Andres koos oma naise Anniga. Veel kirjutas Braks Heini nime all linnarahva argiprobleemidest.²⁰

1940. aastate võimuvahetustes jäi Braks, kes kunagi polnud poliitikasse sekkunud, ikkagi hammasrataste vahele, kuigi väljastpoolt vaadates oli tema töökäik sujuv. 1940. a suvel Päevaleht suleti, aga Braks jätkas följetonistina selle asemele asutatud päevalehes Kommunist. Saksa okupatsiooni ajal tuli uue nimega päevaleht — Eesti Sõna —, lisaks maarahvale mõeldud Maa Sõna, Braks kirjutas neilegi järjekindlalt vesteid ja päevakajasisid (pseudonüümselt). Pärast sõda oli ta päevalehes Rahva Hääl kirjanduslik kaastööline (tänapäeva mõistes ikka reporter) ja Talurahvalehes tõlkija.

Nõukogude võimu karistav käsi tabas teda alles septembris 1951 — Braks arreteeriti. Põhisüüks oli nõukogudevastaste ja laimavate näidendite kirjutamine 1930. aastatel, nõukogudevastaste propagandaartiklite avaldamine Saksa okupatsiooni ajal, lisasüüks see, et ta oli alles hoidnud Saksa okupatsiooni ajal ilmunud karikatuure, fotosid ja artikleid. Uurimistoimiku vahele on hoolikalt ömmeldud Braksi näidendid, mida 1930. aastatel etendati väiketeatrites ja maalavadel, samuti fotokoopiad Eesti Sõna honoreerimiskesemlaridest, kus igale tekstile on peale kirjutatud tegeliku autori nimi ja honorarimsumma. Uuriija jaoks on Braksi kirjutatud lood tõlgitud vene keelde.

Kohtuistungi protokollis on kirjas Braksi selgitus:

[Saksa o]kupatsiooniajal tegin juhuslikku kaastööd ajalehtedele. Seda tegin okupantide surve tõttu. Mulle öeldi, et kui kirjutasin „Kommunistile“[,] pean ka okupatsiooniajal kirjutama. Ma kirjutasin nõnda[,] kuidas kästi; ka täiendas ja moonutas minu kirjutisi toimetus. Ma ei mäleta praegu, mida ma ise kirjutasin. Kartsin okupatsiooniajal, et mind areteeritakse[,] kui ma ei kirjuta.²¹

Kaitsja vabandas:

Tõnis Braksi isikus on tegemist naiivse, vähearenenud inimesega, kellel puuduvad kindlad veened. Palun arvestada ka seda, et Braks on juba kõrges vanuses ja kannab ilmseid raugastumise tunnuseid. Leian, et Braks ei moodusta isikut, kellele oleks vaja kohaldada kõrgemat karistusemäära.²²

Kõrgeimat karistusemäära (25 aastat vangistust) tõesti ei kohaldatud, Braks mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele, kogu tema vara konfiskeeriti. Ta vabanes kolme aasta pärast (viletsa tervise tõttu), 1956. a anti talle armu. Kuu aja pärast sai Braks 71-aastaseks.

Aga Nõukogude Eestil läks vestekirjanik Braksi veelgi vaja. 1958. a asutati VEKSA²³ egiidi all pagulastele suunatud propagandaleht Kodumaa ja sinna oli vaja nimesid, mida eestlased vabariigi ajast teadsid. Nii otsiti 1960. aastate alguses vestekirjanik Braks jälle üles; elus ja vangilaagrist tagasi oli ka Evald Jalak.²⁴ Ning taas ärkasid ellu Aruvälja Andres ja Eesav-Edvard Puuslik, Pätsi-aegsest Päevalehest tuttavad tegelased. Hirm sundis kirjutama.

Braks oli ajakirjanik, kes tahtis kirjutada, ta ei osanud ilma selleta elada.

²¹ ERAF fond 129SM, nimistu 1, säilik 4995, leht 119.

²² Samas, leht 120.

²³ Välismaaga Sõpruse ja Kultuurisidemete Arendamise Eesti Ühing, hilisema nimega Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühing, mida rahastati KGB fondidest.

²⁴ Evald Jalak (1903–1974) oli Päevalehe ajakirjanik 1926–1940, vestekirjanikuna oli tema populaarseim tegelane kodanik Eesav-Edvard Puuslik, harimatu ja ennasttäis majaomanik Kalamajast. Jalak arreteeriti detsembris 1940 ja mõisteti kaheksaks aastaks vangi. Pärast vabanemist töötas Eestis kraavihallina, kuid 1950. a, pärast EKP Keskkomitee VIII pleenumi lahkus igaks juhaks Eestist, töötas velskrina Valgevenes 1951–1961.

²⁰ Braksi nõukogudeaegsete mälestuste põhjal on kirjutatud põhjaliku biograafilise ülevaate (kuni 1940. a) Marian Männi — vt Marian Männi. Ajakirjanikutöö ja selle konteksti kajastusi läbi Tõnis Braksi eluloo 1920.–1930. aastate Eestis. Biograafilise meetodi rakendamise katse. Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi bakalaureusetöö. 2008. Käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus ja DSpace'is — <http://hdl.handle.net/10062/15721>.

V A R I A

Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2015. aastal

Peeter Vihalemm

2015. aastal lõpetas bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni alal 52 inimest, veidi rohkem kui 2014. a, mil neid oli 44, ning samal tasemel 2013. aastaga (56). Ajakirjanduse ja/või kommunikatsiooni erialal aastatel 1957–2015 vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanute koguarv oli 2015. a lõpuks 1409.

Magistrikraadi saanute arv oli 2015. a samal tasemel kui aasta varem, 35 inimest (2014. a 38, 2013. a 42). Ajakirjanduse või kommunikatsiooni alal on aastate jooksul saanud magistrikraadi 295 inimest.

Doktoritöid kaitsti 2015. a vaid üks (2014. a kolm, 2013. a neli ja 2012. a kaks tööd). Kokku on instituudis/osakonnas ettevalmistatud doktoritöid aastatel 1997–2015 kaitstud 31.

25. novembril kaitses oma doktoritööd Maie Soll — „The Ethnic Identity of Russian-speaking Students in Estonia in the Context of Educational Change“ („Vene emakeelega õpilaste etniline identiteet Eestis haridusmuutuste tingimustes“, juh Anu Masso).

35 uuest magistrist lõpetas 21 magistritööga (60%) ja 13 lõpueksamiga (40%). Aasta varem oli eksamiga lõpetajate osakaal oluliselt väiksem, 29% uutest magistritest. Kümme kaitstud tööd (29% lõpetajatest, 48% töödest) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool, tööde digitaalsed täistekstid on kättesaadavad TÜ raamatukogus, aadressid on toodud tööde juures), üheksa muude kommunikatsioonivaldkondadega. Aasta varem oli ajakirjanduse ja meediaga seonduvate magistritööde osakaal lõpetajate hulgas ligikaudu samal tase-

mel, 34%. Selles aastaraamatus on esitatud ülevaated neljast magistritööst (Elina Allas, Kristel Härma, Madiken Kütt, Eva Maria Põldmäe).

2014. aasta 52st bakalaureusetaseme lõpetajast kirjutasid 27 bakalaureusetöö (52%) ja 25 teid lõpueksami (48%). Samal tasemel oli eksamitegijate osakaal ka 2014. aastal. Bakalaureusetöödest 16 (59% töödest) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool), 11 muude kommunikatsioonivaldkondadega. Meedia ja kommunikatsiooniga seonduvate bakalaureusetööde osakaal oli 2015. a veidi väiksem kui aasta varem (67%). Selles aastaraamatus on esitatud ülevaade kahest bakalaureusetööst (Laura Kalam, Greete Palmiste).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2015

Elina Allas. Kodaniku- ja kogukonnaajakirjanduse portaaliid laanlane.ee, poltsamaa.info ja kylauudis.ee (<http://hdl.handle.net/10062/48909>)

Kristel Härma. Uudiste lugemine internetist noorte ja nooremate keskealiste hulgas (<http://hdl.handle.net/10062/46873>)

Kristi Karro. Eesti vabakutseliste ajakirjanike koostöö partnerettevõtetega (<http://hdl.handle.net/10062/46875>)

Madiken Kütt (*cum laude*). Eesti ajakirjanike eneseturundus sotsiaalmeedias (<http://hdl.handle.net/10062/46914>)

Juhan Lang. Nišiväljaande veebilugejate maksmisvalmidusi mõjutavad tegurid ja ärimudelite võimalused kasumi teenimiseks Äripäeva näitel (<http://hdl.handle.net/10062/46879>)

Eva Maria Põldmäe. Erinevad põlvkonnad teleauditooriumina 2014. aasta uurimuste põhjal (<http://hdl.handle.net/10062/47367>)

Kärt Rebane (*cum laude*). Väärtused Eesti Päevalehes ja Postimehes 1990–2014 (<http://hdl.handle.net/10062/46885>)

Sten Teppan (*cum laude*). Eesti Rahvusringhäälingu legitiimsed alused muutumises: praegusaeg ja visioonid (<http://hdl.handle.net/10062/46887>)

Henrik Urbel. Tööle kandideerijate internetipõhine taustauuring ja töötajate monitoorimine meediaorganisatsioonide näitel (<http://hdl.handle.net/10062/46890>)

Marit Valk. Immigratsioon meedia kõneaine aastatel 2003–2005 ja 2012–2014 (<http://hdl.handle.net/10062/46893>)

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2015

Otti Eylandt. Eesti julgeoleku temaatika Delfi veebiuudistes 2013–2014 (<http://hdl.handle.net/10062/46725>)

Laura Kalam. Spordiajakirjaniku töö Eesti Päevalehe, Postimehe ja Õhtulehe sporditoimetuste näitel (<http://hdl.handle.net/10062/46729>)

Helena Kõiv. Uudisteoperaatori töö „Aktuaalse kaamera“ näitel (<http://hdl.handle.net/10062/46795>)

Kadri Külaots. Ajakirjanike üleminek kommunikatsioonivaldkonda, peamised põhjused (<http://hdl.handle.net/10062/46732>)

Martin Laine. Veebiajakirjanduse žanrite tunnused ja meediumi iseärasused Eesti veebiväljaan-

netes (<http://hdl.handle.net/10062/46760>)

Leanyka Libeon. Multimodaalne vestlus telesaate „Vabariigi kodanikud“ näitel: saatekülaliste tegevused pärast saatejuhi provokatiivset küsimust (<http://hdl.handle.net/10062/46788>)

Kristi Luha. Tartu Ülikooli poolne ajakirjandustudengite toetamine ajakirjanduspraktika ajal (<http://hdl.handle.net/10062/46762>)

Gerli Padar. Taavi Rõivase kui poliitiku representatsioon Postimees *online*'is veebruar 2014 – aprill 2015 (<http://hdl.handle.net/10062/46767>)

Grete Palmiste. Eesti veebitoimetuste töökultuuri mõju sisu usaldusväärsele (<http://hdl.handle.net/10062/46770>)

Priit Pokk. Multimodaalne vestluse juhtimine: ajakirjaniku silma- ja kulmuliigutused saadetes „Kahekõne“ ja „Välisilm“ (<http://hdl.handle.net/10062/46797>)

Aet Rebane. Üksikvanemate meediarepresentatsioon Delfi näitel (<http://hdl.handle.net/10062/46772>)

Epp Remmel. Eestluse käsitlemine Vaba Eesti Sõna juhtkirjades (<http://hdl.handle.net/10062/46811>)

Helen Rääim. Eesti filmi kajastus filmiblogides ja ajakirjanduses (<http://hdl.handle.net/10062/46771>)

Britta Sepp. Meedia roll väljarännanud eestlaste kohanemisel Soome ühiskonnas (<http://hdl.handle.net/10062/46799>)

Kauri Sinkevicius. Muusikavaldkond trükiajakirjanduses ja muusikaportaalis Rada 7 (<http://hdl.handle.net/10062/46773>)

Marit Sukk. Meediarepertuaari uurimise võimalusi Q-meetodil (<http://hdl.handle.net/10062/46786>)

Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis 2015. aastal kaitstud ajakirjandusteemalised magistritööd

Barbi Pilvre

Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis (alates sellest õppeaastast Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituut, BFM) kaitsiti 2015. aastal 14 ajakirjandusalast magistritööd, juhendajateks Barbi Pilvre, Raivo Palmaru, Arko Olesk, Kaja Tampere, Päivi Tirkkonen ja Linnar Priimägi. 2016. a talvel lisandus veel üks töö. Ajakirjandusvallas kaitsnud lõpetanuid oli nii ajakirjandust, kommunikatsiooni kui ka reklaamiala õpinute seas.

Joonas Kerge kirjeldab magistritöös „Ajalehtede arvamusküljed 1999–2014: Eesti Ekspress, Eesti Päevaleht, Sirp“, kuidas on digiajastul (1999–2014) muutunud traditsioonilise paberlehe (EE, EPLi ja Sirbi) arvamusküljed ja kaks aramusžanri: juhtkirjad ja arvamused. Tulemused näitasid hääle mitmekesisust: ajakirjanike osakaal arvamuskirjutajana on aja jooksul langenud. Naisajakirjanike aramus jäi väiksemaks, kui eeldaks naiste osakaal uuritud lehtede toimetustes. Aramus on EPLis ja eriti EEs paigutatud järjest tahapoole ja selle kogumaht kahanenud; autor järeltab, et selle tõttu vähenes ka aramusartikli mõjulepääs. Arvamustemaatikas domineeris uuritud perioodil poliitika, kusjuures välis- ja julgeolekupoliitika osakaal tõusis järsult ELi ja NATO liikmeks saamise paiku 2004–2005 ning neljandikul juhtudest olid

need arvamusteemad seotud Venemaaga. Olulisel kohal olid kultuur, ühiskond ja elukeskkond, järgnesid majandus ja äri, haridus, meedia jm, kusjuures meedia eneserefleksioon on arvamuskülgedel ajas kahanenud. Ei puudunud ka religiooniteema, filosoofilised ja eksistentsiaalsed arutlused. Arvamustekstid olid valdavalt argumenteerivad, kuid loovalt kasutati ka muid laade. Moraalsed argumendid esinesid ratsionaalsetega sageli võrdselt. Arvamuskülgi iseloomustavad jooned viitavad autori hinnangul enim ingliskeelsete maade liberaalsele ajakirjandusmudelile.

Kadri Eisenschmidt kirjeldab magistritöös „Pildiline eneserepresentatsioon Instagramis nelja Eesti poliitiku näitel“ Mihkel Raua, Marianne Mikko, Laine Randjärve ja Taavi Rõiva kasutajaprofilide alusel poliitikute eneserepresentatsiooni tegureid. Küsiti ka, kuidas näevad noored igapäevaselt teiste pildilist kuvandit. Selgitati, kuidas võrd usaldusväärseks infoallikaks peetakse Instagrami, kas ja millist rolli mängib kasutajakonto avatus või suletus, millised pildid jätavad tegelastest pigem positiivse, millised negatiivse mulje ja millised visuaalse eneserepresentatsiooni võtted Instagramis esinevad. Lisaks empiirilise materjali uurimisele tehti Instagrami kasutavate noortega neli fookusgrupi intervjuud. Selgus, et Instagrami põhjal tehakse nende omanike kohta krii-

tilisi järelt. Autor soovib Instagrami kasutajatel pöörata tähelepanu, kellele on konto suunatud, ja vastavalt reguleerida avatust ja suletust, jälgida konto üldist visuaali, piltide sisu ja õigekirja.

Martina Made analüüsib oma magistritöös „Arenigmaade kujutis Eesti võrgumeedias“, kuidas konstrueeritakse arengumaade kujutist Eesti võrguväljaannetes: millest kirjutab Eesti võrgumeedia seoses arengumaadega, millistest arengumaade hulka kuuluvatest riikidest Eesti *online*-meedia kirjutab, millistest mitte ja miks; kuidas on arengumaad ja nendega seonduvad teemad Eesti võrgumeedias raamistatud; milline on levinuim stereotüüp seoses arengumaadega. Kontentanalüüsi ja kvalitatiivse tekstianalüüsi abil uuriti Postimehe ja Delfi võrguportaalis viie aasta jooksul ilmunud 94 meediateksti. Selgus, et seoses arengumaadega kirjutatakse peamiselt majandusteemadel. 137st arengumaade hulka kuuluvast riigist oli nimetatud 44. Meediatekstidest leiti pigem negatiivse alatooniga raame, mis seostusid selliste märksõnadega nagu vaesus, abistamine või ohtlikkus. Arengumaid on Eesti võrgumeedias stereotüüpiseeritud kui riikide kogumit, kus valitseb vaesus, majandus on nõrk ning vajatakse abi.

Getter Orusalu analüüsib magistritöös „Väljarände kujutamine ERRi uudisteportalis 2014. aastal“, kuidas on Eesti Rahvusringhäälingu veebiportal uudised.err.ee 2014. aastal kajastanud väljarändega seotud teemasid ning millised diskursused artiklites esinevad. 21 teksti analüüsi käigus selgus, et väljarändest rääkides esines mitmeid varjatud ja varjamatu diskursusi: peamisteks olid mure eestluse püsijäämise kui ka keele pärast, samuti immigrandide sissevool ja n-ö eestlaste ülevõtmine. Samas oli artiklites üsna palju süüdistamist. Lisaks valitsuse ja poliitikute süüdistamisele kõlas lahkujate süüdistamine, vihjati nende soovile leida kuskilt mujalt mugav ja mõnus elu. ERMi direktori Tõnis Lukase väga otsekohene ja jõuline avaldus („mugavus- ja lodevuspagulased“) viis tugevale kaitsepositsioonile nii lahkujad ja lahkunud kui ka poliitikut ja ministrid. Üks selge diskursus oli demograafide ja rahvastikuteadlaste edastatud rahustamine ja kinnitamine, et ränne on normaalne. Väljarände kohta esitati konkreetseid numbreid, räägiti nii lah-

kujatest kui ka jääjatest, riigi ja ühiskonna normidest, käitumisest ja väljarändevastastest meetmetest, süüdistamisest ja kaitsmisest, tulevikust ja probleemi normaliseerimisest, samuti paljudest erinevatest väljarände peatamise lahendustest.

Dagmar Lamp selgitab oma magistritöös „Hea ema kuvand Eesti kuulsate naiste intervjuude põhjal“, milline on hea ema kuvand meedias. Analüüsi 19 kuulsate naistega tehtud intervjuud ajavahemikust 2014–2015, mis ilmusid ajakirjades *Naised*, *Naisteleht*, *Kroonika* ja *Hello!*. Töös uuriti emaduse kujutamise sooidoloogilist plaani ning arutleti, kuidas mõjutab kuulsuste esitatud „hea ema“ kuvand ühiskonda laiemalt. Tulemused näitasid, et kuulsad naised konstrueerivad pilti emadusest kui imelisest kogemusest, mille juurde ei kuulu peaaegu üldsegi valu ega vaev. Rõhutatakse traditsioonilisi väärtusi, töö jätkamist emaduse kõrvalt ja aktiivsust. „Hea ema“ on meelelahutusmeedia põhjal aktiivne ja töökas, tema elul puuduvad varjuküljed, fotodel domineerib glamuur.

Kristlyn Sikk käsitleb magistritöös „Viited alkoholi populaarsetes Eesti *prime-time* teleseriaalides“ alkoholiga seotud teemade kujutamist eestlaste elu osana. Töö teema põhjenduseks tõi autor lähtekoha, et teleseriaalides nähtu võib mõjutada inimeste, eriti noorte alkoholiga seotud käitumist, ehkki töös ei uuritud seriaalide mõju vaatajale. Valim koosnes 2014. aastal linastunud 24 seriaaliosast, uurimisel kasutati kontentanalüüsi ja kirjeldavat statistikat. Töös registreeriti 209 alkoholi viidet ehk keskmiselt üks viide iga viie seriaaliminuti kohta. Tulemustest selgus, et enamik stseenidest leidis aset koduses keskkonnas ja nendega oli seotud üsna võrdselt nii mehi kui ka naisi, enamasti nooremas täiskasvanu- või keskeas. Uuriti nii verbalseid kui ka visuaalseid viiteid alkoholi. Verbaalsete viidete (tegelaste jutu) sisuks olid nende eneste alkoholikogemused. Visuaalsete viidete sisuks oli otseselt alkoholi rüüpanise kujutamine, enamasti polnud alkoholi tarbimisel mingeid konkreetseid põhjuseid ega otseselt joomise arvele pandavaid tagajärgi. Seriaalides oli populaarseimaks joogiks õlu.

Georgi Kokošinski uurib oma magistritöös „Kollektiivkaitse narratiivid eesti- ja venekeelses

uudisteportaalis Delfi 2012.–2014. aastal“, kuidas konstrueeritakse uudistes julgeolekulukorda. Siisuanalüüsi ja kriitilist diskursuseanalüüsi kombineerides uuriti aastatel 2012–2014 Delfi portaalis ilmunud 362 eesti- ja venekeelset artiklit ning tuvasitati mõlemas keeles kokku kümme peamist narratiivi. Need puudutasid sõjalist ohtu, Eesti edu, Venemaa agressiivsust, julgeolekulukorda, NATO suutlikkust ja tegevust, inimõiguste rikkumist, NATO ja Venemaa suhteid. Eesti- ja venekeelsete narratiivide suurim erinevus ilmnes selles, et eestikeelsetes tekstides ei esinenud inimõiguste rikkumise teemat.

Liis Reiter selgitab magistritöös „Toitumisalaste uudiste raamistamine Eesti veebimeedias Postimehe ja Delfi näitel“ toitumise teema raamistamist, põhjendamist ja vormistamist. Uuriti, kellest lähtub uudistes toitumisalane probleem, kellele suunatakse artiklites vastutus ja lahendused. Uurimistulemused näitasid, et toitumisteemalised artiklid on raamistatud episoodiliselt, teemad on enamasti eraldatud laiemast kontekstist ja vastutus probleemi eest on omistatud kindlatele gruppidele või indiviididele. Raamistamise vahenditest toodi esile teemad ja alateemad, seose-tagajärje suhted, allikatele viitamine, kirjeldused, osalejate tüübid, tegevused ja keskond. Peamisteks põhjendamise vahenditeks on põhimõtted ja tagajärgede kirjeldus, vormistamise vahenditeks pildid, esiletõsted ja alapealkirjad.

Priit Pruul tõstatab magistritöös „Avalik huvi või erahuvi? — Avalike suhete ja meedia eesmärgid ja väljakutsed avalikus sfääris: Eesti näide“ probleemi Eesti avalike suhete eriala praktikute ja meediatöötajate suhestumisest avaliku sfääriga erahuvide ja avalike huvide kontekstis. Püütakse ka selgitada, kuidas määratletakse avalikku huvi, kuidas legitimeeritakse erahuvisid. Selgus, et avalike suhete praktikud määratlevad ennast selgelt erahuvide esindajatena, samas kui meediatöötajad määratlevad ennast läbi avalike huvide. Autor järeldab oma töö tulemustest, et erahuvid on avalikus sfääris järjest tähtsamal kohal. Tööst selgus ka, et üldiselt peetakse avalike suhete korraldamist ühiskonnas aktsepteeritud normiks.

Pille Riin Pettai selgitab magistritöös „Presidendi ameti kuvandi konstrueerimine sotsiaalmeedias

Toomas Hendrik Ilvese Facebooki postituste näitel“, milline kuvand tekib presidendi väljääblemistest sotsiaalmeedias. Selleks uuriti kvalitatiivse siisuanalüüsi abil 28 postitust ja kahe kõne teksti perioodist 2014–2015 ning selgitati, millised olid T. H. Ilvese postituste läbivad teemad ja kas neil on ühisosa presidendi kõnedega. Selgus, et postitused jagunesid kaheksasse suuremasse kategooriasse ning postituste ja kõnede sisus oli kattuvust teemades, nagu haridus, julgeolek, tunnustus ja väärtused. Autor leiab, et presidendi kuvandit konstrueeriti nimetatud kategooriate alla liigituvate sõnumitega.

Janika Möls selgitab magistritöös „Homoseksuaalide kajastamine Eesti meedias 2014. aastal kooseluseaduse arutamise ajal: kas moraalne paanika?“, kas kooseluseaduse ümber tekkinud ja ajakirjanduses jätkunud diskussioonis leidis moraalise paanika tunnusjooni ja kes paanikat tekitas. Siisuanalüüsi meetodiga uuriti Delfi.ee ja Postimees.ee tekste perioodist august–november 2014. Tulemused näitasid, et meediatekstides esines suurenenud huvi ja ka vaenulikkust nimetatud vähemuse vastu. Autor leiab, et tegu oli korraks esile tõusnud probleemiga, mis kadus diskussioonist pärast kooseluseaduse vastuvõtmist. Paanika loojaks peab autor laiemat üldsust ja seostab seda kultuuriliste arusaamadega, mida võimendasid mitmesugused ühiskondlikud liikumised, ennekõike SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks.

Siiri Soosaar uurib magistritöös „Online-meedia ärimudelite muutused läbi Eesti meediajuhtide nägemuse“ ettevõtte juhtide intervjuude põhjal, millised on praegused ärimudelid ja millises suunas võivad need liikuda lähitulevikus. Selgus, et ettevõtted rakendavad lühiajalisi ärimudeleid, millel puudub pikaajaline perspektiiv. Põhilised mõjutegurid on tehnoloogilised seadmed, ennekõike nutiseadmete areng. Nähakse, et *online*-meedia muutub üha suuremas osas tasuliseks ja et tarbijad peavad sellega kohanema. Sisu osas kasvab tulevikus interaktiivsus ja suureneb sidusus erinevate meediagruppide vahel.

Andre Hanimägi uurib magistritöös „XIII Riigikogu valimistel osalenud erakondade meediakajastuse ja valimistulemuste seos Postimees *online*’i ja

Delfi näitel“ Raivo Palmaru doktoritöö (2001) meetodikat kasutades seost parteide meedias nimetamise arvu ja valimistulemuse vahel. Pärast 15-aastast vaheaega leidis taas kinnitust Palmaru leid, et suuremad parteid, mida on meedias enam mainitud, saavad rohkem häält.

Vivika Veski uurib magistritöös „Looduskaitse-diskursus ajakirjanduses Nabala-Tuhala looduskaitseala loomise näitel“ looduskaitse-diskursuse konstrueerimist ajakirjanduses. Kriitilist diskursuseanalüüsi kasutades ja ökosemiootikale tuginedes vaadeldi 29 teksti, mis ilmusid Eesti üldhuviajalehte-

des aastatel 2013–2015. Autor selgitas, kuidas konstrueeritakse tekstis huvirühmade suhteid, auditooriumi, võimusuhteid, inimeste huve, loodust, inimese ja looduse suhet ja looduskaitset. Tulemused näitasid, et ajakirjandus konstrueerib looduskaitse-diskursust konflikti ja vastanduse kaudu. Konflikti pooled võivad olla inimene ja loodus, metsamajandajad ja looduskaitsejad, kohalikud elanikud ja kaevandajad, eri poliitilised jõud. Auditooriumi konstrueeritakse ühtaegu kui kodanikke ja kui tarbijaid. Tekstis taastoodetakse valitsevaid võimusuhteid ja looduskaitse-diskursuses nähakse inimest seismas loodusest eraldi.

Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2015

Sulev Uus

Aasta ajakirjanik

- Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiate konkursi peaauhinna ja aasta ajakirjaniku tiitli pälvis Eesti Päevalehe uudistetoimetuse reporter, Bonnier'i preemia võitja TUULI JÕESAAR.

Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiad

- Esimest korda väljaantava elutööpreemia sai staažikas ajakirjanik ja ajakirjandusõppejõud PRIIT HÖBEMÄGI (59).
- Noore ajakirjaniku preemia võitis Eesti Päevalehe uudistetoimetuse reporter URMAS JAAGANT. Mõlemat preemiat rahastavad ajakirjandustasuta eraisikud Hans H. Luik, Igor Rõtov, Toomas Leito, Jüri Ehasalu ja Margus Mets.
- Aasta parima üleriikliku uudisloo auhinna sai TUULI KOCH Postimehes ilmunud looga „Muuli: kas maksate kinni?“.
- Aasta parima arvamuse loo auhinna pälvis RIVO SARAPIK Äripäevas ilmunud looga „Rääkigem enesetappudest“.
- Parima olemusloo auhinna said OLIVER KUND ja RISTO BERENDSON Postimehes ilmunud looga „USA saatkond jälgib Tallinnas salaja inimesi“.
- Parima venekeelse loo preemia võitis SVETLANA KARABUT venekeelses Postimehes ilmunud kirjutisega loomapiinajast — „Безнаказанность живодеpa возмутила таллиннцев“.
- Multimeedia auhinna said MARI METS ja MERILIN KUKK Äripäevas ilmunud looga legendaarse Puhkide äriperekonna järehtulijate käekäigust Soomes.
- Parima maakonnalehes ilmunud uudise auhinna võitis KATRE PILVINSKI Sakalas ilmunud kirjutisega „Suur osa Priit Toobali kuluhüviti- sest seisab kanistrites“.
- Parimaks maakonnalehe arvamuse looks tunnis- tati AARNE MÄE Virumaa Teatajas ilmunud „Püha Edgari kiusamine“.
- Parima maakonnalehes ilmunud olemusloo „32 tundi hooldajana kogetu kisub mu lõhki“ kirju- tas AIME JÕGI Tartu Postimehes.
- Ajalehtede kujunduskonkursil võitis veebiku- junduse kategoorias auhinna EESTI EKSPRESS. Lehtede kogu kujunduse võitja on POSTIMEES AK.
- Pressifotode auhinnad anti välja koos Eesti Pressifotograafide Liidu (EPFL), Canoni ja Overalliga. Aasta pressifoto ja parima uudisfoto auhinna võitis ANDRAS KRALLA Äripäevast fotoga „Kaitsepolitseinikud on Tallinna linna- pea häärberi ümber piiranud ning käib läbi- otsimine“. Parimaks olemusfotoks tunnistati Postimehe fotograafi LIIS TREIMANNI „Pool sajandit surmaga silmitsi: Pärnu haigla patoloog Järvi Tähtla“. Parima portreefoto preemia pälvis SANDER ILVEST Postimehest fotoga „Värskest ametisse astunud ministrid oma töölaudade ta- ga“. Aasta pressivideo auhinna said TIIT BLAAT ja KAIRI PRINTS Eesti Ekspressist videolooga Lasnamäel puu otsas elavast mehest.
- Uuriva ajakirjanduse auhinna ehk Bonnier'i pree- mia pälvis TUULI JÕESAAR Eesti Päevalehes il- munud lugudega lastele mürgist kloordioksi- di jootvatest vanematest. Preemia on välja pan- nud meediakontsern Bonnier ja ajaleht Äripäev.

Eesti Spordiajakirjanike Seltsi auhinnad

Parima spordiuudise auhinna võitis Eesti Päevalehe ajakirjanik JAAN MARTINSON kirjutiste

„Šmigun-Vähi dopingujuhtum saab lahenduse ilmselt alles järgmisel aastal” ja „Kas Kristiina Šmigun-Vähi jääb tõesti Torino olümpiakuldadest ilma?” eest. Parima spordikommentaari ”Pingutamise algõpetus ehk normatiivid tagasi ausse” kirjutas PEEP PAHV Postimehest. Trükipublitsistika auhinna pälvis DANNAR LEITMAA Eesti Ekspressist kirjutise „Kuidas võrkpall võrratuks sai” eest. Parima võistlusülevaate „Sündmuste käik, mis viis rallil kolme inimese hukkumiseni” tegi PEEP PAHV. Elektroonilise meedia publitsistikaauhinna võitis STEIV SILM Eesti Televisioonist. Aasta parima spordifoto „Läbi: Raio Piiraja pärast viimast koondisemängu garderoobis” tegi Postimehe fotograaf TAIRO LUTTER.

Eesti Ajakirjanike Liidu auliikmed

Eesti Ajakirjanike Liidu 28. kongressil valiti liidu auliikmeteks Eesti Naise kauane toimetaja ASTA KIITAM ja Eesti Televisiooni toonane programmi peadirektor, televisiooni ajaloo põlistaja VOLDEMAR LINDSTRÖM.

Eesti Ringhäälingute Liidu aastapremia

Kuldmikrofoni pälvis kauane tuntud raadio- ja telesaatejuht REET LINNA.

Hea Sõna auhind

Eesti Naistoimetajate Ühenduse Hea Sõna auhinna pälvis Vikerraadio kauaaegne toimetaja ja saatejuht PIRET KRIIVAN.

Lemmikraadiohääled

Ringhäälingu 89. aastapäeval küsis Vikerraadio kuulajatelt, kes on nende lemmikraadiohääled läbi aegade. Kokku pakuti 108 raadiohäält, ülekaalukalt osutusid lemmikuteks HELGI ERILAID ja MÄRT TREIER.

Sirbi laureaadid

Kultuurilehe Sirp laureaateideks 2015. aastal avaldatud loomingu eest kuulutati väestaja ja mõtestaja

MARGUS OTT, missioonitundlik muusikast mõtleja AARE TOOL ja Eesti mõtte- ja ideeilma mõjutaja MÄRT VÄLJATAGA.

Kuldsulg 2015

Tartu ülikooli sotsiaalteaduste instituudi ja Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi üliõpilastööde konkursil Kuldsulg tunnustati 2014. aasta parimate ajakirjanduslike kaastööde autoreid.

Kuldsule pälvis VIRGO SIIL lugude eest Maalehes. Hõbesule sai SUSANN KIVI kirjutistega Eesti Päevalehes. Žürii kiituse konkursile esitatud silmapaistvate tööde eest teenisid KASPAR JÕGEVA, JUHAN LANG ja HENRY LINNARD.

Auhinnad anti üle traditsioonilisel Juhanipäeval (professor Juhan Peegli sünniaastapäeval) akadeemilise ajakirjandusseltsi koosolekul.

Riiklikud teenetemärgid

Eesti Vabariigi 98. aastapäeva puhul anti riiklik au-tasu ka mitmele ajakirjanikule. Valgetähe IV klassi teenetemärgi said „Aktuaalse kaamera“ saatejuht MARGUS SAAR ja riigiametnik, publitsist TOOMAS MATTSON, Valgetähe V klassi teenetemärgi Pärnu Postimehe arvamustoimetuse juhataja KAUPPO MEIEL, Raadio 4 peatoimetaja ase-täitja ILDAR NIZAMETDINOV ning eestluse hoidja Kanadas, ajakirjanik ja muusik PEETER KOPVILLEM. Maarjamaa Risti V klassi teenetemärgi andis president Toomas Hendrik Ilves Poola ajakirjanikule ja analüütikule EUGENIUSZ SMOLARILE.

Kultuurkapitali preemiad

Eesti Kultuurkapitali elutööpreemia pälvis spordi-ajakirjanik, ETV raudvara LEMBITU KUUSE (66). Kujutava ja rakenduskunsti sihtkapitali aastapremia sai GRETA KOPPEL julge ja põhjaliku kriitika ning eriala spetsiifika avamise eest ajalehes Sirp ja vastutustundliku töö eest Kadrioru kunstimuu-seumis.

Tartu Kultuurkapitali ja Tartu Rae aastapremia pälvis ajakirjanik ja kultuurikajastaja ENE PUUSEMP.

Teenäitaja

Eesti Naiste Käsitööketi auhinna Teenäitaja sai „Aktuaalse kaamera“ saatejuht ASTRID KANNEL, „kelle värvikad reportaažid, vahedad sõnavõttud ja loogilised arutelud maailmas toimuva üle on pannud inimesi mõtlema ja kaasa elama“.

Selge Kõneleja 2015

Eesti Vaegkuuljate Liidu auhinna Selge Kõneleja 2015 said televisiooni ja raadio saatejuhtide kategoorias ETV saatejuht ANU VÄLBA ja Vikerraadio saatejuht MÄRT TREIER.

Oskar Lutsu huumoripremia

Palamuse valla väljaantava Oskar Lutsu huumoripremia sai ETV menuka seriaali „ENSV“ üks stsenaariste ja paljude laulutekstide autor VILLU KANGUR.

Parim reisiajakirjanik

Reisikorraldaja Novatours valis 2015. aasta parimaks reisiajakirjanikuks sisustusajakirja Diivan peatoimetaja, Reisijuht.ee ja ajakirja Estraveller toimetaja (nüüd juba peatoimetaja) SILVIA PÄRMANNI, kes lisaks kirjutamisele tegeleb ka fotograafiaga.

Eesti teaduse populariseerimise auhind

Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Teadusagentuuri konkursil jagatakse preemiaid mitmes kategoorias. Toome ära eeskätt meediaga seotud auhinnad.

- Tiiu Silla nimelise elutöö preemia pikaajalise süstemaatilise teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest pälvis astronoomia populariseerija MARE RUUSALEPP (Tartu Observatoorium).
- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest audiovisuaalse ja elektroonilise meedia abil sai peapremia Tartu Ülikooli ja Eesti Rahvusringhäälingu teadusportaal ERR Novaator, vastutav toimetaja MARJU HIMMAKADAKAS.

- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest trükisõna abil vääris peapremia 50 aastat Eesti teadust populariseerinud ajakiri Horisont, peatoimetaja ja MTÜ Loodusajakiri juhatuse liige INDREK ROHTMETS, ajakirja kauane toimetaja ning pea- ja tegevtoimetaja KÄRT JÄNEKAPP (postuumselt).
- Kategoorias „Tegevused / tegevuste sarjad teaduse ja tehnoloogia populariseerimisel“ pälvis peapremia projekt „Euroopa sotsiaaluuring Eestis“, projektijuht MARE AINSAAR (Tartu Ülikool).
- Kategoorias „Parim teaduse ja tehnoloogia populariseerija (teadlane, ajakirjanik, õpetaja jne)“ sai teise preemia pikaajalise keskkonna ja teaduse populariseerimise ning panuse eest noortesaate „Rakett 69“ väljatöötamise produtsent YLLE RAJASAAR.

Teadusajakirjanduse sõbra auhind

Eesti Teadusajakirjanike Seltsi teadusajakirjanduse sõbra auhinna pälvis Tartu Ülikooli füüsikainstituudi direktor JAAK KIKAS.

Euroopa ajalehtede kujunduskonkursi auhind

Euroopa ajalehtede 17. kujunduskonkursil võitis TARTU POSTIMEES kohalike lehtede kategoorias auhinna esikülje eest. Konkursil oli esindatud 211 ajalehte 25 riigist.

Andres Küngi stipendium

Andres Küngi fondi stipendium seekord poolitati, selle said ENE PAJULA ja MÄRT TREIER.

Aasta Kultuurivedur

Postimehe aasta Kultuuriveduriks valiti galerist OLGA TEMNIKOVA, kes on aktiivselt tegelenud eesti kunsti viimisega maailma.

Aasta arvamusiidrid

Postimehe arvamusiidrid: diplomaat, kirjanik ja endine poliitik JAAK JÕERÜÜT.

Pressisõber ja -vaenlane

Eesti Ajalehtede Liit valis aasta pressisõbraks
Politsei- ja Piirivalveameti peadirektori ELMAR

VAHERI ja pressivaenlaseks ärimees REIN KILGI.
2015. aasta tunnustustest jõudsid aastaraamatusse
need, mis tehti teatavaks enne aastaraamatu trük-
kiminekut.

